

। श्री ज्ञानचन्द्रसूरिविरचितम् ।

। श्री शान्तीनाथ चरितम् ।

(संस्कृतगद्यात्मकम्)

संस्कृताल्पज्ञानां साधुसाध्व्यादीनामुपकारकमिदमिति ज्ञात्वा पंक्तिश्रीचतुरविजय-
मुनिवराणां सद्युपदेशाच्चूडिपिचुमन्दग्राभवासिसंघकृतार्थिकसाहाय्येन
विष्णुद्वारा संशोध्य

तच्च

ज्ञानपुरस्थश्रीजैनधर्मप्रसारकसंसदा आनन्दाख्यग्रन्थालये मुद्रापयित्वा
प्राकाश्यं नीतम्.

वीर संवत् २५३७.

विक्रमसंवत् १९६७.

शालिवाहनशके १८१४.

प्रमुद्रितः श्रीसामाजिक-रूपेण

॥ मञ्जूतादञ्जुतरानेककथानकस्थसप्तसानन्दोहशास्त्रीदं चरितं गीर्वाणना-
थाथेतृसाधुसाध्वीज्यो विखितसंस्कृतग्रन्थानां नागारेज्यश्रोपदीकरिष्यते ॥

। भूमिका ।

श्रीशान्तिनाथजिनस्य चरितं गीर्वाणनाथायामकैराचार्यै रचितं दृश्यते । तत्र श्रीमुनिजन्मसूरिविरचितं पद्यात्मकं चरितं सांप्रतमेव श्रीवाणरसीस्थजैनपाठशाखायां प्रकटीकृतमस्ति । अन्यच्च श्रीअजितभजसूरिकृतं पद्यात्मकं श्रीकद्विकत्तास्थया एशियाटिकसोसाइटीसंज्ञया संस्थयाऽधुनैव प्रकटिष्यते । अपरं चेदं श्रीभावचन्द्रसूरिविरचितं गद्यात्मकं श्रीपिञ्चुमन्दपुरी (द्विम्बरी) निवासिसंघकृतार्थिकसाहाय्येनास्मान्निः शोधयित्वा मुद्रापितमस्ति । किं चास्य परमात्मनश्चरितं श्रीहिमचन्द्राचार्यविरचितं त्रिषष्टिशब्दान् कापुरुषचरितान्तर्वर्तिपञ्चमपर्वण्यपि प्रकटितं सुप्रसिद्धमेव समस्ति । अन्यान्यप्यनेकान्यस्यैव जिनस्य चरितान्यन्यान्याचार्यकृतान्यप्रकाशयामास्यनि वरिवर्तन्ते । तत्र सर्वेषु मध्य इदमेवैकं गद्यात्मकं दृग्गोचरं जातमस्ति । गद्यात्मकमिदमूलुजापात्वेन सर्वविघ्नजनानामुपकारकारि विशेषतश्च बाढानाम् । रससन्दोहश्चात्रापूर्वं एव, यत इदं हस्तगतमेव संपूर्णं वाचयितुं समुत्सुका एव भवन्ति सहृदया इति निःशंकं ब्रूमः ।

पद्मसर्गस्यास्य प्रथमे सर्गे श्रीशान्तिनाथस्य पूर्वजवः श्रीषेणसंज्ञकः, तच्चाङ्गीकृत्यं, तदाश्रिता च सत्यज्ञाना नाम कपिलपुरोहितजार्यो, इत्येतेषां चतुर्णां भवो वर्णितः । अनन्तरञ्चेव चोत्तरकुरुषु युगलघ्नं, तृतीये च जने चतुर्णामपि तेषां सौधर्म-

कश्ये देवत्वेनोत्पत्तिरित्येतद्भावर्यितम् ।

चतुर्थेनैव श्रीयेणजीवोऽमितेजा नाम विद्याधरो जवति । तद्भाइयजिनन्दिताजीवश्च त्रिपृष्ठासुदेवपुत्रः श्रीविजयो नाम जवति । अपरराक्षीसत्यनामाजीवौ च तयो राक्ष्यौ जवतः । श्रीविजयश्च तदा वासुदेवनिदानं करोति । पञ्चमे च जवे तौ शुभिमपती दशमे देवलोकं समुत्पद्येते । राक्ष्योश्च संबन्धोऽग्रे न विद्यते । इत्येतद्वितीयसर्गे वर्णितम् ।

पृष्ठसप्तमज्जवाधिकारे तृतीयसर्गे दशमात्कल्पाच्युत्वाऽमितेजोजीवः पूर्वमहाविदेहक्षेत्रेऽपराजितनामा बलजङ्घः, श्रीविजयजीवश्चानन्तवीर्यनामा वासुदेवो जायते । ततोऽपराजित आधुःक्षये द्वादशकल्पे उत्पद्यते । अनन्तवीर्यश्च प्रथमनरके छित्त्वा-रिंशत्पर्यसहस्रायुनारको भूत्वा ततो मेघनादनामा विद्याधरो जूत्वा चारिं च गृहीत्वा द्वादशे कश्ये समुत्पद्येतेऽतस्तस्य प्रवक्ष्याधिक्यं । इत्यादि वर्णितम् ।

चतुर्थसर्गे श्रीशान्तिजिनस्याष्टमनवमज्जवाधिकारोऽस्ति । तत्रापराजितबलजङ्घजीवः कैमंकरजिनपुत्रो वज्रायुधनामा चक्री, वासुदेवजीवश्च तत्पुत्रः सहस्रायुधनामा जवति । अत्र चानेकजीवानां पूर्वजवादिनाः प्रासंगिकाः कथा व्यावर्णिताः । वज्रायुधथात्रापि ज्ञेयध्विज्ञानी जातः । तत्श्चारित्राराधनेन तौ नवमप्रेवेयकेऽहमिन्द्रत्वेनोत्पद्येते ।

पञ्चमसर्गे श्रीजिनस्य दशमैकादशज्जवाधिकारः । तत्र दशमे जवे तौ द्वावपि प्रवेयकाच्युत्वा धनरथतीर्थकृतो मेघरथ-हठरथनामानौ तनुजृवौ जायेते । अत्रापि मेघरथस्यावधिज्ञानित्वमस्ति । स च पौषधव्रतस्थः शरणागतपारापतं स्वभाणदित्सया

रक्षति । अन्यसनीयोऽयमहिंसाधर्मस्य पराकाष्ठादर्शकोऽधिकारः । स च चरित्रं गृहीत्वा विशतिस्थानकाराधनेन तीर्थकृत्प्रामकर्मार्ज-
यिवायुःप्रान्ते सातुजः सर्वोर्थेसिद्धिर्विमानं गच्छति ।

चरमद्वादशभवाधिकारे षष्ठे सर्गे मेघरथजीवः श्रीशान्तिनामा चक्री जवति । हृदयजीवश्च तत्पुत्रश्चक्रायुधानामा ज-
वति । स च श्रीशान्तिजिनस्य केवलज्ञानानन्तरं प्रथमगणधरो जवति । सर्गेऽत्र जगत्तः पञ्चापि कस्याणकानि प्रासंगिककथानका-
नि च संगृहीतानि । प्रान्ते जगवन्निर्वाणेन सह सर्गचरित्रयोः समाप्तिः कृतास्ति । चक्रायुधोऽपि तद्वय एव सिद्धिं गतः ।

श्रीशान्तिनाथजीवस्य सर्वोत्तम उत्तरकुरुक्षेत्रे युगद्विकेषु पूर्णायुष्कत्वेनोत्पत्तिः , जवद्वये प्रबलजाग्याविनाञ्जतं तीर्थ-
कृतपुत्रत्वं, उपान्त्यमनुजजवद्वयेऽपि ज्ञानस्य प्रबलद्वयोपशमसूचकमवधिज्ञानित्वं, द्विश्चक्रित्वं वज्रायुधचरमजविकं, सकृद्वलभधत्वं
चेत्येतत्सर्वं सर्वोत्कृष्टत्वं सूचयति । एतावता सा कापि पुण्यसंपन्नास्ति याऽनेन प्रष्टुणा नानुभूतेति व्यक्तमस्यानन्यसमादात्म्यं ।
अत्रोऽस्य महापुरुषस्य यावदगुणगणगानं तावत्सर्वं न्यूनतरमेव ।

अत्र चरित्रे षट्स्वपि सर्गेषु प्रासंगिका अनेकाः कथाः संगृहीताः । तथा हि—प्रथमसर्गे धर्मारथनविषये मंगलकदश-
कथानकं रसमयं वर्तते, यस्य रासकोऽप्यन्यकविकृतो मुञ्चितोऽस्ति । द्वितीयसर्गे धर्मन्तरायनिषेधे मत्स्योदरकथानकं विद्यते, यस्य
रासकोऽमुञ्चित एवास्ते । तृतीयसर्गे मित्रानन्दामरदत्तयोः सज्जससंदर्जितं कथानकं अरुणपञ्चकृतस्यापि सुमहाफलोदयैकनिदर्शनं
वर्तते, अस्यापि रासकोऽमुद्रितो विद्यते । एतत्कथान्तर्गतजिनपाद्वितजिनरक्षितकथानकमिन्द्रियविषयत्यागवषयं वर्तते । नृसिंहराज-

र्थिकथापि चात्र रसिका रचितास्ति । चतुर्थसर्गेऽमृताम्रविनाशादिप्रसंगेपरि देवराजकथा समस्ति, यस्यां रात्रिप्रहरत्रये कथितं सह-
साकर्मनिषेधपरं कथानकत्रयं सुबोधकरं वर्तते । अत्र च सर्गे चतुःप्रकारधर्माशोधनविषयं पुण्यसारकथानकं, औत्पातिकीबुद्धिविषयं
रोहकदृष्टान्तं, अन्यानि च संक्षिप्ताऽनेकानि कथानकानि सुललितानि विद्यन्ते ।

पञ्चमसर्गे धर्मकार्ये प्रमादत्यागनिषयं सूरराजापरपर्यायवत्सराजकथानकं सविस्तृतं, पारापतरङ्गप्रसंगे च निषादवानरी-
कथानकं मनोहरं, अन्यान्यपि पूर्वजवादिवर्णनानि प्रासंगिकानि बहूनि सन्ति ।

षष्ठे च सर्गे केवलद्वानोत्तरं जगवद्भाषितकथासन्दर्भः सुमहानस्ति । तत्र विषयत्यागे गुणधर्मकुमारकथा, कषायत्यागे
नागदत्तगान्धर्वकथा, श्राद्धघ्नादशत्रुविषये च क्रमेण यमपाशाभातंगस्य, चन्द्रश्रेष्ठिनः, जिनदत्तस्य, कराढापिंगलस्य, सुदासस्य, स्वयंचू-
देवस्य, जितशत्रुनृपनित्यमंभिताब्राह्मणयोः, समृद्धदत्तस्य, सिंहश्रावकस्य, गंगदत्तश्राद्धस्य, जिनचन्द्रस्य, शूरपादनुपस्य च सुविस्तर-
तराः सुरसाः कथा व्यावर्णिताः । तत्र पञ्चमव्रतकथायां संक्षेपनामसंगे जिनशेखरश्राद्धकथानकमप्यन्तर्भूतं रचितमस्ति । प्रान्ते सुपात्र-
दानविषये व्याघ्रहृन्त्रियस्य कथानकं संनिबध्यं । ततश्चक्रायुधगणधरेण स्वदेशनावसरे रत्नचूर्णकथा कथितास्ति । अस्य रासकः सुमसि-
ध्योऽस्ति । अत्र सर्गे पञ्चशःशादिकणदातृश्रेष्ठिकथाप्युपदेशदात्री विद्यते । अन्ते च भगवत्परिवारसंख्याकथनानन्तरं सिद्धस्वरूपस्य
सुविस्तृतवर्णनावसरेऽप्यवासिञ्चिद्वद्वृष्टान्तं सुबोधं बोधितमस्ति । किं बहुना? अत्रग्रन्थे चिन्ताह्लाददायिकथासंग्रहः सुमहान्प्रशितोऽस्ति ।

एतावतास्य चरितस्य रसिकता पठनीयता गुणलज्जता च सुङ्क्षेपेत्यद्वं विस्तरेण ।

अस्य ग्रन्थस्य प्रशस्तिः कर्त्रा न गुंफितेति अस्य रचनावसरादि कर्तुंश्रान्या कृतिर्विद्यते न वेत्यादि न द्वापते ।

अत्र व्याकरणादिदोषशुद्ध्ये यथाशक्ति प्रयासे कृतेऽपि दृष्टिदोषवशात् भतिमान्धवशात् मुद्रायंत्रप्रमादवशाच्च यत्र यत्र दोषो दृष्टिपथमवतरति विदुषां चेतसि, स स दोषो विद्वद्भिः शोधयित्वाऽस्माकं द्वापनीयः, यतो द्वितीयावृत्तौ दूरीकरिष्यते ।

चरित्रस्यास्य मुद्रापणार्थं पित्रुमन्दपुत्र्यौ पंक्तिश्रीचतुरविजयमुनिवरकारितोपधानप्रसंगागतहानद्रव्यमभ्यतः कियच्चस्वस्माकं प्रेषितमतोऽस्य मुद्रापणप्रयासे वयं सोद्यमा जाताः । चरितस्यास्य रसिकतया सरस्वतया धर्मोपदेशकतया प्रभूतजनोपयोगितया चाचिरादेव द्वितीयावृत्तिसमयं संज्ञावयामः । अनेनैव पंक्तिपदविचूषणेन मुनिवरेण गद्यात्मकं श्रीपार्श्वनाथचरितमपि मुद्रापयितुं वयमाङ्गसाः । तदर्थं चान्यमुश्राफ्छारार्थिकसाहाय्यमपि दापितमस्ति । मुनिपुंगवैर्धनाढ्यश्रेष्ठिश्रेष्ठैर्हृदासाहाय्यमनुकरणीयमस्ति प्रज्जुतज्ञानार्थम् ।

प्रान्ते कथंचित् क्वचिद्वेषविषयशुद्ध्यर्थं कृमायाचनपूर्वकमियं प्रस्तावना समाप्यते । तथा चास्य चरितस्य पठने पाठने श्रवणे श्रावणे दानस्य ग्रहणे ग्राहणे च संस्कृतबोधशास्त्रिनो मुनयः प्रार्थयेन्ते, तथैव च ते वर्त्त्यन्त इत्याशास्महे, यतोऽयमस्माकं प्रयासः फलोत्पत्ती स्यादिति शम् ॥

तथास्तु.

स्येष्टशुक्लपूर्णिमा
सं० १७६७

श्री जैनधर्मप्रसारक सन्ना

भावनगर.

॥ श्री शान्तिनाथचरितम् ॥

श्री शान्तिनाथाय नमः ॥

प्रणिपत्यार्हतः सर्वान्, वाग्देवीं सद्गुरुनपि ।

गद्यबन्धेन वदयामि, श्रीशान्तिचरितं मुदा ॥ १ ॥

सर्वे संसारिणो जीवा अनन्तशोऽनन्तकादं जवज्रमाणं कुर्वन्तः सन्ति । परंतु येन प्राणिना 'क्षायिकसम्यक्त्वं' यदा समुपाजितं, तदा तस्य 'जवसंख्या' स्यात् । यथा श्रीऋषभदेवेन धनसार्यवाहजवे 'श्रेष्ठतपोनिर्मदगात्राणां पवित्रचारित्राणां सत्पात्राणां तपस्विनां' 'प्राज्यमाज्यदानं' प्रदेद । तत्पुण्यप्रज्ञाचेण त्रयोदशमे जवे तीर्थकरपदवी संप्राप्ता । अपरेपामपि जिनानां बोधिदाज्ञप्रज्ञावा-
ज्जवसंख्यासंज्ञाता । तथा श्रीशान्तिजिनेन्द्रस्य द्वादश जवाः कथ्यन्ते । तेषामाद्यजवः कथ्यते—

इदं जंबूद्वीपे जरतक्षेत्रेऽनन्तरत्ननिकेतनं श्रीमच्छत्नपुरं नाम पत्तनमस्ति । तस्मिन् पुरे न्यायधर्मैकनिपुणः परोपकारप्र-
वीणः स्वप्रजापादनतत्परः शत्रुपादपोन्मूढनसिन्धुरः^१ औदार्यधैर्यगोभीर्योदिगुणवन्धुरः श्रेषिणनामा भूपतिरचूत् । तस्य वामांगहारि-

* अन्यसम्यक्फलोभेऽपि भवसंख्यागणन भवति । तथाऽयत्र क्षायिकस्य ग्रहणं कृतं, तच्चिन्त्यम् । १ षष्ठ-सुष्ठु इति वा. २ प्रभुत दृतदानम् ३ सिन्धुरोहरती

एषौ^१ श्रीलाढाङ्कारधारिण्यौ द्वे ज्ञार्ये । एकाऽञ्जिनन्दिता द्वितीया सिंहनन्दिता । एकदा आध्रमेयसी ऋतुस्तानानन्तरं सुखशय्यायां सुप्ता समधतुशरीरा सती यामिन्यां स्वप्नमध्ये निजोत्संगवर्तिनौ मयूखशालिनौ प्रध्वंसितान्धतमसौ सूर्याचन्द्रमसौ ददर्श । तद्वर्त्तनेन सा राक्षी हर्षगर्भी^२ दधौ । ततः स्वधिया तेत्येत्थं^३ चिन्तितम्—“शास्त्रविद एवं वदन्ति जव्यतरस्वप्नं वीक्ष्य कस्यचित्पुरतो^४ न कथ्यते, यावत्^५ शयनमपि न कर्तव्यं ” । अतः कारणाद्विनिष्ठा सती तं स्वप्नं प्रातःकाले स्वजर्तुः कथयामास । ततः सोऽपि नृपः स्नबुध्वा शासदृष्टया च तदौ विचार्य प्रसन्नवचरा स्वप्रियायै तत्फलाभित्यं शशंस—“हे देवि ! एतत्स्वप्नमहिम्ना युगजातौ क्षुवि ख्यातौ कु-
लोद्योतकसौ पुत्रौ जविव्यतः ” । एवं श्रुत्वा सा नृपप्रिया मुदिता । ततश्च सा गर्भेष्टयं दधती निरन्तरं^६ तिष्ठति । ततः संपूर्णसमये शुभग्रहनिरीक्षितवेद्यायां तया पुत्रद्वयं सुषुवे । ततः पित्रा महोत्सवपुरःसरं दशाहिकामतिक्रम्य तयोः पुत्रयोरिन्द्रुपेणः विन्दुपेण इति नाम्नी विनिर्ममे । तन्नाम्ना तौ द्वावपि द्वाद्वयमानौ प्रवर्धमानौ क्रमेण।ष्टवर्षिकौ जातौ । ततश्च राज्ञा तौ द्वावपि कदाचार्यसमीपे मुक्तौ कदाचन्यासं कारितौ क्रमेण यौवनं प्राप्तौ ॥

इतश्चात्रैव नरते मगधनाम्नि देशे श्रियाञ्जिरामोऽचक्षनामा ग्रामोऽस्ति । तत्र धरणिजद्वान्निधानो द्विजपुंगवो वेदेवदाङ्ग-
विचक्षणो वसति । तज्जार्यो यशोज्ञा । तत्कुक्षिसंज्ञवौ नन्दिचूत्तिश्रीचूतिनामानौ पुत्रौ वञ्चवतुः । पञ्चवर्षानन्तरं तौ नन्दनौ यत्नतो निरन्तरं स विप्रो वेदशास्त्र पाठयामास । तथा दास्याः कपिलायाः पुत्रः कपिलनामा । सोऽपि द्विजनन्दनः । परंतु जातिहीनत्वात्तस्य प्रज्ञाधिकस्यापि वेदशास्त्रं द्विजो न पाठयति स्म । परंतु कपिलः शृण्वानोऽपि चतुर्दशविद्याविशारदोऽञ्जत । स कपिलस्तस्मिन् ग्रामे

१ शिष्यौ. २ ग्रहव्यमिति पाठ ३ तथा त्वित्यम. ४ यम तस्य पुरतो. ५ यावत्ता निद्रापि न कर्तव्या. ६ नितरां शुशुवे

जातिहीनतया मानमलजमानो गृहान्निःसृत्य यद्वोषवीतुगुमं वहन् महाब्राह्मणसममात्मानं मन्यमानो ब्रह्मक्रियाकुशलो वेदवेदांगनिपुणो महर्षिं ब्रजमाणः श्रीरत्नपुरपत्तनमाययौ । तत्र सत्यकिनामा महोपाध्यायः स्वद्वेयशलायां वहून् ढावान् वेदशास्त्रं पाठयति स्म । कपिलस्तत्र समेतः । स ढावान् पाठयन् दृष्टः । तदा स्वकीयचातुर्यप्रकाशनाय तेन कपिलेन तदीयब्राह्मसमीपे कश्चिद्वेदपदार्थः पृष्टः । तदा सत्यकिना हृदि चिन्तितम्—“महान् पंक्तोऽयं, यतः पृष्टं वाक्यं ममापि नोत्पद्यमानमस्ति, मदीयच्छात्रस्य कथं समर्थता स्यात्प्रत्युत्तरदाने ?” इति विचिन्त्य तदमध्ये महोत्कृष्टं विद्यागुणं दृष्ट्वा स्नानदानसौवित्रीस्मरणादिब्रह्मक्रियायोग्यं विज्ञाय स्वपदे संस्थापितः । गुणैः कस्य चेतो न मन्यते ? अपि तु सर्वेषामपि ।

अथ तस्य सत्यकिपंक्तस्य जंबुका नाम गेहिनी वञ्चव । तत्कुक्षिप्रज्जवा सत्यज्ञाया पुत्री, सापि गुणवती रूपवती, परंतु कुमारिकास्ति । तदा तेनोपाध्यायेन हृदि चिन्तितम्—“एतस्या योग्योऽयं वर” इति ध्यात्वा तस्य तां पुत्रीमुपाध्यायो ददाति स्म । अथ स कपिलस्तथा सार्धं स्वेच्छया रममाणो विषयसुखं जुञ्जानः सुखेन तस्थौ । उपाध्यायेन सन्मानित इति कारणज्जनैरपि कपिलः सकृतः । विष्टत्सज्ञासु विशेषतः सन्मानं लभते । राजसन्नायामपि प्रसिद्धः संजातः । अथान्येद्युः परिरक्षितदुःकाढो वर्षाकालः प्रादुर्बच्चूव । तस्मिन् समयेऽन्यदा कपिलो राज्ञौ कौतुकाधी देवकुलेषु नाटकादिविद्वोक्तार्थं गतः । तत्र प्रेक्षणसंगीतादिविनोदेन बह्वी निशा गेता । तदा नाटकं विमृष्टम् । सर्वः कोऽपि जनः स्वस्थानमगमत, कपिलोऽपि । राज्ञौ मेघान्धकारे तोयदे प्रवर्षति मार्गे कोऽपि गच्छन्नागच्छन्न दृश्यते । तदा कपिलेन स्वमनसि चिन्तितम्—“मुधा किं वस्त्रे आर्द्रकरोमि ? संप्रति मार्गोऽपि निःसंचरः

संपन्नोऽस्ति ” इति ध्यात्वा स वाससी संवृत्य कक्षान्तरे निद्रित्य नग्न एव निजगृहे समेतः । ततो गृहद्वार आगत्य वस्त्रे परिधाय गृह-
मध्ये प्रविष्टः । तच्चार्यो गृहमध्यादन्यवाससी समानीय तं प्रतीतिं प्रोचे—“ हे प्राणेश ! जह्मविलम्बे चीकरे सुख, इमे परिधेहि ” ।
तदा तद्वचः श्रुत्वा कपिलाः प्राहुः—“ हे प्रिये ! मंत्रशक्त्या मम वस्त्रे न क्लिष्टे, यदि संशयोऽस्ति तर्हि विद्वोक्य ” । तदा सा स-
विस्मयं कारस्पर्शेन विद्वोक्यमास । ते तथाविधे ज्ञात्वा यावत्साश्चर्यो मनसि विचिन्तयति, तावता विद्युदात्मके तस्यांगं जह्मार्धं दृष्ट्वा
सा कुशाग्रधीः सत्या^१ स्वमनसीत्थं विचिन्तयति—“ नूनं दृष्टिजयेन वाससी गोपयित्वा नग्न एवायं पथि समाययो^२, वृथात्मानं प्र-
शंसति । अनया चेष्टया नैप कुट्टीनो विजाव्यते । तस्मादस्य गृहवासनेन मम विमर्शेनैव ” । इति विचिन्त्य सा तस्मिन्मन्दरागाश्रित ।
परंतु बाह्यदृष्ट्या गृहवासं प्रतिपादयति स्म ॥

इतश्च यः कपिलपिता विमः स प्रचुरविद्यावानपि कालेन कर्मदोषेण निर्धनो जातः । तदा तं कपिलनामानं पुत्रं विचू-
तिमन्तं लोकपूजितं ज्ञात्वा स धनार्थी सन् तद्गृहे प्रायूष्णिकः समागतः । नोजनानवसरे किमपि म्रियन्तरं कृत्वा स कपिलो जनकात्
पृथगुपविष्टः । तदा तस्या विशेषेण मनोगता आन्तरासीत् । एकान्ते विप्रस्तया शपथपूर्वमेवं पृष्ठः—“ हे तात ! नवतामेष सुतोऽङ्ग-
जो वाऽन्यः ? ” इति पृष्ठे तेन यथातथं वच्चापे । तदा तस्या मनसि निश्चयो जातः । कपिलेन किञ्चिद्वा स्वजनको विसृष्टः स्वस्था-
ने गतः । तदनन्तरं सत्यजामा कपिलाविषये विरक्ता सती गृहानिःसृत्य श्रीपेणचूपसमीपं गत्वाञ्जलिं कृत्वा तं प्राह—“ हे देव !
त्वं जगतीनाथः पञ्चमो लोकपादस्त्वं, तथा दीनानाथानां त्वं शरणं, त्वं गतिः । ततः कारुण्यं कुरुष्व ममोपरि ” । तदा चूपतिस्तो

१ सत्यासत्याभामा. मत्या इति पाठान्तरे दुष्णा २ समिधाय.

प्राह—“हे नरे ! ते दुःखस्य कारणं ब्रूहि । त्वत्पिता सत्यकिरस्माकं पूज्यस्त्वं तु तत्पुत्री कपिद्वस्य गेहिनी ततो विशेषतो मान्या,
 कारणं दुःखस्य कथय ” । इत्युक्ते सा प्राह—“हे राजन् ! यो मम जर्तो कपिद्वनामा, स तु हीनकुलत्वेन दूषितः ” । राज्ञा पृ-
 ष्टम्—‘नरे ! त्वया कथं ज्ञातम् ?’ । तदा तया कपिद्वस्वरूपं समग्रमपि राज्ञोऽग्रे निगदितम् । तया पुनरित्थं वज्रापे—“अनेन
 गृहवासेन मम पर्याप्तम् । तथा कुरु नृपते ! यथाहं विमदं शीदं पादयामि । अहं त्वदोयशरणं प्राप्तास्मि ” । तेत्युक्ते राज्ञा कपि-
 द्व आकाशितः । तस्य साज्जसमिति ज्ञातम्—“जो कपिद्व ! एषा त्वदीया प्रिया सत्यनामा त्वयि विषये विरक्तास्ति । तत इमां
 विगतस्नेहां मुञ्च । यथा पितृवैषम्यवन्मदीयमंदिरे स्थिता शीलादंकृता कुल्लोचितं धर्मं कुरुते ” । नृपणेत्युक्ते कपिद्वोऽप्याह—“स्वा-
 मिनिमां विना क्वाणमप्यहं स्थातुं न क्षमः, तदियं कथं मुच्यते ? ” । इति कपिद्वोक्तं वचः श्रुत्वा राज्ञा सत्यनामा पृष्टा—“न-
 रे ! यद्ययं त्वां न मोक्ष्यति, तर्हि किं करिष्यसि ? ” इत्युक्ते तया प्रोक्तम्—“यद्यस्मादकुलीनान्मे मोक्षो न ज्ञावी, तदाहं प्राण-
 त्यागं निश्चयेन करिष्यामि ” । इति तद्वचनं निशम्य राज्ञा पुनरपि कपिद्वस्य निगदितम्—“हेहो यद्येतां बाढां त्वं वद्धादग्रहिष्य-
 सि, तर्हि नूनं तव स्त्रीहत्यापातकं क्षमिष्यति । त्वं कथं पापान्न विज्ञेयि ? । ततो यदि ते रोचते, तर्ह्यस्माद्वहीसमीपस्था जनकगेह इ-
 व तिष्ठतु कियन्ति दिनानि ” । इत्युक्ते कपिद्वनानुमतम् । ततः सत्यनामा सुविनीता सुशीला सती नृपप्रियासमीपे सुखेन तस्थौ ॥

अन्येषुस्तत्र श्री विमदबोधसूरयः^१ पृथ्यां विहरन्तः समागता निरवधस्थाने स्थिताः । ततः सूरिणामागमनं जनमुखा-
 च्छ्रुत्वा तद्वन्दनार्थं श्रीषेणचूपतिः सपरिच्छदो ययौ । तत्र गत्वा सूरिं नत्वा यथास्थानमुपविष्टो नृपः । तं नृपमुद्दिश्य सूरिर्निर्धर्मदे-

शना प्रारेजे—“ हे राजन् ! ये मातुष्यकादिसामग्रीं प्राप्य प्रमादतो धर्मं न कुर्वन्ति, तेषां जन्म निरर्थकं इयम् । तथा च ये प्राणिनौ—
जैनधर्मं समाराध्य विज्रवचाजनं ब्रूत्वा सिद्धिमुखं प्राप्ताः, ते श्लाघ्याः । किंवत् ? मंगलकुञ्जवत् ” । तदा राज्ञा श्रीपेणेन पृष्ठं—

“ को मंगलकदशः ? प्रसादं कृत्वा तत्कथां कथयन्तु ” । सूरयः प्राहुः—“ सावधानतया ओ नृप ! श्रूयतां तद्यथा—
उज्जयिन्यां महापुरुषौ वैरिसिंहो^१ राजा । तत्प्राणवह्मजा सोमचन्द्रा प्रियाचूत् । धनदत्तनामा श्रेष्ठिपुंगव आसीत् । स

किं दक्षिणः ? सुविनीतः सत्यशीलदयान्वितो गुरेदवार्चनतत्परः परोपकारप्रवर ईदृशः श्रेष्ठी । तत्कार्यो सत्यज्ञामा । सापि सुशीला प-
त्यौ प्रेमपरा, परंतु सन्तानविवर्जितास्ति । एकदा सा श्रेष्ठिनं सुतचिन्ताम्बानवदनं वीक्ष्य पप्रच्छ—‘ हे कान्त ! किं ते दुःखस्य को-
रणं ? ’ तदा श्रेष्ठी यथातथं वच्चापे । तद्वचः श्रुत्वा श्रेष्ठिनी पुनरप्याह—“ हे प्राणनाथ ! चिन्तयादम् । इहलोकं परलोकं च नृ-
णां समीहितार्थदायको धर्म एव । अतः कारणात् स एव विशेषेण सेवनीयः सुखेन^२ ” । इत्युक्ते श्रेष्ठिना जगदे—‘ कया युक्त्या
धर्मः क्रियते ? तत्प्रिये कथ्यताम् ’ । श्रेष्ठिनी प्राह—“ हे स्वामिन् ! देवाधिदेवश्रीजिनविषये पूजां सुगुरोन्नक्तिं कुरुज्ज, पात्रेभ्यो
दानं देहि, सिद्धान्तपुस्तकानि दोख्य, एवं धर्मध्यानं कुर्वतो यदि पुत्रो जावी, तदा वरं, कदाचित् पुत्रो न जनिता, तर्हि नाथ पर-
लोकं^३ निर्मलमखंरुसौख्यं न विष्यति ” । एतच्चाक्यं श्रुत्वा श्रेष्ठी हृष्टोऽवादीत्—“ प्रिये ! त्वया साधूक्तम् । सम्यगाराधितो धर्मश्च-
न्तामणिकल्पद्रुमतुल्यतां दधाति ” । इति निश्चित्य स्वमनसि देवपूजार्थं पुष्पग्रहणाय श्रेष्ठिनारामिकं समाकार्य तस्मै धनं धनं ददे ।
ततश्च प्रत्यहं निरन्तरमेव प्रगे समुत्थाय श्रेष्ठी स्वयमेव वाटिकां गत्वा सद्यः कुसुमान्यानीय स्वगृहप्रतिमार्चनं विधाय नगरमध्यस्थजिनाढ्ये

ततश्च प्रत्यहं निरन्तरमेव प्रगे समुत्थाय श्रेष्ठी स्वयमेव वाटिकां गत्वा सद्यः कुसुमान्यानीय स्वगृहप्रतिमार्चनं विधाय नगरमध्यस्थजिनाढ्ये

गच्छति । तत्र (द्वारे) नैषेधिकीमुख्यान् यथास्थानं दश त्रिकान् सत्यापयन् परया ऋक्या चैत्यवन्दनां विदधे । ततः साधून्ब्रत्वा विधिं विधाय प्रत्याख्यानं कृत्वा सुमुनीनां^१ संविज्ञाणं चक्रे । एवं तस्य श्रेष्ठिनः समस्तमप्याह्निकं रात्रिकं सर्वशर्मकृष्णकर्म कुर्वतः शासनाधिष्ठायिनी देवी सन्तुष्टा पुत्रवरं प्रत्यक्षीचूय ददौ । तेन वचसा स प्रमुदितः श्रेष्ठी । इतश्च पुण्यप्रसादोदेवतादेशाच्च श्रेष्ठिनी यस्यां रात्रौ पुत्रगर्भं दधौ, तस्यां निशि तया स्वप्ने हेममयः पूर्णकलशो मंगलान्वितो दृष्टः । तदा सा जजागार । प्रमुदिता समचूत । क्रमेण परिपूर्णसमये शुभवेद्यायां पुत्रो जातः । तदा महोत्सवो बभूव । पित्रा दीनदुःस्थितानां स्वर्णरत्नादिदानं दत्त्वा समग्रस्वजनमेलोपकसमदोः स्वन्नानुसारेण मंगलकलश इति नाम व्यधीयत । ततः स क्रमेण प्रवर्धमानो विद्याभ्यासं कुर्वन्नष्टवर्षप्रमाणोऽजनिष्ट । अन्यदा तेनेति पृष्ठम्—“ हे तात ! नित्यं त्वं प्रातः समुत्थाय क्व यासि ? ” तदा पित्रा प्रोक्तम्—‘ प्रतिदिनं देवपूजार्थं वाटिकायां पुष्पग्रहणार्थं यासि ’ । सुतेनोचे—‘ अहमपि सार्धे समेध्यामि ’ इत्युक्ते जनकेन वार्यमाणोऽपि तद्दिने सार्धे ययौ । आरामिकेण श्रेष्ठिसुतं विज्ञाय तस्य वाटकस्य प्रीतये नारिगजंवीरककराणादीनि सुस्वादूनि फलानि दत्तानि । ततः श्रेष्ठी प्रसूनान्यादाय^२ सपुत्रः स्वगृहे गतः । तस्मिन् दिने श्रेष्ठिना पुत्रेण सह स्नानार्चनञ्जोजनादि कृतम् । ततः सुतो द्वारशालाभगात् तदनन्तरं द्वितीयवासरे महताग्रहेण वाटिकायां पुत्र एकाक्येव पुष्पाण्यादातुं ययौ । आरामतश्चारुपुष्पाणि गृहीत्वा समागात् । ततस्तेन पितुरित्थं निवेदितम्—“ अथाहमेव कुसुमग्रहणाय यास्यामि । ततो ऋवद्भिर्मथ्यानपरैः स्वगृह एव स्थातव्यम् ” । तदीयवचसा तेनानुमतम् । ततो निरन्तरं वाटिकातः सुतः कुसुमान्यानयति । श्रेष्ठी सुखेन देवार्चनं करोति । एतावता यज्जातं, तन्निशम्यताम्—

अत्रैव नरतक्षेत्रे चंपा नाम महापुरी विद्यते । तत्र सुरसुन्दरो राजा । राज्ञो गुणवल्ली । एकदा सा स्वप्नमध्ये निजो-
त्सर्गे कल्पद्रुतां दृष्ट्वा जागरूका सती भर्तुः कथयामास । तदा राज्ञा स्वधिया विचार्य प्रोक्तम्—‘ एतत्स्वप्नप्रज्ञावात्सर्वदक्षेणसंपूर्णा
पुत्री न विष्यति ’ । इति निशम्य सा मुमुदे । ततः परिपूर्णसमये सुता प्रसूता । महीपेन तस्यास्त्रिद्वौक्यसुन्दरीति नाम विदधे । क्रमे-
ण प्रवर्धमाना तारुण्यं वयः प्राप्ता सती द्वावयसौत्रायनिकेतनं जाता । एकदा तां मनोहरांगीं सुतां दृष्ट्वा राजा हृदि वरचिन्ताप्रकरोत्-
तदान्तःपुरीजिर्विद्वांसम्—“ राजेन्नेषा वालिकास्माकं जीविताधारः । एतच्चिरहं सेढुं वयं न क्षमाः । अतः कारणदस्या विवाह-
चिन्ता नान्यत्र कर्तव्या । अस्यामेव पुर्यो मंत्रिसुबुद्धिपुत्राय चैषा दातव्या ” । इति स्त्रीणां वचो निशम्य नृपो हृदि दध्यौ—‘ नूनं वि-
वाहादिकार्ये पुरन्ध्रीणामेव प्राधान्यम् ’ इति विचिन्त्य शूरेण सुबुद्धिनामा सचिवः समाहूतः । बहुमानपूर्वकमिति जायितः—“ नो
मंत्रिन् ! मया मत्सुता त्वत्सूत्रेव दत्ता, विवाहोत्सवः क्रियते ” । इत्युक्ते मंत्रिणोक्तम्—“ स्वाभिन्नयुक्तं किं वदसि ? त्वत्पुत्री कस्मै-
चिज्जाजसूत्रेव घटते, न तु मम पुत्राय । यदुक्तम्—

ययोरेव समं वित्तं, ययोरेव समं कुलम् ॥

तयोर्मंत्री विवाहश्च, न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥ १ ॥ ”

इति मंत्रिवचः श्रुत्वा राजा पुनरप्याह—“ इत्यर्थे मंत्रिन् ! त्वया न किमपि वाच्यम् । एतत्कार्यमित्थमेव न विष्यति ।
संशयो न विधेयः ” । पार्ष्णीरप्युक्तम्—“ हे मंत्रिन्पुत्राय त्वयि क्रियते ’ । तदा मंत्री नृपवचोऽनिष्टमप्यनुमेने । ततो मंत्री गृहं ग-

त्वा कृतावसकियक' उपविष्टः । चित्ते चिन्तयितुं दाग्नः—“ हा ! व्याघ्रदुस्तटीपतितोऽस्मि, किं करोमि ? राक्षः पुत्री रूपेण सुरांगनासमास्ति । मत्पुत्रः स कुल्लरोगान्निवृत्तः । तयोयोगं जानन् कथं करोमि ? ” इति चिन्तितुरतया तस्य सर्वमपि चोोजनादि विस्मृतम् । एवं चिन्तयतो बुद्धिरुत्पन्ना—“ मदीया कुल्लदेवी गुप्तजावास्ति^१ । तदाराधनं करोमि । तत्प्रसादात्सर्वं समीहितं भवित्ता ” । इति ध्यात्वा मंत्री विधिना कुल्लदेवतापाराधयत् । ततः सा प्रत्यङ्गीञ्चयू जगदप—“ मंत्रिन् ! किमर्थमहं ध्यातास्मि ? ” मञ्चूचे—“ मा-तस्त्वं स्वयमेव सर्वं वेत्सि । पुनस्तथापि मम कथयतः शृणु—मत्पुत्रो दुष्टेन कुल्लव्याधिना परानृतोऽस्ति । तथा कुरु, यथा स नीरोगतां भजते ” । इत्युक्ते देवी प्राह—“ पुराकृतकर्मयोगाद्या व्याधिवेदना जाता, सा मयाप्यपाकर्तुं न शक्यते । तवैषा प्रार्थना वृथा ” । इत्युक्ते पुनरपि मंत्री विमृश्य वचोपे—“ यद्येवं न स्यात्तर्हि किमप्यन्यं पुरुषं तदाकारं निरामयं कुतोऽप्यानीय मम समर्पय, यथाहं नृप पुत्रीं तेनोद्धार्य स्वपुत्राय ददामि । तस्य^२ यथोचितं करिष्ये ” । इत्युक्ते देवी प्राह—“ हे मंत्रिन् ! पुरीक्षारं तुरंगमरक्षकनरसमीपे शीतनिवारणार्थमग्निसेवात्तपरो यः 'क्षश्चिद्वाहको मया कुतोऽध्यानीय मुक्तो भवति, स भवता ग्राह्यः । पश्चाद्यथोचितं कर्तव्यम् ” । इत्याख्याय देवी तिरोदधे^३ । तेन वाक्येन सचिवो हृष्टः सन् सर्वविवाहसामर्थीं कर्तुं दाग्नः । तदनन्तरं मंत्रीणा स्वतुरंगमरक्षकनरं प्रच्छन्नतया सभाहूय तस्मै सर्ववृत्तान्तं निवेद्य सादरमोवेदितम् । इदमूचे—“ यः कोऽपि वाहकः कुतोऽपि भवदन्तिके समन्वयेति, स त्वया शीघ्रं समानीय ममार्पणीयः ” । इत्युक्ते तेनाश्वरक्षकेणगीकृतम् ॥

इतश्च देवता ज्ञानेन तस्या राजपुत्र्यास्तं श्रेष्ठमुतं ज्ञातिनं वरं विज्ञायोज्जयिन्यां महापुत्रीं ययौ । तत्र गत्वा यथा स

मंगलकुञ्जः पुष्पाण्यानयन् शृणोति, तथा व्योमस्थैवमुवाच—“य एष बालकः पुष्पाण्यादाय याति, स चाटकोन राजकन्यां परिणेष्य-
ति” । इति श्रुत्वा स बालो विस्मयमापन्नः किमेतदिति चिन्तयन् मनसि दधौ—‘गृहं गतस्तातस्य कथयिष्ये’ । यावता गृहे
गतस्तावता विस्मृतम् । द्वितीयवासरेऽप्येवमिव श्रुतं, तदा मनसि व्यचिन्तयत्—“अहो या वाणी कट्वे श्रुता, अद्यैव सा वाणी
न न्नसि श्रूयमाणास्ति । गतदिने पितुर्न कथितं, परं त्वद्य कथयिष्यामि” । इति विचिन्तयन् यावद्वृच्छन्नस्ति, तावता महावात्यया
समुत्पाद्य स बालश्चांपुरीसमीपे दूरतरारण्ये नीतः । तदा स नयन्नान्तस्तथाक्रान्तः श्रान्तो मानससरःसमानमेकं सरोवरं दृष्ट्वा तत्र
वस्त्रपूतं जलं पीत्वा स्वस्थीन्नय दर्जनवै रज्जुं विधाय तथा रज्ज्वा तदीयेसेतुस्कन्धसमारूढं वटवृक्षमारोह । एतावता जातुरस्तमितः ।
ततो वटमारुह्य दिशो विद्वोकयति स्म । तदा उत्तराशायां समीपे एव ज्वलितानलं ददर्श । ततो वटात्समुत्तीर्य स नीतः शीतपीनितः
सन् ज्वलनानुसारेण चंपापुरीबहिःप्रदेशे ययौ । तत्रागत्याश्वपादानरसमीपे वह्निसेवां कर्तुं लग्नः । तदा तैरश्वद्वकैः पुर्येहस्यमानैरित्यु-
क्तम्—‘कोऽयं वराको बालकः ? कुतः समागतः’ । इति परस्परं वार्ता कुर्वन्तु तुरगारदकस्वामिना श्रुतम् । तदा तेन पूर्वसंकेतं स्मर-
ता बालः स्वसमीपे समानीतः निरुपद्रवः कृतः । ततश्च प्रातःसमयेऽतियत्नेन सचिवसमीपं प्रापिनः । तदाऽप्यात्यो मुमुदे । स नव्यस्थाने
स्थापितः, स्नानन्नोजनादिना सन्तोषितः । तदा मंगलकुञ्जेन चिन्तितम्—‘ममार्थं रात्रिक्यां कथं कुरुते ? तथा गोपयित्वा कथं रक्षि-
तोऽहम् ?’ इति विमृश्य सचिवपार्श्वे पृष्ठम्—“मम वैदेशिकस्य किमर्थमयं सत्कारः ? तथा कैपा पुरी ? को वा देशः । को वात्र
जूपतिः ? इत्यादि सत्यं प्रोच्यताम् । मम विस्मयोऽस्ति” । इति श्रुत्वाऽप्यात्योऽवादीत—“इयं चंपा पुरी । अङ्गान्निधो देशः । सु-
रसुन्दरोऽत्र राजा । अस्याहं मान्यः सुबुद्धिनामा मंत्री । मया त्वं महता कारणेन समानीतोऽसि” । तदा तेन पृष्ठम्—“किं कारणं ?”

अथ सुबुद्धिः प्राह—जोः शृणु, राजा त्रैलोक्यसुन्दरी पुत्री विवाहयितुं मत्पुत्राय दत्ता । पुनः स कुप्राञ्जितोऽस्ति । अंतः कार-
णाच्चे नञ् ! त्वया सा परिणीय मत्पुत्राय दातव्या इत्यर्थे त्वमानीतः ” । तद्वचो निज्ञास्य मंगलः प्रोवाच—“ जो मंत्रिन् ! एताव-
न्मात्रमकृत्यं किं करोपि ? सा रूपवती वाढ्या क्व ? तव कुप्टी सुतः क्व ? अहमेतावन्निष्ठुरं कर्म न करिष्यामि । भुग्धं जनं कूपे क्षि-
प्त्वा वरत्राकर्तनं कः कुरुते ? ” । तदा मंत्री प्राह—“ रे दुष्ट ! यथैवं कर्म न करिष्यसि, तदाहं त्वां निजहस्तेन मारयिष्यामि” ।
सुबुद्धिर्मंत्रिणा खड्गमाकृत्य निःशं हकितोऽपि स कुड्दीनशिरोमणिरकृत्यं नानुमेने । तदा प्रधानपुरुषमैत्री तद्वधान्निषिद्धः, तस्य मे-
गलस्याप्युक्तम्—“ जो नञ् ! त्वं मंत्रिवचो मन्यस्व । विचक्षणैः गस्तावसदृशं क्रियत ” । इति श्रुत्वा तेनापि मनसि चिन्तितम्—
“ एवमेव नूनं जाव्यमस्ति । अन्यथा ममोज्जयिनीत इहागमनं कथं स्यात् ? । व्योमवाण्यापि पुरा इत्यलुप्तम् । तस्मादहमप्येनं करो-
मि । यज्ञाव्यं तद्भवत्येव ” । इति विचिन्त्य मंगलः पुनरेवं स्माह सचिवं प्रति—“ इदं यदि निर्घृणं कर्म कृतमेव विद्वोभ्यते, तदा-
हमपि नवत्पात्रं किमपि प्रार्थयामि ” । इत्युक्ते सचिवः सानुकूलो वज्रापे—‘ जो नञ् ! कथय ’ । तेनोक्तम्—“ यद्यस्तु राजा मे
प्रयच्छति तत्सर्वं मामकीनमेव, तत्क्षणमेवोज्जयिन्याः पथि कर्तव्यम् ” । एतद्वाक्यं मंत्रिणानुमेने । ततो निकटस्थे द्वारे हस्तिनमारो-
प्य वस्त्रालंकारविचूषितः स वृषसमीपे निन्दे । तदा राजा प्रमुदितः । त्रैलोक्यसुन्दरी तं मन्मथोपमं वरं दृष्ट्वा तदस्त्रास्या स्वं कृतार्थं
मेने । ततश्च दग्नसमये विभेण पुण्याहं पुण्याहमिति जड्यता वक्षिपस्तिभतुर्वारं दम्पती आम्रितौ । चत्वारि मंगलानि प्रवर्तिता-
नि । प्रथमे मंगले राजा वराय चूर्यांसि चारुवस्त्राणि प्रादात् । द्वितीये मंगले वस्त्राञ्जरणान्यदात् । तृतीये मंगले मणिस्वर्णोदि ददौ ।

चतुर्थे मंगले रथादिकं दत्तवान् । तयोर्दिम्पत्योरित्थं विवाहोत्सवः संजङ्गे । विवाहोत्सवे संजाते यदा जामाता वधूहस्तं न मुञ्चति, तदा राज्ञोक्तं—‘ वत्स ! तव किं यच्छामि ? ’ इत्युक्ते तेन जात्ययोत्कपञ्चकं ययाचे । तदा नरेन्द्रः हर्षज्वरनिर्जरांगतया तत्क्षणमेव याचितान् पञ्चाश्वान् तस्मै जामात्रे ददौ । ततस्तूर्यैर्विधमानैः सुन्दरीधवदोच्चारैर्वदिष्टुन्दरवैर्जायमानैः सवधूकः स मंगलः सचिवेन यदा स्वगृहे निन्ये, तदा निशायां मंत्रिगृहजनेभ्यः छत्रमेवं जजल्पे—‘ केनायुषयोयेन शीघ्रमेवायं निष्कास्यते ’ । तथा सा त्रैलोक्यसुन्दरी चोद्धृताकारैर्नर्तारं चलाचितं ज्ञात्वा तस्यापान्तं न मुमोच । ततः क्षणान्तरेण स देहचिन्तार्थमुत्थितः । तदनु सा राजसुता जद्वपात्रं गृहीत्वा पृष्ठत एव गयी । तदा स पयसा पवित्रीभूय गृहमध्ये समेतः । परंतु सचिन्तोऽस्ति । तस्मिन्नेवावसरे तथा त्रैलोक्यसुन्दर्या र-
हःस्थितं स्वर्पितं शून्यचित्तं दृष्ट्वा इत्थं वचापे—‘ हे प्राणेश ! किं भवतां ह्युया वाधते ? ’ । आमेति तेन ज्ञप्तिम् । सा दासीह-
स्तेन पितृगेहान्मोदकानानाथ्य तस्मै ददौ । तेषु मोदकेषु शुक्लेषु पानीयं पिवता तेनेति प्रोक्तम्—“ अहो, ईदृशेषु सिंहकेसरमोदके-
ष्वस्नादितेषु यद्युज्जयिन्या नगर्या नीरं क्षज्यते, तर्हि जव्या तृप्तिः स्यात् । न चान्यथा ” । तच्चाक्यं श्रुत्वा व्याकुलमानसा राजपुत्री
दध्यौ—“ अहो, अघटमानं किं जह्यति ? अयमुज्जयिनीजलापिष्टत्वं कथं जानाति ? अथवा त्वस्य मातृकुलं तत्र जविष्यति । तेन
दृष्टपूर्वतया तत्स्वरूपं जानन् जविष्यति । ततश्च तथा निजहस्तेन पञ्चसौगन्धिकं तावूढं स्वजत्रे मुखपाटवकरणाय ददे । ततः क्षणान्त-
रेण मंत्रिणा मातुषं प्रेष्य प्रस्तावो ज्ञापितः । तदा तेन मंगलेनोक्तम्—“ प्रिये ! पुनरप्यहं देहचिन्तार्थं गन्तुकामोऽस्मि, उदरातिरसह-
शी विद्यते । त्वया जद्वपात्रं शीघ्रं नानेतव्यम् । क्षणमेकं प्रतीक्ष्य समागन्तव्यम् ” । इत्युदित्वा मंत्रिमन्दिरान्गिर्यौ । तदा तेन मंत्रि-
समीपे पृष्टम्—‘ मामकीनं राजदत्तं तुरगादिवस्तु क्वास्ति ? ’ । तेनोक्तम्—‘ तत्सर्वमुज्जयिन्याः पथि संस्थितमस्ति ’ । ततस्तत्र गत्वा

सारतरं वस्त्वेकस्मिन् रथे निक्षिप्य तस्मिन् रथे चतुरोऽवान् योजयित्वा पृष्ठतश्चैकं बद्ध्वा शेषकं कियच्छस्तु तत्रैव मुक्त्वा स प्रचलितः । अनेनोज्जयिनीपथिस्थिता ग्रामाः पृष्ठास्तदा मंत्रिभृत्यैर्नामग्राहं सर्वेऽपि मार्गप्रायाः कथिताः । ततः स मंगद्वकुञ्जो रथाधिरूढस्तेन मार्गेण प्रचदन् स्तोकैरेव दिनैः स्वां नगरीं प्राप्तः ॥

इतश्च तत्पितरौ सर्वत्रापि तं विद्वोक्थ बहुधा विद्वथ कियद्भिर्वासैर्विगतशोकौ जातौ स्तः । एकदा मंगद्वस्य जननी गृहान्निमुखमायान्तं रथारूढं तं निरीक्ष्यानुपददथ च ससंभ्रमं चैवमुवाच—“जो राजपुत्र ! त्वया गृहमध्ये रथः कथं प्रेयते ? पुरातनं मार्गं त्यक्त्वा किं नवीनं मार्गं करोषि ?” इत्थं निर्वार्यमाणोऽपि यावत्स न तिष्ठति, तावता श्रेष्ठिन्या समाहूयानुद्वचेतसा श्रेष्ठिने समाचख्ये । तदा श्रेष्ठ्यपि तन्निषेधार्थं गृहाद्यावन्निःसरति, तावत्स मंगद्वकुञ्जो रथात् समुत्तीर्य पितुश्चरणौ ननम । ततस्तान्यामुपददथ सहर्षं यथा जवति तथा स मंगद्वतनयो गाढतरमाद्विगितः । हर्षाश्रूणि मुञ्चन्तौ समग्रं कुशलादिगमनागमनवृत्तान्तं पप्रच्छतुः । तथा ऋद्धिप्राप्त्यादिका वार्ता पृष्टा । तदा तेन स्वकीयसमाचारः समग्रोऽपि पित्रोग्रे प्रोक्तः । तदा पितृभ्यां चित्ते इति चिन्तितम्—‘अहो ! पुत्रस्य महद्भाग्यं सौभाग्यम् च’ । ततः स श्रेष्ठी स्वगेहं प्राकारगुप्तप्रकारयत् । तत्राश्वपञ्चकं सुगुप्तस्थाने तिष्ठति । श्रेष्ठिगृहे वार्धपनाद्युत्सवा जाताः । अथान्यदा स मंगद्वकदशः पितरं ग्राह—‘तात ! ममाद्यापि कदाभ्यासः कर्तव्योऽस्ति’ । इत्युक्ते जनकेन स्वसदनान्तिके कक्षाचार्यसमीपे विद्याभ्यासाय स मुक्तः तत्र कदाभ्यासं कुर्वेत् ॥

इतश्च तेन मंत्रिणा राज्ञौ मंगद्ववेपथारी वासवेदमनि वथूपान्ते स्वसुतः प्रेषितः । तदा त्रैदोक्थसुन्दरी तं शय्याधिरूढं

[illegible]

कुर्वतां नवतां को दोषः ? मत्कर्मणामेव दोषोऽयम् ” । अथ मंत्री समुत्थाय स्वस्थानमगात् । सा त्रैलोक्यसुन्दरी राज्ञः परिजनस्य च प्रियाप्यप्रिया जाता । न कोऽपि तामालङ्घाप । न कोऽपि तां दृष्ट्वाप्यालोकयति स्म । मातृगृहपृष्ठत एकत्र गुप्तगहे साऽस्थात् । इति चिन्तयति—“ मया पूर्वं किं दुष्कर्म विदधे ? येन दुष्कर्मणा मम परिणतपतिः कापि नष्टा गतः । अन्यच्च लोकमध्ये महान् कदां क उपस्थितः । अथाहं किं करोमि ? क्व गच्छामि ? कस्याग्रे कथयामि ? महति व्यसने पतितास्मि ” । इति चिन्तयन्त्यास्तस्याश्चित्ते समुत्पन्नम्—“ नूनं मे परिणीतः पतिरुज्जयिन्यां गतो न विव्यति । तेन तदा मोदकान् नक्षयित्वा इत्याद्यापितं—‘ एते मोदकास्ताहिं नव्या यद्यवन्तिजलमुपरि स्यात् ’ इत्यन्निज्ञानेन स मत्यतिस्तत्र संभाव्यते । केनाप्युपायेन यद्यहं तत्र गच्छामि, तर्हि तं प्रकटीकृत्य मुखनागिनीं नवामि ” । एवं चिन्तयन्ती स्थितास्ति । अथान्येद्युः सा जननीं प्रति प्राह—‘ हे मातः ! तथा कुरु, यथा मत्पिता वारमेकं मम वाक्यं शृणोति ’ । इत्युक्तेऽपि तां मन्दादरां दृष्ट्वा अन्यदा सा सुन्दरी सिंहनामकं सामन्तं प्रति स्वमर्थं विज्ञापयामास । तदा तेन सामन्तेन साधनं तं समाचारं श्रुत्वा हृदये विचार्य तस्या एव मुक्तम्—‘ वत्से ! अधूर्तिर्न विधेया । प्रस्तात्रे नृपं विज्ञाप्य ते समीहितं करिष्ये ’ । इति वचसा नृपांगजा तुष्टा । तेन प्रस्तावं द्रब्ध्वा नव्ययुक्त्या राजानं विज्ञाप्येत्युक्तम्—“ हे नृपते ! नवन्नन्दिनीं वराकिका वदिका महति कोटि पतितास्ति । अस्याः सम्मानदानं दूरे तिष्ठतु । वाक्यश्रवणमात्रेण प्रसादोऽद्य विधीयताम् ” । पाणिचोऽय्यश्रुपूर्णद्विः सिंहसामन्तं प्रत्युवाच—‘ भो सामन्त ! अनया मत्पुत्रतया पूर्वजने किञ्चिदन्याख्यानादि दुष्कृतं कृतं, तत्प्रजावादियं सकदांका जाता, अस्माकमप्यनिष्टाऽयत् । पुनस्तथाप्यसौ यत्किञ्चित्कथयितुमिच्छति, तन्माग्रे कथयतु ” । इत्युक्ते त्रैलोक्यसुन्दरीं प्रति

सिंहसामन्तेनोक्तम्—‘ वत्से ! स्वामिनोऽग्रे स्वचिन्तितं वचनं वद ’ । ततः सा त्रैलोक्यसुन्दरी तत्र नृपसमीपमागत्य वचनमिति
 प्रोवाच—‘ तत ! मम कुमारोचितं वेषं देहि ’ । इति श्रुत्वा राजा ग्राह—‘ जो सामन्त ! वराकीर्णं किमसंबद्धं वचो वक्ति ? ’ ।
 तदा स सामन्तोऽवदत्—‘ राजन्नया युमतमुक्तम् । पुरार्थं क्रमोऽस्ति । यतो राजसुता गुरुकार्थविशेषेण पुंवेपं दधते । इत्यर्थे न
 किमप्ययुक्तम् । संशयो न कार्यः । पुंवेपो दीयतां ’ । अथ नृपः सिंहसामन्तोक्तमिति वचो युक्तियुक्तं मत्वा तस्यै पुंवेपं ददौ । तथा
 च तज्जकार्थं सैन्यान्वितं सिंहं चादिदेश । पुनः सुन्दरी ग्राह—‘ यदि तातादेशो नवेचहि महता कारणेनोज्जयिनीं यामि । समी-
 हिते जाते तत्कारणे कथयिष्ये ’ । इत्युक्ते राजा ग्राह—‘ पुत्रि यथा स्ववंशस्य दूषणं न स्यात्तथा कर्तव्यम् ’ । इत्युदित्वा मही-
 जुजा सा विसृष्टा । ततश्च सिंहसामन्तादिगृहसैन्यसमन्विता सा सुन्दरी पुरुषवेपधारिणी पितुरादेशं प्राप्याख्यं नितप्रयाणैरुज्जयिनीं ययौ ।
 तदाऽवन्तीशो राजा वैरिसिंहः प्रजामुखादेवं शुश्राव—‘ यतश्चंपापुर्थो नृपगंजः समागच्छन्नस्ति ’ । तदा परस्परप्रीत्या तस्या नृवेपधा-
 रिण्या अजिमुखयानादिसन्मानादिना समागतप्रश्नपूर्वकं पुरीं प्रवेक्ष्य स्वसदने गङ्गा समानीता । आगमनकार्यं पृष्ठं । तदा तयोक्तम्—
 “ आश्चर्यपूर्तितां शुविख्यातां कुतूहलादिमां नगरीं विद्वोक्तयितुं समेतोऽस्मि ” । ततो नरेन्द्रेण वज्रापे—“ जो राजपुत्र ! त्वया
 मम गेह एव स्थातव्यम् । सुरपुन्दरराजस्य मम गेहस्य च नान्तरं चिन्त्यम् ” । इत्युक्ते सा नृपसुता सगद्गवाहना राजबौक्तगोहे
 तस्थौ । तत्र स्थित्वा सा स्वपदातीन् स्वादिष्टजट्टाश्रयनिरीक्षणाय समादिदेश । तदा तैर्विद्वोस्य प्रोक्तम्—“ पूर्वस्यां दिशि तन्वीर-
 स्थानमस्ति ” । इत्युदिते सा सुन्दरी नृपाङ्गया तन्मार्गेविहितावासेऽवसत् । अन्यदा सा तत्रस्था नीरानार्थं गच्छतोऽवाञ्जिरीद्वय
 हृदि दध्यौ—‘ नूनमेते मम तातस्य तुरंगमाः ’ । इति निश्चित्य तेषामनुपदं स्वचतुः प्रस्थापिताः । तेषामित्युक्तम्—“ यत्रेमेऽथा

यान्ति, यत्र तिष्ठन्ति, तत्र नवभ्रिगत्वा तदीयभाषानामादि क्वात्वा समागन्तव्यम् ” । इत्युक्ते तैर्भृत्यैः सर्वे स्थानाजिधानादि विज्ञाय प्रोक्तम् । तथा मंगलकलशं कलाभ्यासपरं क्वात्वा त्रैलोक्यसुन्दरी सिंहसामन्तं प्रत्युवाच—‘केनाश्रुपायेन तुरंगमा आत्मीया गृह्यन्ते’ । इत्युक्ते सिंहेनोक्तम्—‘आसन्नमेखशाभायाः सच्छात्रोऽध्यापको जोजनाय निमंत्र्यताम्’ । तथेत्युक्ते जोजनादिसामग्रीं विधाय स निमंत्रितः । प्रस्तावे समेतः । तत्सार्थं स्वपतिं दृष्ट्वा सां मनसि मुमुदे । तदा प्रमोदादालीयमासनं स्थासं (च) मंगलाय दत्त्वा विशेष-गौरवमकरोत् । सादरं जोजनं दत्त्वा सर्वेभ्यो वस्त्राण्यदात् । मंगलाय स्वांगलशं रम्यं वासोयुग्मं ददौ । ततः कदाचार्यमित्याह—‘एतेषां मध्याद्यो जानाति, रात्रौ चो ममाग्रे कथां कथयतु’ । इति निर्दिष्टे सर्वेऽपि च्छात्रैर्मंगलकलशस्य विशेषनक्तिं दृष्ट्वा कोपादिति जहृपतम्—‘एतेषां मध्ये कथां मंगल एव कथयिष्यति’ । सर्वच्छात्रानुज्ञया पंक्तिन मंगलकलशस्यैवादेशो दत्तः । तदा स पंक्ति-गिरा वक्तुमेवं प्रचक्रमे—‘जोः कथानकं कक्षितं वाऽनुज्जतं कथयामि ?’ । इत्युक्ते कुमारवेषधारिण्या नृपपुत्र्या वचापे—‘कक्षितेन पर्याप्तमनुज्जतेव त्वस्त्विं ब्रूहि’ । इति जापिते मंगलश्चिन्तयामास—“सैषा त्रैलोक्यसुन्दरी नवति, या मया चंपापुर्यां ज्ञातकेन कन्या परिणीताचरू । केनापि हेतुना नृवेषं धृत्वा समेतास्ति” । इति विमृश्य निजं स्वरूपं कथयितुं क्षमः सादिमध्यावसानं निजं चरित्रं तावत्कथितं यावत्सुखिर्मन्त्रिणा स्वगृहात्निर्वासितः । अत्रान्तरे राजसुता कृत्रिमं कोपं विधाय प्राह—‘जो जो अमुं मिथ्याभाषिणं गृह्णीत गृह्णीत’ । इत्युक्ते तस्याः । पत्न्यस्तदग्रहणार्थं समुद्यतास्ते च तथैव वारिताः । परंतु स च गृहमग्नये समानीतः । अथैन-मासन उपवेश्य नृपाल्यजा सिंहसामन्तं प्रत्यूचे—‘अहं येन परिणीतास्मि, स चायं मम प्रियो द्वेयः । अथात्र किं कर्तुं गृह्यते ?’ । इत्युक्ते स प्रोक्तवान्—‘अयं चेत्तव नर्ता स्याच्छर्दिं त्वयाश्रयणीयः’ इत्युक्ते सा प्राह—‘जोः सामन्त चेत्तव चित्ते संशयो नवति,

तद्येतद्गृहे गत्वा स्थावादीन्यादाक्य' । इति व्यक्ते प्रोक्ते सामन्तः संशयं त्यक्त्वा श्रेष्ठिनं समाहूय वध्याः स्वरूपं कथयित्वा राजपुत्रो-
 समीपे समेतः ततस्तस्यादेशेन सा स्त्रीवेषमुद्धृतं^१ कृत्वा तस्य मंगलस्य वद्वजा वज्रव । ततस्तद्युग्मं श्रेष्ठिनः सदनं जगाम । पार्थिवोऽपि
 श्रेष्ठिनं समाहूय तं दृष्टान्तं पृष्ट्वा श्रुत्वा च मनसि विस्मयं दधौ । ततोऽनन्तरं तत्रैव सद्ने राजादेशेन मंगलः सजार्थः सुखं विद्वत्वास ।
 ततश्चैलोक्यसुन्दर्या सिंहसामन्तः ससैन्यः पथात्प्रोषितः । तदनन्तरं स पुरुषवेषं दात्वा चंपां ययौ । अमुना सिंहेन सर्वदृष्टान्ते कथिते
 राजा हृष्टो जजडप—“अहो मत्पुत्र्याः कदाकौशलं विदोक्थताम् । अहो अमात्यस्य पाषडुष्पिर्विदोक्थताम् । येन मंत्रिणा मत्पुत्री
 निर्दोषापि सदोषा कृता ” । इति चित्ते विचिन्त्य पुनरपि राजा सिंहसामन्तमुज्जयिन्यां प्रेष्य निजपुत्रीं जामातुसहितां समानाथ्य
 यथाविधि सञ्चक्रे । ततो महीचुजाऽमात्यो विमंजितः । तदीयं सर्वस्वं गृहीतम् । वध्यस्थाने वधार्थं राज्ञा स प्रगुणीकृतः । तलारक्षे
 रासने स आरोप्य त्रिकचतुष्कचत्वारिदिषु परिभ्रामितः । ततो मंगलेन गाढाज्यधनया^२ नृपाग्रहात्सचिवो मोचितः । तदा राजावेतम्—
 “रे पापचेष्टित ! त्वं मया जामातुरूपरोधेन मुक्तोऽसि । अन्यथा न मुञ्चामि । अथ मत्पुरात्रिःसर” । इत्युक्त्वा स्वपुरात्रिष्कासितः ।
 तदनन्तरं तेन नृपेण पुत्रविवर्जितेन स जामातैव पुत्रस्थाने स्थापितः । तन्मातापितरौ तत्रैव जपूतिना समानायितौ । अन्येद्युः स राजा
 मंत्रिसामन्ताद्यनुमतेन महोत्सवपुरःसरं स्वराज्ये तं मंगलकलशं स्थापयामास । ततश्च यशोज्ञप्सूरीणां चरणान्ते सुरसुन्दरजूपः
 संयममुपाददे ।

राज्ये कोऽपि वणिग्जातिः संस्थापितोस्तीतीर्ष्या प्रत्यन्तपार्थिवास्तस्य राज्यं गृहीतुमुपतस्थिरे । तदा तेन श्रीमत्पुण्य-

प्रजावेण संग्रामचूमौ ते सर्वेऽपि द्वीद्वयैव जिताः । ततस्तस्य सर्वेऽपि शत्रवो मित्रत्वं प्राप्ताः । अथ सुखेन स राज्यं पादयति । ततस्त्रै-
 लोक्थसुन्दर्याः पुत्रोऽञ्जत । यशोमोखरस्तत्राम । ततः स मंगलकुंजरजो निजदेशे जिनचैत्यजिनचुवनजिनार्चोऽमास्थित्वादिधर्मकर्म व्य-
 धापयत् । अन्यदोग्रानदेशो समायातं श्रीजयसिंहसूरिं श्रुत्वा स चूपः सकद्वत्रः सद्वासनया वन्दनाय ययौ । तत्र गत्वा गुरुं त्रिः प्रद-
 क्षिणीकृत्य नक्तिकपूर्वं नत्वेति प्रपच्छ—“ जगन् केन कर्मणा मया विवाहकाळे विरंभना प्राप्ता देव्या (च) दूषणं कथं प्राप्तम् ? ” ।
 इत्युक्ते सूरिरुचे—“ अत्रैव नरतक्षेत्रे क्षितिप्रतिष्ठं नाम पत्तनमस्ति । तत्र सोमचन्द्रानिधानः कुडपुत्रकोऽञ्जत । तद्भार्या श्रीदेवी ।
 मिथस्तौ प्रीतिशालिनौ स्तः । यः सोमचन्द्रः स प्रकृत्या सुगुणः सरदाशयः समस्तलोकानां मान्यः । तद्भार्यापि तादृशी । इतस्तत्र
 नगरे जिनदेवान्निधः श्रावकोऽञ्जत । तस्य सोमचन्द्रेण सह मैत्री निविमा वञ्चय । एकदा सत्यपि धने जिनदेवो धनाकाङ्क्षया देशान्तरं
 गन्तुकामः सोमचन्द्रं मित्रं प्रति वच्नाये—‘ जो मित्र ! देशान्तरेऽहं धनहेतवे गमिष्यामि । परंतु त्वया मामकं धनं सप्तद्वेज्यां यथाविधि
 वाच्यम् । तत्रापि पुण्यपण्डांशो नवतु । इत्युक्त्वा दीनारसहस्रदशकं तस्यार्पयित्वा स देशान्तरे गतः । तस्मिन् प्रयाते सति सोमचन्द्रे-
 ण शुल्भचेतसा तदीयं धनं यथोचितस्थानेषु व्ययितम् । तेन सोमचन्द्रेण कियद्दणं स्वकीयमपि व्ययितम् । महत्पुण्यमुपाजितम् । त-
 द्भार्यापि तद्धनानुमोदनया पुण्यं जजे । तथा तस्मिन्नेव पुरे तस्याः श्रीदेव्याः सखी चञ्चानिधानाचवत् । सानन्दश्रेष्ठिपुत्री देवदत्तस्य
 मेहिनी । एवं सति कियता कालेन स देवदत्तः श्रेष्ठी कर्मदोषात् कुप्री जातः । ततस्तत्स्थिया चद्रा विपीदति स्म । एकदा तथा श्री-
 देव्याः सख्याः पुरत इत्थमुक्तम्—‘ केनापि कर्मणा मत्पतिः कुप्री जङ्गे ’ । तदा तथा हास्यनेक्तम्—‘ हे सखि त्वदंगसंगत एव तव
 प्रियः कुप्री जातः । नूनं त्वं महापापकर्त्री मम दृष्टिमार्गादूर्गतो गच्छ । मुखं मा दर्शय ’ । इत्युक्ते सा मनसि दूना क्राणं त्रयाममुखी त-

स्यौ । पुनरपि तया क्षणेनैवं प्रोचे—‘ सखि त्वया खेदो न कर्तव्यः । अहं त्वया सह हास्यं करोमि ’ । ततः सा प्रमुदिता । अयं सोमचन्द्रः स्वपत्न्या सार्धं साधुसंसर्गतः श्रीमद्धर्मं प्राप्य पादयामास । तदनन्तरं समाधिना मृत्वा तौ दंपती सौधर्मे पञ्चपट्ट्यायुगौ त्रिदशौ जातौ । ततः सोमचन्द्रात्मा सौधर्मोच्युत्वा हे चूपाक्ष ! भवान् जातः । तथा श्रीदेव्या जीवस्ततश्च्युत्वा त्रैलोक्यसुन्दरी जज्ञे । नो राजन् ! यद्भवता सोमचन्द्रजने परद्रव्येण पुण्यमुपाजितं तत्प्रजावाद्भटकेन राजसुता परिणीता । तथा च तया त्रैलोक्यसुन्दर्या पुरा श्रीदेवीजने हास्येनैव वयस्यार्यै यः कलङ्को दत्तः, तदनुसारत एतथापि दूषणं प्राप्तम् ” । इत्युक्ते तौ राजा राज्ञी पूर्ववृत्तान्तं श्रुत्वा स्वसूत्रेण राज्यं दत्त्वा वैराग्येण गुरोः समीपे प्रव्रज्यां जगृहतुः । ततः स राजर्षिः क्रमेण सर्वसिद्धान्तपारगः सन् गुरुणा श्रीसूरिपदे स्थापितः । त्रैलोक्यसुन्दरी साञ्ची प्रवर्तिनीपदे स्थापिता । ततस्तौ शुचिध्यानेन विषय ब्रह्मलोकं प्राप्तौ । ततश्च्युत्वा मनुजत्वं प्राप्य तृतीये जने तौ छावपि मोक्षपदं प्रापतुः ॥

॥ इति मंगलकलशकथानकम् ॥

एतां धर्मकर्यां निशम्य श्रीषेणमहीपतिः प्रतिलुब्धः गुरोः पार्श्वे सम्यक्त्वं श्राद्धार्थं च जग्राह । सूरिन्यत्र विजहार । श्रीषेणवृषती राज्यं तं (न) जैनधर्मं यत्नतः पादयामास । तथा राज्ञ एवोपदेशेन सा जिनन्दिता राज्ञी विशेषेण धर्मं ज्ञेजे । तथाऽपरा चद्रकत्वं प्राप्ता । इतश्चान्यदा कौशांबीस्वामिना वस्त्रचूरेण श्रीमतीकुक्षिसंनृता श्रीकान्ता पुत्री श्रीषेणसुतस्य इन्द्रुषेणस्य स्वयंवरा भेषिता । तदा तां रूपवतीं बालां दृष्ट्वा छावपि राजसुतौ परिणेतुकामौ परस्परं देवप्रमणोद्यने गाढं संनद्य युयुधाते । बहुजिनिर्निवास्तिवपि

न विरतौ । ईदृशे समये स श्रीषेणनृपः स्वदृष्टकपायः स्वच्छमानसः श्रीजिननक्तिनावितः प्रियवादी तौ द्वावपि पुत्रौ शत्रू इव वैराय-
माणौ निरीक्ष्य निवारयितुमसमर्थः सत्त्वेन विचिन्तयति स्म—“अहो विषयदाण्ड्यं, अहो कर्मणां वैचित्र्यं, अहो मोहविजृम्भितं वि-
दोक्तताम् । एतौ द्वावपि महाप्राज्ञौ मम नन्दनौ चूत्वा एककामिनीकृते कल्लिं विदधतुः । अहमनयोर्दुश्चरित्रेण लज्जमानः सजासदां
मुखं कथं दर्शयिष्यामि ? । अथ मम मरणमेव शरणम् । यतः—

वरं प्राणपरित्यागो, मा श्रूच्च मानखंरुनम् ।

मृत्युश्च क्षणिकं दुःखं, मानन्नंगो दिने दिने ॥ १ ॥ ”

इत्यन्निप्रायं देव्योः कथयित्वा ताभ्यां समं स श्रीषेणराजः पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारं स्मरन् विषमिश्रक्रमद्वाराणप्रयोगेण वि-
पन्नः । तथा सत्यज्ञामपि कपिञ्चाद्विच्यती तेनैव विधिना मरणं प्राप्ता । जंबूद्वीपे विदेहमध्यवर्तिन्युत्तरकुरुक्षेत्रे ते चत्वारोऽपि जीवा
शुग्मिनोऽभवन् । श्रीषेणप्रथमप्रियाजीवावाद्यं मिथुनकं, सिंहनन्दितासत्यज्ञामयोर्द्वितीयं मिथुनकम् । एवं सति कोऽपि चारणर्षिः कु-
तोऽप्येत्य तयोर्दिन्दुषेणविन्दुषेणयोर्दुग्धमानयोर्स्थिमवादीत्—“चो राजकुमारौ भवन्तौ द्वावपि कुलीनौ चरमदेहौ निष्ठुरसीदृशं क-
र्म कुर्वाणौ कथं न दलज्जेते ? । इदं शुष्मदीयं कुचेष्टितं दृष्ट्वा सत्तार्यो युवयोः पिता विषप्राणप्रयोगेण मरणमवाप । युवयोर्मातृपित्रोरु-
पकारस्यानृत्यत्वं कथमपि न स्यात् । यतः—^२

अस्मिञ्जगति बहुत्यपि न किञ्चिदपि वस्तु वेधसा विहितम् ।

अतिशयवत्सलताया ऋवति यतो मातुरुपकारः ॥ १ ॥

युवां काग्निर्कृते तगोर्मातापिनोर्मरणाय ब्रह्मयुः, तर्हि ऋवतां धिक् ” । इति तद्वचसा तौ प्रतिबुद्धौ त्यक्तगुप्धौ जा-
तौ । मुनिप्रवरं मुदा प्रशंसितुं लग्नौ—“ त्वं गुरुः, त्वमेव पिता, त्वमेव बन्धुः । आद्यां त्वयैव दुर्गते रक्षितौ ” । इत्युक्त्वा तं चार-
ण्यं नत्वा तां राजकन्यां विसृज्य तौ छाद्यपि नृपसुतौ निजगृहं गतौ । ततः पित्रादीनां प्रेतकार्यं चक्रतुः । ततोऽनन्तरं गोत्रिणौ राज्ञं
दत्त्वा धर्मरुचिपार्थे नृणां सहस्रान्तुष्टयेन सार्धं व्रतं जगृहतुः । ततस्तादृजाद्यपि चिरं दीक्षां प्रतिपादय, निविशं तपः कृत्वा, केनवाङ्मानं
प्राप्य, मुक्तिपदं प्रापतुः ॥

इतश्च श्रीपिण्डमुख्या युगवाद्ययी उचरन्तुतौ निषद्यायुः प्रतिपादय ततश्चुत्वा सौधर्मकल्पे पढ्यन्तिगागुरासीत् ॥

॥ इति श्रीशान्तिनाथचरिते गद्यवन्धने ऋवन्तिगवर्णनो नाम प्रथमः प्रस्तावः ॥

॥ अथ द्वितीयः प्रस्तावः ॥

इतश्चात्रैव वेताढ्ये उत्तरश्रेणिभूषणं रथनूपुरचक्रवाढाख्यं पुरमस्ति । तत्र ज्वलनजटी विद्याधरेन्द्रो राज्यं कुरुते स्म । तद्भार्या वायुवेगान्नवत् । तत्कुक्षिसंज्ञवोऽर्कस्वप्नसूचितोऽर्ककीर्तिनामा तस्य राज्ञः पुत्रोऽञ्जतु । स सुतः पित्रा यौवनं प्राप्तः सन् युवराजपदे स्थापितः । तदनन्तरं तत्कनिष्ठा चन्द्रलेखोत्तमस्वप्नसूचिता तयोः पुत्री वभूव । क्रमेण स्वयंप्रज्ञानान्ना वृद्धिमती जाता । अन्येद्युस्तन्नाचिनन्दनजगन्नन्दनौ मुनिपुंगवौ व्योमचारिणौ समेतौ । ततस्तदीयां धर्मदेशनां श्रुत्वा स्वयंप्रज्ञा कन्या शुद्धसामाचारीसहिता श्राविका वचूव । ततोऽन्यत्र तौ मुनिवरौ विजहूतुः । एकदा सा स्वयंप्रज्ञा पर्वदिने पौषध्वजं जग्राह । ततश्च सा कन्या शुद्धं पौषधं प्रतिपाढ्य पारणकदिने प्रातर्गृहप्रतिमामभ्यर्च्य तदाश्विं (तच्छेषां) गृहीत्वा पितुः समर्पयामास । तदा नृपतिस्तामाश्विपं मस्तके धृत्वा, पुत्रीं तथोत्संगे संस्थाप्य, तद्रूपकयसी विद्वोक्य मनस्येवमचिन्तयत्—“इयं मम पुत्री वरयोग्या जाता अस्याः कोऽनुरूपो वरो न विष्यति ? यत उक्तम्—

कुट्टं च शीढं च सनाथता च, विद्या च वित्तं च वपुर्वयश्च ।

वरे गुणाः सप्ता विद्वोकनीयाः, ततः परं नाग्यवशा हि कन्या ॥१॥”

इति विचिन्त्य कुमारीं प्रति वन्नाषे—‘वत्से याहि ! पारणकं कुरु’ । इत्युक्ते सा सुता स्वस्थानं गता । तदनन्तरं राजा मंत्रिण आकार्य स्वचिन्तितं कार्यं प्रोक्तवान् । तदा मंत्रिणो विमर्शनां कर्तुं दायाः । तेषु मंत्रिषु सुश्रुतनामा प्राह—‘हे देव रत्नपुरे

मयूरग्रीवपुत्रस्त्रिवंशचोक्ताऽश्वग्रीवनामा खेचरेश्वरोऽस्ति, आस्याः पुत्र्याः स एव वर उचितः । अथ बहुश्रुतोऽवदत्—‘ एतदुक्तं मम न युक्तं प्रतिज्ञाति । यतोऽयं वृद्धोऽस्ति । ततः कोऽप्यन्यो वरः कुदाशीदिवयोन्निस्तुब्धयोऽस्याः करिष्यते ’ । ततो द्रव्यावसरेण सुमतिमंत्रिणा प्रोचे—“राजन्तुत्तरश्रेयां प्रन्नकरा नाम पुरी विद्यते । तत्र मेघधनो राजा । तद्भार्या मेघमाद्विनी । तयोः पुत्रो विद्युत्प्रजः । पुत्री ज्योतिर्मदा । यो विद्युत्प्रजः सोऽस्याः पुत्र्या वरो विधीयते । तथा ज्योतिर्मदार्ककीर्तिकुमारस्य पत्नी जवितुमर्हति ” । ततोऽन्येन श्रुतसागरमंत्रिणा जणितम्—‘ नूनमस्याः पुत्र्याः स्वयंवरः कर्तुमुचितः ’ । इत्युक्ते राजा सर्वेषां मंत्रिणां वचनानि हृदयेऽवधार्य तान् विसर्ज्य । अथान्यदा राजा संजिज्ञश्रोतं नैमित्तिकोत्तमं समाहूय स्वयंप्रजाया वरस्वरूपं पप्रच्छ । तदा नैमित्तिकोऽवदत्—“जो राजन् पोतनपुरे प्रजापतिराज्ञः पुत्रौ यौ त्रिपृष्ठाचदासंज्ञकौ स्तः । तावत्र जरेते वासुदेववद्वज्रौ जविभ्यतः । अयं चाश्वग्रीवं प्रतिवासुदेवं हनिष्यति । नूनं मया साधुमुखादिति श्रुतं, स्वनिमित्तेनाप्येवं जानामि । तथा स त्रिपृष्ठस्तुभ्यं विद्याधेशत्वं दास्यति । तथा चैषा स्वयंप्रजा तस्य पट्टराज्ञी जविष्यति ” । इत्युक्ते स राजा नैमित्तिकं प्रति तुष्टः । महतीं पूजां विधाय स विसृष्टः । अथ ज्वलानजदी विद्याधृत् पोतनपुरे मारीचिं दूतं प्रेषयामास । स दूतस्तत्र गत्वा नत्वा च तं प्रजापतिचूषमित्युवाच—“ यदस्मत्स्वामी ज्वलानाजिधः स्वयंप्रजां पुत्रीं त्वत्सूनुवे त्रिपृष्ठाय दातुमिच्छति । तेनाहं त्वान्तिके प्रेषितोऽस्मि ” । तेनेत्युक्ते प्रजापतिना राज्ञा जणितम्—‘ एतत्कार्यमस्माकमप्यजोष्टम् । इत्युक्त्वा दूतः सत्कृतः । पश्चात्तेन दूतेन चक्षित्वा स्वचूक्षुजे सर्वं समाख्यातम् ॥

इतश्च प्रतिविष्णुनाऽश्वग्रीवचूषेन दृष्टप्रत्ययोऽश्वविन्दुनामा नैमित्तिक इति पृष्टः—‘ जो निमित्तज्ञ मम कुतो मृत्युर्जनिष्यति ? ’ इत्युक्ते स निमित्तविप्राह—“ राजन् यस्तव चंभवेगाजिधं दूतं धर्षयिष्यति, तथा शादिकेन विनाशकं सिंहं यो हनिष्यति,

स त्वद्विनाशकृच्छ्रेयः ” । इति निशम्य जूपतिस्तं सत्कृत्य विसृष्टवान् । एतावता तेन प्रतिवासुदेवेन प्रजापतिराजपुत्रौ जनमुखाद-
तिविक्रदौ श्रुतौ । अथ तेन प्रतिविष्णुना प्रजापतिनृपास्थाने स्वकीयो दूतश्रंगवेगनामा भेषितः । तदा स दूतः प्रेक्षणेत्सवे जायमाने
तस्य प्रजापतिचूपतेः संसदि गतः । तदा सर्वोऽपि सजास्थितो जनो व्यग्रतां प्राप्तः । एतस्मिन्नवसरे नाटके रंगजंगं दृष्ट्वा त्रिपुष्पाचक्ष-
नामानौ कुमारौ तस्मै दूताय जृशं कुपितौ । परंतु कोपं संश्लथ्य मनसि ज्ञात्वा स्थितौ स्तः । एतावता प्रजापतिचूपेन स प्रतिविष्णु-
दूतः सत्कृतः पश्चाद्वक्षितः । कुमारभृत्यैस्ततस्तयोः कुमारयोस्त्रे कथितम्—‘ स दूतो राज्ञा सत्कृत्य संप्रति प्रस्थापितः ’ । इति श्रु-
त्वा तान्यां पृष्ठे गत्वा रंगजंगपरिधिं स्मरद्भ्यां मुष्टिपाणिप्रहारेर्वारं स भृशं तान्निहः । तदा प्रजापती राजा तत्पुत्रयोः कुचट्टितं
श्रुत्वा, शीघ्रमेव तत्रागत्य, तं दूतं क्षमयामास । चूयोऽप्यशनवसनादिना संतोषितवान् । यत उक्तम्—

को न याति वशं लोकं मुखे पिबेन पूरितः । मृदंगो मुखलेपेन करोति मधुरध्वनिम् ॥ १ ॥

इतश्च तदूतमर्षणं चसुखेन राज्ञा पूर्वं (एव) श्रुतम् । यतः—

चरैः पश्यन्ति राजानो धेनुर्गन्धेन पश्यति । पश्यन्ति वाम्ना वेदैश्चक्षुर्योमितरे जनाः ॥ १ ॥

स दूतस्तत्र पश्चाज्जतः । तदा तेन दूतेन तं राजाधिराजं ज्ञातवृत्तान्तं विद्वाय यथातथं कथयित्वा पुनरप्युचे—“ देव बा-
बचेष्टितमिदम् । पुनः प्रजापतिनृपो रेखामात्रमपि जवदाज्ञां न क्वापि बांधयति । तस्मादेतस्योपरि कोपो न कर्तव्यः ” । इति श्रु-
त्वा स राजेश्वरो मौनमाश्रित्य स्थितः । अथ तस्य राज्ञः शाबिकेत्राणि बहूनि सन्ति । परंतु तानि प्रतिवर्षं वारेण पार्थिवैः सिंहो-

पद्मवाङ्मयन्ते । पुनस्तस्मिन् वर्षे तेन राज्ञाश्वघ्रीवेण वारकं विनाप्यन्यद्वृत्तमुखेन शास्त्रिरक्षणदेशः प्रजापतिनृपाय समादिष्टः । तदा-
 नीं प्रजापतिनृपः सचिन्तः सन् विमर्शनां कर्तुं लग्नः । एतावता ताभ्यां त्रिपृष्ठाचक्षाभ्यां विकटादेशं श्रुत्वा तस्येति निवेदितम्—
 ‘स्वामिन् चिन्तयाहम् । एतत्कार्यं त्वावां करिष्यावः । नवज्जिर्निश्चिन्तयैः स्पेयम्’ । इति गदित्वा तौ द्वावपि वक्षशास्त्रिनौ यत्र शा-
 स्त्रिकेवापि सन्ति तत्र गतौ । तदवसरे शास्त्रिरक्षकाः सविस्मया एवं प्राहुः—“एते ज्ञातव्यः सबलबाहूनेर्नृपे रक्ष्यन्ते । परं युवां
 कावपि नवीनौ शास्त्रिरक्षकौ सन्नाहरहितौ सैन्यपरिवारवाजितौ वर्तेते” । तदा त्रिपृष्ठ ऊचे—‘जोस्तावन्मम सिंह एव दृश्यताम् ।
 यथा तद्भक्षणक्लेशं निशेषं सर्वेषामपि वारयामि’ । ततस्तैर्जनैर्भिरिगुहास्थितो भृगोऽस्तस्य दर्शितः । तदनन्तरं गुहाद्वारे रथाधि-
 रूढः स त्रिपृष्ठोऽपि ययौ । तदानीं रथचीत्कारनादेन स केसरी जजागार । यदा मुखकुहरं प्रसार्य गुहाया निःसृतः, तदा स त्रि-
 पृष्ठस्तं मृगारिं पदतिं दृष्ट्वा स्वयं रथाद्भुत्तीर्णः । तं निरायुधमादोक्थ्य खर्गुरत्नमपि तत्याज । इति कुमारचेष्टितं निरीक्ष्य सिंहोऽपि
 विस्मितः—“अहो आश्चर्यमेकं, शदेकोऽयमग्रागतः । द्वितीयं तच्चित्रं, यत्पादचारित्वम् । तृतीयं तच्चित्रं, यत् खर्गुरमोचनम् । तदस्य
 मदवज्ञाफलं दर्शयामि” । इति विचिन्त्य नजस्तद्वत् उत्पत्य रोषाश्चिपृष्ठमस्तकोपरि न्यपतत् । तेन त्रिपृष्ठेन स्वहस्तौ शीघ्रमेव केश-
 रिणो मुखे क्षिप्तौ । कराभ्यां तस्यौष्ठद्वयं गृहीत्वा स केसरी जीर्णवस्त्रमिव द्विधा कृतः । तत्कलेवरं चूमौ निक्षिप्तमस्ति, तथापि त-
 त्कलेवरं रोषेण प्रकंपमानं दृष्ट्वा त्रिपृष्ठसारथिना प्रोचे—“जो अयं कुमारो नरसिंहः, त्वं तु पशुसिंहः । यदि सिंहेन सिंहो ह-
 तस्ताहिं जोः कोपं किं करोषि ?” । तेन वचसा स भृगोऽः प्रीतः सन्मृत्वा नरकं गतः । अथ प्रजापतिनृपांगजस्तच्चर्म प्रतिविष्णुभू-
 पायार्पयत् । अथ च तेन तदादिष्टविद्याधरनरमुखेन कथापितं यत्—‘जो अश्वघ्रीविनृप मत्प्रसादात्त्वमोदनं चुन्द्व’ । अश्वघ्रीवेण

तच्चर्म दृष्ट्वा, तदुक्तं वचनमाकर्ण्य चित्त एवं चिन्तितम्—‘य ईदृशो बलवान् स मय्यपि समर्थः स्यात्’ । स्वचेतस्यैवं ध्यायन् तस्थौ । अन्यदा सोऽश्वघ्रीवद्वृषः कन्यास्वरूपं निशम्य ज्वलनजटिपार्श्वे तां पुत्रीं ययाचे । स ज्वलनोऽपि किमप्युत्तरं कृत्वा तद्वृत्तमुत्वेनैव स बोधितः । ततः परं प्रच्छन्नतया तां कन्यां पोतनपुरे नीत्वा नैमित्तिकोपदिष्टाय तस्मै त्रिपृष्ठाय दत्तवान् । एवं सति हरिश्चमश्रुनामा सचिवः कुतोऽपि स्वयंप्रजाकन्यां विवाहितां श्रुत्वा स्वस्वामिनेऽश्वघ्रीवद्वृषाय कथयति स्म । तदा तेन कुपितेनेति प्रत्यादिष्टम्—“जोः सचिवः तौ त्रिपृष्ठचक्षौ तथा मायाविनं ज्वलनाजिधं खेचरं गाढं वध्वा शीघ्रमेवात्र समानय ” । इत्युक्ते तेन दूतः प्रेषितः । स च दूतः पोतनपुरे गत्वा मदोत्कटैर्वचनैर्ज्वलनं प्रोवाच—“जोः कन्यारत्नं मम स्वामिनो दौक्यं त्वम् । किमित्थं न जानासि ? यद्विविधप्रकारेण रत्नानां प्रचुरैव स्थानम् यदुक्तम्—

मणिमैदिनी चन्दनं दिव्यहेतिर्वरं वामनेत्रा गजो वाजिराजः ।

विना नृजुजं जोगसंपत्समर्थं गृहे शुज्यते नैव चान्यस्य पुंसः ॥ १ ॥

इत्युदित्वा दूते विस्ते सति ज्वलनः प्राह—“जो दूत मया कन्या त्रिपृष्ठाय दत्तास्ति । सांप्रतेमेतस्या एष रत्नको जातः । मत्संवन्धो निवृत्तः ” । इत्युक्ते त्रिपृष्ठोऽवादीत्—“रे दूत इयं कन्या मया परिणीतास्ति । यदि तव स्वाम्येतां कन्यां समीहते, तर्हि नूनं जीवितार्त्तिकं निर्विषोऽस्ति ? । त्वत्प्रजोऽस्ति निगद्यं यदि किमपि बलमस्ति, तर्हि शीघ्रमागच्छेः ” । इत्यादि दूतवाक्यान् तेन राज्ञा सर्वमपि श्रुतम् । ततः सोऽश्वघ्रीवः कोपाक्रान्तस्तानात्मविद्विषो हन्तुं विद्याधरजटान् प्रेषितवान् । तदा ते जटस्तत्प्रेषिताः

पेतनपुरं प्राप्ताः । स्वस्वामिभेरिता युष्मं कर्तुं तप्ताः । तदा ब्रीहयैव ते सर्वेऽपि त्रिष्टुभेन जिताः । तदानीं स त्रिष्टुभो विद्याधरसैन्यस-
 मन्वितः श्वशुराद्वये समेतः । तत उज्जयोऽग्रसैन्ययोर्धुदे जाते सति विद्याधरैः पिशाचराक्षसव्याघ्रादीनां रूपाणि विद्यावहो न विहि-
 तानि । तन्नयेन त्रिष्टुभसेना पद्मायिष्ट । तदा त्रिष्टुभमारो रथारूढः खेचरैः समं स्वयं योधुं प्रारंभे । तथा च शंखं पुरयामास । ततः
 शंखनदेन सर्वं त्रिष्टुभसैन्यं युद्धसज्जं वचूव । तथा रिपुसैन्यं पराचूतम् । तदा स्यन्दनसंस्थितोऽभग्रीवोऽपि तत्रागत्य त्रिष्टुभेन समं स्व-
 यं योधुं मुढौके । असौ वाजिग्रीनो यैर्दिव्यासैर्युधे, तानि सर्वाणि त्रिष्टुभेन तथा ब्रीहयैव च्छिन्नानि यथा सहस्रकिरणस्तमांस्यव-
 च्छिनत्ति । ततश्च सोऽश्वग्रीवनृपस्त्रिष्टुभाय जयावहं चक्रं मुमोच । तदानीं तद्यक्रं तुंभेन त्रिष्टुभं वक्रसि ताम्रयति स्म । पंतु चक्रं तत्रैव
 स्थितम् । तदा तेन प्रजापतिपुत्रेण तदेव चक्रं स्वपाणावादाय वाजिग्रीवमित्युवाच—“ रे अश्वग्रीव गम नमस्कारं विधाय सुखेन जी-
 व ” । इत्युक्तेऽश्वग्रीवो वज्रापे—‘ वैरिप्राणामन्मरणं वरम् ’ । इत्युक्ते तेन चक्रं मुपत्वा तदोयं शिरःछिन्नम् । ईदृशी स्थितिरैवा-
 स्ति वामुदेवेन प्रतिवारुदेवो हन्यते एव । तदानीं सुदर्शनारूपं चक्रत्नं तन्मस्तकं छित्वा चूयशिरःपुष्टामोपे समागतम् । तदनन्तरं देवै-
 र्त्रिष्टुभशिरसि पुष्पद्वष्टिः कृता । इत्युक्तं च—‘ अयं प्रथमो वामुदेवः समुत्पन्नः । तदनन्तरं स त्रिष्टुभचूयतिर्दक्षिणचरतार्थं साधयामा-
 स । खंभत्रये आज्ञा प्रवर्तिता । वामञ्चुजग्रेण च्छनयत् कोटिशिला भृता । पश्चात्तस्य चूचरखेचरैर्वामुदेवपट्टाजिपेकः कृतः । तेन त्रिष्टु-
 भवारुदेवेन ज्वलनजटो विद्याधराधियो विहितः । तथार्ककीर्तिकुमारस्य विद्युत्प्रचस्वसा ज्योतिर्माला त्रिष्टुभदेशेन गेहिनी वचूव ।
 तदनन्तरं स त्रिखंभाधिरितिस्त्रिष्टुभपतिर्निजपुरं गतौ । तथा च तस्य राज्ञः सा स्वयंपत्नी राज्ञी पौमशसहस्रस्त्रीणां मुख्या जाताऽती-
 व वल्लभा जाता ॥

इतश्च श्रीधेणजीवः सौधर्मकरूपतश्च्युत्वाऽर्ककीर्तिनृणेहे ज्योतिर्महाराज्ञीकुक्षिसरोवरे यदावतीर्णस्तदा मात्रा बहुतेजसा व्याप्तो रविः स्वप्ने दृष्टः । ततः समये पुत्रजन्यं बभूव । महोत्सवपुरस्सरं तस्य पुत्रस्य पित्राऽमितेजा इति नाम दत्तम् । तन्नाम्ना प्रवर्धते । इतश्चार्ककीर्तिपिता ज्वलनजटी खेवराधियोऽजिनन्दनमुनिपार्श्वे दीक्षां जग्राह । अथ सत्यनामाजीवः सौधर्मकरूपतश्च्युत्वा तस्यैवार्ककीर्तिराजस्य सद्ने ज्योतिर्महाराजकुक्षौ यदा पुत्री जाता, तदा जनन्या स्वप्ने तारकसंयुता रजनी दृष्टा । तदनुसारतः प्रसवसमयादनन्तरं पितृभ्यां तस्याः सुताराजिधानं चक्रे । क्रमेण सा तारुण्यं प्राप्ता । तत्राजिनन्दिताजीवः स्वर्णालुधृत्य त्रिपृष्ठस्य गेहिन्याः स्वयंप्रजायाः कुक्षौ पुत्रत्वेन यदावतीर्णस्तदा सांवा स्वप्नमध्ये लक्ष्मीदेव्या अजियेकं ददर्श । तदनुमानेन तस्यांगजन्मनः श्रीविजय इति नाम परिकल्पितम् । ततः पुनस्तस्य त्रिपृष्ठवासुदेवस्य स्वयंप्रजाकुक्षिजन्मा द्वितीयो विजयजघननामा पुत्रोऽभवत् । ततश्च सिंहनन्दिताजीवः स्वर्गाक्षयवनं विधाय तस्यैव त्रिपृष्ठस्यैव गेहिन्यां स्वयंप्रजायां पुत्री संजाता । तस्या ज्योतिष्प्रजेति नाम दत्तम् । सा क्रमेण यौवनं प्राप ॥

इतश्च वासुदेवनृपेण तस्या ज्योतिष्प्रजायाः कृते स्वयंवरः कृतः । दूतप्रेषणत्तत्र सर्वे महीश्रुजः समाहूताः । एतस्मिन्नवसरेऽर्ककीर्तिना वासुदेवान्तिके स्वसचिवः प्रेषितः । स तत्र समेत्य विष्णुं प्रति प्राह—“हे देव मत्स्वामिना विज्ञप्तमस्ति, यदि जयतामोदशः स्यात्तर्हि मत्पुत्री सुताराण्यैव निजेच्छया वरं वृणुते” । इत्युक्ते गोविन्दो मुमुदे । इति वचः समादिष्टम्—‘श्रीधमेव समागच्छतु । मम गेहस्य तथार्ककीर्तिगृहस्य नान्तरं चिन्त्यम्’ । इति समादिष्टे स चार्ककीर्तिनृपः पुत्रीं समादाय अमितेजसा सुतेनान्वितस्तत्र समाययौ । वासुदेवेन सविशेषं सत्कृतः । अथ त्रिपृष्ठः शुचवासरे स्वयंवरसंन्यपमकरोत् । तत्र बहुशो मन्त्राः संस्थापिताः ।

नामां कितान्यासनानि निवेशितानि । ततः समाहूताः पार्थिवस्तेष्वासनेषु क्रमेण निपस्याः । तेषां मध्ये तौ विष्णुवल्लभज्जावस्थुपविष्टौ । अत्रान्तरे स्नानं विधाय श्वेतवासांसि परिधाय श्वेतपुष्पांगरागसहिते विशालशिविकामारुह्य ज्योतिष्पञ्चासुताराख्ये द्वे अपि राजकन्ये तत्र समाजग्मतुः । तदनन्तरं तत्र समागत्य शिविकातः समुत्तीर्य निखिलचूपाग्निरिदं ज्योतिष्पञ्चा कन्या वरमालाममितेजःकण्ठेऽक्षिपत् द्वितीया सुतारा श्रीविजयकण्ठे वरमालां चिक्षेप । तदा सर्वेऽपि चूचरखेचरैरित्युक्तम्—‘अहो कन्यकाज्यां साधु व्रतं साधु व्रतम् । अथ राजा त्रिपृष्ठस्तथाऽर्ककीर्तिनृपोऽपि तान्नृपान् यथाशक्ति सत्कृत्य बहुमानेन विमुज्य च स्वस्वकन्ययोर्विवाहं प्रीत्या चक्रतुः । तदनन्तरमर्ककीर्तिनृपो ज्योतिष्पञ्चां वधूं समादाय, स्वपुत्रीं सुतारां तत्र मुक्त्वा निजनन्दनोपेतः स्वपुत्रमाजगाम । सुखेन राज्यं करोति । अथान्येद्युः सोऽर्ककीर्तिवैराग्यरगेण स्वसुनवेऽमितेजसे राज्यं दत्त्वा मुनिपार्श्वे व्रतं जग्राह ॥

क्रमेण त्रिपृष्ठवासुदेवं परलोकं प्राप्ते सत्येकदा तत्र पोतनपुरे श्रीश्रियांसजिनशिष्याः श्रीसुवर्णकद्वशाख्याः सूरयः परिवारसन्विताः समायताः तदानीं तान् गुरून् समेतान् श्रुत्वा पुरोद्यानेऽचलः प्रणमनार्थं गतः । तत्र गत्वा जैनाचार्यं नत्वा मोहनिवारिणीं देशनावाणीं स शुश्राव । प्रस्तावं दृष्ट्वा इति पृष्टम्—‘हे जगवन् स मम कनिष्ठो गुणज्येष्ठ स्त्रिपृष्ठः कां गतिं गतः ?’ । इति पृष्ठे सू-रिस्त्वाच—‘स त्वज्ज्ञाता पञ्चेन्द्रियादिजीवकथे रतः कठोरात्मा महारंजतत्परो मृत्वा सप्तमं नरकं ययौ’ । तच्च श्रुत्वा स्नेहव्याकु-लोऽचलः सुतारां विद्वदाप—‘हा विश्ववीर हा धीर तवेदशी का गतिर्विचूव ?’ । तदा गुरुणोक्तम्—“जो मा विधीद । पूर्व-जिनोदितं वाक्यं शृणु । अस्य जीवश्वरमजिनेश्वरो न विष्यति” । इत्युक्ते सोऽप्यचलः श्रीविजयं राज्ये निवेश्य, तथाऽपरं सुतं यौ-वराज्ये न्यस्य, तस्य गुरोः पार्श्वे दीक्षामग्रहीत् ॥

इतश्च राज्ञः श्रीविजयस्य राज्यं पादयतः सत एकदा तस्य सन्नास्थितस्य प्रतीहारेणगत्य विज्ञप्तम्—‘हे प्रजो त्वन्मन्दि-
रघारे त्वन्मिद्वनार्थं नैमित्तिकार्थैकः समागतोऽस्ति । स आयातु वा मृतियातु ?’ । ततो राजादेशेन सन्नामध्ये समागतः । राज्ञे आ-
शीर्वादं दत्त्वा यथोचितस्थाने समासीनः । ततो राजा प्राह—“अहो निमित्तज्ञ यदि त्वत्करे पुस्तिकास्ति, तर्हि शुचाशुभं यज्ज्ञा-
नेन पश्यसि, तत्त्वं शीघ्रमेव ब्रूहि ” । स निमित्तवित्प्राह—“हे देव यदहं निजज्ञानेन पश्यामि, तद्वक्तुं न शक्यते, पुनस्तत्त्वदा-
देशेन कथ्यते—इतः सप्तमे दिने पेतनपुराधीशमस्तके निश्चयेन विद्युत्पातो भविष्यति ” । तन्निशम्य समस्तापि सन्ना वज्राहतैव ब-
भूव । तदा श्रीविजयरাজेन सकोपेनैतत्प्रमुक्तम्—‘रे निमित्तिकाधम यदा पेतनपुराधिपशिरसि विद्युत्पतियति, तदा त्वच्चिरसि किं
पतियति ?’ । नैमित्तिको जगाद—“हे राजन् मह्यं त्वं किं कुप्यसि ? यन्मया ज्ञानेन दृष्टं तत्कथयान्यथा न स्यात् । तदा मम म-
स्तके वक्त्राभरणरत्नानां दृष्टिर्न विष्यति ” । इत्युक्ते राज्ञा प्रोक्तम्—‘ओ त्वया हेतुनिमित्तं कुतः शिद्धितम् ?’ । स वज्राधे—शू-
यताम् । बलदेवस्य दीक्षाकाले मयापि दीक्षा समाश्रिताञ्छूत् । कियत्कालं प्रतिपादित्वा । तदा यच्छाल्मषीतं तत्प्रमाणेनैतावन्मा-
त्रं वदामि । सर्वज्ञासानं विना सम्यग्ज्ञानं नान्यत्र विद्यते । पथादहं विषयासक्तः सन् गृही जातः । अथ धनाशया भवत्समीपेऽत्र
समागतोऽस्मि” । तदा रामस्तोऽपि राजालोकस्तन्निमित्तं सत्यं ज्ञात्वा स्वस्वामिरक्षणोपायं व्यचिन्तयत् । तत्र तन्मध्ये चैको मंत्री प्राह—
“यतः स्वामी सप्त वासरान् समुद्रमध्ये यानरूढः स्थाप्यते ” । तदा द्वितीयो मंत्री बोवाच—“यद्यपि पानीये विद्युन्न स्फुरति, पु-
नस्तथापि यानपात्रे कदाचित् पतति, तदा किं क्रियते ? ततः कारणार्थैताद्व्यशैदास्य गुप्तगुह्यामध्ये प्रक्षिप्य स्वामी विद्युद्भयाञ्जक्यते ” ।
ततस्तृतीयोऽवादीत्—“नायमुपायः शुभाय भवति । विशेषतः कष्टहेतुः स्यात् । अथात्र दृष्टान्तः श्रूयताम्—

विजयपुरे रुद्रसोमनामा द्विज आसीत् । तत्पिया ज्वलनशिखा । तत्कुङ्किचूः शिखिनामा सुतोऽचूत् अन्येयुस्त स्मिन्नगरे कश्चिज्जङ्गसो मांसञ्चोद्वुपः समेतः । स च प्रत्यहं चूरिमनुषान् मारयति । एतावता पुरस्यामिना मंत्रिभिः समं विमृश्य तस्य पढाद-
 स्थेति अवस्था कृता—‘ दिनं प्रत्येकं गानुपं त्वाहं दास्ये ’ । इत्युक्ते तेन प्रतिपन्नमिदं । तदनन्तरं राज्ञा सर्वपैराणां नामानि विद्वि-
 ल्य, गोढान्कान् कृत्वा, प्रतिदिनमैकैकं गोक्षकं निगतास्य, तन्मध्ये यन्म जयति, तमाकार्ये, राजसस्य दीयते । अपरेषां रक्षणं स्यात् ।
 एवं सति एकदा तस्य द्विजपुत्रस्य नाम निर्गतम् । तदा तज्जननी गान्दं सुरेद । तदीयं रुदंनं श्रुत्वासन्नगृहस्थितैर्घृतैः कुरुण्या तस्यै
 ब्राह्मण्यै इति निगदितम्—“ हे अंब खेदं मा कृथाः । यदि तव पुत्रो राज्ञा राक्षसस्य दत्तो च विष्यति, तर्हि वयं ततोऽप्यानीय त-
 व दास्यामः ” । इत्युक्ते सा प्रमुदिता । तदनन्तरं यदा तस्याः सुतो चूचुजा तस्य पद्मादस्य दत्तसंकेतैर्भूतैस्तस्मादपहृत्य त-
 न्मातुः समर्पितः । ततस्तथा मृत्युञ्जनीतया सुतो गिरिगुहायां निक्षिप्य द्वारं पिधाय मुक्तः । एतावता तत्रस्थेन महताजगरेण स विप्रांग-
 जः कृपायां गदितः ॥

अतः कारणाद्विद्युत्कर्मणा जाव्यमस्ति, तत्तेनाप्यन्यथा कर्तुं न शक्यते । परं तु दुस्तिोपशान्त्यै तत्परणादि विधेयम् ” ।
 इति वाक्यमाकार्यं चतुर्थो मंत्री वच्चापे—‘ एतेन सत्यमुक्तम् । पंतु मन्त्रिते यदस्ति, तदहं ज्ञातां कथयामि ’ । इत्युक्ते रुपादेशे-
 न स प्रोचे—“ अमुना नैमित्तिकेन पेतनाधीशस्य शिरसि विद्युत्पातो निगदितोऽस्ति, न तु श्रीविजयस्यैव । ततः कारणत्समं दि-
 नानि यावदेतस्य पुरस्यापरः स्वामी क्रियते । तस्यैवाङ्गा विस्तार्यते ” । इति निगदिते नैमित्तिकेनापि तन्मतिः प्रशंसिता—“ अनेन
 साधूक्तम् । इत्थं क्रियताम् । ब्रह्मणेतरुणनाथाय समागतोऽस्मि । राजा श्रीविजयस्तपोनियमतत्परः सप्तवासरात्रं जिनगृहान्तं स्तिष्ठतु,

यथा कष्टमिदं विद्वयं याति ” । इति निगदिते राजा प्राह—‘यस्य कस्यापि राज्यं दीयते, सोऽपि विपश्यते, तदायकृत्यम् । कथमेवं विधीयते ? ’ । नृपोक्तमिति वचः श्रुत्वा, मंत्रिजिः संचूय, विप्रमुपेक्षतम्—“यद्गस्य प्रतिभायाः पद्मचिपेकः क्रियते । तदाज्ञा प्रवर्त्यते । यदि देवतानुज्ञावेन तस्या यद्गप्रतिभायाः कष्टं न स्यात्तर्हि नव्यम् । कदाचिन्नविषयति विद्वं, तर्हि काष्ठमयगद्गप्रतिभा विनश्यति । पथात्सा नवीनापि जवति ” । इति वचो निशम्य श्रीविजयराज्ञापि प्रतिपन्नम् । ततश्च स चूपः सान्तःपुरः श्रीजिनालयं गत्वा पौषधमादाय तपोनियमतत्परः पञ्चपम्प्रेष्ठिभ्यानपरायणः संस्कारक एव मुनिवत्तस्यौ । अन्ये मंत्रिब्रामन्ताद्या चूपेतः पदे यद्गप्रतिभां संस्थाप्य तत्समीपे स्थिताः । ततः सप्तमेऽहनि मेघैः क्षणाभभोगेण व्याप्तम् । महद्गजिनं विनाय तोयशो दृष्टिं व्ययात् । तदा वारंवारं जात्कारं कुर्वती जयावहा विद्युत्तस्मिन्नेव यद्गरूपे पपात । यद्गप्रतिभा विनष्टा, राक्षस्तु कुशद्वं जङ्गे । सर्वेऽपि जनश्चमस्कृतः । उपसर्गे विद्वयं गते राजा नैषितिकगिरा पुनरपि स्वसदने समागतः । तदानीं स निमित्तज्ञः सर्वान्तःपुरनारीजिः प्रमोदाज्जलनालंकारपुङ्खुद्वैः सकृतः । राज्ञापि शूरिस्त्रव्येण सत्कृतः संमान्य स विमृष्टः । यद्गप्रतिभा नवीना रत्नमयी कारिता । जिनविमानं सविशेषं पूजा विधापिता । तेन नृपुजा स्वराजधान्यां पुनर्जन्ममहोत्सवाः कारिताः ॥

इतश्चैकदा स श्रीविजयो नृपः सुतारया देव्या सह ज्योतिर्वनान्जिघ छत्राने क्रीमार्थं ययौ । तत्र गिरीणां जयावस्तु शिखातलेषु जत्रां सह ज्रमन्ती क्रीरन्ती सा सुतारा राज्ञी मनोहरांगी एकं सुयर्णवर्णं मृगं निरीक्ष्य स्वाभिनं प्रत्यूचे—‘हे प्राणेश कुशमेनं समानीय मम समर्पय ’ । तदा स्नेहमोहितो राजा तद्ग्रहणार्थं दधौ । सोऽपि वेगेनोत्तुल्य गगनं गतः । अत्रान्तरे नृपप्रिया सुतारा कुकुटसर्पेण दष्टा । तदा तथा गाढस्वरेण पूतकृतम्—‘हे नाथ शीघ्रं समागच्छ ’ । तदीयं पूतकारं श्रुत्वा क्रुदित्येव राजा प-

आस्मिष्टतः सन् विपार्दितां तां विलपन्तीं ददर्श । तदनन्तरं शीघ्रमेव या मंत्रतंत्रादिका क्रिया विहिता, सापि निष्फला बभूव । क्वा-
 एान्तरेण सा देवी राक्षः पश्यतोऽपि लोचने निमील्य मृदानवदना सती गतेचतना जाता । ततोऽनन्तरं चूपाद्धोऽपि मूर्ध्नी प्राप्य म-
 हीतले पपात । महता कष्टेन संज्ञां प्राप्यैवं विललाप--‘ हे दिव्यस्त्रीसमानरूपे हे गुणवति सुतारे मम प्राणवद्वेजे त्वं क्व तिष्ठसि’ ।
 एवं बहुधा विद्वाप्य स नृपतिर्मरणाय सज्जो बभूव । तदा पदातिर्गोण राजद्वोक्तस्याप्ययं समाचारो द्वापितः । नृपतेर्माता स्वयंप्रज्ञा विजय-
 न्रज्ञाचिधो ज्ञाता (च) अमुं वृत्तान्तं श्रुत्वा यावद्गाढं दुःखितौ जातौ, तावन्नजोभागोण तत्र समेत्य पुमानेकोऽवदत्— हे देवि
 स्वयंप्रज्ञे विषादेन पूर्यताम् (अलामित्यर्थः) । मध्वचः श्रूयताम् । रथनूपुरस्वामिनाऽमितेजसा पूजितः संजिन्नश्रोतनामा नैमि-
 त्तिकप्रवरोऽस्ति । स मत्पिता । दीपशिखाचिधानोऽहं तदंगजः । अन्यदा यावदावां तातपुत्रौ ज्योतिर्वेनं प्रति क्रीडां कर्तुं प्रचलितौ
 तावत्पुरोऽग्रे चमरचंचापुरीस्वामिनाऽशनिघोषेण राक्ष्सा ह्रियमाणं गतत्राणं नृपप्रियां सुतारां दृष्ट्वावाङ्मयां तं खेचरं प्रतीत्यं ब्रजाषे—
 ‘ रे दुष्ट पापात्संस्त्वमस्मत्स्वामिन्नगिनीमपहृत्य क्व यास्यसि ’ । इत्युक्ते तथा सुतारयावां प्रति प्रोक्तम्—‘ अत्र युवयोः प्रयासेना-
 लम् । परंतु पोतनपुरासन्नवनमध्ये गत्वा वेताद्विन्या विमोहितः श्रीविजयनृपतिः संबोध्यताम् । सुतारारूपया तथा सह मर्तुकामोऽस्ति’ ।
 इत्युदिते आवाङ्मयां तत्रागत्य राजा बोधितः । सा वेताद्विनी दुष्टविद्या मणष्टा । अथ देवीसमाचारं विज्ञाय श्रीविजयनृपतिस्तत्सा-
 पणोद्यतोऽस्ति । तदाज्ञया भवतां समाचारं ज्ञापयितुमन्नाहं समागतः ” । तदनन्तरं स्वयंप्रज्ञादेव्या सत्कृतः स पुनरपि राक्षः समीप-
 माययौ । तदनन्तरं नृपोऽपि ताङ्मयां संजिन्नश्रोतदीपशिखाङ्मयां रथनूपुराञ्जिधे स्वपत्ने नीतः । तत्र राक्षामितेजसा श्रीविजयस्य ब-
 ह्वौ प्रतिपत्तिं विधाय समागमनस्वरूपं पृष्टम् । तदा श्रीविजयेन राक्ष्सा स्ववृत्तान्तो निवेदितः ॥

इतश्च तत्स्वरूपं श्रुत्वा कोपाक्रान्ततया मिततेजसा नृपेण शिङ्गां दत्त्वाशनिघोषाय मरीचिनामा दूतः सत्वरं प्रेषितः । तदानीं
 स दूतश्चमरचंचायां गत्वाशनिघोषं प्रत्युवाच—“जो मत्स्वामिनः स्वसा श्रीविजयनृपपत्नी सुतारा नाम सती त्वयाऽज्ञानादानीता-
 स्ति । तां सुखेन समर्पय । अन्यथानर्थो जविष्यति” । इत्युक्तेऽशनिघोषः प्राहु—“रे दूतैषा स्त्री किं मया समर्पयितुमानीतास्ति ? ।
 यः कश्चिदेनां मत्समीपतो गृहीतुमिच्छति, स मत्स्वर्गेण मर्तुकामो ज्ञेयः” । इत्युक्त्वा गङ्गके ग्राहयित्वा स दूतोऽशनिघो-
 षेण निर्वासितः । तेन तदनन्तरं निजस्थानमागत्य स्वस्याग्निं सर्वमपि विद्वहम् । ततश्चा मिततेजसा श्रीविजयस्य विद्याध्ययं दत्तम् ।
 एका शस्त्रनिवारिणी द्वितीया बन्धमोक्षकारिणी । अथ सप्तचिदिनैरेकैकां पृथक् पृथक् श्रीविजयः प्रोक्तविधिना साधयामास । ततः
 सिद्धविद्यः सन् स पोतनपुराधीशः शत्रुविजयाय चचाल । शतशो रश्मिवेगाद्याः कुमारः श्रीअमिततेजसः सुताः श्रीविजयमनुमच-
 द्विताः । अन्यैरपि विद्यावल्लभजवलोपैतैः सुचैटैः सह स श्रीविजयराजाऽशनिघोषपुरान्तिकं प्राप । इतश्चा मिततेजसा राज्ञः सहस्ररश्मि-
 ना ज्येष्ठपुत्रेण सहितः परविद्याच्छेदिनीं महाज्वालाजिधां विधां साधयितुं स्वयं हिमवन्तगिरौ ययौ । तत्र गत्वा मासिकञ्चक्रं कु-
 त्वा स विधां साधयामास । तदनन्तरमशनिघोषः सैन्यसमन्वितं श्रीविजयं समागतं श्रुत्वा, युष्माय सबलवाहनान् स्वान् पुत्रान् प्रेषीत् ।
 ततस्तयोः सैन्ययोर्धोरः संग्रामः प्रवृत्तः । परंतु धर्मोर्मध्यान्नैकमपि सैन्यं हारयति स्म । एवं प्रकारेणामिततेजः कुमारैर्यासं यावद्युष्मं कु-
 त्वाशनिघोषपुत्राः प्रौढा अपि पराजिताः । तदनन्तरमशनिघोषेण स्वयं युष्मं प्रारब्धम् । तस्मिन् युष्मे प्रवर्तमाने तेनाशनिघोषेण बद्धि-
 शा अप्यमिततेजसः कुमारः जिताः । ततश्च श्रीविजयो राजा स्वसैन्यं जगन् दृष्ट्वा स्वयं संग्रामेऽढौकिष्ट । तदा क्रुष्टेन श्रीविजयेन स्वर्ग-
 प्रहारं दत्त्वा तमशनिघोषं द्विपं द्विधा चक्रे । तदाशनिघोषेण ध्वं रूपं कृतम् । पुनः स्वर्गप्रहारेण रूपध्वमपि हृतं, ततोऽशनिघोषच-

तुष्टयी जाता । एवं खंड्यमानः सोऽशनिघोषनृपतिर्मायया शतरूपो वन्नृप । यथा यथा प्रहारं दत्ते, तथा तथा रूपवृत्तिर्भवति । एता-
वता स विजयवृषो यावता तद्वधे निर्विघ्नस्तवता स एवामितेजोवृषः सिद्धविद्यस्तत्राययौ । तदानीममितेजसा विद्यावद्वेन तदीयां
मायां निराकृत्य ज्ञेयेन तं नश्यन्तं निरीक्ष्य, तस्या एव विद्याया इति समादिष्टम्—‘अयं पापीयानज्ञनिघोषस्त्वया दूरादपि समानत-
व्यः’ । इत्युक्ते सा विद्यादेवो तत्पृष्ठं दृग्नां सीमन्ते ययौ । तत्र श्रीवृषजनिनमासादसन्निधौ सुरैर्व्यमानं संप्राप्तकेवज्ञानं तं वद्वेदे-
वमुनिं दृष्ट्वा स तदीयं शरणं प्रपन्नः । देवतया पश्चाद्वद्वित्वा तत्स्वरूपं सर्वप्रप्यमितेजसे समाख्यातम् । अयामितेजसा राज्ञा मरी-
चिनामानं दूतं प्रति प्रोचे—‘जो दूत त्वया चमरचंचातः सुतारां देवीं समादाय मत्समीपे समागन्तव्यम्’ । इत्युदित्वा श्रीविजयनृपा-
न्यितः सर्वसैन्यपरिहृतः सन् जेरोजांकारैः समं सोऽयमितेजा नृपोऽपि तत्र सीमन्ते वद्वज्रजमुनिं नंतुं ययौ । तत्र जिनालये गत्वा
प्रथमजिनेन्द्रं स्तुत्वा तौ श्रीविजयामितेजसौ वद्वदेवमुनिपाश्वे जग्मनुः । तदा मरीचिदूतोऽपि देवीं सुतारां समादाय सत्वरं तत्रागात् ।
तदानीं सा देवी अखंभशीला सती श्रीविजयस्य राज्ञः प्रदत्ता । अयं तस्मिन्नवसरेऽशनिघोषनृपतिः समुत्थाय तौ श्रीविजयामिते-
जसौ द्वाभयमास । ताभ्यां स भृशं सन्मानितः । परस्परं ते गतमत्सरा वन्नृपुः । अत्रान्तरे केवल्लिना धर्मदेशना प्रारब्धा । तद्यथा

रागेष्टेषवशीभूता जीवानर्गपरंपराम् ।

कृत्वा निरर्थकं जन्म गमयन्ति यथा तथा ॥ १ ॥

याभ्यां रागद्वेषाभ्यां ग्रस्ताः प्राणिनो मोक्षपदं गन्तुं न समर्थाः । एतौ भगवानुल्लेख्यो ज्ञात्वा जो जनार्तद्विषये विगतदरा

नमन्तु ” । तां देवनां श्रुत्वा नृणां समूहाः प्रतिबुद्धाः सन्तः केचिद्दीक्षां जगृहुः । केचित्शुश्रूवन्कृत्यमंगीचक्रुः । तदाशानिघोषस्तस्य
 केवलिनः समीपे पृच्छति स्म—‘हे प्रभो मया रागद्वेषौ विना इमां सुतारां हत्वा निजगृहे कथं नीता ’ । इत्युदिते केवली प्राह—
 “पूर्वजन्वे रत्नपुराजिधे पुरे श्रीपेणनामा द्यूपतिरस्यामितेजसो जीवोऽचूत् । तदा त्वं कपिलनामा विप्रोऽजन्वः । सत्यनामा त्व-
 निधिया जज्ञे । जवं ब्रान्त्वा क्रमेण या सत्यनामा सा सुतारा जाता । तथा यः कपिलः सोऽपि जन्वभ्रमणं विधाय तपस्विनां कुले
 जन्म प्राप्य तत्र बालतपः कृत्वा मृत्वा नो अशनिघोष स त्वं जातः । हे राजन् पूर्वजन्वसंन्याद्भवता रागं विनाप्यसौ हता । पुरातन-
 जन्वेऽपि त्वय्यसौ विगतस्नेहाऽचूत् । अतः कारणत्त्वमप्येतस्यां मन्दानुरागो वर्तसे । इतश्च स्वस्वपूर्वमेवान् श्रुत्वा तेऽमितेजःश्रीविज-
 यादयः संहर्षिताः सन्त एवमूचुः—‘अहो ज्ञानस्य किमप्यसाध्यं नास्ति ’ । इत्युक्त्वा केवलिनं प्रणिपत्यामितेजसा नृपेण पृष्टम्—
 ‘प्रभो जन्वोऽहमजन्वो वा ’ । इति प्रश्ने कृते केवल्याह—“हे राजन्निता जवान्वमो जन्वेऽत्रैव नरते त्वं पञ्चमश्चक्रवर्ती न विष्य-
 सि । तस्मिन्नेव जन्वे पोरुशः श्रीशान्तिनाथस्तीर्थकृद्भक्त्यसि । तथासौ श्रीविजयजीवस्त्वत्पुत्रो जूत्वा तस्यैवाद्यगणधरो न विता ” ।
 इति श्रुत्वा तस्यैव केवलिनः पार्श्वे ताज्यां सम्यक्त्वमूढः श्राद्धधर्म उपाददे । तथाशानिघोषः स्वपुत्रं राज्ये संस्थाप्य विरक्तचित्तस्त-
 स्यैव केवलिनः समीपे दीक्षां जग्राह । तथा श्रीविजयराजस्यांवा स्वयंप्रज्ञा देवो बहुनारीपरिष्ठिता वदन्नक्षत्रमुनिसमीपे व्रतमाददे ।
 अथ केवलिनं नत्वा तौ श्रीविजयामितेजसौ स्वस्वपरिवारसमन्वितौ निजनिजस्थानं प्रयातौ देवपूजागुरूपास्तितपःप्रभृतिप्रयोजनैः आ-
 वक्तुं द्योतयन्तौ कादं निन्यतुः । एकदा तेन पुण्यात्पनामितेजसा महीयान् पञ्चवर्णैरत्नमयः प्रासादः कारितः । श्रीजिनप्रतिमास्त-
 त्र संस्थापिताः । तथा तत्समीपे तेन राज्ञा पौषधागारं कारितम् । तस्मिन् स्थान उपविष्टः सन् विद्याधरसज्जान्तरे धर्मं कथयति । अ-

त्रान्तरे चारणश्रमणमुनियुगलं शाश्वतजिनान्नन्तुं गच्छति । जिनालयं दृष्ट्वा तच्चैत्यवन्दनाहेतोस्तौ द्वावप्यवतीर्णौ । तदानीं राज्ञाम्निते-
जसा तौ मुनिवरो प्रवरासन उपवेश्य नृक्तिपूर्वकं वन्दितौ । तदा तत्रैकः साधुरित्याचख्यौ—“ यदि त्वं स्वयमेव धर्मं जानासि, तथा-
प्यस्माकं धर्म एव समाख्यातुं युक्तः । ततः कारणाच्छृणु । नो राजन्मातुष्यादिसामर्थी दाढ्या नवस्वरूपं ज्ञात्वा निरन्तरं (नित्यं) सुखार्थिभिः
सततं धर्म एव विधेयः । तस्य धर्मस्य मनसाप्यन्तरे कृते सान्तरायं सुखं स्यात् । यथा मत्स्योदराख्यस्य धनदनामः ॐष्ठिपुत्रस्य सुखान्यन्त-
रायसहितं सुखं दोजे ? तत्कथा कथ्यताम् । तदनन्तरं राजामितेजा नक्त्या विरचिताज्जद्विमुनिं प्रत्येवमाचष्ट—‘ को मत्स्योदरः ? केन कर्मणा तेनान्त-
रायसहितं सुखं दोजे ? तत्कथा कथ्यताम् । इति गदिते मुनिः प्राह—

अथ मत्स्योदरकुमारस्य कथा
अत्रैव नरतक्षणे स्फीत्याऽभरावतीसमानं कनकपुरं नाम नगरमस्ति । तत्र नयविनयादिगुणालङ्कृतः कनकरथनामा नृपो
राजमान्यः श्रेष्ठी रत्नसारान्निधानः
धर्मिष्ठधुरीणो धर्मिष्ठधुरीणो राजमान्यः श्रेष्ठी रत्नसारान्निधानः
धनद-
तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-
संजज्ञे । तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-
संजज्ञे । तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-

अत्रैव नरतक्षणे स्फीत्याऽभरावतीसमानं कनकपुरं नाम नगरमस्ति । तत्र नयविनयादिगुणालङ्कृतः कनकरथनामा नृपो
राजमान्यः श्रेष्ठी रत्नसारान्निधानः
धर्मिष्ठधुरीणो धर्मिष्ठधुरीणो राजमान्यः श्रेष्ठी रत्नसारान्निधानः
धनद-
तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-
संजज्ञे । तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-
संजज्ञे । तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-

अत्रैव नरतक्षणे स्फीत्याऽभरावतीसमानं कनकपुरं नाम नगरमस्ति । तत्र नयविनयादिगुणालङ्कृतः कनकरथनामा नृपो
राजमान्यः श्रेष्ठी रत्नसारान्निधानः
धर्मिष्ठधुरीणो धर्मिष्ठधुरीणो राजमान्यः श्रेष्ठी रत्नसारान्निधानः
धनद-
तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-
संजज्ञे । तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-
संजज्ञे । तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-

अत्रैव नरतक्षणे स्फीत्याऽभरावतीसमानं कनकपुरं नाम नगरमस्ति । तत्र नयविनयादिगुणालङ्कृतः कनकरथनामा नृपो
राजमान्यः श्रेष्ठी रत्नसारान्निधानः
धर्मिष्ठधुरीणो धर्मिष्ठधुरीणो राजमान्यः श्रेष्ठी रत्नसारान्निधानः
धनद-
तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-
संजज्ञे । तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-
संजज्ञे । तयोः पुत्रः सच्चरित्रः कदाकुशलो धनद-

“रे दुरात्मन् त्वत्पित्रा वा त्वया किं मम द्रव्यं समर्पितमस्ति, यत्सहसा याचसे ?” इति तत्राग्रं श्रुत्वा, पापाणमुत्पाद्य स द्यूत-
 क्रुद्धेयतां प्रोवाच—“कुतोऽप्यानीय मम धनं प्रयच्छ । नो चेत्तदा त्वन्मूर्तिजंगं करिष्यामि” । तदनन्तरं सा देवता दध्यौ—“असौ
 दुरात्मा स्फुटवक्ता । अस्य निष्ठुरस्य विरूपं कुर्वतः को निवारयिष्यति ? । अस्य किमपि दत्तं विद्वोष्यते” । इति विचिन्त्य सा
 देवता गाथासहितं पत्रमेकं तस्य करे प्रददौ । तदानीं स पापात्मा जज्जप—‘रे रंसे अमुना पत्रखंनेन किं कुर्वे ?’ । तदा देवता-
 ब्रवीत्—‘त्वया चतुष्पथे गत्वा गाथेयं विक्रेतव्या । यः कोऽपि दीनारसहस्रं ददाति, तस्य दातव्या’ । इति निनाम्य स तां गाथा-
 पत्रिकां गृहीत्वा चतुष्पथे गत्वेत्युवाच गाढसरेण—‘गाथेयं दाज्यते, गृहतां ज्ञोः’ । इत्याख्याते जनैः पृष्टं—‘ज्ञोः किं वस्तु वि-
 द्यते ?’ । तदा तेन गाथापत्रकं दर्शितम् । तदा तदसारं वस्तु दृष्ट्वा सकौतुकेर्जनेर्भूव्यप्रश्नः कृतः । तदा स दीनारसहस्रकं प्रोवाच ।
 असंज्ञाव्यमूढ्यत्वान्न केनापि गृहीतम् । एतावता तेन तस्य श्रेष्ठिपुत्रस्य धनदनाग्नौ हृद्द्वे क्रमेण गत्वा सा गाथापत्रिका तस्मै दर्शिता,
 मूढ्यमप्याख्यातम् । तदानीं स श्रेष्ठिपुत्रस्तत्पत्रकं गृहीत्वा वाचयामास । एवं लिखितमस्ति

“जे चिय विहिण्णा लिहियं, तं चिय परिणमइ सयलदोयस्स ।

इय जाणेविण धीरा, बिहुरे वि न कायरा हुंति” ॥ १ ॥

इमां गाथां वाचयित्वा धनदो दध्यौ—‘इयं दक्षेण न दाज्यते । दीनारसहस्रेण समर्घ्या, तर्हि गृह्यते’ । इति

विचिन्त्य तत्पार्थितं मूढ्यं तस्मै दत्त्वा, तज्जाथापत्रकं स्वीकृत्य, स वारं वारं गार्थां वाचयामास । अत्रान्तरे तत्पिता रत्नसारश्रेष्ठी त-
त्रागत्य पुत्रं प्रति वज्रापे—‘ नोः पुत्र त्वयाद्य किं व्यवहृतं ? तत्कथ्यताम् ’ । इत्युक्ते प्रत्यासन्नवणिक्पुत्रैः सहसैरिति प्रोक्तम्—
“ हे श्रेष्ठिन् जवत्सुतेनाद्य महती व्यवहृतिः कृतास्ति । दीनारसहस्रेणैका गाथा गृहीता । नूनमनया वाणिज्यकद्वयासौ शुभस्तुतः
श्रियं वर्धयिष्यते ” । ईदृशमुपहास्यवचनं श्रुत्वा श्रेष्ठो क्रुद्धः सन् पुत्रं प्रति प्राह—“ रे दृष्ट त्वमितो याहि, मुखं मा दर्शय । शा-
ब्दा शूल्या नव्या, पंतु तस्करपूरिता न नव्या । त्वया पुत्रेण सतापि किम् ” । इत्यपमानतां विचिन्त्य धनदस्तदापणाञ्चिते गार्थार्थे
चिन्तयन्निर्ययौ तदा पुरा निःसृत्य दिनावसानसमये उत्तरस्यां दिशि समीपस्थवनमध्ये गतः । तत्र प्रवरं तटाकमेकं विमद्वज्रपूर्णं दृष्टम् ।
तस्मिन् सरसि स्नात्वा पानीयं पीत्वा तदासन्नन्योग्राधतरोर्मदे तदीयपत्रसंस्तरे रात्रौ सुष्वाप । एवंषिधे प्रस्तावे देवयोगतस्तत्र धनुर्धरो
व्याध एको जडपानार्थमागतान् वनचरान् हन्तुं समाययौ । तदा निजामध्ये तेन श्रेष्ठिपुत्रेण पार्श्वे परावर्तितम् । एतावता शुष्कपत्राणां
रवौ जातः । तदा तेन व्यायेन चिन्तितम्—‘ कोऽपि वनेचरो गच्छन्नस्ति ’ । इति विमृश्य स व्याधस्तद्वार्थं शङ्कानुसारेण शरं मुमो-
च । तेन शरेण सुप्तोऽसौ श्रेष्ठिपुत्रश्चरणे विद्धः । ततस्तेन वेधं विद्धं ज्ञात्वा विद्वोक्तनाय यावत्समीपमुपगतस्तावद्धनदोऽपि प्रहारा-
त्तैः संस्तां गार्थां पठितुं दाग्नः । इतश्च दुर्ब्यकेन ध्यातम्—‘ हा मया मूढचेतसा कोऽपि निर्विषः पथिकः सुप्तः सन् वायेन हतः ’ ।
इति चिन्तयित्वा तत्पार्श्वे पृष्टम्—‘ नो नञ् मया त्वजानता त्वं क्व विच्छोऽसि ? ’ । इत्युक्त्वा स तस्यादात्सायकं कर्षति स्म । त-
स्मिन् त्रणे पट्वन्धं कुर्वीणः स तेन श्रेष्ठिपुत्रेण वासितः—‘ त्वं निजस्थानं याहि ’ । इत्युक्त्वा श्रेष्ठिपुत्रेण विस्मृतः सन् स गतः । अ-
द्य श्रेष्ठिपुत्रस्य त्राणाद्भक्ते निर्गच्छति प्रातः समये जाते तं निश्चेष्टं पतितं दृष्ट्वा मतबुद्ध्या चारंरूपक्षिणा गृहीत्वा वारिधिमध्यद्वीपे मु-

क्तः । यावत्तं चक्रयितुं समीहा कृता, तावत्केनापि चिह्नेन जीवन्तं क्वात्वा तं तत्र मुक्त्वा चारंरुपक्षी समुद्गीय गतः । अथ स श्री-
 तवातैः सचेतनः समुत्थाय यदा दिशो विबोकायितुं लग्नस्तदा मानुषोऽजितां तत्र मद्वाटवीं ददर्श । तदा चित्ते चिन्तितम्—‘ क्व त-
 त्पुरम् ? क्व चैयमटवी न्नीषणा ? अथवानया चिन्तया पर्याप्तं, दैवचिन्तैव बल्लिष्ठा ’ । इति चिन्तां कुर्वन् स क्षुधाटुषपी-
 क्रितो यावत्तस्मिन् शून्यक्षीपे फलजलाशया पर्यटन्नस्ति, तावन्निपतितट्टहं पुरमेकं शून्यमञ्चाक्रीत् । तदा स विस्मितः । एताव-
 ता तेन तत्र परिश्रमता कूपकं निरीक्ष्य कष्टेन तत्पथ आकृष्य पीत्वा तृषा निवारिता । तथा कदव्यादिफलैः प्राणवृत्तिं विधाय जये-
 न पुरादूरस्थ एव स्थितः । अत्रान्तरे रविरस्तं गतः । तमसा विभं व्याप्तम् । तदा धनेदेन गिरेः कस्यापि निकटे दारुणवह्निमुत्पाद्य श्री-
 तपीनां निवार्य रात्रिव्यतिक्रान्ता । ततः प्रातःसमेय वह्निप्रदेशाच्चूमे सुवर्णमयी जातां दृष्ट्वा स श्रेष्ठिसुतश्चिन्तयामास—‘ नूनं सुवर्णेक्षी-
 पोऽयम् । यस्मात्कारणादियं चूमिरनलदग्धा सती सद्य एव हेममयी जाता । तदा प्रमुदितेन तेन चिन्तितम्—‘ तर्हि कनकमहं पा-
 तयामि ’ । इति ध्यात्वा तेनेष्टिकानां सुसंघाताः स्वनमांकिताः कृताः । अग्नितापितास्ते सर्वेऽपि इष्टिकासंघातकाः स्वर्णोद्भूताः । अ-
 न्येभ्युः स कुत्रचिन्निरिनिर्कुजे ज्ञमन्नसमुच्चयमञ्चाक्रीत् । ततस्तान्यपि रत्नानि स्वर्णसमीपे समानीतानि । एवं तेन सुवर्णेष्टिकारत्नानां
 गरीयान् राशिः कृतः । कदव्यादिफलैरन्वहं प्राणवृत्तिं चक्रे । एकदा तस्मिन् प्रदेशे सुदत्ताख्यसार्थवाहुः समाययौ । तस्य याने पूर्व-
 संचितं जलान्धनं निष्ठितम् । तदा सुदत्तसार्थवाहेन तं क्षीपं दृष्ट्वा जलान्धनार्थं स्वपुरुषाः प्रेषिताः । तदा तत्र तैर्धनदं दृष्ट्वा इति पृष्टम्—
 ‘ नो त्वं कः ? ’ । तदा धनेदेनोक्तम्—‘ वनेचरोऽहं वर्ते ’ । ततस्तैरुचै—‘ तर्हि किमपि पानीयस्थानमस्माकं दर्शय ’ । तत-
 स्तेन तेषां स कूपो दर्शितः । तदा तैः सार्थेवासैर्वकैः कूपसमीपे तत्सुवर्णादि ददर्श यत्तेन पुरा संचितमस्ति । तद्वीक्ष्य तैः पृष्टम्—

‘ नो वनचारिन् कस्येदं सुवर्णरत्नादि ’ । इति पृष्ठे तेन प्रोक्तम्—‘ मामकीनं धनमिदम् । तथा य एतच्छनं स्थानं नयति, तस्य च-
तुर्थीशं यच्छामि ’ । इति यावता प्रोक्तं तावता स सार्थेशोऽपि तत्र समागात् । तदा धनदस्तस्य प्रणामादिविनयवृत्तिं विदधे । सार्थ-
वाहस्तं समादिग्य कुशवार्तां पृष्ट्वा सुवर्णरत्नानां संप्रापणं प्रतिपन्नवान् । स्वभृत्यैस्तत्कनकरत्नादिकं वस्तु निजप्रवहणे प्रापय्य नि-
क्षेपितम् । धनदेनापि तानि स्वर्णैश्चिकरत्नानि तेषां गणयित्वा प्रददे । अथ तच्छनं धनं दृष्ट्वा सार्थेशो जोहनुष्या स्वन्नरानित्यादि-
देश—‘ अयं कूपे क्षेप्यः ’ । इति स्वामिवचः श्रुत्वा तैः पुरुषैर्धनदं प्रत्यूचे—‘ नो उपकारिन् कूपाज्जलकपाणं वयं न जानीमः । कू-
पजलाकर्षणे तव पुराय्यन्यासोऽस्ति ’ । इत्युक्ते स दाक्षिणेन जलाकर्षणं कर्तुमुद्यतस्तदा तैर्निष्ठुरैः सार्थेशसेवकैः स शीघ्रमेव कूपे
क्षिप्तः । तदानीं दैवयोगात्पणसंकुदायां कूपमेखलायां स धनदः पतितः । परंतु जाग्ययोगात्स्वव्याप्यंगपीमा तस्य नाञ्जत् । अथ धनदस्तां
गाथां चिन्तयन् कूपापार्थानि विद्वोक्कयितुं लग्नः । तदैकस्मिन् प्रदेशे विवरं दृष्ट्वा कौतुकाच्चिवरं प्रविष्टः । ततश्च स धनदः सोपानप-
क्त्या किंचिदधस्तनं गत्वा पुनः सरलमार्गे गच्छन् बहून्याश्रयाण्यादोकायन् पुरस्तात्प्रतः । तत्र देवकुलमेकं ददर्श । तन्मध्ये तु गरुडा-
रूढां चक्रायुधां प्रजावर्तीं देवीं चक्रेश्वरीं वीक्ष्य, परमन्नकृत्वा तां नमस्कृत्य, शिरस्यञ्जलिं विधाय, वाग्विचक्षाणो धनद एवं तुष्टाव—
“ हे श्रीऋषन्नस्वामिशासनदेवते, दुष्टकष्टापहारिणि, नक्तजनसर्वसंपत्करे, त्वं जय । अद्य देवि त्वं मया कष्टादितेन दृष्टा । त्वदीयौ
चरणौ मम शरणं जवताम् ” । इति नक्तिवर्चांसि श्रुत्वा देवी तुष्टा सती प्रोवाच—‘ नो वत्स तवाग्रे गतस्य सर्वं ज्ञव्यं न विष्यति ।
तथा च किमपि मत्समीपे प्रार्थय ’ । तदा धनदेनोक्तम्—‘ त्वदर्शने दृष्टे मया सर्वमपि फलं प्राप्तम् । अथ किं याचे ? ’ । इत्युदिते
तुष्ट्या देव्या महाप्रभावाणि पञ्च रत्नानि तत्करे प्रदत्तानि । रत्नप्रज्ञाबोऽपि गदितः—‘ रत्नमेकं सौजाग्यकारकं, द्वितीयं ब्रह्मीप्रदं,

तृतीयं रोगहरं, चतुर्थं विषनाशनं, पञ्चमं कष्टनिवारकम् । ईदृशं रत्नविचारं निवेद्य, रत्नानि पृथगुपलब्धय सा देवताऽदृश्या बभूव । सोऽपि तं रत्नगुणं चित्तेज्वर्यं यावताऽग्रे ययौ, तावत्तैत्र्यत्राणसंरोहिणीं महौषधीमपश्यत् । तदा तेन सा महौषधी जगृहे । तथा स्वजंघां विदार्य, रत्नपञ्चकं मध्ये क्षिप्त्वा त्र्यणसंरोहिण्या महौषध्या तद्व्रणं रोधयामास । तदनन्तरमग्रे गच्छता पातालपुरमेकं दृष्ट्वा तत्र नक्षत्रजोऽज्यसमाकुटां मनुष्यपरिवर्जितां मन्दिरश्रेणीं हृद्दृश्रेणीं च निर्दिश्य स धनद एकत्र महत्तरं गवाक्षभाकारप्रतोऽलिपशिरोजितं राजनिकेतनमपश्यत् । तत्र च स प्रविश्य सप्तमञ्चूमिकां गत्वा बालिकामेकां दृष्ट्वा यावत्सविस्मयो बभूव, तावत्सा बाला तं धनदं प्रति बोधाय—“ नो सत्पुरुष त्वं कुत आगतः ? शृणु नो नञ् इहगतस्य तव प्राणसंशयो वर्तते । तस्मात्कारणाच्छीघ्रमन्यत्र गच्छ, यदि जीवितेच्छास्ति ” । इत्युक्ते धनदः प्राह—‘ नञ् उद्वेगं मा कुरु । मम समग्रं वृत्तान्तं कथय । इदं नगरं शून्यं कुतस्त्वं च का ? ’ । इति पृष्टे सा स्त्री तस्य रूपधैर्याभ्यां विस्मिता पुनराह—“ चेत्तव कौतुकमस्ति, अहो सुन्दर तर्हि कारणं शृणु—

इहैव जरतदोत्रे श्रीतिलकं नाम पुरमस्ति । तत्र महेन्द्रराजनामा नृपोऽञ्चूत् । स मत्पिता । एकदा स राजा परैः सीमालञ्चूपाढैः पराञ्चूतः । इतश्च कश्चिच्चन्तरः समागत्य सस्नेहं तं राजानमन्नापत—‘ नो राजस्त्वं मम पूर्वजनमित्रं, ततः किमपि प्रयोजनं कथय, किं करोमि ? । इति गदिते राजा प्राह—‘ मम शत्रुविनाशने साहाय्यं कुरु ’ । पुनर्व्यन्तरोऽवदत्—“ एते तव शत्रवो मया हन्तुं न शक्याः, यतो मदधिकैर्व्यन्तरेते नूनमधिष्ठिताः सन्ति । तथापि किमपि तव साहाय्यं करोमि ” । इत्युक्त्वा तेन व्यन्तरेण मत्पिता सपौरः सपरिवारोऽप्यत्र समानीतः । तेनैवं पातालपुरनामकं पुरं कृतम् । अस्य प्रवेशनिर्गमभागौ कूपमध्ये विहितौ । तथा कूपरक्षार्थं द्वितीयं पुरं चक्रे । तदनन्तरं प्रवहणैः सर्ववस्तुसमागग इह जवति । अनया युक्त्या सर्वो जनः सुखेन तिष्ठति । ए-

वं सत्यन्यदा कश्चित्पत्न्यादः कूपप्रवेशसोपानपंक्तिं ज्ञंक्त्वात्र समापयौ । स दुरात्मा मांसलुब्धः पुरवासिनो जनान् खादितुं प्रवृत्तः । किं यन्निर्दिनैस्तेन पुरमिदं निर्गानुपं विदधे । तदनन्तरं यदा बहिःपुरनिवासी जनोऽपि तेन खादितुमारब्धस्तदा स जनः प्रवहणमाख्यान्यत्र कुत्रापि गतः । एवं प्रकारेण सा नगरप्रथी तेन राक्षसेन शून्या विदधे । जो साहसिन् तेन 'दुरात्मना केवलमहं परिणेतुं रक्षितास्मि । इतो दिनात्सप्तमे दिनेऽस्तीते तेन मयाग्रे इत्युक्तं—' हे जडेजहं प्रचक्रो राक्षसो वर्ते । मनुष्यामिपलुब्धेन मयाऽत्र समागत्यः समग्रोऽपि पुरजनो निपातितः । त्वं कारणेन रक्षितासि ' । इत्युक्ते मया पृष्टं ' किं कारणं ? ' तदा तेनोक्तं—' इतः राक्षसे दिने शुभ्रग्रहं निरीक्षितं द्रश्यमस्ति । तस्मिन् दिने त्वामहं परिणीय स्वां गेहिनीं करिष्ये ' । जो अत्र तत्प्राप्तं दिनमस्ति । तस्य पत्न्यादस्य समागमनसमयः संजातोऽस्ति । यावदसौ नायाति, तावत्सो जह त्वं याहि ।

इति वाक्यं श्रुत्वा धनदः प्राह—“ हे मुग्धे त्वं मा चैपीः । स पापात्मा मत्करेण मरिष्यति ” । इति प्रोक्ते सा बाला प्रोवाच—' तर्हि तव तदीयमृत्युसमयं कथयामि । विद्यापूजनकाद एव स त्वया नूनं हन्तव्यः । तस्मिन् समये वसौ न जह्यति, नोत्तिष्ठति । तथा च मत्पितुरयं खरुगस्तदा त्वया ग्राहः । अथ तयोरित्थं वार्ता कुर्वतोरेव स निगाचरः करे नृशवं गृहीत्वा समागतः । तन्नोपविष्टं धनदं विद्लोक्य स रात्रिचरः सहास्यमिति प्राह—' अहो आश्चर्यम् ! अथ स्वयमेव मम जह्ययायातम् ' । इत्यवज्ञया जह्यित्वा तन्मृतकं विमुच्य स यावद्विद्यां पूजयितुं प्रवृत्तस्तदा धनदेन खरुगमाकृष्येति प्रोचे—' अरे पापात्मन् सांप्रतमहं त्वां हनिष्यामि ' । इत्युक्ते सोऽप्यवज्ञया हसितुं द्रव्यः । तदानीं स राक्षसः पूजां कुर्वन् तेन खरुगेनाहत्य यमसदनं नीतः । ततस्तथा च विवाहसामग्र्या स धनदः शुभेवेद्यायां मुरूपां तिलककुन्दरीं कन्यां परिणीतवान् । तदनन्तरं स तथा सार्धं जोगान् जुञ्जन् कीयतो वा-

सरान् तत्रैव स्थित्वा ततः परं तां स्त्रियं तथा समग्रं रत्नसुवर्णपट्टकूट्वादि सारं वस्तु चादाय तत्रैव कूपके समेतः । तत्रागत्य पुनः प-
 श्राद्धलित्वा मनःप्रियं यत्किञ्चिदचूतदृष्टीत्वा नक्त्यपूर्वं देवीं चक्रेश्वरीं चूयः प्रणिपत्य यावता कूपमेखद्यायां समागतावता तदद्घीपस-
 निधौ किञ्चित्प्रवहणं समियाय । तदा प्रवहणस्थिता जनास्तत्रैव कूपे नीरार्थमायाताः । कूपमध्ये तै रञ्जुः क्षिप्ता । धनदस्तां दवरि-
 कां धृत्या वचापे—‘ जो जना अहं कूपे पतितोऽस्मि, मामुत्तारयत ’ । इति श्रुत्वा तैः रत्नस्नाग्निने देवदत्तसार्थेणाय निगदितम् ।
 सोऽपि सत्वरं कौतुकेन तत्रागात् । तेनागत्य वरत्रया वध्वा कूपे मंचिका क्षिप्ता । ततस्तस्यां चटित्वा धनदः कूपाद्रहिर्निःसृतः । तदा सा-
 र्थेशस्तं सुन्दराकारं वस्त्रानरणचूपितं दृष्ट्वा सविस्मयमिति प्रपच्छ—‘ जो भज त्वं कः ? कुत आयातः ? कथमत्र कूपे पतितः ? ’ ।
 इति पृष्ठः सोऽवदत्—‘ जो सार्थेश मत्प्रियाप्यत्र कूपे पतितारि । तां प्रियां यहिर्निष्कास्य, तथा जो देवदत्त गम रत्नालंकारादि
 वस्तु कूपमध्येऽस्ति, तदपि निष्कास्य, पश्चान्पदीयं समस्तस्वरूपं भवतां कथयिष्ये ’ । तेनेत्युक्ते सार्थपः ग्राह—‘ जो प्रियां तथा
 स्वकीयं वस्तु निष्कासय ’ । ततस्तेन धनेदेन तथा कुतम् । तदा सार्थेशस्तां त्रिदशकुमुन्दरीं निरीदय विस्मितः । चूयोऽप्यमुना पृष्ठः ।
 तदा धनदः स्ववृत्तान्तं प्रतिसमाख्यातुं प्रवृत्तः—‘ जो सार्थपते अहं भरतक्षेत्रवासी जात्या वणिग्गर्वे । परं धनार्जनाय सप्रियः क-
 दाहद्वीपं प्रति प्रवहणेन चटितः । दैवयोगाद्धारिण्यै प्रवहणं भ्रमम् । ततः कदात्रान्वितोऽहमत्रागतः । तदनन्तरं मत्प्रिया तृपाक्रान्ता
 नीरं निवोक्तयन्ती कूपेऽपतत् । एतावताहमप्यस्याः स्नेहवशात् कूपे निपतितः । पुनर्नार्णययोगेन कूपेभस्वद्यायाभवावां स्थितौ, न नीर-
 मध्ये निपतितौ । तत्र जलदेवता तुष्टा रत्नालंकारादि ददौ । तथा तथा देवतया इत्युक्तं ‘ यत्प्रवहणमत्र समेप्यति, तत्राधिरूढ त्वं सु-
 खेन निजस्थानं गच्छेः । एतावता जो सार्थपते भवार्तो मया कथिता । त्वमप्यात्मकथां कथय । यथावयोः प्रीतिर्विच्छिन्नती भवति ” ।

इतश्च स देवदत्ताख्योऽयदत्—“अहो अहमपि नरतक्षेत्रवासी कदाहर्षीणि प्रति गत्वाथ स्वशृङ्गं प्रचलितोऽस्मि । हे नम्र त्वमपि समागच्छ, यथा समवेवावां यावः । निजं वस्तु तथा प्रियां मम याने समारोपय ” । सार्धेऽनेन्युक्ते धनदः प्राह—‘एवं कुरु, जो सार्धेऽश शृङ्गं गतोऽहं नस्तुनः पक्षांगं तन दास्यामि ’ । इति श्रुत्वा सार्धपः प्राह—‘जो असारोण धनेन किं ? त्वाद्दशानां गौरवं क्रियते, तदेव सारम् ’ । इति जडपता सार्धपतिना तदीयं वस्तु याने समारोपितम् । इति कृत्वा मार्गे समागच्छतस्तस्य दुरात्मनः सार्धपस्य शिर्यं धनं च निरीदृश्य चित्तं चचाढ । स द्रोहं कर्तुमुद्यतः । तदा रात्रौ यावता धनदो देहचिन्तार्थं मंचिकायां गतस्तावता सर्वेषु जनैः सुप्तैः प्रच्छन्नतया समुत्थाय सार्धपतिना मंचिकातः स रामुद्धे निष्क्रियः । तेन यानपतिना दूरगतेनेत्यं प्रोक्तम्—‘मम प्राणप्रियो धनदानिधः शरीरचिन्तार्थं मंचिकायां गतोऽभूत् । सोऽप्यापि नागतस्तर्हि नूनं वारिधौ पतितः ’ । इति कथयन् कुत्रिमं दुःखं कुर्वन् चिरकालं स्वर्नरेन्येपयागास । कुत्रापि न लब्धः । ततः परं प्रियन्नापौस्तस्थियां स आश्वारायामास । तत एकदा रा सार्धपतिस्तां तिलकसुन्दरीं प्रत्यूचे—‘हे नम्र देवयोगाच्च पतिर्मरणमापन्नः । तस्मात्कारणादथ त्वं मम पत्नी नव ’ । इति वचः श्रुत्वा सा बुद्धिशाब्दिनी हृदयेऽचिन्तयत्—“नूनं मत्पतिरनेन दुरात्मना मदीयांगदुब्धेन व्यापादितः । अथैव वदादपि मम शीलविक्रमं विधास्यति । ततः किंचिदुचरं कृत्वा कालाक्षेपः कृतो विद्वोक्तये । कालविद्वेन ममं नव्यं नविष्यति । यत उक्तम्—

क्षणेन लभ्यते यामो यामेन लभ्यते दिनम् ।

दिनेन लभ्यते कालः कालो नविष्यति ॥ १ ॥

इत्थं विमुञ्चय सा सार्थेज्ञं प्रति प्रोवाच—‘जो सार्थपते तव पुरं संप्राप्तस्य महीपतेरनुज्ञयाहं त्वदगृहिणी जविष्या-
मि’ । इत्युक्ते स प्रमुदितस्तदीयं वचनमनुमेने । तथा स्वचित्त एवं ध्यायति स्म—‘पुरं गतः सन् इत्यप्रदानेन नृपं तोषयित्वा स्व-
समीहितं करिष्ये’ ।

इतश्च स धनदस्तेन पापात्पना जलधेर्जले निक्षिप्तः सान् विधिवशात् पूर्वं जगस्य यानस्य फलकं लेजे । तत्फलकं गाढतर-
मुरसा संश्लिष्य कट्वोदौः क्षुब्धभाणः पञ्चनिर्वासैः स पुरासनं प्राप्तः । तदा हृष्टचित्तः सन् स्वपुरमूर्ध्वमुखीञ्चय दृष्ट्वा यावच्चिदोका-
यति, तावत्फलकेन सह महता मत्स्येन गिद्धितः । तदा स धनदो नरकोपमे मत्स्यजठरे पतित एवं दध्यौ—‘रे जीवैतत्सर्वं देवदोषेण
संजायमानमस्ति, तां गाथां विज्ञावय’ । इति ध्यात्वा स आपन्निवारकं माणिं यदा सस्मार, तदा तत्प्रज्ञावोण स मत्स्यस्तत्र धीवैरगृही-
तः । उपकंठे नीत्वा तस्य जठरे स्फाटिते सति तट्टदरमध्ये तैर्धीवैः सविस्मयैरसौ पुमान् दृष्टः । तदा निष्कास्य नीरेण प्रह्लादय मही-
पतेर्विह्वलम् । ततो राजापि सविस्मयः स्वसमीपे तमानायेति पप्रच्छ—“जो जज्ञ किमेतदघटमानं वचूव ? तथा त्वं कः ? कथं
मत्स्यजठरे निपतितः ? सत्यं सर्वं कथय । यतो मम महत्कौतुकमस्ति” । धनदस्तदा प्राह—“अहं तावज्जात्या वणिक् । याने ज-
ने फलकं संप्राप्यात्र समागतः । यावत्तटे समेत्य नगरं निरीक्षमाणो वचूव तावता मत्स्येन गिद्धितः । स तु मीनो धीवैरगृहीतः । तस्यो-
दरं विदारितम् । तस्य मध्ये त्वहं दृष्टः । तैर्विस्मयपरैरिह भवत्पात्रं नीतः । हे राजन्वियं मम कथा ज्ञेया । अथ नृञ्जुजा स्वर्णप्रदा-
नानीरेण तं धनदं संस्नाप्य सुन्दराकारत्वात्स्वसन्निधौ स्थापितः । मत्स्योदर इति तस्य यथार्थं नाम चक्रे । तत्पर्यनया राज्ञा स स्थ-
गीधरः कुतः । ततः स स्वस्वरूपं कथयन् दिवसान्निनाय । एतावतान्येधुस्तस्य धनदस्य प्रथमद्रोहकारी सुदत्तनामा सार्थोधिपः पवनप्रे-

स्तिप्रबहणेन तत्र समाययौ । ततश्च स सुदत्तः प्राभृत गृहीत्वा प्रतिहारनिवेदितः सन् ऋषितिसमीपे समागत्य प्रणामं विधाय चोपविष्टः । राज्ञा प्रियाद्वारैः स वणिक् स्वयमादापितः । तथा तत्समीपे कुशळादिसमाचारः पृष्ठः । तथा तस्य सार्धपतेः स्थगीधरकरेण नृपेण तांबूदं प्रदापितम् । तदा धनेदेन सार्धपतिरुपदाक्षितः । सुदत्तोऽपि धनदं दृष्ट्वा सविस्मयो बभूव । मनसि सुदत्तेन चिन्तितम्—“पुरा यो मया सुवर्णैश्छिक्कारत्नादिकं गृहीत्वा शून्यद्वीपे कूपे क्षिप्तोऽभूत्, नूनमसौ तत्सदृश एव दृश्यते । अत्र स कुत आयातः ?” । इति विस्मयापन्नो राज्ञः प्रणामं कृत्वा यदा समुत्थितस्तदा नृपेण सन्तुष्टेन तस्य दानार्थं मुक्तम् । तदानीं स महाप्रसाद इत्युक्त्वा स्वस्थानं जगाम । अन्यदा स सार्धेशः कस्यचित्पुरुषास्तव्यजनस्य पार्श्वे इति पप्रच्छ—‘जो जज्ञ राज्ञोऽयं स्थगीधरः किं क्रमागतः?’ इति पृष्टे तेन स्वरूपं यथातथं समाख्यातम् । तन्निशम्य सुदत्तस्य मनसि निश्चयो जातः । अत्रान्तरे राजमान्यो गीतरतिनामा मातंग-गायनस्तस्य सार्धपतेः समीपे समागतः । निजदृग्दसमन्वितो गीतरतिर्गायनं कर्तुं प्रवृत्तः । तद्गीतकद्वया सार्यपतिरपि रञ्जितः । पश्चादनेन तोपयित्वा सार्धेशस्तं मद्भिनगायनं प्रत्युवाच—‘जो यदि त्वं मामकं कार्यमेकं करोषि, तर्हि तव प्रचुरं धनं यच्छामि’ । सोऽवदत्—‘यत्किंचित्कार्यं ज्ञवति, तन्ममाग्रे कथय । साग्राग्न्यहं करिष्ये । यदि मम वशे महिषाद्वस्तर्हि किं दुष्करम्?’ । इति निगदिते सार्धपेनोक्तम्—‘तर्हि त्वयैकान्ते चूचुजं प्रत्येवं वाच्यम् । यथा मत्स्योदरो मग्नं बान्धवः’ । यदा तेनेति प्रतिपन्नं, तदा तुष्टेन सार्धवाहेन तस्मै मातंगाय सुवर्णैश्छिक्कासंघाटञ्चतुष्टयं गददे । तद्गृहीत्वा स मातंगायनः सन्नास्थितस्य राज्ञः समीपमागत्य गातुं द्वाजः । तदा तद्गीतरञ्जितो राजा स्थगीधरमुवाच—‘जो एतस्मै गान्धर्ववराय तांबूदं देहि’ । नृपेणेत्युक्ते स धनदो यावत्तांबूदं दातुं प्रवृत्त-स्तावत्स गीतरतिनामा मद्भिनगायनस्तस्य धनदस्य कंठे विज्ञप्य ‘हे आतश्चिरेण दृष्टोऽसि’ इति प्रजड्यन् गाढं रुरादे । तदीयं रुदने-

श्रुत्वा राजा प्रोक्तम्—‘जो धनद किमसौ कथयति?’ तदा कमण्डुपायं विचिन्त्य धनदः प्राह—‘राजन् सत्यमेवैदम्’। नृपेणोचै—‘क-
 थं सत्यम्?’ । तदा स्वधिया धनदो वनापे—“ राजन्नास्मिन्नगरे पूर्वमावयोः पिता मातंगो गीतक्रियानिपुणः प्रचूणां प्रसादपात्रं वञ्चूव ।
 तस्य द्वे प्रिये अग्रतूताम् । तयोरावां सुतौ जातौ । मम माता मनागनिष्ठा, तस्मादहमपि पितुरनिष्ठ एव । अस्य माता नितरां बह्वज्जा,
 तेन बह्वज्जश्चायम् । तेनास्मज्जनकेन दीर्घसूत्रं विभृश्य मज्जघायां पञ्च रत्नानि क्षिप्तानि । तत्प्रहारश्च तिस्रोहितः । पित्रा म-
 भेति ज्ञापितम्—‘ वत्स विषमवेद्यायमेतानि रत्नानि नक्षयैः ’ इत्युक्त्वाहं तोषितः । अस्य विशेषबह्वज्जपुत्रस्य समग्रमपि शरीर
 रत्नपरिपूणेमेवास्ति ” । (इत्युक्त्वा) प्रत्ययार्थं स्वां जंघां विदार्य रत्नसमुच्चयं प्रकटीकुर्वन्तु । इत्युक्ते गीतरतिः प्राह—‘ जो
 चमत्कृतः । तदा राज्ञा स्वपदातीनां प्रोक्तम्—‘ गीतरतिशरीरं विदार्य रत्नसमुच्चयं प्रकटीकुर्वन्तु । इति जल्पति वराके वृषभृत्या यदा शरीरं विदारयितुमुद्यतास्तदा
 स्वामिनायं मद्भ्राता । इममहं नोपलक्षये । ममांगमध्ये रत्नानि न सन्ति’ । इति जल्पति वराके वृषभृत्या यदा शरीरं विदारयितुमुद्यतास्तदा
 तेनोक्तम्—“ मया वृथा जल्पितम् । सुदत्तव्यवहारिणा सुवर्णेष्टिकाप्रदानादहं पापकर्म कारितः । हे देव यदि मद्विरायां तव प्रती-
 तिरने चवति, तर्हि मद्वृहात्तान् सुवर्णेष्टिकासंघाटान् समानयताम् ” । इति प्रोक्ते राज्ञा मत्स्योदरमुखं वीक्षितम् । तदा तेनोक्तम्—
 ‘ प्रज्जो इदमपि सत्यम् ’ । पुनर्चूपाद्वेनोक्तम्—‘ जोः सत्यार्थस्वरूपं कथय ’ । इत्युदिते मत्स्योदरः प्राह—“ जो नरेश्वरास्य वणि-
 जो याने मम सपादाष्टशती स्वर्णसंघाटानां विद्यते । तथा पञ्चदश सहस्राणि निर्मलरत्नानि सन्ति । तथा ते स्वर्णसंपुटः सर्वेऽपि मन्ना-
 मांकिताः प्रवर्तन्ते । इत्यभिज्ञानं ज्ञेयम् ” । तथा नृपाग्रे सर्वं स्वकीयं नामादिस्वरूपमनेन निगदितम् । तदा राज्ञा मातंगवृहच्चत्वारो-
 ऽपि ते हेमसंघाटाः समानाश्रिताः । तदनन्तरं तेषु संघाटेषु द्विधा कृतेषु तन्मध्ये धनदनाम दृष्ट्वा राजा क्रुद्धः सन् तौ मातंगवणिजौ

बार्थ वधस्थाने यावत्समादिदेशः, तावन्मत्स्यादेरैषैव कृपातु तया तौ द्वापि हन्यमानौ मोचितौ । सोऽपि कनकनीरेण संस्नाय स्वामिना शुचिः कृतः । वणिग्गतंगमीपे यच्चित्तमभूत्तत्सर्वं गृहीत्वा तथोक्तशिक्षां विधाय धनदः श्रिया धनदसमो जातः । पुनरपि चञ्जुजा पृष्टम्—‘ जोः सत्यस्वरूपं ब्रूहि ’ । तदा स धनदः समस्तमप्यात्मचरित्रं चूपतेरे प्रोक्तवान्—“ अत्र वास्तव्योऽहं रत्नसांश्चेष्टिपुनः । दीनारसहस्रेण गाथा गृहीता । ततः कारणान्तित्रा निर्वासितो देशान्तरे गतः ” । इत्यादिसकटां वार्ता कथयित्वा पुनर्नूतं प्रति वच्चापे—‘ नूनमहं हे स्वाभिन्नद्यापि कस्याप्यग्रे न प्रकाश्यः । यतो मम वित्तकटत्रापहारकारी देवदत्तसार्वबाहः सोऽपि कदाचिदत्र समायाति, तर्हि नब्बं जवति ’ । इत्युदित्वा नृपप्रसादमासाद्य, स धनदो यावच्च सुखेन तस्थौ, तावद्भाययोगतः किय-ज्जीवित्तैः सोऽपि देवदत्तसार्वेशस्तत्रागतः । ततः सोऽप्युपायं गृहीत्वा तिष्ठकुन्दर्या सह राजसन्नायां नृपान्तिकमारयौ । राज्ञाप्युद्ध-क्षितः सम्मानादिकं विहितम् । मत्स्योदरोऽपि तं सार्धाधीनां तां नारीं दृष्ट्वा चोपलङ्घ्य तदञ्जिप्रायं झालुकामो गुप्तद्वारा स्थितः । तदा चूपः संसन्नमः सन् सार्थपतिं जजह्व—‘ जो न्नन्न त्वं कुत आयातः ? केयं बाढिका ? ’ इति पृष्टे सोऽवदत्—“ राजन् कदाहद्रीपादिह समेतोऽहम् । इयं बाला जलधिमध्येदीपे एकाकिनी मया लब्धा । सुवसाहारांतंबूवालंकारादिभिः सत्कृता । परंतु यदि त्वदनुगतं नवति, तर्हि मम पत्नी स्यात् ” । इति वचः श्रुत्वा नृपस्तां बालां पृच्छति स्म—‘ हे बाले तव किमसौ वरो रोचते ? अधवायं बलात्कारं कर्तुकामोऽस्ति ? ’ । इत्युक्ते सा प्राह—“ अस्य पापमत्स्योऽजिधानं को गृह्णाति ? येन गुणमाणिक्यनिधिर्मम जतौ वास्थी क्षिप्तः । अनेन दुरात्मना विषयार्थमहं प्रार्थिता । परंतु मया शीघ्ररक्षणार्थमयं प्रत्युत्तरः कृतः । यतो राजादेशेन तव प्रिया न विष्यामि । अनेन प्रपञ्चनैतावत्कालं मया शीघ्रं रक्षितम् । अधुना तु वल्लौ प्रवेशं करिष्यामि ” । इत्युक्ते चञ्जुजा

न णितम्—‘हे ऋद्धे मृत्युसाहसं मा कार्षीः । यतोऽहं तव परिणीतं पतिं दर्शयिष्यामि’ । तदानीं सा प्रोचे—‘तव परिहासः कर्तुं न समुचितः । स मत्पतिः कुतः समेति, यः साधेशेन वारिधौ क्षिप्तः’ । तदनन्तरं राज्ञा तांबूलदानार्थं धनदमुत्थाप्य प्रोचे—‘हे शुन्दरि त्वं स्वजन्तारं दृष्ट्वा विदोक्त्य’ । इति गदिते यावता सा तिलकसुन्दरी तं धनदं समादोषयामञ्जव्यसमागमत्वात्सविस्रया वञ्चय, तावता धनदः प्राह—“हे स्वामित्रस्याः स पतिर्जीवष्यति । यः शून्यागारे कुतोऽप्यागतः । अनया राक्षसविधाताय यस्य पुरुषस्य खरुगः समर्पितः । तथा येन राक्षसो हतः । स्नेहवती त्वियं वाढ्या येन परिणीता” । इत्यादिसर्ववृत्तान्ते मूढतः कथिते सा सहर्षी वञ्चव । तदनन्तरं दृष्ट्वादेशेन सा मत्स्योदरस्यैव जाया जाता । तथा सार्धेशो राज्ञा मर्यामाणः कृपाक्षुतया तेनैव धनदेन गो-चितः । सर्वमप्यलंकरणदिग्मनोहरवस्तु यद्वाणिजातीतं तत्सर्वं चूपतेर्दर्शयामास ।

इतश्च स धनदोऽन्येद्युर्वसुधाधिपमनुज्ञाप्य बहुना परिवारेण सह पितृमन्दिरं गतौ । तदा रत्नसारः श्रेष्ठी तं राजमान्यं स्वष्ट्रहे समागतं निरीक्ष्यासनादिस्वागतक्रियां विधायैवं व्याजहार—“अहं धन्यः । तथा मामकीनं गृहमपि धन्यं, यत्त्वं नृपवक्ष्यो गृहे समेतः । यत्किञ्चित्कार्यमस्ति, तत्कथय । मम मन्दिरे सर्वमपि त्वदीयमस्ति” । इत्युक्ते धनदेनोक्तम्—‘तात सर्वमेतत्सत्यमेव वदसि । परंतु यदहं पृच्छामि तत्कथय । हे श्रेष्ठिन् यस्ते धनदनामा पुत्रोऽञ्जत्, संप्रतं रा क्व गतः ? तस्य शुद्धिं जानासि ? असौ क्वापि विद्यते न वा ?’ तदा श्रेष्ठिना तस्येति वचः श्रुत्वा तं गुप्तसदृशमेव विदोक्त्य सविचारतया पुनर्वृत्तान्तो निवेदितः—‘एकदा तेन युतेन दीनारसहस्रेणैका गाथा गृहीता । तदा मया रोषात्किमपि कठोरं वचः प्रोक्तम् । तदा स तेन वचसा दूनः सन्नजिमानवगतो गृहान्निःसृत्य क्वापि गतः । धनतरः काढोऽञ्जत् । ततः शुद्धिरपि तस्य क्वापि न द्वाब्धा । अहमेवं मन्ये आकृत्या वचसा त्वं स एव

नवसि । परंतु त्वयि गोपयति मम मनसि संशयो जायते । भूतले सदृशा बहवो लोका नवन्ति । ततस्त्वमपि मत्पुत्रसदृशो नविष्यसि ।
 इत्युदिते धनदः स्माह—‘हे तात स एवाहं त्वत्पुत्रः’ । तदा श्रेष्ठिनापि दक्षिणचरणे चिह्नं निरीक्ष्य नितरां स समुपलक्षितः ।
 ततश्च स विनयवान् पितुः पादौ ननाम । सोऽपि श्रेष्ठी तं प्रणयवशाद्वाढतरमाद्विग्य हर्षश्रुपूस्तिक्ष्णं सगदगदं प्रोवाच—‘हे पुत्र त्वया-
 न्नागतेनापि स्वं न प्रकटितम् । किं ते बहुज्जिर्वासरैरपि पित्रोर्मिलनाय सपुल्लंभा नाचूत् । हे वत्स त्वमियत्कालं क्व स्थितः ? दे-
 शान्तरगत्येन त्वया किं सुखं दुःखं चानुभूतम् ’ । जनकेनेति पृष्ठे धनदोऽपि साश्रुलोचनः संक्षेपेण स्ववृत्तान्तं पित्रोर्निवेदयामास ।
 तथा च पितरौ दाययति स्म । ततश्च धनदेन पितुस्तिर्युक्तम् ‘तात मां पार्थिवद्विभोचय । यथाहं सवधूकः स्वमन्दिरं समागच्छामि’ ।
 इति श्रुत्वा स रत्नसारश्रेष्ठी प्रमुदितो राजकुल्ले गत्वा पुत्रेण सह नोजनाय राजानमाकारयामास । तदनन्तरं गजेन्द्रारूढो धनदः प्रिया-
 युक्तो राज्ञा समन्यितो महोत्सवैः सह स्वमन्दिरं समेतः । तदा रत्नसारश्रेष्ठी पुत्रे देशान्तरादायाते जूपतौ गृहप्राप्ते प्रहर्षितः सन् गरी-
 यांसं महोत्सवं व्यधात् । अत्रान्तरे नृपसुतो नृपोत्संगे स्थितो रममाणोऽस्ति । तावत्कश्चिदाराभिकः स्वकरंरुकात् कुसुमानि राज्ञे
 समर्पयत् । तदा नृपोत्संगस्येन पुत्रेण तानि कुसुमानि स्वहस्ते गृहीत्वा यावता प्राणै दत्तानि, तावता तन्मध्यस्थेन सूक्ष्मशरीरेण
 राजरापेण स नासिकाग्रे दष्टः । ततो जृशं हरोद—‘अहं दष्टः ।’ ततो राज्ञा पुण्याणि शोधितानि । तन्मध्य इल्लिकातुल्यो राजसर्पो
 दष्टः । तं दृष्ट्वा राजा मुहुःस्मितः सन् प्राह—‘ओ गारुभिकानकारयत ’ । तत्कालमेव गारुभिनः समानीताः । तैर्देशादिकं विलोक्ये-
 त्यमुक्तम्—‘अयं राजसर्पः सर्वसर्पेश्वरोमणिः । एतद्विषं विषमम् । अनेन दष्टस्य भन्नादिक्रियाः कृता अपि विफला नवन्ति ।’
 इत्युक्ते राजा चिन्ताप्रपन्नो जातः । पुत्रो विपार्तः सन् विगतचेतनः संजातोऽस्ति । एतावता धनदो देवीचक्रेश्वरीप्रदत्तमणिनी-

दिह नवे त्वया दुःखमिश्राणि सुखानि द्वन्द्वानि ” ।

इति निशम्य स धनदो मूर्धितः क्षणमात्रं पृथ्यां पपात । जातिस्मृत्या पूर्ववत्स्वरूपं ददर्श । तद् दृष्ट्वा गुरूणामिदमुक्तम्—‘हे प्रजो यद्युष्मान्निर्गदितं तत्सत्यमेव । बन्धूननुज्ञाप्याथाहं व्रतं गृहीष्यामि’ । इत्युक्त्वा गृहे गत्वा पित्रोरिति निवेदितम्—‘हे तात हे मातर्युवां मम दीक्षाकृते विसृजतम्’ । इत्युक्ते जनन्या जनकेन च स बाढं निवारितः परंतु न विरराम, तदा ताभ्यामुक्तम्—‘वत्स यदि त्वं व्रतं गृहीष्यसि, तर्ह्येवामपि त्वया सह दीक्षां गृहीष्यावः’ । इति पित्रोर्वचः श्रुत्वा स धनदो यावता नृपपार्श्वे गत्वा स्वाभिप्रायं शशंस, तावता नृपोऽप्युचे—‘अहमपि त्वया सह व्रतमादास्ये’ । इत्युक्ते धनदः प्राह—‘हे नाथ गृहस्थत्वे त्वं मम स्वामी बभूव, यदि यत्त्वेऽपि मम स्वामी न विष्यसि, तर्हि किं विद्मोक्त्यते’ । तदनन्तरं राज्ञा कनकप्रजननामा स्वसुतो राज्ये निवेशितः । धनदसुतो धनावहनामा श्रेष्ठिपदे संस्थापितः । ततश्च स धनदो महीपतिना पितृभ्यां च सह गुरुसमीप दीक्षां जग्राह । तदनन्तरं ते सर्वेऽपि तपः कृत्वा शुद्धं व्रतं प्रतिपादय शुभध्यानेन मृत्वा सुराद्वयं जग्मुः । ततश्च्युत्वा महाविदेहक्षेत्रे मनुष्यत्वं प्राप्य श्रामण्यं द्रव्यं तं सर्वेऽपि परमं पदं संप्राप्ताः ॥ इति मत्स्योदरकुमारस्य कथानकम् ॥

मुनिनोक्तम्—“ नो विद्याधरेन्द्रमां धनदस्य कथां श्रुत्वा त्वया निरन्तरं निष्कलं एव धर्मः कार्यः ” । इत्युपदेशं श्रुत्वा भित्ततेजा नृपो गुर्वाङ्गां शिरसाऽदधत् । तयोस्तु निप्रवरयोः पादौ ननाम । तदनन्तरं तौ चारणश्रमणमुनी नजसोत्पत्यान्यत्र गतौ । ततः श्रीविजयामितेजसौ मूचरखेचरस्वामिनौ धर्मकर्मतत्परौ कालं गमयतः । तथा तौ प्रावपि पुण्यात्मानौ प्रतिवत्सरं यात्रात्रयं विदधतुः । तत्पथ्ये यात्राघ्रयं शाश्वततीर्थानोभेका त्वशाश्वततीर्थस्य । चैतस्य शुक्लपक्षे एका शाश्वती द्वितीया चाश्विने मासेऽष्टादिका-

ॐ ॐ ॐ

रप्रभावेण राजपुत्रं निर्विषं चकार । तदा तत्काद्यमेव राजा मुमुदे । ततश्च तं धनदं सत्कृत्य स्वसदनं समेत्य राजा पुत्रजन्मवधार्पणं च-
के, दीनादीन्यो दानं ददौ । एकदा गजमारुह्य कुमारो राजवाटिकायां निर्गतः । पुरश्चोचां वि-
क्रमेण प्रवर्धमानो यौवनं प्राप । एकदा गजमारुह्य कुमारो मदनतुरोऽज्ज्वल । सा कन्या तं कुमारं विदोक्थ्य न स्व-
कामं कथयन् । तदा तत्काद्यमेव राजा मुमुदे । ततश्च तं धनदं सत्कृत्य स्वसदनं समेत्य राजा पुत्रजन्मवधार्पणं च-

[illegible]

जन् तत्कथां सावधानतया शृणु । ततः सुधामधुरया गिरा मुनिराख्यातुं प्रवृत्तः—

॥ अथ मित्रानन्दकुमारस्य कथा ॥

इहैव नरतक्षेत्रे महर्ज्या सुरपुरीसमानं शुविख्यातममरतिद्वकं नाम पुरमस्ति । तत्र मकरध्वजो नाम चूपतिरासीत् । तत्पत्नी मदनसेनाख्या । तदीयकुक्षिसंभवः पद्मसरःस्वप्नसूचितः पद्मकेसरनामा पुत्रोऽभूत् । एकदा मदनसेना राज्ञी नृपशिरसि के-
शान् विष्टावन्ती पक्षितं दृष्ट्वा राजानमिति वच्नापे—‘हे स्वामिन् दूतः समागतः’ । ततः स संभ्रान्तचित्तेन राजा दिशो विलोक-
यितुं द्रष्टुः । परंतु न क्वापि दूतं पश्यति । तदा चार्यासमीपे पृष्ठम्—‘प्रिये क्व दूतः ?’ तदानौ तथा श्वेतचिह्नरः प्रदर्शितः “ध-
र्मराजेन जरासभागमं ज्ञापयितुं पक्षितच्छब्दादेव दूतः प्रेषितोऽस्ति, किमपि धर्मकृत्यं विधीयताम्” । इत्युक्ते सविस्मयः सन् स नृ-
प इति चिन्तयामास—“मम पूर्वजैः पक्षितेऽदृष्टे धर्मसेवा विहिता । राज्यद्रुब्धं स्थितिर्विच्छेदकारिण मां धिक् । यतो मम विषया-
सक्ततया जरागमः संजातः” । इति चिन्तापरं पतिं दृष्ट्वा पुनः सहास्यतया राज्ञी तदभिप्रायमजानती प्रोचे—“हे नाथ यदि त्वं
वृष्ट्वाभावेन द्रव्यसे, तब्रह्मं पुरमध्य द्वाभ्यां पटहोदधोषणां कारयिष्यामि यः कश्चिन्मरेन्द्रं दृढं जरुवं (जरन् जीर्णो गौर्वल्लीवर्दस्तम्)
वदिष्यति, स यमसदनमकाले प्राप्स्यति” । नृपचार्येयैतिगदिते राजा प्राह—“हे प्रिये ईदृशं निर्विकेवाक्यं किं वदसि ? नूनम-
स्मादृशां जैरेव मरुनं, तथा जरया कथं द्रव्यते ?” । नृपवचः श्रुत्वा राज्ञी प्राह—‘हे नाथ पक्षितदर्शनात्तर्ही यूयं श्यामवदनाः
कथं जाताः ?’ तथेत्युक्ते नृपेण तस्या अग्रे स्वकीयं वैराग्यकारणमुक्तम् । तदनन्तरं स चूपतिः स्वमुतं राज्ये संस्थाप्य प्रियया सह
तस्तापसीं दीक्षां गृहीत्वा वनवासं शिश्राय । परंतु सा राज्ञी व्रतं प्रपन्ना, तदा गृहगर्भतया गर्भस्वरूपं केनापि न ज्ञातम् । क्रमेण

जिधा याच । देवविधाधाराश्चैत्राश्विनयात्रां नन्दीश्वरे कुर्वन्ति, अपरे नराः स्वस्वस्थानतीर्थेषु यात्रां कुर्वन्ति । तौ च नृचरखेचरा-
 धिपौ तृतीयां यात्रां बल्लनचक्रैकद्वोत्पत्तिस्थाने सीमनेग्रे श्रीनान्नेयजिनप्रासादे कुरुतः । अनेन विधिना बहूनि वर्षसहस्राणि तौ द्वा-
 वपि राज्यं कुर्याणौ एकदा मेरुगिरौ शाश्वतजिनाबन्तुं जग्मतुः । तत्र जिनाबन्त्या नन्दनाख्ये वन उजौ विपुलमतिमहामतिनामानौ
 चारणश्रमणमुनी उपविष्टावपश्यताम् । तौ नत्वा तद्देशनां श्रुत्वा ताभ्यां श्रीविजयामितेजोभ्यां तत्समीप इति पृष्ठम्—‘जो नग-
 वन्तावावयोः कियदायुर्वर्तते ? तत्कथ्यताम्’ । इति पृष्ठे राधुञ्ज्यामुक्तम्—‘जोः पङ्क्तिशक्तिदिनानि शुष्मदायुःशेषं विद्यते’ । इत्युक्ते
 तौ व्याकुलीभूतावेवमूचतुः—‘आवाच्यां विषयद्वोद्वुपतये यत्कादं व्रतं नादत्तम् । हा हा सांप्रतं स्वदृषायुषौ सन्तौ किं करिष्यावः ?’ ।
 एवं तौ शोचयन्तौ दृष्ट्वा मुनिभ्यां प्रोक्तम्—‘अहो अद्यापि युवयोर्न किमपि विनष्टमस्ति । स्वर्गापवर्गदं संयमं गृहीत्वात्मकार्यं कु-
 र्वताम्’ । इत्युक्ते तौ द्वावपि स्वस्वपुरं प्राप्तौ सन्तौ पुत्रौ राज्ये निवेशयानन्दनमुनिसमीपे दीक्षां गृहीत्वा पादपोषगमनाननेन
 स्थितौ । तनमध्ये श्रीविजयमुनिना दुष्करं तपः साधयता स्वजनकस्य त्रिपृष्ठवासुदेवस्य तेजः संस्मृतम् । तदनन्तरं तेनेदृशं निदानं कु-
 र्त्तम्—‘अनेन दुष्करतपःप्रज्ञावेणाहमपि तेजसा पितृसमां जूयासम्’ । एवं श्रीविजयो निदानं कृत्वा, पुनरमितेजसो जीवो नि-
 दानमकृत्वा आयुःक्षये मृत्वा तौ द्वावपि प्राणते कट्ये महाशक्तिं सुरौ संजातौ । अमितेजसो जीवो नन्दिकावर्तविमाने दिव्यचञ्चलान्ना
 सुरो जातः । अपरः श्रीविजयजीवः स्वस्तिकावर्तविमाने मणिचन्द्रनामा सुरः संजङ्गे । तत्र स्थितौ द्वावपि सुरौ मनसैव दिव्यं वैषयसुख
 नृञ्जानौ नन्दीश्वरादितीर्थेषु यात्रां कुर्वणौ देवार्चनस्नात्रादिधर्मकर्मतत्परौ सन्तौ स्वसम्यक्त्वरत्नं शुभजोवेन नितरां निर्मदं चक्रतुः ॥

॥ इत्याचार्यश्रीअजितप्रज्ञसूरिविरचिते श्रीशान्तिनाथचरित्रे गद्यवन्धेचतुर्थपञ्चममन्त्रवर्णनो
 नाम द्वितीयः प्रस्तावः ॥

राज्ञोऽन्तःपुरमध्ये ईदृशी वाणी प्रकटीवन्नृ—‘जो लोका धावत गया हि मंत्रिपुत्रः सुबुद्धिनामा राजपुत्र्या वेणीदंमं छित्वा क्वा-
 पि ययौ’ इति वचः श्रुत्वा नयोऽपि कुपितः सन् दध्यौ—‘स मंत्रिसुतो दुरात्मा गाढं सन्मानित ईदृशं निष्ठुरं कर्म व्यधात्’ । इति
 विचिन्त्य राज्ञा सन्नारामकं तद्वारककाणां नराणां समादिष्टम्—“अस्य पुत्रस्यापराधेन सकुटुम्भोऽपि सचिवो हन्तव्यः । कर्मकार्य-
 पि न रक्षणीयः । अस्य सुतेन महानपराधः कृतः” इति वदन्मंत्रिगृहे स राजा सगदसैन्यं प्रैषीत् । तदाऽस्मात्पुत्रमुज्जैस्तत्सैन्यं रुद्धम् ।
 तथा सचिवेन ध्याननिविष्टेन सर्वोऽपि समाचारो जनमुखाच्चुश्रुवे । तदा मंत्रिणा समुत्थाय निजान् पदातीव्रवार्य राजसैनिकानेवं
 प्रोक्तम्—“जो एकरवारं मां नृपपार्श्वे नयत’ । तैस्तथा कृतम् । तदा कोपाज्जा पराङ्मुखो जातः । पुनरपि मंत्रिणा तत्राशिशुखं
 गत्वा नृपं नत्वेति विज्ञप्तम्—‘राजन् या मञ्जूषा मुक्तास्ति, सा विद्वोक्क्यताम् । तन्मध्यगतं वस्तु गृहीत्वा पश्चाद्यद्रोचते तत्कार्यम्’ ।
 तदा राजा स्माह—‘जो ईदृशमपराधं विधाय अव्यदानेन मां तोपयितुमिच्छसि?’ । तदा मंत्रिणोक्तम्—‘राजन्मम प्राणा अपि
 त्वदायत्ताः सन्ति । परमेस्वारं मञ्जूषा विद्वोक्क्यताम्’ । ततस्तदाग्रेहेण यूयुजा मञ्जूषातलकानि सर्वाण्युदघाटितानि । तदा मञ्जू-
 पामध्ये मंत्रिपुत्रं सुबुद्धिं वामकरगृहीतवेणीदंमं क्षुरिकायुतदक्षिणकरं बद्धचरणेन विधे दृष्ट्वा राजा सविस्मयः सन् सचिवसमीपे प्रमल्ल-
 —‘एतत्किम्?’ । सचिवेनोक्तम्—‘राजन् किमप्यहं न जाने, त्वमेव जानासि । परमार्थमविज्ञायाजन्मसेवकस्य मम मूढबुद्धिम-
 पि कर्तुमुद्यतोऽसि । मञ्जूषा यया त्वत्समदं त्वद्गृहे मुक्तायूत । तन्मध्य ईदृशं प्रकटीवन्नृ । तर्हिस्माकं किं कथयसि?’ । इत्युक्ते
 सन्नज्जो राजा प्राह—‘मंत्रिन्मम परमार्थं कथय’ । इत्युक्ते मंत्री वचापे—“स्वामिद्विति संजाव्यते, केनापि स्तेनेन प्रचण्डव्यन्तरा-
 दिना निर्दोषस्यापि मत्पुत्रस्य दोष उत्पादितः । अन्यथैवं मञ्जूषायां गोपितस्येदृश्यवस्था कथं स्यात्?’ । तदनन्तरं नृपस्तुष्टः स-

गर्जवृष्टिर्वच्य । तदा (राज्ञा) पृष्ठं ' किमेतदिति ' । ततस्तथा चतुस्तथा कुट्टपत्तेश्चो सर्ग यथातथं गोक्तम् । तदनन्तरं सा तापसी-
जिः परिपाठ्यमाना क्रमेण शुभ्रदक्षिणं सुरूपं पुनं सुषुवे । इतश्च दक्ष्यागन तस्या अयोध्याहारायोगाढरीरे निष्ठुरा व्याधिव्यया समु-
त्पन्ना । तपोवने नैषज्यपथ्यादिशुभ्रया तादृशी न जवति । अतः कारणत्सर्वेऽपि तापसाश्चिन्ताप्रपन्ना वस्तुतः । ' जननीं विना गृह-
स्थानमपि बालगतपालना दुष्करा जवति, तर्हि मातरि विपन्नायां तपस्विनिरयं शिशुः कथं प्रतिपाठ्यः ? ' इति चिन्तां कुर्वन्तः स-
न्ति । एतावतोऽज्जयिन्या एको चाणिग्दधराख्यो चाणिज्येन परिभ्रमंस्तत्र समापयौ । ततापसजक्तत्वात्तापसान् वादितुं तपोवने गतः । तदा
तेन सर्वस्तपस्विनः सचिन्तान् दृष्ट्वा चिन्ताकारणं पृष्टम् । तदानीं कुट्टपतिस्वाच— ' जो देवधर यद्यस्मदुत्वेन त्वं दूयसे तर्ह्यसुं वाङ्मकं
गृहाण ' । ततस्तेन कुलपतिदत्तं शिशुं गृहीत्वा देवसेनाभिधानायाः स्वभार्यायाः (सः) तमर्पितः । तथा पूर्वं सुता प्रसूतास्ति । सापि
लक्ष्मी वर्तते । १॥ मदनसेना पुत्रमाता सुतं स्थानमाप्तं विलोक्य मनसि समाधिपरा सती तथा रोगपीडया विपन्ना । अथ श्रेष्ठिना देव-
धरेण स्वगृहगतेन महोत्सवपूर्वकं तस्मै पुत्रस्यागारदत्त इति नाम विनिर्गितम् । पुत्र्याः सुरगुन्दरीत्याख्या कृता । तदा लोकश्रुतिरीदृशी
जाता— ' देवधरभार्याऽपत्ययुगलं प्रसूतम् ' ।

इतश्चोज्जयिन्यामेव रागश्रेष्ठिनः सुतो गिल्लश्रीकुक्षिरंगुतो विमानन्दनाभा तस्यागारदत्तरा सुहृत्संजङ्गे । परस्परं द्वोचनद्व-
यमिव निविन्ना प्रीतिर्जाता । एकदा वर्षाकाले तौ घ्रावध्यमरदत्तविमानन्दौ सिमानदीतटे पट्टरुसमपि लज्जितिकाक्रीडया^१ क्रीडितुं तानौ
। तदाभरदत्तेनोद्यतिका प्राणुन्ना^२ । तदा दैववराहदे वद्वस्य चौरचवस्य सुखान्तरा प्रविष्टा । तदानीं भितानन्दो हरान् वनापे— ' जो

१ उन्नतिका क्रीडनार्थं काष्ठगच्छिन्तं भाषाया ' मोई ' २ ऊ ' सुखाललतत पायान्तरम्

नन्दः सन्ध्यासमय उज्जयिन्यां गतः । तत्र प्रतोलीमध्ये सुरदेवताप्रासादे यावद्गत्योपविष्टः, पुरीमध्ये तावत्स ईदृशीं पटहोदघोषणां श्रु-
 श्राव—‘यः पुमान् रात्रेश्वरुषो यामानिदं मृतकं रक्षति, तस्मा ईश्वरो व्यवहारी दीनारगहस्रं ददाति’ । तदा मित्रानन्देनैवं श्रुत्वा
 प्रतिहारपार्श्वे पृष्ठम्—‘एकरात्रिकृतेऽयं व्यवहारी प्रभूतं धनं ददाति, तत्किं कारणम्?’ । तदा सा दैवारिकः प्राह—“चो इयं
 पुरी सांप्रतं मारीपराचूतास्ति । श्रेष्ठिगृहे मारीदोषेण कोऽपि मृतोऽस्ति । तच्छवं निघ्नते । एतावता रविरस्तमितः । पुरप्रतोऽयः पि-
 हिताः । मारीहतं धवं रात्रौ कोऽपि रक्षितुं न समर्थः । अतः कारणोदेतदर्थे प्रभुरं धनं मन्यते” । इति श्रुत्वा मित्रानन्देन चि-
 न्तिताम्—‘धनहीनानां कार्यसिद्ध्यो न भवन्ति’ । इति विचिन्त्य साहसं धृत्वा धनद्वारेन तच्छवाक्षेणं मित्रानन्देन प्रतिपन्नम् ।
 तत ईश्वरव्यवहारी प्रज्जिपत्तधनार्थं मित्रानन्दस्य दत्त्वा श्रावद्वारेण तं मुक्त्वा ‘क्षेपं प्रजाते धनं दास्यामि’ इत्युत्त्वा स्वगृहे गतः ।
 ततश्च सा मित्रानन्दश्चत्वरं ज्ञायं गृहीत्वा यावत्सावधानः सन् ज्ञानं रात्रौ रक्षगस्ति, तान्छाकिनीजूतेवताद्याः प्रकटीचूता उपसर्गपरंप-
 र्णं कर्तुं लगाः । तेन धीरत्वेन यामिन्यतिक्रान्ता । शवाक्षेणं कृतम् । प्रजाते रजनद्वारेकैरतच्छवं प्रज्ज्वाहितम् । ज्ञेयं जाटकं मितान-
 न्दो याचते सः । परं ते न ददति । तदा मित्रानन्देनोक्तम्—‘यदि महासेनो राज्ञा च विष्णति, तर्हि मदीयं धनं चटिष्यति’ इति
 गदित्वा स हृष्टश्चेष्टां गत्वा दीनारशतेन चारुवस्त्राणि गृहीत्योद्भवेन विधाय वमन्तति । कावेर्यागृहे गयो । तदानीं तयाच्युस्थाना-
 दितरत्कारो विहितः । तदा मित्रानन्देन दीनारशतचतुष्टयं तस्या गणित्रया दत्तम् । तदानीं साऽद्या हर्षिता सती स्वसुतायाः कथया-
 सारा—“अयं पुमांस्त्वयाऽत्यन्तमावर्जनीयः । एकमुष्टया बहु धनं दत्तवान् । धनं किं कथ्यते ? असौ कष्टपट्टकसदृशोऽस्ति” । त-
 दनन्तरं सा स्वयमेव तस्य स्नानादि क्रियां चक्रे । प्रदोषसमयेऽर्घ्यशय्यायां प्रवेश्य श्रिया देवाङ्गनारामाना सा वसन्तति-

प्रोचे—
 पुत्रस्य सचिवस्य पञ्चाङ्गप्रसादमकरोत् । ततः पुनरपि राज्ञा पृष्टम्—‘जो मंत्रिस्तवैतत्कथं ज्ञातम्?’ । इत्युक्ते मंत्रिणा मोचे—
 “राजन्मया नैमित्तिकपार्श्वे पृष्टं ‘मम कष्टं कुतो न विष्यति?’ तदा निमिच्छेन कथितं ‘तव ज्येष्ठपुत्रात्’ इत्युक्ते मया तस्यैव य-
 तनः कृतः । परंतु श्रीजिनोक्तधर्मप्रज्ञावेण समस्तविघ्नोपशान्तिर्जाता” । इतश्च वैराग्ये समुत्पन्ने नृपेण मंत्रिणा च खं खं तनयं ख-
 स्वपदे संस्थाप्य, संयमं गृहीत्वा दुष्करं तपः कृत्वा सुगतिः प्राप्ता ॥

॥ इति ज्ञानगर्भमंत्रिकथानकम् ॥

हे मित तेन मंत्रिणा यथा पराक्रमेण यत्नविधानेन च विपद्भिर्दागं नीता, आवाच्यां तथैव कश्चित् त्वं विषाद-
 स्यज ” । इति गदिते सति मित्रानन्दः प्राह—‘हे मित्र ब्रूहि, किं कश्चित् ?’ । इति प्रोक्ते तेनोक्तम्—‘इदं स्वस्थानं त्यक्त्वा
 देशान्तरे गमिष्यावः’ । तदा मित्रानन्देन स्वमित्रचित्तपरीक्षार्थं पुनरित्युच्यते—‘वाद्ये तव दुष्करं न विष्यति । त्वं सुकुमाद्वयरीरः
 इमं शवचापितं कष्टस्वरूपं काढेन न विष्यति । परंतु सुकुमाद्वयत्वाच्च देगान्तरकडेधोन रांप्रतमेव मरणं न विष्यति ” । इत्युक्तेऽपर-
 दत्तः प्राह—‘घनं किं कथ्यते ? मया सौख्यमसौख्यं त्यया राह नोक्तव्यम्’ । इत्युक्ते तौ द्वात्रपि परस्परमेतच्चित्तौ जातौ । तदन-
 न्तरं तौ रांतेतं कृत्वा गृहानि, नृत्य क्रमेण पाटलीपुरपत्तनं जग्मतुः । तन नगरे नन्दनोपमे बाणोद्याने तुचंगप्रान्ताखेष्टितं ध्वजश्रे-
 णिशोचितं प्रवरं प्रासादमेकं ददशतुः । ततस्तौ द्वात्रपि सविसायौ सन्तौ पुनर्हरिणीगले सुखाङ्गमित्ररादि प्रकाढा मध्ये प्र-
 विश्य तं प्रासादं विद्योक्तयितुं बभौ । तदामरदत्तेन तत्रैका पुचक्षिका दृष्टा । परं सा रूपद्वान्दण्येन देवाङ्गनारादृशास्ति ।

मया नश्यन्ती दक्षिणोरौ क्षुरिकया हुता । तदीयं कटकं मम करे स्थितम् । अत्रान्तरे सूर्योदयः सञ्जातः ” इति सार्थं वचः श्रुत्वा
 राजा तं मित्रानन्दं ग्राह—“ ज्ञो वीरपुरुष यत्त्वया मारीहस्तात्कटकं गृहीतं, तन्मम दशय ’ । इत्युक्ते तत्क्षणमेव परिधानवस्त्राग्रन्थि-
 मध्यादाकृष्य तेन नपकरे तत्प्रदत्तम् । तदा तत्कटकं निजनामाङ्कितं विज्ञोक्य राज्ञा चिन्तितम्—‘ किं मम पुलिकैव मारी विद्यते ?
 यत इदं हि तस्या हस्तचूर्णम् इति ध्यायन् देहचिन्तामिषेण राजा ततः समुत्थाय कन्यामन्दिरं गतः । तदा कन्यां सुप्तं दृष्ट्वा तदी-
 यं वामकरं कटकरहितं दृष्ट्वा तथा त्रणस्थाने पृष्ठवन्धं निरीक्ष्य राजा वज्राहत इव वचूव—“ हा हा मम निर्मलो वंशोऽनया दुष्टक-
 न्याया कलङ्कितः । अथ केनायुपायेन सकाटोऽप्यस्या (सत्वरं) निग्रहः कार्यः । अन्यथैषा समाग्रमपि पुरीद्वोकं मारयिष्यति ” । इ-
 ति विचिन्त्य पश्चाद्वदित्वा चूर्णतिमित्रानन्दसमीपे इति पप्रच्छ—‘ ज्ञो नञ् त्वया मृतकं साहसेन रक्षितमथवा तव कापि मंलशक्ति-
 रस्ति ? ’ । इति कथितेऽसौ ग्राह—‘ राजन् कुलक्रमागतो मंत्रोऽप्यस्ति ’ । इति वाक्यमाकर्ण्य नृपेण तत्र निर्जनं कृत्वा तं मिला-
 नन्दं प्रतीति समाख्यातम्—“ ज्ञो नञ् मत्सुतैव मारी विद्यत । न चाल सन्देहोऽस्ति । अतः कारणात्त्रं मंत्रशक्त्या तस्या निग्रहं
 कुरु ” । तदा मित्रानन्दः ग्राह—‘ हे देवेदं न घटते, यत्त्वदीयकुले समुत्पन्ना कुमारी मारी कथं स्यात् ’ ? । इत्युक्ते भूपः ग्राह—
 ‘ ज्ञो अत्राघट्यान् किम् ? जलदसज्जवा विद्युत् किं माणहारी न स्यात् ? ’ । तदा मित्रानन्दः पुनरप्यवदत्—‘ राजंस्तर्हि मम दर्श्य-
 ताम् । यथाहं तां दृष्ट्वा विज्ञोक्य साध्यं वाऽसाध्यं वेत्ति ’ । इत्युक्ते राज्ञा ज्ञातम्—‘ तव गत्वा विज्ञोक्य ’ । नपा-
 देशेन तत्र जगाम । तदा कुमारी सुप्तोत्थिता सती तं समागच्छन्तं निरीक्ष्य स्वमानस इति दृष्ट्वा—“ अयं स पुमान्, येन मम कटकं
 हतं तया दक्षिणोरौ क्षुरिकाग्रहरो दत्तः । परंतु निःशंकस्तर्हि समागच्छन्नस्ति यदि राजानुज्ञातोऽस्ति ” । इति विमृश्य तयासनं द-

लक्ष्मी वेश्या विषयज्ञाद्वया सती मित्रानन्दसमीपे समुपागता । मधुरवाण्या प्रजद्विपुं दद्या । तदा मित्रानन्देन स्वचित्ते चिन्तितम्—
 ‘विषयज्ञोद्बुधानां देहिनां नूनं कार्योणि न सिध्यन्ति’ । इति ध्यात्वा स तां प्रोवाच—‘हं नञ्छेऽहं काञ्चित्स्मरणं करिष्यामि,
 चतुष्कण्ठं समानय’ । इत्युक्ते तथा हेममयः पट्टः क्षणात्समानीतः । स ततोपविश्य दृढं पद्मासनं कृत्वा वस्त्रेण शरीरमाच्छाद्य धूर्तत्वेन
 स्थितः । एतावता प्रथमं यामे गते तथा सुरतक्रीडार्थमप्यर्थितः । परंतु स न जज्ज । मौनं कृत्वा दृष्ट्वा ध्याने योगी न्द्रवत् स्थितः ।
 एवं ध्यानपरस्य तस्य सक्रद्धापि निशा गता । प्रजाते जाते स समुत्थाय देहचिन्तार्थं गतः । इतो गणिकया तदीयं समस्तमपि निशा-
 स्वरूपमकाशे निवेदितम् । तदा कुट्टिनी प्राह—‘यथा करोति तथा करोतु, परंतु त्वयासौ नवव्ययुक्त्याश्रयणीयः’ । इत्युक्ते तथा तथा
 कृतम् । तदनन्तरं द्वितीयापि निशा तथैव तेन व्यतिक्रान्ता । तदा कुट्टिनी रुष्टा सती तं प्रति सोपाद्वंजं वजापे—‘नो नञ्छेमां पुत्रीं
 नृपसुतानामपि कुर्वन्नां त्वं विमंयसि तत्किं कारणम्?’ । तदा मित्रानन्दः प्राह—‘हे अक्क समये सर्वं नञ्छेमां करिष्यामि । परंतु
 कथय, नृपेक्षमनि तव प्रवेशोऽस्ति न वा?’ । इत्युक्ते सा प्राह—‘एषा मत्पुत्री राज्ञश्चाभ्यारिणी, तेन कारणेन दिवानिशं
 नृपमन्दिरेऽहमप्यनिवास्तास्मि’ । तथेति जद्विपते पुनरपि तेनेक्तम्—‘हे अक्क तर्हि त्वं नयसुतां रत्नमञ्जरीं जानासि?’ । तदा त-
 या कथितम्—‘सा मत्पुत्र्याः सखी’ । इत्युक्ते मित्रानन्देन गदितम्—‘हे अक्क तर्हि त्वया तस्या अग्र इत्थं वाच्यम्, यच्छे न-
 द्रे यस्याभ्यारदत्तस्य गुणोत्करं जनैः पठ्यमानं श्रुत्या त्वयानुरागं दधानया देवः प्रेषितोऽनृतस्य मितं समागतमस्ति’ । इत्युक्ते सा-
 का तत्कार्यमङ्गीकृत्य यदा तस्या राजपुत्र्याः समीपे ययौ, तदा तथा राजसुतया इति प्रोक्तम्—‘हं अक्क समागम्यताम् । कापि याता
 क्रियताम्’ । इत्युक्ते सति तयाक्षया जणितम्—‘हे राजपुत्रि अद्य त्वदीयवद्वान्नृपतान्तं तव कथयितुं समागतास्मि’ । तदा सवि-

चित्तोचे—‘अस्य वयस्यः सुतरां प्रशस्यः । येन महोद्यमं विधाय स्वमिवकृत ईदृशी मृगलोचना समानीता ’ । एका प्राह—‘अयं श्रेष्ठी कथं न श्रेष्ठः ? येन जाग्यवताऽज्ञातकुलश्रीद्वोऽप्ययं पुत्रवत्प्रतिपादितः ’ । नारीणामेवंविधानाद्यापञ्चद्वयवन् साऽपरदत्तो यदा राजमन्दिरद्वारे गतस्तदा हस्तिनः समुत्तीर्य नृपमण्डपसंसेवितः सन्नुपसत्रायां प्रयरासन उपविष्टः । रत्नमञ्जरी राज्ञी तथा मित्रानन्दनामा सुहृन्नुपसमीप उपविष्टः (द्रौ) । अपरे जना यथास्थानमुपविष्टाः । तदनन्तरं मंत्रिसामन्ताद्यैस्तस्य पट्टाभिषेकं कृत्वा मणमश्रक्रे । तदनन्तरं तेन राज्ञा सा रत्नमञ्जरी पट्टराज्ञी कृता । मतिमान्मित्रानन्दः सर्वमुच्चाव्यापारी विद्वितः । रत्नसारश्रेष्ठो पितृस्थाने संस्थापितः । एवं यथोचितं कृत्वा स कृतज्ञशिरोमणैस्तत्रास्वर्णिक्तं राज्यं पादयामास ॥

इतश्च मित्रानन्दस्य राजकार्यव्यग्रस्यापि मरणसूचकं शवभोक्तं वचनं न विस्मृतम् । तेन कारणेन मानसी पीडा न याति । एकदा तेनापरदत्तदृष्टपात्रे निवेदितम्—‘हे राजन् सा शवोक्ता मरणचिन्ता मम चित्ततो नो याति, यदर्थं देशान्तरं समाश्रितोऽस्मि ’ । इत्युक्ते चूचुजा क्षणितम्—‘हे सखे त्वं खेदं मा कुर्याः । एतत्सर्वं व्यन्तरचेष्टितम्’ । इत्युक्ते मित्रानन्दः प्राह—‘आसन्नत्वेनात्र स्थितस्यापि मम मनो दूयते, तस्मान्मां क्वापि दूरे प्रेषय ’ । इति श्रुत्वा स्वचित्ते विचिन्त्य पुनरपि राज्ञा भोक्तम्—‘हे मित्र यद्येवं नहि त्वं प्रतीतनरैः सह वसन्तपुरपत्तने गन्तु ’ । इत्युक्ते स वसन्तपुरं प्रति चक्षितः । इति शिक्षां दत्वा नृपेण स्वकीयाः पुरुषाः सार्धे प्रेषिताः—‘अहो नवद्विस्तलगतैर्नवतां मध्ये केनाप्यत्रागत्य मित्रानन्दस्य देववाता ममाग्रे कथनीया ’ । इत्युक्ते तथेति क्षणितम् । इतश्च स नृपो मित्रवियोगविह्वलोऽपि पुण्यप्राप्तां राज्यद्वन्द्वमीं तथा राज्ञ्या सह नुचुजे । एतावता तेषां पुरुषाणां मध्ये बहुदिनैः कोऽपि न समागतः, तदा राज्ञा तस्य शुद्धिज्ञानकृतेऽग्रे नराः पुनरपि प्रेषिताः । किमद्भिर्दिनेनस्तेऽप्यगताः । तैवृषा-

चम् । स ततोपविश्यैवं प्राह—“ जज्ञे मया तव महान् मारीकलङ्कः प्रदत्तोऽस्ति । अद्य नृपस्त्वां मम दास्यति । यदि तव रोचते, तर्हि त्वां मदीयं स्याने नयामि । चेत्तव न रोचते, तर्हि इत्यल्पि कृते त्वां निष्कद्वङ्गं करोमि ” । इत्युक्ते सा कन्या तद्गुणरञ्जितम् । अहं त्व-
 ता दध्यौ—“ अहो कोऽप्यसौ पुमानयि विषयेऽकृत्रिमप्रेमधारी वर्तते । तस्मादुत्सवमण्यङ्गीकृत्य मयासावाश्रयणीयः । राज्यद्वान्नः सु-
 दान्नः, परं स्नेहवान् जनो दुर्बलजः ” । इति विचिन्त्य सावोचत्—‘ ज्ञोः सुजग मदीयाः प्राण अपि त्वदायत्ताः सन्ति । अहं त्व-
 या सह समेष्यामि । त्वया किमिति न श्रुतम्—

‘अंधो नरिंदचित्तं, वरसाणं पाणीयं च महिषा य ।

‘अंधो नरिंदचित्तं, जत्तो धुत्तेहिं निज्जंति ” ॥ १ ॥

तत्तो गच्छंति फुगं, जत्तो धुत्तेहिं निज्जंति ” ॥ १ ॥
 इत्युक्ते मित्रानन्दः स्वानोरथान् सिद्ध्यच्छात्वा राजकन्यां वज्रापे—‘ जज्ञे यदाहं त्वन्मस्तके सर्पपान् क्षिपामि, तदा त्वया फेत्कारा मोच्याः ’ । इति निर्गदिते तथा तथेति ज्ञाणितम् । तदनन्तरं स नृपसमीपे समागत्येति प्रोचे—“ राजन् सा मारी मम साध्यास्ति, परंत्वेकं शीघ्रवाहनं प्रेषय, यधेमां तस्मिन् वाहने चढाप्य निशायां तव देशान्तं नयामि । अन्तरा यदि सूचोदयो ज-
 विष्यति, तर्हि तत्रैव सा मारी स्यास्यति” । इत्युक्ते जयव्रान्तेन राज्ञा स्वकीया वायुवेगा मनोऽजीष्टा जातश्वरुवा तस्मै प्रदत्ता । त-
 तश्च १. न्यासमप्ये राजसुता केशेषु गृहीत्वा नृपादेशेन सेनकैस्तस्य मित्रानन्दस्य प्रदत्ता । तदा सर्पैराच्छोष्य फेत्कारान्नुञ्चन्ती तेन

१ अन्धो नरेन्द्रचित्तं वर्षणा पानीयं च महिला च । ततो गच्छन्ति सुदृ यतो धूर्तनायन्ते ॥

याति दूरमसौ जीवोऽप्यस्थानाद्गुप्तः । तत्रैवानीयते न्यूयोऽग्निवज्रौढकर्मणा ॥ ३ ॥

इति विमृशन्नाह्दकनरैरपराधं विनापि स तत्र वट उल्लङ्घः पञ्चत्वं प्राप्तः । अन्यदा रममाणानां गोपालानामणो-
द्विकोत्थुत्य पूर्वकृतकर्मयोगात्तस्यपि भुखे पतिता ” ॥

तदनन्तरगमरदत्तनृपः श्रीगुरुमुखादेवंविध मित्रसमाचारं श्रुत्वा तद्गुणान् स्मृत्वा वारंवार गाढस्वरेण विद्वत्वाप ।
तथा देवी रत्नमञ्जर्यापि तदीयगुणग्रागं संस्मरन्ती भृशं दुःखं व्यधात् । एतावता तौ द्वात्रिं विद्वपन्तौ दृष्ट्वा गुरुजिरेवं प्रोक्तम्—
“ दुःखं परित्यज्य नवस्वरूपं विज्ञाव्यताम् । अस्मिन्नातुर्गतिकसंसारे प्राणिनां परमार्थतः सुखं नास्ति, दुःखं निरन्तरमेव वर्तते ।
संसारमध्ये स कोऽपि न विद्यते, यो मरणेन न पीडितः । चक्रवर्तिनामुद्देगमुखमहापुरुषैरपि मरणं प्राप्तमेव । तेन कारणेन शोकं त्य-
क्त्वा जो राजन् धर्मोद्यमं कुरु । यद्यदृशी दुःखसन्ततिः पुनन जायते ” । इत्युक्ते नृपः प्राह—‘ जगवन्नहं धर्मं करिष्यामि, परं मि-
त्रानन्दजीवः कुत्र समुत्तमोऽस्ति ? निगद्यताम् ’ । इति पृष्ठे सूरिः प्रोवाच—“ जो राजन्स्यास्तव देव्याः कुक्षौ स मित्रानन्दजीवः
पुत्रत्वेन समागतोऽस्ति । यतस्तेन तदय जायना जाविता । तदनन्तरं परिपूर्णसमये स पुत्रो जावी । कमलगुप्तस्तस्याभिधानं न वि-
ध्यति । स कमलगुप्तः पूर्वं कुमारपदवीं प्राप्य क्रमेण राजा न विध्यति ” । इति श्रुत्वा पुनरपि नृपुजा गुरुपार्थं पृष्टम्—“ तस्य
महात्मनो मित्रानन्दस्यापराधं विना चौरयन्त्रणं कथं संजातम् ? । तथा च देव्या रत्नमञ्जर्या मारीकदण्डः कथं वच्य ? । मम वा-
ल्यादपि बन्धुवियोगः कथं समुत्पन्नः ? । अस्माकं परस्परं स्नेहाधिक्यं, तत्कथं संजातम् ? ” । इति दृपवाक्यं निश्चय्य स मुनिज्ञानं

ग्रे गदितम्—‘राजंस्तान स मित्रानन्दोऽस्माच्चिर्न दष्टः श्रुतोऽपि न’ । तदनन्तरं संश्रान्तचित्तेन राज्ञा देवीं प्रति वच्चापे—‘ प्रिये किं
 कश्चित्ते ? । पितस्य वार्तापि न श्रयेने ’ । इति जट्विपते सा राज्ञी प्राह—‘ स्वामिन् यदि कोऽपि ज्ञान्यत्र समेति, तदा सन्देहो-
 ऽयं निवर्तते । अन्यथा कथं रंशयो याति ? ’ । अत्रान्तरेऽकस्मादुद्यानपादकेन समेत्य नृपो विक्षुब्धः—“ हे राजन् श्रीधर्मधोपसूर्य-
 श्रुतार्जुनभ्रास्तव पुरेऽशोकतिद्धाकोद्याने पासुकस्थण्डिले संस्थिता जनानां धर्मं रामादिशन्तः सन्ति ” । इत्युक्ते स नृपस्तस्य पञ्चांग-
 प्रसादं कृत्या तस्मिन् प्रस्तवे चित्शोकप्रमानभेन गुरोरागमं भुत्वा चकितपरः रगमहतीं सामग्रीं विधाय पट्टराज्ञीसहितस्तत्प्रन्दनार्थं
 ययौ । ततः खड्गहस्तादिराजचिह्नानि मुक्त्वा प्रदक्षिणात्रयं दत्त्वोत्तरासंगं विधाय गुरून् भण्णपस्य सपरिकरोऽपि ययौचित-
 स्थाने विनययुक्त्या निपत्तः । तदा गुरुर्जिह्वरुक्तम्—‘ जो राजन् गर्वदुःखनिवारकः सकञ्जसौख्यकारको धर्म एव विदुषां सेव्यः ’ ।
 अत्रान्तरेऽशोकदत्तनामा वणिग्वर एवं गुरून् पप्रच्छ—“ केन कर्मणा मम मुताऽशोकः सबाहुषु गाढं वेदनाक्रान्ता वचून् ? । चि-
 कित्साच्चिरपि तस्याः शरीरे रोगोपशान्तिर्न जाता ” । इत्युक्ते सूर्यः प्राहुः—“ जो अवहारिन् पूज्य इयं त्वत्पुत्री चूतशालनगरे
 चूतदेवश्रेष्ठिनः प्रिया कुसुमवती नामाचूत् । एकदा विनादिकया दुग्धे पीते सति तथा कोषोद्विषती नाम्नीं पुत्रवधूं प्रतीति वच्चापे—
 ‘ रे किं त्वं शकिन्या गृहीताभूत् ? यत्तया दुग्धं न रक्षितम् ? ’ । इत्युक्तौ सा वादिका जयत्रान्ता सती कंपयितुं दागता । तदन-
 त्तरं तत्क्रादोगेव कयाचिदुष्टभातव्या शकिनिभंनयुक्त्या छदं दृष्ट्वा सा वधूञ्छुद्धिता । तदनन्तरं सातीव वेदनाक्रान्ता जाता । त-
 दा बहुचिन्तितेवश्चिकित्सितापि दोषविवर्जिता न जज्ञ । एकदा तत्र कोऽपि योगी समागतः । तेन गंत्रवाग्बुद्धेनाग्निना यंत्र तापिते सति
 सा मातङ्गी मुक्तकेशा वेदनार्दिता सती तत्र समेता । तदा योगिना पृष्टम्—‘ रे दुष्टे त्वयेयं वधूः कथं गृहीता ? ’ । इति निगदिते

समाह्वय्य तृतीये दिवसे रत्नक्षीपस्य तीरं प्राप्तौ । तदा तत्र क्षीपमध्ये तौ द्वौ नादिकेरीफल्हः प्राणाभारं कृत्वा नादिकेरीतटान् श-
 रीरेऽन्यद्गङ्गां विधाय सज्जदेहौ जातौ तत्र स्थितौ स्तः । एकदा तत्र निष्ठुरा निर्दया पाणौ तीक्ष्णं खड्गं दधती एवंविधा रत्नक्षीपा-
 धिष्ठात्री देवता समागत्य तयोरेवं वचापे—“अहो युवां यदि मया सह विषयसेवां कुर्यातं, तर्हि युवयोः कुशलं भवेत् । अन्यथा नेन ख-
 म्गेन नूनं शिरःखण्डं करिष्यामि ” । इत्युक्ते तौ छावपि त्रयत्रातौ जलपतुः—“हे देव्यार्वा नम्रभवहणौ तव शरणमाश्रितौ । य-
 त्किञ्चित्त्वं कथयिष्यसि, तन्निश्चयेनावां करिष्यावः ” । इत्युक्ते तया देव्या सुप्रसन्नया सत्या तौ स्वगृहे नीत्वा तदङ्गतः समस्ता-
 नप्यशुभपुञ्जदानपहृत्य ताभ्यां समं स्वेच्छया विषयमुखं बुभुजे । तयोः प्रतिदिनममृतफट्टमाहारं सा देवी ददाति । तौ मुखेन तत्र
 कियन्ति दिनानि यावता स्थितौ, तावता तयैकदेति त्रयितम्—“ओ ह्रवणसागराधिप्रायकेन सुस्थितनाम्ना देवेन ममेतत्वं समादिष्टं
 विद्येत । ‘यद्भक्षे एकविंशतिवारान् वार्धि शोधय । तृणकाष्ठादिकं तथा किमप्यशुचिप्रायं यत् किमपि समुद्रमध्ये जत्रति, तत्सर्वं त्व-
 या निष्कास्यैकान्ते परित्याज्यम् एवंविधो मदादेशः कर्तव्यः’ । अतः कारणान्मया तत्र गन्तव्यम् । युवाभ्यां मुखेनैहैव स्थातव्यम् । ए-
 जिः सत्फट्टैः प्राणवृत्तिः कर्तव्या । कदाचिदत्र स्थितयोर्युवयोर्निर्जनत्वाद्यधरतिर्जायते, तर्हि क्रीमार्थं पूर्वदिग्बनखण्डे गन्तव्यम् । य-
 त्र ग्रीष्मवर्षाकृतू सदावतीर्णौ वर्तते । तत्र युवयोर्ऋतुछयविनोदो न विष्यति । अथवा यदि तथापि नवचित्तं सन्तोषं न प्राप्नोति, त-
 दा ममाङ्गयोत्तरदिशि वनखण्डमस्ति, तत्र गन्तव्यम् । यत्र नित्यं शरत्प्रेमन्तनामकमृतुछयं स्थितमस्ति । यदि कदाचित्तत्रापि युवयो-
 र्मेनस्तुष्टिनोत्पद्यते, तर्हि पश्चिमायां दिशि वनखण्डमस्ति, तत्र गमनीयम् । यत्र शिशिरवसन्तावतारो नित्यं प्रवर्तते । तत्र विनोदा-
 र्थं यातव्यम् परन्तु दक्षिणस्यां दिशि वनखण्डमस्ति तत्र सर्वथा न गन्तव्यम् यतस्तत्र महाकायः कृष्णवर्णो दृष्टिविषयनामा सर्पोऽस्ति

प्रयुज्य तत्स्वरूपं विज्ञाय प्रोक्तवान्—

“ नो नराधिप शृणु—इतो जवात्ततीयजने त्वं क्षेमंकरान्निधः कौटुम्बिक आसीः । तद्व्याप्यो सत्यश्रीर्वज्रवृ । तदग्रेहे चण्डसेनान्निधानः कर्मकरोऽज्जवत् । स कर्मकरस्तयोर्दम्पत्योर्नक्तः स्नेहवान् विनीतश्च समचूत । एकदा स कर्मकरस्तदीयद्वौले कर्म कुर्वन् परक्षेत्रे कमपि पथिकं धान्यशम्भां गृह्णन्तं ददर्श । तदा तेन कर्मकृतेत्युक्तम्—‘ अहो अमुं चौरमस्मिन् वृक्षे उल्लंघय ’ । क्षेत्रस्याग्निना तस्य किमपि न प्रोक्तम् । तदा पथिकः स्वमनसीति कारणाद्भूतः, ‘ यत्क्षेत्रास्वामी किमपि न कथयन्नस्ति । असौ परक्षेत्रस्थः पापात्मा कीदृशं निष्ठुरं वदन्नस्ति ? ’ स इति चिन्तयन् स्वस्थानं गतः । तदा कर्मकृता कोपसहितेन निष्ठुरवाक्येन निर्विकं कर्म बध्नुम् । तर्थाकदा भोजनं कुर्वन्त्या वध्वा गद्यक उल्लुक्त्वेन कवद्वो विद्वानस्तदा कौटुम्बिकपत्न्या सत्यश्रियेत्युक्तम्—‘ हे निशाचरित्वं द्रष्टुमिच्छः कवद्वैः कथं न जहयसि ? यया गद्वे न विद्वगति ’ । तथा कौटुम्बिकेनैकवारं कर्मकरस्येति जट्टितम्—‘ नो अद्य ग्रामे किमपि कार्यमस्ति, तत्र गच्छ ’ । तदा तेनोक्तम्—‘ अद्याहं स्वजनमिदानीय समुत्काणितोऽस्मि ’ । तदेर्ष्या कौटुम्बिकेनोक्तम्—‘ तव स्वजनाः कदापि मा मिल्हन्तु ’ । तदा कर्मकरो मनसि दूनः, परंतु तत्रैव स्थितोऽस्ति । एतावता मुनिघट्टं तस्य गृहे समागतम् । तदा तेन कौटुम्बिकेन स्वप्रियाया इति जट्टितम्—‘ मुनिभ्यां दानं देहि ’ । इत्युक्ते सापि प्रमुदिता सत्याव्रयोगोऽयमिति विचिन्त्य शुभजावनया प्रामुर्नक्षत्पानाद्यैस्तौ मुनी प्रतिज्ञाजितौ । तदा समीपस्थः कर्मकरोऽप्येवं दध्यौ—‘ इमौ जायापती धन्यौ, याभ्यां स्वसदनमायातौ महामुनी भोजनसमये जवत्या सत्कृतौ ’ । अत्रान्तरे दैवयोगेन तेषां त्रयाणां पतिपत्नीकर्मकराणां शिरसि विद्युत्पतिता । तदनु ते त्रयोऽपि सममेव पञ्चत्वं प्राप्य सौधर्मकद्वये स्नेहनिर्नराः सन्तो देवत्वं प्राप्ताः । तदनन्तरं क्षेम-

रतेर्दुःखं पूर्वज्ञे जीवैरनुभूतं गुरुणा कथ्यते । यथा शैलको यत्नः शूलास्थितनेरेण तयोः श्रेष्ठिपुत्रयोस्तासकौ ज्ञापितस्तथा संयमो न-
 वोच्चारणाय गुरुणोपदिश्यते । यादृशः समुद्रस्तादृशः संसारः । यथा तस्या रत्नद्वीपदेव्या वशीचूतो जिनरक्षितो विनष्टस्तथा जन्तुः सं-
 सारी अविस्तिवशीचूतो विनश्यति । यथा देवतावाक्यनिरपेक्षो यथादेशतत्परः सन् जिनपादितः क्रमेण स्वपुरीं प्राप्तस्तथा यो जी-
 वोऽविरतिं परित्यज्य पवित्रचारित्रे निश्चलात्मा नवति, स कर्मक्षयं विधाय स्वल्पकालेन निर्वाणसुखं प्राप्नोति । अतः कारणान्द्रो रा-
 जर्षे चारितं प्रतिपद्य ज्ञोगेषु मनो न विधेयम् । गुरुणेति समादिष्टे स राजर्षिरत्यादरेण निरतिचारतया संयमं पादयामास । तथा गु-
 रुणा रत्नमञ्जरी साध्वी प्रवर्तिनीसमीपे मुक्ता । सा तत्रस्थानिरन्तरं तपःसंयमादिकं प्रतिपादयति स्म । क्रमेण तौ द्वावपि निर्गद्वं
 तपः कृत्वा मनोरमं संयमं प्रतिपादय परमं यदं प्राप्नौ ॥

॥ इत्यमरदत्तमित्रानन्दकथानकम् ॥

इति स्वयंप्रज्ञमुनिपार्श्वे श्रुत्वा स्तिमितसागरनामा नृपः प्रतिबुद्धः । तदनन्तरं तेन स्तिमितसागरदृष्टेणानन्तवीर्यं पुत्रं रा-
 ज्ये संस्थाप्यापरं सुतमपरजितनामानं कुमारत्वे निवेद्य, तस्यैव मुनेः पार्श्वे दीक्षा गृहीता । तदनन्तरं तेन दीक्षा पादिता, परं प्रान्त-
 समये मनसा किञ्चित्संयमं विराध्य विषयाधोदोके घुवनपतिमध्ये चमरेन्द्रनामा सुराधिपो बभूव ।

इतश्च तयोरपरजितानन्तवीर्ययो राज्यं कुर्वतोः केनापि विद्याधरेण सह मैत्री संजाता । ततस्तेन विद्याधरेण तयोर्निजो-
 गामिनीप्रमुखा विद्याः प्रदत्ताः । समग्रोऽपि तत्साधनोपायः कथितः । इतश्च तद्गृहे वर्षेरीचिद्धातीनाम्ना दासीद्वयमस्ति । परं ते द्वे
 अपि दास्यौ गीतनाट्यविषयेऽतीव विशारदे स्तः । एतावता तदीयगीतनाट्यकक्षया चमत्कृतौ तावपरजितानन्तवीर्यदृष्टौ निरन्तरमेव

प्रयुज्य तत्स्वरूपं विज्ञाय प्रोक्तवान्—

“ जो नराधिप शृणु—इतो जवात्तृतीयजन्मे त्वं क्षेमंकरान्निधः कौटुम्बिक आसीः । तद्भार्या सत्यश्रीर्विचूव । तदगृहे चाकसेनान्निधानः कर्मकरोऽभवत् । स कर्मकरस्तयोर्दम्पत्योर्जन्मतः स्नेहवान् विनीतश्च समञ्चत । एकदा स कर्मकरस्तदीयदेते कर्म कुर्वन् परक्षेत्रे कमपि पथिकं धान्यशम्भां गृह्णन्तं ददर्श । तदा तेन कर्मकृतेत्युक्तम्—‘ अहो अमुं चौरमस्मिन् वृक्षे उल्लङ्घय ’ । क्षेत्रस्याभिना तस्य किमपि न प्रोक्तम् । तदा पथिकः स्वमनसीति कारणादूनः, ‘ यत्क्षेत्रं स्वामी किमपि न कथयन्नस्ति । असौ परक्षेत्रस्थः पापात्मा कीदृशं निष्ठुरं वदन्नस्ति ? ’ स इति चिन्तयन् स्वस्थानं गतः । तदा कर्मकृता कोपसहितेन निष्ठुरवाक्येन निविमं कर्म बभूव । तर्धैकदा जोजनं कुर्वन्त्या वध्वा गृह्णक उत्सुकत्वेन कवद्वो विद्वान्मनस्तदा कौटुम्बिकपत्न्या सत्यश्रियेत्युक्तम्—‘ हे निशाचरित्वं दाघुजिः कवद्वैः कथं न जक्षयसि ? यथा गद्वे न विद्वगति ’ । तथा कौटुम्बिकेनैकवारं कर्मकरस्येति जद्विपत्तम्—‘ जो अद्य ग्रामे किमपि कार्यमस्ति, तत्र गच्छ ’ । तदा तेनोक्तम्—‘ अद्याहं स्वजनमिदनाय समुत्काणितोऽस्मि ’ । तदेर्ष्या कौटुम्बिकेनोक्तम्—‘ तव स्वजनाः कदापि मा भिदन्तु ’ । तदा कर्मकरो मनसि दूनः, पंतु तत्रैव स्थितोऽस्ति । एतावता मुनिष्वन्दं तस्य गृहे समागतम् । तदा तेन कौटुम्बिकेन स्वप्रियाया इति जणितम्—‘ मुनिभ्यां दानं देहि ’ । इत्युक्ते सापि प्रमुदिता सत्यव्रयोगोऽयमिति विचिन्त्य शुभजन्मावयया प्रायुर्कर्मक्षपानाद्यैस्तौ मुनी प्रतिज्ञाचिंतौ । तदा समीपस्थः कर्मकरोऽप्येवं दध्यौ—‘ इमौ जायापती धन्यौ, यान्ध्यां स्वसदनमायातौ महामुनी जोजनसमये जक्त्या सत्कृतौ : । अत्रान्तरे देवयोगेन तेषां त्रयाणां पतिपत्नीकर्मकराणां शिरसि विद्युत्पतिता । तदनु ते त्रयोऽपि सममेव पञ्चत्वं प्राप्य सौधर्मकद्वये स्नेहनिर्जराः सन्तो देवत्वं प्राप्ताः । तदनन्तरं क्षेमं-

रतेडुःखं पूर्वमेव जीवैरनुभूतं गुरुणा कथ्यते । यथा शैलको यक्षः शूढास्थितनरेण तयोः श्रेष्ठिपुत्रयोस्तारको ज्ञापितस्तथा संयमो ज-
 वोच्चारणाय गुरुणोपदिश्यते । यादृशः समुद्रस्तादृशः संसारः । यथा तस्या रत्नहीपदेव्या वशीचूतो जिनरक्षितो विनष्टस्तथा जन्तुः सं-
 सारी अवरितिवशीचूतो विनश्यति । यथा देवतावाक्यनिरपेक्षो यथादेशतत्परः सन् जिनपादितः क्रमेण स्वपुरीं प्राप्तस्तथा यो जी-
 वोऽविरतिं परित्यज्य पवित्रचारित्रे निश्चलात्मा भवति, स कर्मक्षयं विधाय स्वाद्यपक्रान्तेन निर्वाणसुखं प्राप्नोति । अतः कारणाद्भो रा-
 जर्षे चारित्रं प्रतिपद्य जोगेषु मनो न विधेयम्” । गुरुणेति समादिष्टे स राजर्षित्यादेरेण निरतिचारतया संयमं पादयामास । तथा गु-
 रुणा रत्नमञ्जरी साध्वी प्रवर्तिनीसमीपे मुक्ता । सा तत्रस्था निरन्तरं तपःसंयमादिकं प्रतिपादयति स्म । क्रमेण तौ द्वावपि निर्मलं
 तपः कृत्वा मनोरमं संयमं प्रतिपादय परमं यदं प्राप्ता ॥

॥ इत्यमरदत्तमित्रानन्दकथानकम् ॥

इति स्वयंप्रभमुनिपार्श्वे श्रुत्वा स्तिमितसागरनामा नृपः प्रतिबुद्धः । तदनन्तरं तेन स्तिमितसागरदृष्टेणानन्तवीर्यं पुत्रं रा-
 ज्ये संस्थाप्यापरं सुतमपराजितनामानं कुमारत्वे निवेद्य, तस्यैव मुनेः पार्श्वे दीक्षा गृहीता । तदनन्तरं तेन दीक्षा पादित्वा, परं प्रान्त-
 समये मनसा किंचित्संयमं विराध्य विषयाधोद्धोके जुवनपतिमध्ये चमरेन्द्रनामा सुराधिपो बभूव ।

इतश्च तयोरपराजितानन्तवीर्ययो राज्यं कुर्वतोः केनापि विद्याधरेण सह मैत्री संजाता । ततस्तेन विद्याधरेण तयोर्येनो-
 गामिनीप्रमुखा विद्याः प्रदत्ताः । समग्रोऽपि तत्साधनोपायः कथितः । इतश्च तदगृहे वर्षेरीचिद्धातीनाम्ना दासीछयमस्ति । परं ते द्वे
 अपि दास्यौ गीतनाट्यविषयेज्जीव विशारदे स्तः । एतावता तदीयगीतनाट्यकद्वया चमत्कृतौ तावपराजितानन्तवीर्यनृपौ निरन्तरमेव

एवं कथयित्वा सा देवता ययौ । तदनन्तरं तौ श्रेष्ठीपुत्रौ पूर्वकथिते वनत्रये स्वेच्छया गतौ । तदनन्तरं ताभ्यां चिन्तितम्—‘दक्षिण-
दिग्बने गच्छन्तौ तयावां पुनः पुनः कथं वासितौ ?’ । इति विचिन्त्य यावत्तौ सशकं तत्र गन्तुं प्रवृत्तौ, तावत्तयोर्नोसिकायां कदर्यः
परिमलः समागतः । तदनन्तरं तौ नासिकाविषमसुत्तरीयवक्षेण स्थगयित्वा यावदग्रतो गतौ, तावत्तत्र नरकसंकानां समूहं ददृशुः ।
तदा नयत्रान्तसदृशौ जातौ । ततश्च यावदग्रतः समागत्य तद्वनं पश्यतस्तावता शूलिकास्थितं पुरुषमेकं जीवन्तं विलापं कुर्वन्तं दृष्ट्वा
तत्समीपे ताभ्यां पृष्ठम्—‘जो भद्र त्वं कः ? तदेदृशी व्यवस्था कथं जाता ? सर्वतोऽप्यमी शवा दृश्यन्ते तत्किम् ?’ । इति प्रश्ने
कृते स शूलिकास्थितः पुमान् प्राह—‘जो अहं काकन्दीपुरीवास्तव्यो जात्या वणिक् । मम भवहणभारस्य वाणिज्यार्थं गच्छतः
सतस्तोयनिधौ प्रवहणं नयम् । तदनन्तरं फलकं प्राप्य देवयोगाज्जलनदीपे समागतः । ततो विषयद्रुम्यया रत्नद्वीपदेव्या विषयसेवार्थमहं
रक्षितः । इतोऽनया कियन्निधिनैः स्वल्पेऽप्यपराधे शूलिकायां निहितोऽस्मि । तथैते सर्वेऽपि शवास्तथा दुष्टदेवतयैतेनैव विधिना
कृताः । पुनर्युवां कुत आगत्यतस्या दुष्टदेवतायाः संकेदे पतितौ ?’ । तदनन्तरं ताभ्यां निजवृत्तान्तं तस्याग्रे निवेद्य पुनस्तत्पार्श्वे इति
पृष्ठम्—‘आवयोः कोऽपि जीवनेोपायः प्रवर्तते ?’ । इत्युक्ते तेन निगदितम्—‘जोः श्रूयताम् । इतः पूर्वस्यां दिशि वनखण्डं
विद्यते । तत्र शैलको नामा यद्वोऽस्ति । स पर्वदिवसेष्वऽश्वरूपं कृत्वं प्रजल्पति—‘कं नरं रक्षामि ? कं विपदस्तारयामि ?’ ।
जोस्तं शैलकान्निधं यद्वं युवां नक्त्याराधयतम् । यदा स एवं प्रजल्पति ‘कं रक्षामि’ तदा नवद्वयां निगद्यं ‘जो यद्गराजावां
रक्ष’ । स शूलप्रोतनरस्तथोरीदृशीं शिक्षां दत्त्वा विपन्नः । तदनन्तरं तौ तत्र बने गत्वा भव्यकुसुमैस्तं यद्गराजं पूजयित्वा सेवां कर्तुं दास्यौ ।
एतावता यदा पर्वसमये स यद्ग इति जजल्प—‘कं रक्षामि ? कं विपदस्तारयामि ?’ तदा तत्क्षणमेव ताभ्यां प्रोक्तम्—‘आवां

पो विमानं स्थापयित्वा तत्सैन्यं विद्वोक्कयितुं द्वाग्नः । तदा कट्वापन्तकालाममुञ्च इव गजाभपत्तिप्रवद्वारवसंशुद्धः सैन्यसमुच्चयो दृष्टः ।
 यावता तं सैन्यसमूहं विद्वोक्क्य केशवो युष्मसज्जतां कर्तुं द्वाग्नः, तावता सैन्यसागरे दृष्टे कनकश्रीकन्यकां जयसमाकुट्वा वीक्ष्य तां स-
 माभास्य स्वकीयं बलं संमिद्व्यैकत्र विहितवान् । तदनन्तरं तयोर्दमितार्थनन्तवीर्ययोः सैन्यसुभटाः परस्परं युद्धतत्परा वचूवुः । ततस्तु-
 मुखे संग्रामे संजायमाने स्वसैन्यं प्रत्यनीकजटैर्जयं वीक्ष्यानन्तवीर्यनृपः किञ्चिच्चिन्ताप्रपन्नो जातस्तदा जाग्यवेशेन तत्कालमेव देवता-
 धिष्ठितानीमानि रत्नानि तस्य संजातानि—एकं रत्नं वनमाला, द्वितीयं गदा, तृतीयं कृपाणः, चतुर्थं मणिः कौस्तुभाख्यः, पञ्च-
 मं शंखः पाञ्चजन्यनामा, षष्ठं धनुः शार्ङ्गाख्यं, सप्तमं चक्रं प्रतिवासुदेवस्य समेष्यति । एवं रत्नपटके समागते सति सोऽनन्तवीर्यनृपः
 सोत्साहो भूत्वा पाञ्चजन्यशंखं करे कृत्वा मुखे दत्त्वा महाबलेन यावता तं पूरयामास, तावता तस्य प्रवद्वध्वनिना समग्रमपि शत्रुसैन्यं
 समूर्ध्वं, अनन्तवीर्यस्याखिलमपि बलं सबलं जातम् । ततो दमितारिः स्वयं योद्धुं शुद्धैके । तदनन्तरं केशवोऽप्यपराजितश्रातृसहितः सं-
 नह्य रथमारुह्य बहूनि शस्त्राणि गृहीत्वा युष्माय समुत्थितः । तदा तयोरेन्योऽन्यं तुमुद्वः संग्रामः प्रवृत्तः । अनेकशः शुभटाः पतिताः ।
 गजाभसंख्यापि न लज्जते । नवीना रक्तनद्यः प्रकटीबचूवुः । दमितारिप्रयुक्तानि सर्वाण्यपि शस्त्राणि हरिर्जहार । तदनन्तरं प्रति-
 विष्णुना देदीप्यमानं महातीक्ष्णं चक्रमनन्तवीर्यं प्रति मुक्तम् । तदा तेन चक्रेण तुम्बप्रहारेण किञ्चित् केशवं हृदये निहत्य तस्यैव
 हरेः करे यदा संतस्थौ, तदा विष्णुना चक्रं पाणौ समादाय प्रतिविष्णुं प्रति जघ्णितम्—“ नो दमितारिणृप त्वं युष्मं त्यक्त्वा सेवक-
 त्वं प्रतिपद्य सुखेन राज्यं जुह्व । वृथा मा म्रियस्व । त्वं कनकश्रीपितेति कारणान्मयामुक्तोऽसि ” । इत्युक्ते तेनोदितम्—“ त्व-
 मपि चक्रं मम सन्मुखं मुञ्च । अन्यथानेन तीक्ष्णखड्गेन चक्रं तथा त्वामपि खलुयिष्यामि ” । इति निगद्य सद्दसैवाकाशस्थं ख-

गीतनाट्यारसतत्परौ यच्चूतुः । अन्यदा तयोर्गीतनाट्यारसव्यग्रत्वे सत्यकस्मात्तत्र स्वेच्छाचारी नारदर्यिः समाययौ । तदा ताज्यां गीतना-
 ट्यविनोदतत्परान्यां तस्य नारदमुनेरभ्युत्थानादिक्रिया न विदधे । तदनन्तरं स नारदर्यिः सकोपः सन्नेवं चिन्तयामास—“ अहो-
 चेटीनाट्याविमोहिताज्यामेतान्यामहमपि समागतो न ज्ञातः । तर्हि केनापि सवद्वानुपेणमे कदापात्रे छे अपि चेदिके अपहृत्कारयिष्या-
 मि ” । इति विचिन्त्य स त्रैलोक्यचारी कद्विप्रियो नारदो विद्याधराधिपराजस्य त्रिलोकाधिपतेः प्रतिवासुदेवस्य दमितारिनुपस्य स-
 मीपे गतः । तदा तेन तं मुनिं दृष्ट्वा तत्क्षणमेव सन्मुखमभ्युत्थानं कृत्वासनादिप्रतिपत्तिं विधायेति पृष्टम्—‘ जो मुने पृथिव्यां कि-
 ङ्चिदार्थं दृष्टम् ? ’ । तदा स नारदः प्राह—“ जो राजेन्द्र शृणु । अहं सुन्नगायां पुरि अनन्तवीर्येन्द्रस्य समीपे गतोऽब्रूवम् ।
 तत्र मया वर्तरीचिज्ञातीनामन्योश्चेद्व्योर्नाट्यं विद्वोक्तम् । तदा महान् विस्मयो जातः । जो राजंस्त्व सदने तादृशानि गीतनाट्याक्रि-
 याकुराद्वानि पालाणि यदि न सन्ति, तर्हि तव विद्यावद्वेन किम् ? राज्यस्फीत्या च किम् ? सर्वमपि त्वदीयं प्रौढत्वं वृथा ” । इति
 निगद्य स मुनिरन्यत्र ययौ । अथ तेन प्रतिविष्णुराज्ञानिमानपूरितेन तत्क्षणमेवानन्तवीर्येनृपराजधान्यां दूतं प्रेष्येति कथापितम्—
 “ अहो सर्वोऽपि रत्नानि निथयेन राजाधिराजदृहं समाश्रयन्ति । अतः कारणान्नाट्यकदात्रानिपुणे छे अपि चेद्व्यौ शीघ्रमेव मम स-
 र्पय । विद्वंशो न विधेयः ” । इत्युक्ते ताज्यामपराजितानन्तवीर्येनृपाज्यामुक्तम्—“ जो दूत त्वं युक्तं जल्पसि, परं विमृश्य सज्जतां
 कृत्वा दासीभेषणादिकार्यं करिष्यावः । त्वया स्वामिपार्श्वे गम्यताम् ” । इति निगद्य दूतो विस्मृतः । तदनन्तरं ताज्यां परस्परमिति
 विमृष्टम्—“ यावता विद्यावद्वेनासावावयोः कड्चित्पराजन्वं करिष्यति, तावतामपि विद्यासाधनं विधायास्य दर्पं (कदर्थनां करि-
 ल्यावः इति वा पाठः) हरिष्यावः । इति चिन्तयतोस्तयोर्दयोर्ब्रात्रोः पूर्वजवसाधिताः सर्वा अपि ता विद्याः स्वयमेवोपस्थिताः । ता-

पुरे समागत्योपञ्चवं कर्तुं प्रवृत्तः । परं स कीदृशोऽस्ति ? मदीन्यतः शंखवन्धूतवर्णः पर्वतप्रायो महाकायः कृतान्तवज्जनोपञ्चवकारी । एवंविधं करिणं दृष्ट्वा नयत्रान्तर्जनैर्नृपग्रे निवेदितम् । तदा पुरस्यामिना तन्निवारणाय स्वकीयं सैन्यं प्रेषितम् । परं सबलसैन्येनापि स वनगजो निवारयितुं न शक्यते । तदनन्तरं सज्जतां कृत्वा सुजटश्रेणिसमन्वितः स्वयमेव चूपतिर्योवता तं गजं प्रति चचाद, तावता नरसिंहकुमारः दृढमार्पतिं विनिवार्य कुञ्जरमर्दनार्थं सैन्येन सह प्रचक्षितः । तदानीं तेन कुमारेण नवहस्तप्रदाम्भ्यः सप्तहस्तोच्चः करत्रयविस्तीर्णोऽतिप्रदाम्भवदन्तकरस्तुच्छपुच्छो मधुरिगल्लोचनश्चत्वारिंशत्समधिक्कृतचतुष्टयद्वक्त्राणसमद्वक्त्रद्वारीर एवंविधः करी दृष्टः । तदा गजशिक्षानिपुणेन तेन कुमारेणाभियानापसरणप्रपातोत्पतनादिचित्रनेकप्रकारैस्तं गजं खेदयित्वा यशं समा निन्ये । तदनन्तरं स नरसिंहकुमारस्तस्मिन्निवारणसमाने गजे समारूढः पुरन्दरतुलनां दधत्तं गजेन्द्रं समानीयादानस्तंजे वयन्ध । ततः स्वयमुत्तीर्य तस्य गजराजस्यारात्रिकविधिं विदधे । तदनन्तरं विनयान्वितः सन् स्वपितुः समीपे गतः । तदा हर्षेण पित्रा तस्य पुलस्य परिरंजादिगौरवं कृत्वा स्वचित्त इति विचिन्तितम्—“अयं मत्सुतो राज्यञ्चारक्ष्मो जातः । तेन कारणेनामुं पुत्रं राज्यञ्चारधारेयं कृत्वा मया संयमराज्यं स्वोक्रियते ” । इति ध्यात्वा स दृष्टो मंत्रिसामन्तपौरजनसमक्षं शुचवेद्यायां तं नृसिंहकुमारं स्वपदे संस्थाप्य जयन्धरुरोः पार्श्वे दीक्षां जग्राह ॥

इतश्च नृसिंहकुमारो राज्यं प्राप्य न्यायमार्गेण पृथिवीं पादयामास । अन्यदा प्रचक्षेन मायाविनाश्राणेणलक्षितेन केनापि चौरिण सा पुर्यत्यन्तं मुपिता । तदा पुरीवास्तव्यमहाजनलोकेन स राजा विज्ञातः । ततो राज्ञा चौरनिग्रहायारक्षकः समादिष्टः । पतंतु स चौर आरक्षग्रहे न समायाति । विशेषतः पौराणां सन्तापं कर्तुं दाग्नः । तदा पुनरपि महाजनैर्नृपग्रे विज्ञातम्—‘चो देव

इगं प्रकटीकृत्य ते हन्तुं यावद्भावितस्तावता खड्गखेटकथारिणाऽनन्तवीर्येण स्वसंमुखमगच्छन् स दमितारिश्चक्रेण निधनं प्रापितः । त-
तश्च व्यन्तरदेवैस्तस्योपरि पुष्पदृष्टिः कृता । तथा गाढस्यरेण सर्वजनसमहामिति जड्विपतम्—“ अयं विजयार्धस्वामी वासुदेवो जातः ,
द्वितीयो भ्राता बलदेवश्च बभूव । अत एतौ द्वावपि चिरं जयताम् ” । ततोऽनन्तरं सर्वेऽपि विद्याधरजटाः प्रणामं कृत्वा ते वासुदेवं
प्रति समाश्रिताः । ततश्च विष्णुनापि विशेषतस्ते सत्कृताः । ततः परमपराजितानन्तवीर्यनृपौ विद्याधरान्वितौ निरुपमानं विमानं समा-
रुह्य स्वपुरीं प्रति चक्षितौ । तदा मार्गे गच्छन्तौ कनकाचक्षसमीपे समागतौ, तदा विद्यार्धैरित्युक्तम्—“ ज्ञोः स्वामिनावत्र महाजिरौ
जिनचैल्यानि सन्ति । तानि नमस्कृत्याग्रतो गम्यते । तीर्थोल्लंघना न विधीयते ” । इत्याख्याते तत्क्षणमेवापराजितानन्तवीर्यौ विमाना-
त्समुत्तीर्य हर्षोत्कर्षेण ज्वल्या तानि तीर्थानि वन्दित्वा यावन्तस्ततो विद्वोक्कथितुं क्षणौ, तावन्तैस्तत्र चैत्यमध्ये कीर्तिधराजिधौ महासु-
निर्द्विष्टः । तदानीं विद्यार्धैर्नृपिणितम्—“ सोऽयं महासुनिर्वर्तते । यत्र वर्षोपवासतपसा कर्माणि निर्जित्य केवलज्ञानं संप्राप्तम् । तस्य म-
हर्षेश्वरण्यायाता क्रियताम् ” । इति ज्ञापिते तौ सपरिस्कारौ परमानन्देन ते मुनिं वन्दित्वा तदग्रे विरुद्धे धरापीठे समुपविश्य तदीयां म-
नोहारिणीं वाणीं श्रोतुं क्षणौ । तद्यथा—

मिथ्यात्वमविरतिश्च कषाया दुःखदायिनः । प्रमादा दुष्टयोगाश्च पञ्चैते बन्धकारणम् ॥ १ ॥

ज्ञो ज्ञव्या एतानि पञ्च प्रकाराणि संसारिणां जीवानां बन्धकारणानि वर्तन्ते । तानि कानि ? । प्रथमं बन्धनं मि-
थ्यात्वं ज्ञेयम् यस्सत्यार्थदेवगुरुधर्मेषु न ज्ञावः । तथा पापकर्मसु स्तोकमपि न वर्जनम् साऽविरतिर्द्वितीयं बन्धकारणं स्यात् । क-

मिथ्यात्वं

स्वयं दीपन्नायायां तस्थौ, तावता सा यंत्रमयी शय्या दवरकसञ्चारणयोगेन तत्क्षणमेव जग्रा । उच्छीर्षिकं शय्याया अथोऽन्यकूपोऽस्ति,
 तत्र पतितम् । तदा राज्ञा समग्रापि कूटरचना ज्ञाता । चौरनगिन्योच्छीर्षिसञ्चारो यदा श्रुतस्तदेति ज्ञातम्—‘स एव पुमान् यंत्रश-
 य्यायामुपविष्टः कूपमध्ये पतितः’ । इति विचिन्त्य सा हास्यं कुर्वन्ती हस्तताडनं दत्त्वं यावता कथयामास—‘ज्वल्यं जातं, गम आ-
 तुर्यधनो मया निपातितः’ । तावद्द्यूषेन तद्वाक्यं श्रुत्वा, तां तस्करजगिणीं कैशेषु धृत्वेति प्रोचे—‘रे रएने त्वमप्येवं कुर्वन्ती द्यातु-
 गर्गमनुगमिष्यसि’ । इत्युक्ते सा दीनताक्यानि जडपन्ती अवदत्ता राज्ञा मुक्ता । तदनन्तरं पातालयद्वारमुद्गाढ्य नृपतिः शीघ्रमेव
 स्वसदनं समाययौ ततश्च स राजा प्रातःसमये समग्रमपि पुरीलोकां भेदयित्वा, तत्र गत्वा, यद्यस्तु यस्य वधूत्र, तत्तस्य दत्त्वा, तत्पाता-
 लगृहं चौरस्थानं वनञ्ज । तथा तेन चौराण याः स्त्रियोऽपहृता वचूदुस्ता नृपादेशेन जनैः स्वययगृहेषु सगानीताः । परं ताः स्त्रिय-
 थौरकृतकार्मणयोगाल्पसदनं रतिं न प्राप्नुवन्ति । चंचलत्वेन पुनः पुनश्चौरस्थान एव गच्छन्ति । तदा जनैस्तत्स्वरूपं पार्थिवाय निवे-
 दितम् । ततस्तेन पार्थिवेन कार्मणोपचारज्ञः कोऽपि वैद्यः पृष्टः । तदानीं तेन नृपं प्रति निगदितम्—“राजंरतेन चौरैरेतासां किम-
 पि चूर्णे प्रदत्तमस्ति । तत्प्राप्तं वैद्यः परवशत्वं प्राप्ताः सन्ति । परं यदि जयन्तः कथयेयुः, तर्हि स्वचूर्णप्रदानेनाहुमिमा नारीः स्व-
 ज्ञानरथाः करोमि । तदनन्तरं तेन वैद्येन नृपादेशं प्राप्य स्वचूर्णप्रज्ञावेषेण ता गतकार्मणाः कृताः । परमेका नारी तादृश्येव स्थिता ।
 तदा राज्ञा पुनरपि वैद्यं समाकार्य पृष्टम् । तदा तेन ज्ञिपग्वरेण प्रोक्तम्—“ओ राजन् योगिनश्चूर्णेन कासांचिन्नारीणां त्वंचैव वासि-
 ताऽभूत् । कासांचिन्मांससन्धिरे वासिते वधूवनुः । ताः सर्वो अपि मया प्रतिचूर्णेन स्वज्ञानस्थाः कृताः । परमस्या नायिकाया योगि-
 नश्चूर्णेनास्त्रिमज्जा वासिताः । अतः कारणादस्याः प्रतिचूर्णे न प्रचवति” । इत्युक्ते नृपेण पृष्टम्—“तर्थापरः कोऽप्युपायोऽस्ति?” ।

कारणादस्मा-

गृह्यन्ते । ततः कारणादस्मा-

तद्वारद्वारमाकायेत्युक्तम्—

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ? स

प्रोक्तम्—’ हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

‘हे नाथास्य किं दूषणम् ।

पिशाचरूपः कथितः । तस्मादन्नीष्टवियोगाल्पमहारोगपीडितैः प्राणिभिः सुश्रुतोक्तं श्रेष्ठं धर्मोपधं विधेयम् ” । एव विधां गणभृद्देश-
नां श्रुत्वा स नृपः शोकं परित्यज्य तं गणनायकं वन्दित्वा गृहमागत्य स्वपुत्रं राज्ञे संस्थाप्य नृपश्रेष्ठेण स्वपुत्रेण गणभृतः समी-
पे दीक्षां समाददे । तदनन्तरं बहुकाक्षं तीव्रं तपस्तत्त्वा प्रान्तेऽनशनं कृत्वा शुभ्रध्यानं विपद्याच्युतकटपे त्रिदशनाथकः संजज्ञ ।।

इतश्चेहैव जंघूष्पी जरतक्षेत्रे वैताल्यदक्षिणश्रेण्यां गगनवह्मजं नाम पुरं विद्यते । तत्र मेघवाहननामा विद्याधरनृपो व-
चूष । तन्नायार्थं रूपदावायशास्त्रिणी मेघमाक्षिणी नाम संजज्ञे । एतावताऽनन्तवीर्यजीयो नरकाण्डुधृत्य तत्कुक्षौ मेघनादाभिधः पुत्रो-
ऽचूत् । क्रमेण यौवनं प्राप । तदा पित्रा मेघवाहनेन बह्वीः कन्या विवाह्य तं स्वराज्ये निवेश्य स्वयं व्रतं जगृहे । अथ मेघनादचूषतिः
श्रेष्ठिप्रत्यस्वाम्यजनिष्ट । दशोत्तरं शतं देशान् स्वसुतेभ्यः प्रददौ । एकदा स मेघनादनामा नृपः श्रेष्ठिप्रत्यस्वामौ सुराक्षौ गत्वा शा-
श्वतजिनप्रतिमास्तथा प्रज्ञप्तिं विद्यां शक्तिपूर्वकं पूजयामास । तदानीं तत्र सर्वेऽपि स्वर्गवासिनो देवाः समाजमुः । तन्मध्येऽपराजितजीवो
योऽच्युतेन्द्रः सोऽपि समेतोऽस्ति । तेन मेघनादनामा विद्याभृद्देशो संज्ञापितश्च । ततः पूर्वजवस्वरूपं तस्यग्रे समाख्याय धर्मं कथयि-
त्वा सोऽच्युतेन्द्रः स्वस्थानं गतः । ततः परं मेघनादनामा खेचरेन्द्रस्तत्प्रतिबोधेन संजातवैराग्यः सन्नमरसूगिरुत्पात्तं संयत्नं प्रतिपद्य न-
न्दनपर्वते गत्वा दुस्तपं तपस्तेपे । एतावताश्च श्रीवसुतजीविनासुरकुमारमभ्यवर्तिना पूर्वजवैरं स्मरैकरात्रिकीप्रतिमास्थितस्य तस्य मुने-
र्महोपसर्गोः कृताः । तथापि स ध्यानान्न चक्षितः । तदनन्तरं प्रातःसमये तां प्रतिमां पारयित्वा जगतीतले विहृत्यान्ते समाधिना मृत्वा
सोऽभ्यच्युतकटपे सुरः संजातः ॥

॥ इत्याचार्यश्रीअजितप्रज्ञसूरिविरचिते श्रीशान्तिनाथचरिते गद्यत्रये पद्यसप्तमचवर्णनो नाम तृतीयः प्रस्तावः ॥

तदा वैद्यः प्राहुः—“यदि तस्य चौरस्यास्थीनि धर्षयित्वतस्याः प्रमदायाः पायन्ते, तर्हीयं स्वप्नावस्था जायेत, अन्यथा न” । इत्यु-
क्ते राक्षा तथा कारितम् । ततः सापि योषा निर्दोषा जाता ततः परं सर्वोऽपि पौरजनः सुखी जातः । राजा नरसिंहः सुखेन राज्यं कुर्वन्-
स्ति । एतावता किता कालेन स एव श्रीजन्यराचायस्तन समागतः । यत्पार्थे पुरापि नृपजनकेन जितशत्रुनाम्ना दीक्षा गृहीता ।
इतश्च नरसिंहनृपोऽपि तदीयवन्दनार्थं गतः । धर्मं श्रुत्वा प्रतियोधं प्राप्य गुणसागरसुतं राज्ये संस्थाप्य परमैराग्येण संयमं समादाय,
लुङ्करं तपः कृत्वा, कर्मक्षयं विधाय राजर्षिः शिवस्तपदं प्राप्तः ॥

॥ इति नृसिंहराजर्षिकथानकम् ॥

इति दृष्टान्तं निगद्य सुन्नतसाधुः श्रीदत्तां प्रति वज्रापे—“हे भजे यथा तस्य योगिनश्चूणेन तस्या नितम्बिन्या
अस्थिमज्जा आविताञ्चूतया त्वमपि कल्पद्रुचिन्तागणितुल्येन त्वत्समीहितार्थदायकेन दृष्टफलेन धर्मेणात्मानं ज्ञावय । निश्चलं धर्मरागं
स्मरचित्ते कुरु ” । इत्युक्ते सा श्रीदत्ता तस्यैव मुनेः पार्थे शुष्कसम्यक्त्वमूलं गृहस्थधर्मं प्रतिपदे । तदनन्तरं मुनिस्थान्यत्र विजहार ।
श्रीदत्तापि गृहं गत्वा निजं धर्मं विधिवत्पालयामास । अन्येद्युः कर्मपरिणामवशात्सा श्रीदत्तेदृशं सदेहं स्वचित्ते चकार—“अमुं
जिनधर्ममहं प्रयत्नतः करोमि, परमस्य धर्मस्य किमपि फलं न विष्यति न वा ? ” इति विचिन्तित्वा कृत्वाद्युःकृते मृत्वा सा श्रीदत्ता
स्त्री यत्रावतीर्णा, तत्स्थानं श्रूयताम्—

अत्रैव विजये वैताल्यगिरौ सुरमन्दिरनाम्नि पुरे वनकपजूनां नाम राजाचूट । तत्प्रिया वायवेगानाग्नी बभूव ।

“ नो नव्याश्चिन्तामणिकटपङ्चकामगवीसदृशो धर्मः सर्वदा कर्तव्यः। तथा चायं धर्मः श्रुतशीलकृपादिभिः सम्यक् परीक्ष्यः। अपरीक्षितो धर्मो न कर्तव्यः। यथा वैद्यकाग्राहोक्तं कीरपानं गुणकारकं श्रुत्वा कश्चिन्मूढमतिरविचार्यार्कहीरपानं करोति। तदा तस्यात्रसाटादि (अंत्राणां) शरीरमध्यवर्तितन्तूनां साटस्तदादिः) मेहान् दोषो जायते। यदि कोऽपि विचार्य सुरचीदुग्धं पिबति, तर्हि तस्य वटपुष्टिकरं स्यात्। अतः कारणाद्विचार्य धर्मो विधेयः। अपरमपि कार्यमविचार्य कृतं दाषाय ज्वति। किञ्च? अगृताम्रविनाशकादिनरेन्द्रज्वत्। यथामृताम्रविनाशकादिनृपाणां पश्चात्तापो वच्चूव, तथान्येषामपि ज्वति ”। इत्युक्ते केमंकरजिनपार्थ्वे सनास्थितैः सर्वैरपि जनैरिति पृष्टम्—‘तेषामविचारितकारिणां कथं दोषो जज्ञे?’। इत्युदीरिते श्रीतीर्थेकरः प्राह—“ नोः श्रूयतां तदाख्यानम्—

मादवकदेशे उज्जयिनी जूप्रसिद्धा पुर्यस्ति। तत्र जितव्रतनामा नृपः। तत्प्रिया विजयश्रीनाम्नी वञ्चूव। तया पट्टराज्ञया सह राजा सुखेन राज्यं पादयामास। एकदा स राजा सजायामुपविष्टोऽस्ति। एतावता प्रतीहारेण तत्रागत्य नृपाग्न इति विज्ञप्तम्—‘हे स्वाभिन् जवदीयमन्दिरद्वारे चत्वारः पुरुषा रूपश्रिया राजसुतप्रायास्त्यद्वर्शनसमुत्क्रान्तिताः प्रवर्तन्ते’। इत्युक्ते भूपः प्राह—‘नोः प्रतिहार तान् शीघ्रमाकारय’। तदानीं दावारिकवाक्येन ते चत्वारोऽपि नपसन्नायां समागत्य प्रणमं कृत्वा विनयनम्रतया स्थिताः। तदा नृपेण तेषामासनदानादिप्रतिपत्तिं विधाय तत्संमुखं विज्ञोक्य स्वचित्त इति चिन्तितम्—‘नूनमेते सुवंशजा ज्वन्ति’। इति विष्टुष्य तांबूलादिप्रदानेन तान् संमान्य तदनन्तरं तत्पार्थ्वे राज्ञेति पृष्टम्—‘ओ यूयं कुतः समागताः? कोऽर्थोऽस्ति जवताम्?’। इति पृष्टे तेषां मध्ये यो कनिष्ठोऽस्ति, स प्रोवाच—“ हे देवोत्तरापथे सुवर्णतिद्वकं नाम प्रवरं पुत्रं वर्तते। तत्र वैस्मिर्दनो नाम राजाऽभूत्। तस्य प्रिया चारुरूपवती नाम वभूव। तत्कुक्षिसंज्ञवाः क्रमेण चत्वारस्सनयाः संजाताः। तेषां क्रमेणैमानि

॥ अथ चतुर्थः सर्गः ॥

इतश्च जंबूद्वीपमध्ये पूर्वविदेहे सीतोदानदीतटे मङ्गलावतीविजये रत्नसंचया नाम सिद्धान्तोक्ता शाश्वती पुरी वर्तते । तत्र क्षेमकारकः क्षेमकरो राजा जज्ञे । परंतु स तीर्थकृद्भूव । तस्य भूपस्य रत्नमाद्या नाम प्रिया सज्जाता । इतश्चापराजितजीवो द्वा-
विंशतिसागराण्ययुः प्रतिपाद्याच्युतेऽपदाच्युत्वा तस्याः कुक्षौ पुत्रत्वेनावतीणः । तदा तथा देव्या सुखशयनीयसंसुप्तया रात्रौ गजा-
द्याः शिखिप्रान्ताश्चतुर्दश महास्वप्ना दृष्टाः । तदनु पञ्चदशमे स्थले वज्रदर्शने वभूव । ततः परं ते हृदयेऽवधार्य प्रजातसमये स्वर्जतः
कथिताः । तदा तेन क्षेमकरराजेन स्वधिया तान् स्वप्नान् विचार्येत्युक्तम्—‘प्रिये एतत्स्वप्नप्रज्ञावान्महान् पुत्रो जविष्यति’ । इ-
त्युक्ते सा राज्ञ्याह्लादिता । तदनन्तरं परिपूर्णसमये शुभग्रहद्वयसंयोगे पुत्रत्वं राज्ञ्या सुषुवे । तदनन्तरं दासीजिः क्षेमकरनृपस्य यदा
पुत्रजन्मवर्धापनिका प्रदत्ता, तदा नरेन्द्रेण हर्षोत्कर्षतस्तासामाजन्मावधि आज्ञीविक्षायोग्यं पास्तिपिकं दानं दत्तम् । ततः स्वगृहे म-
हीश्रुजा महान्महोत्सवः प्रारब्धः । देव्या पञ्चदशं स्वप्नं वज्रायुधं दृष्टं तदनुसारेण नामस्थापनासमये राज्ञा वज्रायुध इति तस्य पुत्र-
स्य नाम प्रदत्तम् । ततः क्रमेण धात्रीनिर्द्धाव्यमानः स पुत्रो यावताष्टवर्षप्रमाणे जातस्तावता कलाचार्यसमीपे कलाज्यासं कर्तुं मुक्तः ।
क्रमेण सकलाः कदा अप्रीताः । यौवनं वयः प्राप्तम् । ततः परं पित्रा प्रवररूपवर्ती दान्वीकृतौ नाम राजकन्यां समहोत्सवं परिणा-
यितः । तदनन्तरं कियता कावेनानन्तवीर्यजीवोऽच्युतकट्पाङ्गुत्वा वज्रायुधकुमारपत्नीद्विदम्बीवत्याः कुक्षौ समुत्पन्नः, परिपूर्णसमये
जातः । सहस्रायुध इति तस्य नाम विनिर्मितम् । सोऽपि क्रमेण संप्राप्तयौवनः सन् कनकाश्रयं नाम नपसुतां विवाहितः । ततः परं

जीता जनापवादस्य ये श्रवन्ति जितेन्द्रियाः । अकार्यं नैव कुर्वन्ति ते महामुनयो यथा ॥२॥”

इति विमृश्य वत्सराजेन ध्यातम्—“ राजा प्रोक्तमस्ति परंत्वहमीदृशमकृत्यं कथं करोमि ? । नृपादेशोऽपि दुर्लब्ध-
एव । तथापि काक्षविद्वम्भो विधीयते । बुधैः काक्षक्षेपोऽप्यशुभनिवारणाय प्रोक्तः ” । इति चिन्तयित्वा भूपसमीपे समागत्य स एवं
ब्राह्—“ हे स्वामिन् स देवराजोऽद्यापि जागर्ति । जाग्रत् केनाप्येष हन्तुं न शक्यते । अतः कारणाभिजाजरे समागते तमहं मार-
यिष्यामि ” । इत्युक्ते राजा तद्वचः पतिपत्रम् । तदा वत्सराजेनोक्तम्—“ प्रजो वेद्यानिर्गमहेतवे यूयं कथामेकां कथयत । अथ-
ना कथ्यमानां कथां यूयं सावधानाः शृणुत ” । इति निर्दिष्टे भूपेनोक्तम्—‘ जो नरु त्वमेवाख्यानं समाख्याहि ’ । इत्यादेशं प्राप्य
वत्सराजः कथां कथयितुमारभे—

इहैव जरतक्षेत्रे पाटलीपुरनामकं पुरमस्ति । तत्र प्रतापवान् नयविनयादिगुणसमदंष्टृतः पृथिवीराजनामा नृपो बभूव ।
तस्य माणवद्वजा सुभगा नाम राज्ञी जाता । तस्मिन्गरे निर्मन्त्राचारः सुविचारः कृपाधारः श्रेष्ठी रत्नसाराजिध आसीत् । तत्पत्नी
ऋजुकांक्षानी समजनिष्ट । तत्कुक्षिसंभवः पवित्रचरित्रवान् धनदत्तनामा पुतोऽभूत् । एकदा रा श्रेष्ठिमुतः शैशव्यतिक्रम्य कदाञ्च्यसं
कृत्वा यौवनवयः प्राप्य सारशृंगारं विधाय मित्रवान्यवपरिवृतो मन्दिरान्निगत्य केनाप्यर्थेन मार्गे गन्तुं प्रवृत्तः । तदा केनापि तं दृष्ट्वा-
ति प्रोक्तम्—‘ असौ श्रेष्ठिनन्दनो धन्यः । य एवंविधं सुखं स्वेच्छया विद्वसति ’ । इत्युक्तेऽन्येन नृणितम्—“ जो सुधास्य प्र-
शंसां किं करोपि ? । यः पुमान् जनकोपाजितां वद्वर्ग्यं श्रुंक्ते स कापुरुष एव । स प्रशस्यते, यो निजशुभोपाजितं वित्तं श्रुंक्ते ददा-
ति च । अन्यथा का प्रशंसा ? । यत उक्तम्—

नाम्ना नि प्रदत्तानि—प्रथमो देवराजो द्वितीयो वत्सराजस्तृतीयो दुर्जनराजश्चतुर्थः कीर्तिराजः । ततः परं ते चत्वारोऽपि पित्रा क-
 लाज्यासं वारिताः । क्रमाचारण्यस्यः प्राप्ताः । ततश्चानुरूपः कन्या विवाहिताः । एकदा स राजा विपमरोगादितो बभूव । तदा
 ज्येष्ठसुतं देवराजाख्यं राज्ये रांस्थाप्य यत्रोचितं हितशिक्षां तर्पे दत्त्वा परलोकप्रापन्नः । ततः परं देवराजोऽपि स्मराज्यं कियत्काङ्क्षं
 पादयामास । ततोऽनन्तरं वद्विष्टदोषादेरेकत्र संभूय वलात्कारेण देवराजस्य राज्यं गृहीतम् । तथा स सवान्वयोऽपि देशान्निष्ठा सि-
 तः । हे देव सोऽयं देवराजो बहुघ्नान्तरपश्चितो गुणवत्समीपे सेवां कर्तुं समाययौ ” । इत्युक्ते महर्षितो राजा प्राह—“ यद्ययं मम पा-
 र्श्वे समागतास्तद्भव्यं कृतम् । सतां सन्तः शरणम् ’ । इति निगद्य प्रतिहारं समादिश्य राज्ञा गृहोपकरणसमन्वितः प्रवरावासस्तेषां
 निवासाय समर्पितः । तदनन्तरं ते चत्वारोऽपि सुसेवकाः स्थाभिन्नकित्ततपसाः प्रसादपूर्णं राज्ञा स्वांगरक्षकाः कृताः । विशेषेण रात्रौ
 ते चत्वारोऽपि सुसेवकाः प्रतिमहरं क्रमेण गृहीतयुथाः सन्तः प्रसुप्तस्य गृहस्य शरीररक्षां कुर्वन्ति । अन्यदा ग्रीष्मकाले देवराजो
 नृषु तिमनुज्ञाप्य क्वापि समीपरे ग्रामे केनापि कार्येण गतः । तत्र गत्वा कार्यं कृत्वा यावता स मथ्याह्ने पश्चाच्छ्रद्धितस्तावता मागान्त-
 राब्दे महारौद्रा प्रवरा वातमंरुद्धी समुत्थिता । प्रचण्डावनोद्भूता धूलिरुच्छ्रिता । कर्कराः पतिताः । पत्रतृणानि व्योम्नि द्रोमुः ।
 जलददृष्टिर्विचूच । गर्जितरवः सुतरां संजातः । दृष्टिसन्तापकारिणी विद्युत्तदा विज्ज्वास । एतावता धूलिजलनीतोऽसौ देवराजः क्षणभा-
 नं यावता वटपादपं समाश्रित्य तस्थौ, तावता तत्रस्थेन वयोपयैर्विधं श्रुतम् । तदा तेन हृदि चिन्तितम्—“ किमिदं को जल्पति ?
 इति विचिन्त्य सावधानो भूत्वा जापाविशारदः सन्नीदशं पैशाचिकं वचः श्रोतुं दमः । कीदृशम्—

“ फो फो जाणसि किंची सो जणइ नो कहहि मह किं तं ।

मानयितः । जज्ञवातादिप्रदानेन स्वस्थीकृत्य स कीरः श्रेष्ठिना प्रवादितः । तदा कीरेण सुखात् फलं विभुच्य मनुष्यवाण्या मज्जद्विप-
तुगारेजे—“जोः सार्यनाथ तया सर्वोपकारप्रवरः सांप्रतं मन जीवितोपकारः कृतः । पुनर्नप जीवितं ददता त्वया वृक्षौ दृष्टिहीनौ
मदीयौ मातापितरानपि जीवापितौ । ततः कारणान्महोपकारकारिणस्तथाहं कीदृशमुपकारं करोमि ? । तथापि मत्समानां चूतफल-
मिदं त्वया गृहताम् ” । तदा सार्यपतिः प्राह—“जोः सुकराजाहमेतनाम्नफलेन किं करोमि ? त्वं नक्षत्र । अन्यदपि तव शर्करा-
जाह्नादिकं चदयं यच्छामि ” । तदा शुकेन पुनः प्रोक्तम्—“जोः सार्यार्थीशैतत्फलद्वयमेकगुणकारकं दुष्प्रापं प्रवर्तते । एतस्य फल-
स्य संवन्धं शृणु—

अत्रैव भरतक्षेत्रे विन्ध्यनाभा महागिरिविद्यते । तत्तमोपे जागृत्यसिद्धा विन्ध्याद्री वर्तते । तत्रैकस्मिन् द्रुमे कीरमियुन-
तिष्ठति । तत्पुत्रोऽहं द्वेयः । तौ मत्पितरा क्रमेण वृद्धत्वावेन जराक्रान्तौ लोचनान्यां न पश्यतः । तदाहोपेव अदृश्यमानां तयोर्दे-
दामि । एतावतैकस्मिन् प्रस्तावे तस्योपेवाव्याहृतमुपविष्टोऽस्मि, तावच्च मुनिञ्चन्द्रं चैकं समागतम् । तेन साधुशुभेन
दिशोऽवलोकं कृत्वा निर्व्यञ्जनत्वादीदृशी वार्ता कृता—“समुद्रमध्ये कपिशैलस्य शृंगे सदाफलद्वयं सहकारुण्डभोऽस्ति । तस्यैकमपि
फलं य एकराजं नक्षत्रयति, तदंगतः सर्वे व्याधयो नश्यन्ति । अकाङ्क्षमाणं जराजीर्णत्वं तस्य न भवति । सौभाग्यं तया प्रवरं रूपं
शुद्धा कान्तिस्तस्य जायते । इति वचः समाकर्ण्य मया चिन्तितम्—‘मुनिजायितं कदाप्यमृत्यं न भवति । ततः कारणान्मत्फलद्वयं स-
मानाय गग मातापित्रर्व्यदि ददामि, तर्हि तौ तारुण्यावस्थौ सुदोचनौ भवतः’ । जोः सार्येशेति चिन्तयित्वा मया तत्र गत्वा तत्फलं
समानां तमस्ति । त्वं गृहाण । अहमन्यत्फलद्वयं समानीय पित्रोर्दास्ये ” । तदानीं श्रेष्ठिना सुकाग्रहेण तत्फलद्वयं समाददे । शुक्रः पक्षी पुन-

आतुरतन्त्रं पितुर्वित्तं परेभ्यः क्रीजयार्थनम् । पातुं जोकुतुं च दातुं च बाढ्य एवोचितं यतः ॥१॥”

इति श्रुत्वा रा श्रेष्ठिसुतः स्वचित्ते चिन्तयामास—“अनेनैर्ष्यापरेण जड्वित्तं, परं मम हितं चैतत् । ततोऽहं देशान्तरं गत्वा यदि धनमुपाजयामि, तर्हि सत्पुरुषो जयामि, नान्यथा ” । इति विचिन्त्य रागविग्रशना मित्रवर्गोपे निगदिता । तदा मित्रैरपि प्रशंसितः । ततः परं स्वपितुः पादं प्रणिपत्य महताग्रहेण जनकं प्रतीति जगाद—“हे तात मया त्वदादेशेन झञ्जोपाजनेन कृते परदेशे गन्तव्यम् । इति वचः श्रुत्वा रा श्रेष्ठी वज्राहत इव बभूव । तदा श्रेष्ठिना निगदितम्—“वत्स पुरापि धनं घनं विधत्ते । त्वं स्वच्छ-या देहि, जुहुव । उपार्जनप्रयासेन किं कारिष्यसि ? । देशान्तरे वेद्यायां जोजनं न दाज्यते । कदापि जडमपि न प्राप्यते । तादृशं जगनासनादि न भवति । त्वं तु सुकुमाद्राशरीरः प्रवर्तसे ” । इति पितृवचः श्रुत्वा पुनः पुनः प्राह—“हे तात शुष्मदुपार्जिता दा-दुर्ममिण जगनीसभा शौनवं विना जोकुतुं न युक्ता ” । इत्यादिवचनानि जजड्य । तदनन्तरं महताग्रहेण स श्रेष्ठिसुतः पितुरादेशं प्रा-प्त्य समस्तां गृहानादिसामग्रीं विधाग क्रयाणकानि गृहीत्वा पाण्यसामग्रीं कृत्वा सुसार्धसहाययुक्तः श्रेष्ठिदत्तां शिद्धां चित्तेऽवधार्य शुभवारारे प्रयाणं चक्रे । ततः परमविड्विजग्याणैः स श्रेष्ठिसुतः सरार्थोऽपि कियद्दिनैः श्रोपुरं नाम नगरं प्राप्तः । तत्र सरोवरसमीपे सार्धः स्थितः । तथा रा सार्थेणोऽपि रम्भे पटजुटीगृहे तस्थौ । तावता प्रकंपमानशरीरो जयभ्रान्तलोचनः कश्चित् पुमान् श्रेष्ठिसुतस्य धनदत्तस्य राश्रणमाश्रितः । तदा तेनोक्तम्—“मा जैपीः । परं कथय, कीदृशमपराधं कृत्वा मात्समीपे रमागतोऽसि ? ” । यावन्नेति पृच्छति, अत्रान्तरे हत हतेति वदन्त आयुधं दधानास्तद्वारत्नरास्तनैव सायबाहं प्रतीति वदन्ति स्म—“जो अयं झूपतेदारा ज-त्तमं गुपाजरणं गृहीत्वा द्यूतकारसन्निधौ हारयामास । ततः परं तदाजरणस्वरूपं विज्ञोक्त्यास्याजिर्नपाप्रे विक्रयम् । तदा राज्ञा द्यूत-

ईदृशीं कथां कथयित्वा द्वितीयप्रहरे व्यतीते स वत्सराजो गतः । तावता तृतीयो व्याता दुर्लभराजः समाययौ । तदा राज्ञा स्वचित्ते चिन्तितम्—‘वत्सराजेनापूर्वो कथा कथिता । परं मत्कार्यं न कृतम्’ ।

अथ दुर्लभराजं यामिकत्वे समागतं ज्ञात्वा नृपेण तं प्रत्युक्तम्—‘ओ दुर्लभराज मम कार्यमेकं करिष्यसि ?’ । ते-
नोक्तम्—‘करिष्ये’ । तदा नृपः प्राह—‘त्वद्भ्रातरं देवराजं ज्ञात्वा नृपेण तं प्रत्युक्तम्—‘ओ दुर्लभराज मम कार्यमेकं करिष्यसि ?’ । ते-
रेण पश्चाद्वदित्वा नृपाग्र इति सभाख्यातवान्—‘सांप्रतं द्वावपि ममाग्रजौ जागरूकौ स्तः । क्षणं विद्वम्ब्य कार्यं करिष्ये । ओः स्या-
मिन् वेदा निर्गमकृते तावत्कथामेकां कथयन्तु वा शृण्वन्तु जवंतः’ इत्युक्ते नृपेण जणितम्—‘त्वमेव कथां कथय’ । तदा दुर्लभ-

भराजः प्रोवाच—

अत्रैव भरतेक्षेत्रे पर्वतोपरि राजपुरं नाम पुरमस्ति । तत्र शत्रुदमननामा ज्यूतिरासीत् । तस्याग्रमहिषी रत्नमाद्याना
म्नी बभूव । अन्यदा सभास्थितस्य तस्य नृपस्य संनिधौ प्रतीहारनिवेदितो वडुरेकः समागतः । परं राज्ञो व्यग्रत्वेन स उपविश्य
स्थितः । तदनन्तरं क्षणान्तरेण नृपः सभां विस्तृत्य श्रमापहमन्यंगस्नानादिकं कृत्वा देवपूजां कर्तुं जव्यस्थान उपविष्टः । तदा स पुष्प-
वटुर्देवार्चनाय नृपस्य पुष्पाण्यर्पयामास । तदा राज्ञा तस्य समीपे पृष्ठम्—‘ओ जद्र त्वं कः ? कुतः समागतः !’ । इति पृष्टे सोऽव-
दत्—“ओ राजन्मत्स्वरूपं शृणु—अरिष्टपुरे यज्ञदत्तद्विजपुत्रः शुचशंकरनामा विप्रोऽहं देवान्तरकौतुकानि विद्वोकथितुं परित्र-
मन्वत्र त्वत्समीपे समागतोऽस्मि” । इत्युक्तं प्रकृत्या विनीतं मधुरजाषितं सुन्दरस्वभावं तं विज्ञाय राज्ञा स वटुः स्वसमीपे रक्षितः ।
स निश्चिन्ततया तत्र स्थितः । यतः

नैनस्तत्र उत्पपात । एतावता श्रेष्ठिना चिन्तितम्—“ एतत्फलं यदि कस्मैचिन्नरेन्द्राय प्रदीयते, तर्हि बहूनामुपकारो भवेत् । मया ज-
 क्षितं तदा किम् ? न जक्षितं तदा किम् ? ” । इति ध्यात्वा तेन तदाम्रफलं चव्यस्थाने गोपितम् । तदनन्तरं कियच्चिरासरैस्तत्प्र-
 बहूणं परकूलं संगमायम् । तदा श्रेष्ठिनन्दनः प्रबहूणादुत्तीर्णोपायनं गृहीत्वा भूपतिपार्श्वे ययौ । उपायनं हौकितम् । तत्कीरदत्तं सह-
 कारफलं राज्ञः करे समर्पितम् । तदा राज्ञा सविस्मयेन पृष्टम्—‘ जो व्यवहारिन् किंपेतत्फलम् ? ’ । तदा सार्थपेन नृपायै फलस्य
 परमार्थः कथितः । तदा राजा भृशं संतुष्टः सन् समस्तामपि शुल्कं तस्य मुमोच । तदा स श्रेष्ठी महाप्रसादमिति निगद्य स्वस्थानं ग-
 त्वा प्रबहूणस्थं क्रयाणकं विक्रीयापरं जाणं गृहीत्वा ततः परं गंजीराख्यं पुरं समागत्य पुनरपि तामेव कादम्बरीं महादर्वीं गत्वा तत्र
 चारां दत्त्वा स सार्थेशः सलोकस्तस्थौ । एतावता रात्रौ तत्र सार्धद्वौकेषु भान्समूहे परितः सुप्तेषु यामिकेणु जाग्रत्षु पाश्चात्यरजन्यां हत
 हुतेति शङ्कमुद्यरन्ती अकस्माच्चिद्वाधटी प्रकटीविभूय । तावता सार्धवाहोऽपि संगम्य सुन्नटपरित्तस्तथा सह यावता योधुं नुबौके, तावता
 सार्धेशान्द्रेयं पपाठ—‘ जोः स्थिरचित्त धनदत्त त्वं जय ’ । तदा धाटीस्वामिना पट्टीशेन पूर्वोपकारिणो धनदत्तस्याभिधानं जट्टमुखा-
 च्छ्रुत्वा सार्धकितेन तेन युद्धं कुर्वन्तः स्वपत्नयो निवारिताः । तदनन्तरं स सार्धं शस्त्रागिरहितस्तस्य सार्धपतेर्गिज्ञनाय संप्रुखमाययौ ।
 तथा धनदत्तोऽपि तं विज्ञाय रासंभ्रमं तं प्रोवाच—‘ अहो कृतज्ञागिरोमणे तव कुशलं वर्तते ? ’ । इत्युक्ते तौ परस्परं समार्धिग्यैक-
 नासन उपविष्टौ । सार्धपतिस्ताम्बूलादिकं प्रददे । ततः पट्टीराः क्षेमवार्तां पृष्ट्वा सार्धेशाग्र आत्मानं निन्दितुं लग्नः—“ हा मयाऽज्ञान-
 रेण कीदृश्यशुक्तिः कर्तुं समारब्धमाभूत् । अथ ममापराधं क्षमस्व । प्रसादं कृत्वा मम पट्टीमध्ये समागच्छ ” । इत्युक्त्वा महाग्रहं कु-
 त्वा पट्टीशेन स व्यवहारी सार्धसहितोऽपि स्वापट्टीमध्ये समानीतः । तदनन्तरं स्वगृहे नीत्वा स्नानभोजनवसाद्यैः संगमन्य मुक्ताफ-

द्विकर्णस्य च भंजस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥ १ ॥

इत्युक्ते राजा प्राह—‘भोः शुभंकर यद्यपि मंत्रः स्फुटिष्यति, तर्हि लोक्रमध्ये ममाद्वीक्रवादिकदण्डको नञ्चिद्यति’ । तदा शुभंकरः प्रोचे—“हे प्रभो त्वया क्षिपेत्तन्न श्रुतम् ? यतः—साधौ समर्पितं गुणं राह तेन तु दह्यते” । इति निगदिते राज्ञश्चित्ते विश्वासोऽद्यत । ततः परं नृपशुभंकरौ केसरिणं समादाय सैन्यमध्ये समागतौ । स वटुः सैनिकानामग्रे मञ्चप्रतापमेव वर्णयामास—‘यस्य नादेन मत्तद्विषा अपि मद्दं त्यजन्ति, रा केसरी स्वाधिना लीड्यैव हतः’ । इति श्रुत्वा सर्वेऽपि सामन्तभण्डव्रीक्षाद्याभ्यागच्छताः प्रमोदं प्राप्ताः । नगरमध्ये बाद्यनिर्घोषपूर्वं महतोत्सवेन प्रवेशो नृपस्य वच्चा । जनाः स्थाने स्थाने संगीद्वय नृपस्य पौरुषं वर्णयन्ति । तस्मिन्महोत्सवयमे दिने शीघ्रमेव व्यतीति सति राजा राजास्थितं जगं विसृज्य देव्याः सदनं ययौ । तदा देवी पमच्छ—‘राजन् पुरेऽद्य कीदृशो महोत्सवः संजायमानोऽस्ति । त्वमनिर्घोषोऽतीव श्रूयते’ । इत्युक्ते राजा प्राह—‘मया महान् केसरी हतः । अतः कारणाल्पौर्वाधानपनमहोत्सवो विहितः’ । इति श्रुत्वा सा देवी पुनर्नृपं प्रत्यूचे—‘हे नाथ सुवंशजस्य तत्र क्रिमेतत्स्य कीयं वृथा प्रशंसनं कर्तुं युज्यते ?’ । तदा चूपनोन्नतम्—‘वृथा कथम् ?’ । पुनर्देवी प्राह—‘स्वामिन् शुभंकरवदुना सिंहो हतः । सर्वधनमहः प्रज्जुणा कार्यते, एतत् किम् ?’ इति श्रुत्वा राजा क्रुध्य इति दध्यौ—“तेन दुरात्मना ममस्य इत्यमुक्तं ‘गुणं कस्यापि न कथयिष्ये’ अधुनैव देव्याः पुरः स्योत्कर्षः प्रकाशितः । तर्ह्ययं मर्मजापकः प्रच्छन्नतया भया मारणीय एव” । इति विचिन्त्य नृपेण कस्याप्यारक्षकस्येति शिक्षा दत्ता—‘अयं वटुर्जयता हन्तव्य एव’ । तदा तेन नृपादेशं प्राप्य तत्क्षणमेव तं हत्या नृपस्य निवेदितम्—

शूरस्त्यागी प्रियाद्यापी कृतज्ञो दृढसौहृदः ।

शूरस्त्यागी प्रियाद्यापी कृतज्ञो दृढसौहृदः ॥ १ ॥

विज्ञानी स्वाभिजन्तश्च स सर्वगुणमन्दिरम् ॥ १ ॥
स शृङ्गकरवटुर्गुरौस्वादन्तःपुरादिष्वस्त्वद्वितो वभूव । एकदा तस्य नगरस्य समीपदेशे सिंहः समाययौ । तदा व्या-
धनैरेन समागत्य वृषस्योक्तम् । तदा वृषोऽपि चतुरङ्गिणोसेनासमन्वितः शृङ्गकरवटुना सह धुगेन्द्रवार्धं नगराद्विर्गत्य व्या-
धदक्षितमार्गेण यत्रोत्राने स सिंहोऽस्ति, तत्र गत्या वनादत्राङ् सर्वसैन्यं संस्थाप्य स्वयं तु कुञ्जरागारह्य शृङ्गकरं पुरस्कृत्य यावता
केशरिणः सनिधौ ययौ, तावता स सिंहोऽपि मुखं विदार्य क्रमं सज्जीकृत्य पार्थिवोपरि पतनायाम्बरं उत्तपति । तदा शृङ्गकरं त्वया
त्स्वामिनः पीत्वा मा भवत्विति ग्रायन्निपतितं सिंहमङ्कुयं मुखे क्षिप्त्वा जघान । तदानीं राज्ञा प्रोक्तम्—“ओः शृङ्गकरं त्वया
नृप्यं न कृतम् । अयं सिंहो मया हन्तुं चिन्तितोऽभूत् । इत्युक्तो स वटुः प्राह—“हे देव भवन्तरीरकृष्णनिशङ्कया मयायं केसरी नि-
सर्वनेन्द्राणां मन्ये निश्चयेन मम यशोऽपि हतम् । तथा च यदयं केसरी मया निहतः, रा स्वाभिजन्तश्च एव, अन्यथाङ्कुशमहोरणं हरिः
हत्, परं न स्योत्तर्पकाम्यया इत्यमेव कथयिष्ये—यदयं गुणेन्द्रो नृपेणैव हतः । एतत्कृते हे स्वाभिन् ममोपरि कुपसादे-
कथं हन्तुं शक्यते ? । तथा सैनिकानां प्रत्यक्षमस्ति, न तन्येषाम् । चतुर्ऽर्णस्याप्यस्य मंत्रस्य ज्ञेदो न न विप्यति । यत उक्तम्—
तुथा मा कृथाः । इदं कार्यं त्वावयोरेव प्रत्यक्षमस्ति, न तन्येषाम् । चतुर्ऽर्णस्याप्यस्य मंत्रस्य ज्ञेदो न न विप्यति । यत उक्तम्—
बटुकर्णो ज्ञियते मंत्रश्चतुःकर्णो न ज्ञियते ।

इहैव नरतक्षेत्रे महापुरनगरे शत्रुज्यो नाम नृप आसीत् । तस्य प्रियंगुनाम्नी प्रिया वचूव । एकदा कश्चिद्देशान्तरीथपुमान् जातिविशुद्धं घोटकमेकं समादाय तस्य नृपस्य ढोक्याभास । तदा राज्ञा विनितम्—“रूपश्रियायं तुरंगमः प्रज्ञस्यतमो दृश्यते । परं त्वस्य गतिर्विद्वोक्त्यते । यत उक्तम्—

जवोऽश्वशक्तेः परमं विचूषणं, त्रपाङ्गनायाः कुशता तपस्विनः

द्विजस्य विद्यैव मुनेरपि क्षमा, पराक्रमः क्षत्रवद्धापजीविनाम् ॥ १ ॥”

अतस्तस्य तुरगस्य पृच्छं पर्याणमारोप्य तत्रारुह्य गतिविज्ञानहेतवे यदा नृपस्तं बाह्याभास, तदा पवनभगात्स तुरगस्तथा प्रचक्षितः, यथा सर्वमपि सैन्यं पथात् पतितम् । राजैकाकी तुरगेण निष्कासितोऽष्टो वचूव । तदा स वणिक् सामन्तानामित्याचख्यौ—‘तदा मम विस्मृते, परं तस्यै तुरगो विपरीतशिक्षोऽस्ति’ । इत्युक्ते नृपसेवकाः संयोगतुरंगमानारुह्य ऋद्धयज्वादिस्त्रमादाय नृपपृच्छं जगतुः । इतश्च राजा तस्य हयस्य रथगत्यं ज्ञात्वा यथा यथा रक्षणाय बल्यमाकुञ्चयति, तथा तथा विशेषेण स हयः प्रचक्षति । एवं प्रक्रमेण तेन विपरीतशिक्षितेन बह्वी चूधिरत्किन्ता । नृपकर्योर्विलगामाकृष्याकृष्य रक्तस्त्रायो वचूव, तथापि स न तिष्ठति । तदा श्रान्तेन चूधेन बल्यो शिथिलैव सुक्ता, तदा तत्रैव स्थितः । तदानीं राज्ञा स विपरीतशिक्षा ज्ञातः । एतावता स नृपस्तुरगाच्छुत्तरीयं पर्याणमपनगति स्म । तावता संजातघोटः सन् सोऽश्वः पृथिव्यां पतित्वा मृतः । अथ तस्यां क्षीमावस्थां दृष्ट्वा दग्धवनान्तरं तृपाङ्गनापीमितो नृपतिरेकाकी वज्राप । तदा वनमग्ने क्रमन् स राजा दीर्घशाखं विस्तीर्णं घटमेकं दृष्ट्वा स्विन्नः सन् गत्वा तस्य

‘स्वामिन् युष्मदादिष्टं कार्यं कृतमस्ति’ । इत्युदिते राजा हृष्टः । एतावतान्येद्युर्देवी चूपं पपच्छ—‘स्वामिन् सांप्रतं स बटुर्न हउयते । क्व गतः?’ । तदा चूपतिस्त्वाच—‘हे प्रिये तस्य दुष्टस्य नामापि न ग्राह्यम्’ । पुनस्तयोक्तम्—‘हे नाथ तेन तन किं विनाशितम् ? रा गुणवान् कौतुकी वचूव’ । तदा राजा तत्स्वरूपं कथितम् । तदा देव्या निगदितम्—“हे नाथेदं सिंहमारणं तेन बटुना गमाग्रे न समाख्यातम् । किं तु गयैव कौतुकेन सप्तचूम्निके प्रासादे रामारूढया स्वयमेव दृष्टम् । अत्र तस्य कोऽपि दोषो नास्ति” । पुनर्देव्या पृष्टम्—‘राजन् सत्यं कथय, स जीवति वा मृतः?’ इत्युक्ते राजा सशोकः ग्राह—“हे देवि मयाद्य महत्तरमकार्यं कृतम् । यत्सर्व-गुणरत्नमहोदधिर्वदुर्व्यापादितः” । एवं प्रकारेण स राजा बहूनि क्षुचं कृत्वा यथा दुःखज्ञाजनं जातः, तथाऽन्योऽप्यविमृष्टकारी पातकं लोकापवादं च दत्तते ॥

एवं कथां कथयित्वा तस्मिन् दुर्देनराजे विरते सति तृतीयः प्रहरो व्यतीतः । तदा दुर्देनराजोऽपि ततः समुत्थाय स्वसदनं ययौ । तावता चतुर्थः कीर्तिराजः समाययौ । तं प्रति राजा ग्राह—‘जोः कीर्तिराज मासकीनं कार्यमेकं त्वया अविष्मति न वा?’ । इत्युक्ते स प्रोवाच—‘स्वामिन् यद्यहं तव कार्यं न साधयिष्यामि, ताहं तव सेवां कथं करिष्यामि?’ । इति चापिते चूपतिस्त्वाच—“भोः कीर्तिराज यदि त्वं मम निविमसेवको वर्तसे, तर्हि तन भ्रातुर्देवराजस्य शीर्षं छित्वा त्वं समानय” । इत्युक्ते तथेति कृत्वा दृपमन्दिरा-ङ्गहिर्विनिर्गत्य काढाविद्वम्बं विधाय पश्चादागत्य रा धीरः पुमान्नुपं प्रत्यूचे—“हे नाथ शर्वरीप्रान्तत्वात्सर्वे यामिकास्तथा चयोऽपि मम बान्धवा जागरूकाः सन्ति । अतः कारणदसौ तवदेशः पुनः प्रस्तावे विधास्यते” । इत्युक्ते तथैव दृपादेशं दत्त्वा स कीर्तिराजः कथां कथयति स्म—

नकाष्ठैः संस्कारं विधाय जलाञ्जलिं दत्त्वा स राजा निजमन्दिरं संप्राप्य शोकातुर उपविष्टः । तदा मंत्रिसामन्ताद्यैः पृष्टम्—‘हे नाथ ज्ञानवता पक्षिणः प्रेतकार्यं कृतं, तेलिकं कारणम्?’ । तदा राजा समग्रोऽपि वृत्तान्तः स्वपरिवाराग्रे निवेदितः । तदा सर्वः कोऽपि चमत्कृतः । राजा प्रोक्तम्—‘स पक्षी मम यावज्जीवं न विस्मरिष्यति’ । इत्युक्ते सचिवसामन्ताद्यैरुक्तम्—‘स्वामिन् गते शोको न कर्तव्यः’ । इत्यादिवाक्यैर्बोधितोऽपि स राजा विषादं न त्यजति स्म । यथाविमृष्टकार्यकरणत्स चूपतिः पश्चात्तापमापन्नस्तथान्योऽपि यः सहसा परमार्थमविज्ञाय किमप्यकार्यं कुरुते, स इह लोके परलोकं च पराभवमानोति । अतः सुन्दरबुद्धिभिः कार्यं विचार्य कर्तव्यम् ॥

एवं कथां कथयित्वा कीर्तिराजे स्थिते सति प्रजातद्दर्शवो जङ्गे । वन्दितुं नैर्गदपाठः पठितः । तदा कीर्तिराजोऽपि ततः समुत्थाय स्वस्थानं गतः । तदा राजा चिन्तितम्—‘नूनमेतं सर्वेऽप्येकचित्ताः सन्ति । तेन मम चिन्तितं कार्यं न जातम्’ । इति विमृश्य दारयानीतजलेन वदनं प्रह्लादय सुवेषं परिधाय राजा यावदास्थान उपविष्टस्तादता देवराजोऽञ्जलिं विधाय तत्र समागत्य प्रसन्नवचसेति महीपतिं विज्ञापयामास—‘यच्च देवो न जानाति, किञ्चित्तत्कथयामि’ तदा क्रुध्येनापि राजा भ्रूसंज्ञया सोऽनुज्ञातः । ततः स देवराजः पिशाचवचनश्रवणादिकां समग्रामपि कथां त्रयविस्मयकारिणीं नृपग्रे प्रोचते । वासस्तुवनात्तत्सर्पस्य खण्डद्वयं समाकृत्य प्रतीतिनिमित्तं प्रत्यक्षमेव नृपाय दर्शितम् । तदानीं देवराजोपरि नृपचित्तविट्टेपो गतः । राजा स्वमनसीति दध्यौ—“अहो अनेन महात्मना मम जीवितरक्षणाय कीदृशं विहितम्? । पुनर्मया पापिनायं प्रोपकारी पुरुषश्चेष्टो देवराजाख्यो रत्नसकास्तिवेन विघातयितुमारब्धोऽङ्कृतः । परं त्वस्य बान्धवैः कथाकथनदैर्देवसराजोऽद्यैस्तरसाधु विहितं, ददयं न हतः” । ततः सर्वपरिवारसमङ्गं

चञ्चलपुत्रविषय यावत्पश्चाद्विद्वोक्तं करोति, तावता तस्यैव वृक्षस्य शाखायाः पतन्तो जज्ञन्निद्वयो दृष्टाः । तदा राज्ञा चिन्तितम्, यत्-
 ‘ इदं वर्षाकालसंचयं जज्ञं शाखान्त्र इत्येकदां स्यतं, सांप्रतं तत्पतति ’ । इति विमृश्य पलाशजानं कृत्वा तृपाक्रान्तेन राज्ञा तत्र
 निवेशितम् । क्रमेण नीलकण्ठपाम्बुना तत्पूरितम् । तदा राजा तद्गृहीत्वा यावत्पित्रि, तावत्तत्र कश्चित्पक्षी वटपादपाण्डुत्तीर्थं तज्ज-
 ल्पानं नृपसूतापातयित्वा तरुशाखायामुपविष्टः । पुनरपि विद्वक्केण राज्ञा तथैव जज्ञपात्रं प्रपूर्य यावत्पातुं समारभत, तावता पुनरपि तेन
 पक्षिणा तथा कृतं, तदा राजा कुब्धः सन्नेवं दध्यौ—‘ यदि स उरात्पा पक्षी अथ समेष्यति, तर्हि मारयिष्यामि ’ । इति विचिन्त्यै-
 केन करेण कशां गृहीत्वा द्वितीयेन जज्ञार्थं पुनः पत्रपुटं स्थापयामास । एतावता स पक्षी व्यचिन्तयत्—“ अयं महीपतिः कुपितोऽ-
 स्ति । यदि पुटं पातयिष्यामि, तर्हि नूनमेव मां हनिष्यति । चेन्न पातयिष्यामि, तर्ह्यस्मिन् विपज्ज्ये पीतेऽयमवश्यं मरिष्यति । ततो
 मम मरणं वरं, परमयं भूपादो यदि जीवति, तदा ज्ञव्यम् ” । इति विमृश्य पुनरपि तेन पक्षिणा नृपकरात्तत्पत्रपुटं पातितम् । तदा
 कुपितेन राज्ञा कशाघातेन स पक्षी व्यापादितः । ततः प्रहृष्टचित्तेन नृपेण जज्ञार्थं पुनरपि तत्पात्रं तत्र स्थापितम् । तदा क्रमेण त-
 ज्ञव्यग्रतोऽग्रतः पतति स्म । तदानीं ज्ञपेन सविस्मयेन समुत्थाय वृक्षशाखायां चटित्वा यावद्विद्वोक्तितम्, तावत्तत्तत्कोटरेऽजगरं दद-
 र्श । तं वीक्ष्य राज्ञा ध्यातम्—“ तज्जज्ञं प्रसुप्तस्यास्य मुखादग्रत्वं पतितम् । यदि मया पीतमन्नविष्यत्तर्हि निश्चयेन मम मरणमन्नवि-
 ष्यत् । अहो तेन पक्षिणा मम निवारणा वारं वारं कृता, परं मया न ज्ञाता । हा हा मूर्खत्वेन स परोपकारी खगः परमार्थमजा-
 नता मया वृथा निहतः ” । इत्थं पश्चात्पात्रं कुर्वतस्तस्य नृपस्य सैनिकाः समाजगुः । स्वस्वामिनं तत्र दृष्ट्वा ते प्रमुदिताः । तद-
 नन्तरं नृपतिर्नीराहारादिभिः स्वस्थीभूतस्तं पक्षिणं सार्धं समादाय स्वपुरं समाययौ । तदनन्तरं पुरोधानं स्थित्वा तस्य पक्षिणश्चन्द-

इत्यादिसर्वसम्बन्धं श्रुत्वा पुनर्नत्वा नृपः सूरिं विदूषयामास—“हे प्रजो अस्मात्कष्टादहं जाग्योऽयेन विनिर्मुक्तः । ततो मम सांप्रतं पुण्यकार्यमेव युक्तम्” । इत्युक्त्वा नृपतिर्महताग्रहेण सूरिपार्श्वं संयमं प्रतिपद्य प्रतिबोधहेतवे श्रीसंघसमक्षं तस्यैव गुरोर्मुखेऽदवेव विंश्रुत्वा—

मगधदेशे राजगृहनगरे ऋध्या धनदसमानो धनो नाम श्रेष्ठी वचूव । तस्य गृहिणी धारिणी नाम संजडे । तत्कुक्षिसंज्ञाश्रित्वारः पुत्रा धनयाज्ञाधनदेवधनपतिधनरक्षितनामानः क्रमेण संजाताः । तेषां चतुर्णामपि प्रिया लज्जिकाजोगिकाधनिकारोहिणीनाम्न्यो वचूवुः । एकदा स धनश्रेष्ठी पाश्चात्यरात्रिसमये विनिष्क्रान्तयामास—“वचूचतुष्टयमध्ये मम गृहजारं बोटुं का समयो जनिष्यति ? । शास्त्रविद इति वदन्ति—पुरुषेषु सर्वगुणाधारेषु सत्सु गृह गृहिण्या प्रवर्तते । यत उक्तम्—

चुम्बते गृहजने भुञ्जते सुते स्वपिति तत्र या ।

जागर्ति प्रथमं चास्मात्सा गृहश्रीर्न गेहिनी ॥ १ ॥

अतः परीक्षां करोमि । का गृहजारयोग्या वचूर्न विष्यति ?” इति विचिन्त्य स श्रेष्ठी प्रजाते सूयकाराणामिति समादेशं ददौ—“अद्य सर्वा सारसवती प्रगुणीक्रियताम्” । इत्यादेशं दत्वा सर्वे स्वजनवर्गं पौरवर्गं च निमज्ज्य स्वगृहे जोजयामास । तदनन्तरं स श्रेष्ठी समग्रमपि स्वजनलोकं वल्लताम्बूजादिभिः ससृज्य स्वजनसमक्षं पञ्च शादिकणान् दत्वा ज्येष्ठययू प्रतीतिं प्रोच—“मया पञ्च शादिकणास्तव समर्पिताः सन्ति । पुनर्यदाहं मार्गयामि तदा त्वया समर्पणीयाः” इति कथयित्वा सा विसृष्टा । तदा तया

हृष्टेन राज्ञेति निगदितम्—“ एते चत्वारोऽपि सर्वगुणास्पदं वर्तन्ते । अपुत्रस्य मम कुलदेव्यमे सुता दत्ताः । ततोऽहं देवराजं राज्ये
 ह्येन राज्ञेति निगदितम्—“ एते चत्वारोऽपि सर्वगुणास्पदं वर्तन्ते । अपुत्रस्य मम कुलदेव्यमे सुता दत्ताः । ततोऽहं देवराजं राज्ये
 निवेक्ष्य वत्सराजं युवराजपदे संस्थाप्य स्वयं दीक्षां गृहीष्यामि ” । इत्युक्ते परिवारलोकेन प्रोक्तम्—“ हे देव कंचित्कालं प्रतीक्ष
 स्व । पश्चान्मनश्चिन्तितं कुर्याः ” । इति परिवारवचः श्रुत्वा राजा प्राह—“ मत्पूर्वजा अदृष्टपतिता एव व्रतं प्रतिपद्य तपस्तप्या सुगतिं
 प्राप्ताः । अहं तु तादृशीं राज्यन्तारधुरं विनियत्कालं स्थितः । इदानीं निश्चयेन समीहितं करिष्यामि ” । तदनन्तरं राजा देवदत्तकथिते
 शुचमुदूतं देवराजस्य राज्यं समर्पितम् । तथा वत्सराजस्य यौवराज्यं दत्तम् । ततः परं नन्दनानामक लघ्यान एकदा तत्र गत्वा
 सूखिरो बहुसाधुपरिहृतः समाययौ । तदोद्यानपालकेन समागत्य वृषाग्रे गुरोरागमने कथिते सति जगतीपतिः परया ज्ञकल्या तत्र गत्वा
 तं गुरुं वन्दित्वा यथास्थान उपविश्य सधर्मदेशनां श्रुत्वा प्रस्तावं प्राप्य कृताञ्जलिरेवं पश्यन्—“ हे प्रजो यत्पिशाचाज्यां मम विप-
 त्तिकाढाः प्रोक्तः परंतु न जातस्तत्किम् ? देवयोनिगदितस्य वाक्यस्य कथं वैपरीत्यं जायते ? ” । इति पृष्ठे सूरिः प्राह—“ नो राजं-
 स्ते सम्बन्धं शृणु—

वैश्यवंशसमुद्भवा रूपवती गौरी नाम तव गृहिणी वचूव । सा केनापि कर्मदोषेण दौर्जाग्यदूषिता सती तवाग्यनिष्ठा
 जाता । दृष्ट्वा दृष्टाऽभौख्यदायिनी वचूव । तदनन्तरं सा वैराग्यं प्राप्य पितृगृहे गत्वाऽज्ञानतपसात्मानं संशोष्य विपन्ना व्यन्तरीत्वं प्रा-
 णा । ततश्च सा तं पूर्वमत्सरं स्मृत्वा सर्पशरीरमधिष्ठाय तव शयनीयगृहे प्रविष्टा । तथा तव कुलदेव्या पिशाचरूपं कृत्वा देवराजस्य त्वत्क-
 व्याणहेतवेव्यभर्थो जापितः । यद्यपि देवी शक्तिमनुषाणामचिन्त्यास्ति, तथापि पौरुषं तेजस्तद्वदघने क्षमं नवति । अतः क्रूरव्यन्त-
 रीसमाश्रितो महाविषधरोऽपि बलिना देवराजेन लीढयैव हतः” ।

च दुःखज्ञानं जवन्ति, प्रथमवधूवत् । केचिदाजीविकार्थं वेपधारिणो जवन्ति, ते द्वितीयवधूसदृशाः । केचित्स्वशरीरेण व्रतं पालयन्ति, परं परेषामुपदेशं दत्त्वा धर्मे न प्रवर्तयन्ति, ते तृतीयवधूतुल्याः । केचिद्व्रतं प्राप्य प्रतिपालयन्ति, अन्येषां बहूनां जव्यप्राणिनां प्रतिबोधं दत्त्वा व्रतारोपं कुर्वन्ति, ते चतुर्थवधूसमा विज्ञेयाः । अतः कारणज्ञो राजर्षे त्वं चतुर्थवधूवद्व्रतविस्तारं कुर्याः । श्री वीर-जिनकाद इदं कथानकं जविष्यति” । इति कथयित्वा श्रीदत्तगुरुणा स नृपसाद्युर्विशेषेण संयमनिश्चदाः कृतः । ततः क्रमेण स संयमं प्रतिपाल्य सुमतिन्नाग् वन्नूव ॥

इति च क्लेमंकरजिनेन्द्रेण प्रोवतमाहिंसादिद्वक्षणं धर्मं परीक्ष्य विदधीत । प्रथमं धर्मद्वक्षणं प्राणिदया । द्वितीयं धर्मद्वक्षणं सत्यवादित्वम् । तृतीयमदत्तपरित्यागः । चतुर्थं ब्रह्मचर्यप्रतिपालनम् । पञ्चमं नवविधपरिग्रहविरमणम् । इमानि पञ्च धर्मद्वक्षाणानि विज्ञाय जो महातुजावजीवा निरन्तरं धर्मकर्माविषये प्रयत्नं कुर्वन्तु ॥

इति श्रीक्लेमंकरजिनदेशनां श्रुत्वाऽनेकशो जव्यजीवाः प्रतियुष्ठाः । श्रीजिनेन्द्रेण प्रथमगणधरादितीर्थं प्रवर्तितम् । ततः परं वज्रायुधनृपः श्रीधर्मप्रतिपत्तिं विधाय जगद्वन्तं प्रणम्य स्वपुरीं विवेश । अन्यदा तस्य वज्रायुधस्य पूर्वपुण्यप्रभावेण यद्वसहस्राधिष्ठितं चक्ररत्नं सुनिर्मलमायुधशालायां समागतम् । अष्टात्मिकां यावत्तस्य पूजां कृत्वा तत्समारोधिन्तं, तादृता नमस्युत्पतितम् । पश्चात्तत्पृष्ठे वज्रायुधः ससैन्यः प्रचक्षितः समंशलावतीविजयस्य पट् खंभानि साधयामास । ततः परं स्वपुरीं प्राप्त्यकवर्तिपदवीं पालयामास । सहस्रायुधनामानं स्वपुत्रं स चक्री यौवराज्ये निवेशयामास । एकदा स वज्रायुधचक्री नृपसचिवादिसमस्तपरिचारपरिहृतः सत्तमां समाश्रित्य यावदुपविष्टोऽस्ति, तावद्विधाधरश्चैकः रायौवनो नमस्तस्मादुत्तीर्य यावत्कम्पमानाङ्गस्तं वज्रायुधं शरणं प्रपन्नस्तावता

“मन्त्रैरुपो ह्यमज्ञावेन शुचिद्वो जातः, यत एवं पञ्चभेदापकं कृत्वा पञ्च त्रीहिरूणा दत्ताः । परं ते का गोप्सन्ते? यदा चिन्तित-

[illegible][illegible]

इदं कथा चान्तिस्त्रयम् । गुरुः श्रीसंवत्सपदं
श्रुत्वैवः श्रीसंघः ।

मैत्राण्डसमनिश्चयु।

केवलं देवदानवमानवैर्वन्द्यमानं सुमनोनामानं मुनिवरं दृष्ट्वा शुभ्रज्जायेन वन्दे । तदा तेन मुनिना तं दत्तं प्रति धर्मदेशना दत्ता ।
तथा देशनया स प्रतिबोधं प्राप । ततः स दत्तः श्रीजिनधर्ममङ्गीकृत्य दानपुण्यादि कृत्वायुःक्षये मृत्वा सुकच्छविजये वैताल्यगिरौ
महेन्द्रविक्रमविद्याधरेन्द्रतनयोऽजितसेनतामा वभूव । तत्पत्नी कमलानाम्नी जाता । इतश्च नद्विनकेतुः पौतुकं राज्यं प्राप्य तथा प्रज-
करया स्त्रिया सह गृहवासं पादयन्नेकदा धवद्वगृहस्य सप्तमीं नमिं समारूढः पञ्चवर्णैर्भद्रपटद्वौर्वाप्तं नमस्तद्वं ददश । तस्य पठयत एव
तन्पेयदुन्दं प्रचण्डपवनोत्क्रिप्तं क्षणात् शतखण्डं ययौ । तद्विद्वोषय जातैर्विराग्य इति दध्यौ—“ धनयौवनादिकं सर्वमपि सांसारिकं
नस्तु एतद्विवास्थिरमेव । मयाऽज्ञानत्वेन परित्यज्यमपहरता क्षणमात्रमुखस्यार्थे बहुलं पापकर्म समुपाजितम् । तत्प्रवज्यां प्रतिपद्य त-
पोनियमवाग्निना पापमलविक्षिप्तमात्मानं निर्मलं करोमि” । इति विचिन्त्य स नद्विनकेतुस्तनयं राज्ये निवेडय नृपश्रियं परित्यज्य
क्षेमंकरजिनान्तिके पश्चिज्यां समादाय विगुध्यां प्रतिपाद्य केवलं प्राप्य निःशेषकर्ममलं महाद्वय मोक्षं प्राप । सा प्रजंकरा स्त्री सुव्र-
तागणिनीसमीपे चान्द्रायणाभिधं तपस्तस्या मान्ते मृत्वा सेयं तव पुत्री शान्तिमती समुत्पन्ना । अस्याः पूर्वजन्मत्राऽजितसेननाम्ना
खेचरेण निद्यासाधनं कुर्वनीयं दृष्टा । ततः पूर्वस्नेहादग्न्योमार्गेणामुनापहता । अतः कारणादहो पवनेवगास्योपरि कोपं मुञ्च । हे
शान्तिमति त्वमपि मुञ्च ” ।

इति वज्रायुधचक्रिणो वान्यं श्रुत्वा तौ विद्याधरौ सा च शान्तिमती बाला परस्परं स्वकीयमपराधं क्षामयित्वा शान्त-
चेतसो जाताः । पुनश्चक्री सन्नाजनं समुद्दिश्य समाचख्यौ—“ एतेपामतीतं स्वरूपं समाख्यातम् । अथ न्नविष्यत्कययामि—अमु-
ज्यां सहिता शान्तिमती दीक्षां गृहीष्यति । रत्नावल्लीतपः कृत्वाऽनशनेन विपद्य साधिकाद्विसागरायुपि दृष्यन्नाह्न इशानेन्द्रो न-

तस्य पृष्ठे काचित्खगुणखेटकधारिणी विद्याधरी तथा गदां दधद्विद्याधरैकस्तत्र समाययौ । तेन दृष्टिसमागतेन विद्याधरेण चक्रिणं प्र-
 तीति जणितम्—“ नोश्चक्रिन्नस्य शरणगतस्य पापासनः स्वरूपं शृणु—सुकच्छविजये वैताल्ये शुक्लानाम्नी पुरी वर्तते । तस्यां
 शुक्लदत्तनामा नृपोऽञ्जत । तत्पुत्रः पवनवेगनामा । स चाहम् । मम प्रिया सुकान्ता । तच्छ्रुत्वा विजयं शान्तिमतीनाम्नी मम पुत्री
 वर्तते । एकदा मयाऽस्यै प्रज्ञप्ती विद्या दत्ता । तां विद्यां साधयितुमियं मणिसगरपर्वते गयौ । तत्र विद्यासाधनं कुर्वत्येषा मत्सुतानेन
 दृष्टविद्याधरेण हुता । अत्रान्तरे तद्भक्तिरञ्जिता सा विद्या सिद्धा । अथ तस्या विद्याया विज्यन्त्रयं सुष्माकं शरणं प्रविष्टोऽस्ति ।
 तत्र नगे पुत्रीमपठयन्नहमप्यत्र समागतः । तस्मादहो राजन् मत्पुत्रीशीद्वजङ्गान्निद्राविणमिमं विद्याधरं त्वं शरणान्मुञ्च, यथाहमेकेन
 गदाग्रहारेण हन्मि” । इत्युक्ते स वज्रायुधचक्री तदीयं पूर्वजवचेष्टितमवधिज्ञानेन ज्ञात्वा तेषां प्रतिबोधकृते प्रोवाच—‘ नोः पवन-
 वेगं तव पुत्री येन कारणेनानेन हुता तत्कारणं शृणु’ । इति प्रोक्ते सर्वेऽपि सन्नासीनजना निजप्रचोदोन्नमाहात्म्यं विज्ञाय चमत्कृ-
 ताः सन्तः श्रोतुं सावधाना जाताः । ततः स चक्री प्राह—
 इहैव जंबूद्वीपे ऐरावतक्षेत्रे वन्धपुरे वन्धदत्तनामा नृपोऽञ्जवत् । तत्पत्नी सुदक्षणा । तच्छ्रुत्वा विजयं नद्विनेकेतुनामा
 पुत्रो वचूव । तत्रैव नगरे धर्ममित्रसार्थपतेः सुतः श्रीदत्ताकुक्षिसंजवो दत्तनामा संजतः । तस्य गृहिणी मर्गोद्गुरुपथारिणी प्रजंकरा
 नाम संजङ्गे । एकदा वसन्तसमये संप्राप्ते स दत्त उद्याने गत्वा तथा नार्यया सह क्रीडति स्म । एतावता नद्विनेकेतुनामा नृपकुमा-
 रस्तां सुन्दराकारां दत्तपत्नीं प्रजंकरां दृष्ट्वा कामातुरः संजङ्गे । ऐश्वर्ययौवनादिगर्वितेन नृपपुत्रेण कुद्वशीद्वयोः कदम्बकमविचाय सा-
 ऽपहृता । तयोरसहं कुमारो विषदमुखं रेवट्या दृष्ट्वा । इतश्चकदा स दत्तः प्रियावियोगविधुरः सन्नुद्याने गतस्तत्र तत्कादोत्पन्न-

त्वं वाञ्छोऽसि तावत्संप्रति कदाञ्च्यासं कुरु । पश्चाद्विवाहसमये तस्याः पाणिग्रहणं कुर्याः ” । पुनः पुत्रेण ज्ञाणितम्—‘ यदि तात मर्द्धे तत्पितुः पार्श्वे सांप्रतं त्वं याचिष्यसे, तदाहं जोक्ष्ये, नान्यथा ’ । इत्युक्ते श्रेष्ठिना तद्वचः प्रतिपद्य तं संवोध्य जोजयित्वा स्वयं श्रुत्वा स्वजनपरिष्ठितः पुरन्दरश्रेष्ठी रत्नसारश्रेष्ठश्चन्द्रगुल्फानामनदानस्वागतप्रश्नपूर्वकं सविनयं प्रोवाच—‘ अद्य यूयं यदर्थं मम गृहे समागतास्तत्कारणं ब्रूत ’ । तदा पुरन्दरश्रेष्ठी प्रोक्तवान्—‘ हे श्रेष्ठिन् मत्पुत्रार्थं त्वत्सुतां रत्नसुन्दरीं याचितुं वयं समागताः ’ । इति श्रुत्वा रत्नसारः प्राह—“ एतत्कृत्यं ममैवास्ति । इयं कन्यावश्यं मया त्वत्सुताय देया । एतद्विषये किं कथ्यम् ? । नवव्रचनं प्रमाणमेव । कन्या तावत्कस्मैचिदावद्या, परं यदि यूयं याचितारस्ताहिं किं विदोष्यते ? । अतः कारणोदेतद्व्याक्यं प्रमाणमेव । ” यावता रत्नसारश्रेष्ठिनेति निगदितं, तावता सा वादिका पितुः समीपे स्थिता सहसेति वच्चापि—‘ हे ताताहं पुण्यसारस्य मेहिनी न ज्ञविष्यामि ’ । ईदृशं तद्व्याक्यं श्रुत्वा पुरन्दरः श्रेष्ठयेवं दध्यौ—“अहो मम पुत्रस्यैतस्याः पाणिग्रहणाच्चिदाषो धृयैव । शैशवेऽपि यस्या वाण्येवंविधा कर्कशास्ति, सा यौवनोन्मत्ता सती प्रियस्य कथं सुखदा न विष्यति ” । श्रेष्ठी पुरन्दरो यावदित्थं चिन्तयन्नस्ति, तावता रत्नसारेण ज्ञाणितम्—“ इयं मत्पुत्री मुग्धास्ति । वाच्यावाच्यं किमपि न जानाति । तदस्याः प्रजडितं मनसि नानेतव्यम् । हे श्रेष्ठिन् त्वेमां बोधयिष्यामि, यथाऽहौ त्वत्पुत्रं परिणेष्यति ” । इति वाक्यं श्रुत्वा पुरन्दरश्रेष्ठी स्वजनपरिष्ठितः समुत्थाय स्वगृहभागस्य तत्कथां कथयित्वेत्यवादीत्—“ हे वत्स सा कन्या तत्रायोग्या । यतः—

कुदेहां विगतस्नेहां लज्जाशीलकुलोज्झिताम् ।

निष्यति । तथा वायुगत्यजितसेनार्जुनोर्ध्वयोः साधुप्रवरयोस्तदा घातिकर्मक्षये संजात उत्तमं केवलज्ञानं संपत्स्यते । तदेशानेन्द्रस्तत्र समागत्य तयोः केवलमहिमानं कृत्वा स्वस्याङ्गस्य पूजनं कृत्वा निजं स्थानं गमिष्यति । ततः परमीशानेन्द्रोऽप्यायुःक्षये ततश्च्युत्वा सुकुलो मनुष्यावतारं प्राप्य दीक्षामादाय कर्मक्षयं विधाय निर्वाणपदं प्राप्स्यति ॥

एतत्समाकार्यं सर्वेऽपि सञ्चासदः सविस्मयाः सन्त एवमूचुः—‘अहो अस्मत्प्रभोर्ज्ञानं कालात्रितयदीपकं वर्तते’ । ततश्च शान्तिमती वायुवेगोऽजितसेनश्चेत त्रयोऽपि चक्रिणं नत्वा स्वस्थानं जग्मुः ॥

इतश्च सहस्रायुधकुमारस्य जयसेनाकुक्षिसंभूतः कनकशक्तिनामा पुत्रो वञ्चव । क्रमेण स यदा यौवनं प्राप्तस्तदा तस्य कनकमादावसन्तसेनानाम्भ्यौ सुकुलोद्भवे द्वे नार्ये वञ्चवतुः । अथैकदा स कुमारः क्रीमां कर्तुमेकस्मिन् गहने वने गतः । तत्र पतनोत्पतने कुर्वन्तं नरेभ्यो दृष्ट्वा तत्पार्श्वे कारणं पृष्ठम् । तदा स ग्राह—“ज्ञो अहं वैताल्यवासी खेवरोऽस्मि । मम विचरतः क्वापि स्वद्वाना न विद्यते । इहागत्य चिरं स्थित्वा पुनर्मम गल्लतो व्योमगामिन्या विद्यायाः पदमेकं विस्मृतम् । ततः कारणादहं गन्तुं न शक्नोमि । एवंविधां चेष्टां कुर्वन्नस्मि” । तदा कुमारः ग्राह—‘ज्ञो ममाग्रे तां विद्यां पठ’ । तदा विद्याधरस्तं सत्पुरुषं मत्वा तदग्रे विद्यां कथयामास । ततः पदानुसारिखिन्धिप्रजावात्कुमारेण विस्मृतं पदं पूरितम् । तदानीं खेचरस्तुष्टः स्वविद्यां प्रमोदात्कुमाराय ददौ । तदनन्तरं तत्पत्नीतविधिना कुमारेण विद्यासाधनं विदधे । ततः परं खेचरः स्वस्थानं ययौ । तथा कुमारोऽपि विद्यावलेन प्रियाद्वययुतो यहच्छया भ्रमनेकदा हिमाद्रौ गतः । तत्र विपुलमतिनामानं विद्याधरमुनिं वीक्ष्य तत्वरणौ प्रणम्य प्रियाद्वययुतो यथास्थानमुपविश्य मुनिसमीपे धर्मदेशनां शुश्राव । तद्यथा—

इति निगद्य नवीने वस्त्रे तेन श्रेष्ठिना स परिधापितः । लक्ष्मणव्यचूषणेन समदाङ्कृतः । ततः परं धवदामङ्गद्वेषु जायमानेषु वह्निस्माक्षिकं शुचवेद्यायां पुरन्दरश्रेष्ठियुतेन ताः सप्तापि चास्कन्याः परिणीताः । तदा स स्वचित्ते दध्यौ—“अहो पित्राहं निर्वासितस्तद्वचन्यं कृतम् । अन्यथा मम पुण्यस्फीतिः कथं प्रकटीज्येत् ?” । इति ध्यायन् स पाणिग्रहणं कारयित्वा वधूजिः सह श्रेष्ठिना महोत्सवपुरस्सरं स्वगृहे नीतः । प्रासादस्योपरितनचूमौ नीत्वा निवेदिताः । वह्निजास्तं पर्यङ्के संस्थाप्य स्वयं विष्टरे निविष्टा इति पृच्छन्ति स्म—
, हे नाथ तव कदाभ्यासः कियान् विद्यते ? । तदा सोऽब्रवीत्—“हे मुग्धाः कदा मण्डपतरा न । यत उक्तम्—

अत्यन्तविद्युषां नैव सुखं मूर्खनृणां न च ॥

अर्जनीयाः कदाविद्वज्जिः सर्वथा मध्यमाः कदाः ॥ १ ॥”

एतस्य श्लोकस्यार्थं यदा ता न विदन्ति, तदा विमृशनां कर्तुं लग्नाः । तावता स पुण्यसारः स्वचित्ते दध्यौ—‘स वृ-
क्षो यास्यति, विद्वम्बो न विधीयते’ । इति विचिन्त्य स दिशाब्जोक्तं यावत्करोति, तावता कनिष्ठया गुणसुन्दर्या गदितम्—हे स्वा-
मिन् कथं देहचिन्तां कर्तुं तव शब्दास्ति ? । तेत्युदिते स प्राह—‘एवमेव’ । तदनन्तरं स दत्तहस्तस्तथा सहाधोचूमौ समागत्य
स्वज्ञापनाय जारपट्टे खटिकयैवं श्लोकमेकं लिखति स्म । तद्यथा—

“गोपाद्वयपुरादागां वद्वज्यां देवयोगतः ।

परिणीय वधूः सप्त पुनस्तत्र गतोऽस्म्यहम् ॥ १ ॥”

अतिप्रचाणां दुस्तुणां गृहिणीं परिवर्जयेत् ॥ १ ॥”

इत्युक्ते पुण्यसारः प्राह—‘यदीमां कन्यां परिणयामि, तदाहं सत्यप्रतिज्ञो जवामि, नान्यथा’, इति निगद्य स बुद्धिमान् पुण्यसारस्तद्वाचायापरोपायं व्यचिन्तयत् । तदैकवारं पितृवचनात्स्वकीयां कुलदेवीं सप्रज्ञावां श्रुत्वा तदनन्तरं शुभ्रवासरे कुसुमनैवेद्यपूविलेपनादिजिस्तां समञ्ज्यर्च्य विनयतत्पर इति प्रार्थयामास—“हे देवि यया तुष्टया त्वया श्रेष्ठिनः पुरन्दरस्याहं पुत्रो दत्तः, सा त्वं मम कदात्रवाञ्छां पूरय । हे कुलदेवते मम समोहितं चेन्न पूरयसि, तर्हिहं कथं निर्मितः ? । हे मातस्तदाहमतः स्था-नादुत्थास्यामि, तदा (च) चोद्ध्यामि, यदा मद्वाञ्छितं पूरयसि” । एवं प्रतिज्ञायां कृतार्थामेकनोपवासेन सा तुष्टा प्रोवाच—‘वत्स शनैः शनैः सर्वं जव्यं न विष्यति, त्वं चिन्तां मा कुर्याः’ । इत्युक्ते हृष्टचित्तः सन् पुण्यसारः पारणकं कृत्वा जनकातुङ्गयावशिष्टक-लाभ्यासं विदधे । यावता कदाञ्च्यासं कृत्वा संप्राप्त्यौवनो बभूव, तावता दैवयोगेन द्यूतक्रीमारतो वचूव । वल्लभजत्वेन पितृभ्यां वि-निवास्तिनोऽपि स द्यूतव्यसनात् निवर्तते । एकदा लक्ष्मणं नृपाभरणं श्रेष्ठिशृङ्गाद् गृहीत्वा लक्ष्मे हास्ति सति पुण्यसारेण द्यूतकाराणां प्रदत्तम् । कियता कावेन राज्ञा तच्चाभरणं याचिन्म् । तदा श्रेष्ठिना समर्पणाय स्थानकं विज्ञोक्तम् । यदा तत्र नृपाभरणं न दृष्टं, तदा मनसि चिन्तितम्—‘नूनं मत्पुत्रेण पुण्यसारेण गृहीतं न विष्यति । गुप्तस्थानस्थितं वस्तु नापरः कोऽपि गृहीतुं समर्थः’ । तत् गतं ज्ञात्वा श्रेष्ठिना ध्यातम्—

“यदर्थं खिद्यते लोकैर्यत्नश्च क्रियते महान् ।

माचारं समाकार्य कुलदेव्याः पुरो गत्वा कर्तारिकया (हुरिकया इति वा पाठः) स्वकीयं शिरश्छेत्तुं प्रारंभे । तदा देवता प्रकटीचूय
 समाचल्यौ—“ओ ईदृशं साहसं कथं करोषि ?” इत्युक्ते श्रेष्ठपुत्रः प्राह—“यन्मया चिन्तितां कन्यामन्यः पुमान् परिणीतवान्, तर्हि
 मम जीवितेन किम् ?” इति निगदिते तथा कुलदेव्या ज्ञातम्—“हे वत्स या कन्या मया तव दत्ता, सा तवैव भविष्यति । वृथा
 मरणसाहसं मा कृथाः” । पुनः पुण्यसरोजवदत्—“परस्त्रीसङ्गमो मम कर्तुं न शुज्यते, इयं तु परिणीतैव । अथ मया किं कर्तव्यम् ?” ।
 देवता पुनरप्याख्यत—“हे वत्स सांप्रतं बहुना मज्झितेन किम् ? । परंतु निश्चयेनैषा न्यायवृत्त्यैव तव प्रिया न भविष्यति” । इति
 निगद्य देवता स्वस्थानं गता । पुण्यसारः सकौतुकोऽपि देवतावाक्यमसंशयमेव स्वचित्ते मेने । ततः पुनः सा गुणसुन्दरी पतिवियोग-
 दुःखिता सती क्वापि निजकान्तमद्वजमाना मानसिकस्वरूपं कस्याप्यग्रेऽकथयन्ती पण्मासीमतिक्रम्य परिपूर्णेऽवधौ स्वां प्रतिज्ञां पूर-
 यितुं तस्मात्पुराद्बहिः शुभ्रकाष्ठैश्चितां कारयित्वा जनैर्वार्यमाणापि ज्वलितानद्वे प्रवेष्टुं चचात् । तदा सकेद्वेपि पुर ईदृशी वार्ता वचूव-
 “हि (निश्चितं) यदयं बाढोऽपि सापेक्षः केनापि वैरग्येण वह्निप्रवेशं कर्तुकामोऽस्ति” । इतश्च नृपेण तं समाचारं ज्ञात्वा पुरन्दरश्रेष्ठिना,
 तथा रत्नसरोरेण, पुण्यसरोरेण, तथा पौरजनेन सह तत्रागत्येति कथितम्—“ओः केनापि तवाज्ञा खण्डिता? वा केनापि त्वदीयं किञ्चिद्विना-
 शितम् ? यदुःखकारणं नवति, तत्कथय । कथं काष्ठचक्राणं करोषि ?” । ततोऽनन्तरं श्रेष्ठिना रत्नसरोरेण ज्ञातम्—“ओ यदि
 ममापराधो नवति, अथवा मम पुत्र्याः कोऽप्यपराधो नवति, तर्हि कथय” । इत्युक्ते साऽब्रवीत्—“कस्याप्यपराधो नास्ति । के-
 नापि मदाज्ञा न खण्डितास्ति । मदीयं केनापि किञ्चिद्वृहीतं नास्ति । परं त्विष्टवियोगं वितन्वता दुष्टदेवेनाहं दण्डितोऽस्मि । तेन
 कारणेन दुःखदग्धस्य मम वह्निरेव शरणम्” । सेति जहपन्ती निःश्वासान्मुञ्चन्ती यावता चितासमीपं ययौ तावता पुरस्वामिना

इति श्लोकं लिखित्वा यावता सर्वाः पूर्वकथितश्रेकार्थमजानन्त्यो द्रज्जमानाः सन्ति, तावता गृहघारे गत्वा गुणसुन्दर्याः कथितम्—‘ त्वं मध्ये व्रज, यथा मम सुखेन देहचिन्ता स्यात् ’ । इत्युक्ते सापि चतुर्निरावाधहेतवे गृहमध्ये गता । तदा स तत्रैव वदे गत्वा यावता तत्कोदरे प्रविष्टस्तावता ते देवते अपि समागते । ताभ्यां स्वशक्त्या तं वदं समुत्साह्य स्थाने मुक्तः ॥

इतः पुरन्दरश्रेष्ठी अपि तत्पुरे ब्रान्त्वा तं पुत्रं चित्त्वोक्यन् रात्रिपर्यन्तेऽतिश्रान्तः सन् यावत्तत्र समाययौ, तावत् सा रजनी प्रगता, तमिस्रं क्वापि प्रणष्टम् । एतावता पुण्यसरोऽपि प्रजातसमयं विज्ञाय वटकोटरान्निःसृत्य चारुवेपं शृङ्गारादिकं परिधाय यावता तत्र संस्थितोऽस्ति, तावता श्रेष्ठगद्गुतश्रीशोचायमानं पुनं दृष्ट्वा सविस्मयः सन् वत्स वत्सेति जडपन् तं समाद्विगति स्म । ततः श्रेष्ठिना पुत्रः स्वगेहमानीतः । तौ द्वावपि समागतौ दृष्ट्वा श्रेष्ठिनी प्रहर्षिता । ततः पितामातृभ्यां स्नेहपूर्वकं तं पुत्रं स्वोत्सङ्गे निवेक्ष्य समाद्विग्य पृष्टम्—‘ हे वत्स तेवदृशी शोचा क्व संजाता ? ’ । तदानीं स पुण्यसारः पित्रोऽग्रे विस्मयकारिणीं स्वकीयां कथां समग्रां कथयामास । तदानीं मातापितरौ साश्चर्यं तत्कथां श्रुत्वेत्यचतुः—“ अहो सुतस्य कीदृशं भाग्यमस्ति ? येन रात्रिमध्ये इदृशी महोत्कृष्टा ऋधिरदब्धा ” । पुनर्जनको वचाण—“ जो वत्स मनया रोपवशात्तव किमप्यपराधवाक्यं शिक्षादापनार्थं कथितं, तच्चया क्लान्तव्यम् ” । इत्युक्ते पुण्यसरोऽप्याह—“ तात जवदीया शिक्षा मम सुखं करी जाता । यदुक्तम्—

अमीयरसायण अग्गळी माय ताय गुरु सीस ।

जे ज न मन्नइ बप्पळा ते रुळीया निसदीस” ॥ १ ॥

अहद्याश्रुतपूर्वे या वस्तुन्युत्पद्यते द्वाणात् । बुद्धिरौत्पातिकी नाम सा बुधैः परिकीर्तिता ॥ ९ ॥

औत्पातिकीबुद्धिविषये श्रीक्षेमकरजिनेन रोहककथानकं प्रोच्यते स्म । तद्यथा—
 नृज्जयिन्यां महापुण्यामरिकेशरिनामा चूपतिर्वचूव । तस्याः पुर्णोः पार्श्वे महती शिवास्ति । तत्समीपे नटग्रामश्चैकोऽ-
 भवत् । तत्र रंगशूरनामा नद्यो वर्तते । तत्पुतः सारतरः प्रचुरकट्वापात्रं बुध्वा सुरगुरुसमानो वादरूपो रोहकनामाचूत् । इतश्च वाद्ये-
 ऽपि तस्य जतनी विपन्ना । ततश्च पित्रा रंगशूरेण द्वितीया रुक्मिणी नाम द्वाी परिणीता । यौवनमदोन्मत्ता ऋतुसन्मानगर्विता सती
 रोहकस्य तथाविधां देहशुश्रूषां न करोति । तदा रोहकः कुपितः सन् प्रोवाच—‘हे मातर्यत्वं मम शरीरशुश्रूषां न विदधासि, त-
 तस्तव निश्चयेन न्नव्यं न न्नविष्यति’ । इत्युक्ते सावदत्—‘भोः शिशो त्वया शूरेन किम् ? तुष्टेन (च) किम् ? त्वत्तः किं मम
 विरूपं न्नविष्यति’ । तदीयमीदृशं साभिमानं वचः श्रुत्वा रोहकश्चिन्तयामास—‘कमप्यपराधं समुत्पाद्य तथा करिष्ये, यथा तात-
 स्यैषाऽनिष्ठा न्नविष्यति’ । इति विचिन्त्य स एकदा यामिन्यां समुत्थाय सहसेति प्रोक्तवान्—‘हे तात कोऽपि पुमान् गृहमध्यतो
 निःसृत्य याति’ । तद्वचः श्रुत्वा गृहगणैः प्रसुप्तास्तपिता समुत्थाय पुत्रं प्राह—‘हे वत्स तं दुष्टनरं मम दर्शय’ । इत्युक्ते रोहकेण
 गदितम्—‘तात स तत्क्षणादुत्सृत्य गतः’ । इति कथिते रंगशूरः प्रियायां विरक्तचित्तोऽभूत्—“किमियं मङ्गेहिनी परपुरुषास-
 ता वचूव ? अथवा किमेतत्कथं ? स्त्रिय एवंविधा एव न्नवन्ति । यतः—

‘रूवोवहसिअमयरधयं पि पुहवीसरं पि परिहरिञ्जं । श्यरनरे वि पसिज्जइ ह्रीह्री सहिदाए अहमत्तं ॥ १ ॥

१ रूपोपहसितमकरज्वरमपि पृथ्वीशस्मापि परित्यज्य । इतरनरेऽपि प्रसज्जाते हा हा महिलानामधगत्वम् ॥

प्रोक्तम् ‘यः कश्चिदस्य परमाभीष्टो जवति तेनायं संवोधास्मान्मृत्युसाहसाच्चक्षणीयः’ । तदा पौरैरित्युक्तम्—‘एतस्य पुण्यसारेण सह मैत्री
 वर्तते’ । इति वचो निशम्य राज्ञा पुण्यसारस्य समादिष्टम् । तदा स पुण्यसारो नृपादिष्टः सन् तन्निकटे गत्वा तं प्रतीति वचापे—‘जो
 मित्र तव तारुण्यवयवः स्थितस्य धनाढ्यस्य दुःखकारणं गमाकत्रयित्वा मरणं न युक्तम्’ । तदा सावदत्—‘यस्याग्रे दुःखानि कथ्यन्ते, स कोऽपि
 न दृश्यते’ । तदा पुण्यसारेणोक्तम्—‘जो मित तव सा चेष्टा दृश्यते यया समस्तनृणामुपहास्यं करिष्यसि’ । इत्युक्ते तया तं पुण्यसारं स-
 मुपलक्ष्य स्मितं विधाय तद्विस्मितं श्लोकं निगद्येति मोचे—‘अयं श्लोकः किं जवता द्विस्वितो न वा?’ । तदा तेन आमेति ज्ञप्ति सा जज्जल्प-
 “अहं सा तव प्रिया, या त्वया तोरणद्वारे मुक्ताभूत् । गुणसुन्दरीति मन्नाम । हे कान्त समग्रोप्ययं प्रयासस्तव हेतवे मया चक्रे ।
 तस्मात्प्रसादं विधाय मम स्त्रीवेपं त्वं शीघ्रमेव समर्पय ” । इत्युक्ते साश्चर्येण पुण्यसारेण स्वगृहान्मनोहरं नारीवेपं समानाद्य तस्यै
 प्रददे । तदा सा तं वेपं परिधाय स्त्रीरूपेण प्रकटीविभूव । तदा पुण्यसारेण नेन्द्यादिपूज्यवर्गस्येत्यं निगदितम्—‘वधूर्नवतां वन्दते’ ।
 कान्त इति कथयति सा गुणसुन्दरी नृपं तथा—‘अश्रूवधूरौ नमश्चक्रे । तदा नृपादिकैः पृष्टम्—‘जोः पुण्यसार किमेतत्संजातम्?’ । तदा
 तेन नृपाग्रे पौरजनसमूहं विरमयकारिणी रमकीयकथा साग्रन्ता निगदिता । तदा सर्वः कोऽपि जनश्चमत्कृतः पुण्यसारस्य पुण्यं प्र-
 राशंस । इतश्च रत्नसारश्रेष्ठिना नृपो विज्ञप्तः—“स्वामिन् येन मत्पुत्री परिणीताचूत्स दैवयोगेन नारी वचूव । अथ मत्पुतायाः का
 मतिः?” । इति पृष्टे नृपोऽवादीत्—‘जो अत का पृच्छा ? सापि पुण्यसारस्य गेहिनी जवतु’ । एवं नृपादेशं प्राप्य सा रत्नसु-
 न्दरी पुण्यसारस्यैव वदन्नाभवत् । तथा वदन्नीपुरात्ताश्च वदन्नाः पुण्ययोगात्पुण्यसारस्य मन्दिरे समाययुः । एवं तस्य पुण्यसारस्याष्टौ
 प्रियाः संजज्ञिरे । सर्वोऽपि जनः पुण्यप्रशंसां चकार ॥

प्रेषणीयः । इत्याकार्यं रोहकेण विज्ञापितम्—‘हे देव नगरवासी कोऽपि कूपः प्रेष्यः, यथा तत्सार्धं ग्रामकूपः संप्रेष्यते’ । इ-
 त्युक्ते राज्ञा चिन्तितम्—‘एषा बुद्धिर्न सामान्या’ । ततः पुनरप्येकदा राज्ञा कथापितम्—‘जो ग्रामत उत्तरस्यां दिशि वनम-
 स्ति, तद्दक्षिणस्यां कृतं विदोक्त्यते’ । तदा रोहकेण कथापितम्—‘ग्रामसंनिवेश उद्यानानुत्तरतः क्रियते, तदा वनं ग्रामादक्षिणस्यां
 नवति’ । इत्युक्ते राज्ञा चिन्तितम्—‘अस्य गरीयसी बुद्धिः’ । पुनरेकदा नृपेणादिष्टम्—‘पावकं विना परमानं पाचयित्वा
 मम प्रेष्यम्’ । इति समादिष्टे रोहकोऽवसरमध्ये यत्ततः स्थावीं निवेश्य पायसं पपाच । नृपादेशः प्रमाणीकृतः । ततः परं ग्रामद्वोक्त-
 स्य कथापितम्—“य एवंविधो बुद्धिमान् नवदशमेऽस्ति, स एवंप्रपयाऽन्योऽन्यविरुद्धया व्यवस्थया मम पार्श्वे प्रेष्यः । परं तेन
 स्नानं कृत्वा नागन्तव्यम्, मदिनाङ्गेनापि नागन्तव्यम् । बाहूनारूढेन नागन्तव्यम्, पादचारिणापि नागन्तव्यम् । उत्पथेन न समयम्, मा-
 र्गेणापि न समयम् । रात्रौ तथा वासरेऽपि नागन्तव्यम् । कृष्णपक्षे तथा श्वेतपक्षे नागन्तव्यम् । छायायां तथा चातोपेऽपि नागन्तव्यम् ।
 जपायनं गृहीत्वा तथा स्विक्तपाणिनापि नागन्तव्यम्” । इत्यादेशे समागते सति रोहको पानीयेन शरीरं प्रक्षाल्य, एरुकमारुह्य पा-
 दान्यां भूमिं स्पृशन्, चक्ररखान्तराद्वस्थः, सन्ध्यासमये, कुहुदिने, (प्रतिपद्युक्तामावास्या कुहुशब्देनोच्यते) चाद्व्यणिकां शि-
 रसि धृत्वा, मृत्पिण्डं दौकनकस्थाने गृहीत्वा, नृपसन्नायां गत्वा प्रणामं कृत्वा चूपस्य समीपे निपसाद । मृत्तिकापिण्डं नृपाग्रे मुमोच ।
 तदा राज्ञा प्रोक्तम्—‘जोः किमेतत्?’ । इत्युक्ते स ग्राह—‘स्वामिन् जगन्मातेयं मृत्तिका’ । पुनरपि राज्ञा पृष्टम्—‘जोस्त्वं
 कया युक्त्या समागतः?’ । तदा तेनोक्तम्—‘यथा नृपेणादिष्टम्’ । ततः सर्वमपि विवरं कृत्वा चूपे स ग्राह । तदनन्तरं नृपेण
 समस्तमपि स्वकीयमादिष्टं प्रमाणीकृतं ज्ञात्वा अव्यसन्मानदानेन तं सत्कृत्य सन्नामध्ये प्रशंसितः—“अहो अस्य महात्मनो मतिवै-

इति विमृश्य स तां न संज्ञापयति । तदा सटुःखा सती सा रुक्मिणी व्यचिन्तयत्—“ मम जर्तो कथं कुप्रसन्नः सं-
जातः ? मयैतस्याङ्गा न द्वाङ्घ्रितास्ति । परपुरुषेण सह किमपि हास्यादिकं न कृतम् । विनापराधं मयि विरक्तता कथम् ? ” । इत्थं
कुर्वता दिनद्विकं त्रिकं व्यतीतम् । तदा तया चिन्तितम्—“ नूनमेतेन बाढेन मत्पतिः कुपितो जविष्यति, तर्हिहमस्यैव जर्त्तिकं करो-
मि, यथा जर्तो मम सुप्रसन्नतां भजते ” । इति विचिन्त्य सा जर्त्तिकपूर्वकं रोहकं प्राह—“ वत्स त्वत्पितरं मयि विषये सानुकूलं
कुरु । अथाहं तव दासी वर्ते । यत्कथयिष्यसि तत्करिष्ये ” । इत्युक्ते स सुधी रोहकः सुप्रसन्नो जातः । तदा पुनरपि सचन्द्रायार्थं
रात्रौ जनकं प्रतीति प्रोचे—“ हे तातोचिष्ठोचिष्ठ, अद्याप्यसौ नरो याति ’ । तदा पित्रा निगदितम्—‘ वत्स ! क्व ? मम दर्शय ’ ।
तदा तेन स्वशरीरच्छाया दर्शिता । तदा जनको वजापे—‘ इयं तु च्छाया, न पुमान् ’ । तदा रोहकेण प्रोक्तम्—‘ तात मयाग्रेऽ-
प्येवंविधो नरो दृष्टः ’ । इति श्रुत्वा रंगशूरो दध्यौ—‘ हा, मया बाढकवचनात्पत्नी दोषशंकया दृष्टापमानिता ” । ततः स उपशा-
न्तरोपः सन् रुक्मिणीं प्रति पुनरपि वद्वज्रत्वं जजे । तथा सा रोहकस्य निरन्तरेव जर्त्तिकं कुरुते । इतश्च रोहको निरन्तरं पित्रा स-
ह जुंक्ते । जर्त्तिकतरामपि तां जननीं प्रति न विश्वसिति ॥

अन्यदा स तातेन सह गत्वा सर्वाभ्युज्जयिनीं विद्वोक्याभास । ततस्ताते पुरमध्ये गते सति स रोहकः सिमानदीतटे
समेत्य समग्रामपि पुरीं देवकुलादियुक्तां रेणुमयीं कृत्वा तज्झणाय स्वयं प्रतीहारयत् स रोहकस्तस्थौ । तावता स्वल्पपरिवारसमन्वि-
तमभ्यमारुह्य समागच्छन्तं नृपं प्रति सावट्टनमिदं वचः स प्रोचे—“ ओ राजपुत्र कथं त्वं प्रासादश्रेणिविराजमानां पुरीं जंढयसि ?
यतस्तुरंगो नान्यत प्रवर्तयसि ? ” । इत्युक्ते नृपस्तदीयबुध्वा वाण्या च चमत्कृतः सन् वजापे—‘ अयं कस्य पुत्रः ? ’ । तदा समीप-

तः । ततः परं तौ ह्रीं गजरूपं कृत्वा तस्य मुनेर्दन्तघाताद्युपपन्नं विदधतुः । तदनन्तरं फटाटापञ्चयेकरं सर्पसर्पिण्यो रूपं विरचय्य, तथा पिशाचपिशाच्यो रौचरूपं निर्माय तौ छुष्टसुरौ तस्य मुनीश्वरस्योपपन्नं कर्तुं बभौ । परं स मुनिर्न कोञ्चं प्राप्नोत । एतावता देवेन्द्रस्याग्रमहिष्यौ रंजातिद्वोत्तापानाम्भौ वज्रायुधमुनिं नमस्कर्तुं यावता समागच्छतुः, तावता तौ छुष्टसुरौ ते देवेन्द्रप्रिये समागच्छन्तौ वीक्ष्य त्वस्तिं नष्टौ । तदानीं ताभ्यां शक्रपत्नीभ्यां नयकारकैर्वचनैस्तौ गाढं हृक्षितौ । ततः परं तस्य मुनेर्नैक्तिभावेन तदग्रे रंजादेवाङ्गना स्वयं विलासमनोहरं नृत्यं चक्रे । तथा तिलोत्तमा सपरिवारापि सप्तस्वस्त्रामन्त्रयपक्षिणं प्रवरं गीतगानं व्यधात् । ततः परं ते देव्यौ परिवारसमन्विते अपि ते मुनीन्द्रं प्रणम्य स्वस्थानं जग्मतुः । तथा स वज्रायुधमहासुनिरतिदुष्करां वार्षिकीं प्रतिमां पारयित्वा पुनर्गम-एकले विहरन् क्लेशंकरजिने शिवं गते एकदा सहसायुधभूजना सहसायुधमुनिसमागमं श्रुत्वा महता महोत्सवेन तत्र गत्वा ते मुनिप्रवरं नत्वा तदन्तिके सज्जर्मेदेशनां निशम्य प्रतियोधं प्राप्य शतवदनं पुलं राज्ये संस्थाप्य तस्यैव मुनेः समीपे व्रतमाददे । क्रमेण गीतार्थो जातः । ततः पितुः संघाटके संचूय तौ द्वावपि पितापुत्रौ विविधं तपः कुर्वन्तौ घृषीते विहारं चक्रतुः । तदनन्तरं तौ द्वावपि ईपत्तागन्धारसंज्ञके महीधरे समाख्य पादपोषागेन स्थितौ । ततः परं तौ वज्रायुधसहस्रायुधमुनी शुभ-ध्यानेन पापक्षयं विधाय नवमग्नैवेयकं प्राप्नोत ॥

॥ इति श्रीगद्यबन्धे श्रीशान्तिनाथचरितेष्टमनवमप्रवर्णनो नाम चतुर्थः प्रस्तावः ॥

महदन्तरम् ॥३॥

महदन्तरम् ॥३॥

महदन्तरम् ॥३॥

राक्षी । तत्कुक्षिसंज्ञवौ जयविजयनामानौ द्यौ नन्दनौ जातौ । इतः सुवर्णनगरस्याग्निः शंखचूपतेः पृथ्वीदेवीकुक्षिसंज्ञवा पृथ्वीसि-
नानाम्नी सुकन्यकाऽऽज्ञयधोषचूपस्य स्वयंवरा समागता । तदा तेनाज्ञयधोषेण हर्षप्रकर्षेण सा परिणीता । एकदा वसन्तसमये समागते
स राजा मनोद्वेगे पुष्पवनोद्याने राक्षीशतपरिष्ठितः क्रीडां कर्तुं गतौ । तदा तस्य राज्ञः पत्न्या पृथ्वीसेनया तत्र परिभ्रमन्त्या दान्तमदना-
भिधानो मुनिरेको दृष्टः । तदा तथा तस्याभै धर्मं श्रुत्वा प्रतिबोधं प्राप्य महीपतिमनुज्ञाप्य प्रव्रज्या प्रतिपन्ना । ततः परं राजापि ता-
मुद्यानद्वर्ष्मीं विद्वोक्य स्वपुरं समाधायौ । इतश्चान्येद्युस्तद्वृहे उभस्थतया विहरन्ननन्ततीर्थिकृत्समागतः । तदा तेन राज्ञा प्रासुरैरन्या-
नैः स तीर्थिकृत्प्रतिद्वान्जितः । तदा देवैस्तन्मन्दिरे पञ्च दिव्यानि चक्रिरे । ततश्चोत्पन्नकेवलस्य तस्य तीर्थिकृतः समीपे पुत्रद्वययुतोऽज-
यधोषवृषः प्रव्रज्यां प्रतिपन्नवान् । तदनन्तरं सोऽज्ञयधोषराजर्षिर्वैश्वतिस्थानकैस्तीर्थिकृत्कर्म निवध्य पुत्रद्वयसहितोऽपि कालं कृत्वाऽच्यु-
तकल्पे सुरोऽजवत् । ततश्च्युत्वाज्ञयधोषनृपजीवो हेमांगदनुपात्मजो राजा धनस्थो जज्ञे । जयविजयजीवावच्युतकल्पतश्च्युत्वा भव-
न्तौ जातौ ” । हे तात तेन मुनिना तयोश्चन्द्रतिद्वकसूरतिद्वकयोरग्र इति निर्गदितं, तदा तौ द्वावपि विद्याधरकुमारौ त्वद्दर्शनसमुत्क-
ण्ठितौ सन्ताविहायतौ । ततः परं तौ खचरकुमारौ कौतुकात्कुटुम्बयुष्मं क्षणमेकं ददृशुः । इतश्च ताभ्यां स्वविद्ययैतौ ताम्रचूरुपदि-
णावधिष्ठाय विद्यायाः प्रज्ञावेण स्वं गोपयित्वैवास्थापि ” ॥

ततस्तौ द्वावपि खचरौ मेघरथस्येदं वाक्यं श्रुत्वा प्रकटीच्य धनरथनृपस्य चरणौ प्राण्मेतुः । ततोऽनन्तरं तौ खचरकुमा-
रौ तस्य पूर्वजवतातस्य चरणौ प्रणिपत्य क्षणं स्थित्वा पुनः स्वस्थानं गत्वा संग्रामादाय दुस्तपं तपस्तप्त्वा केवलज्ञानं संग्राम्य पर-
मं पदं प्रापतुः ॥

॥ अथ पञ्चमः सर्गः ॥

इतश्चास्यैव जंबूद्वीपस्य पूर्वविदेहमध्ये पुष्कळावतीविजये पुण्डरीकिणी नाम पुरी विद्यते । तत्र नीतिकीर्तिजयश्रीणां मन्दिरं घनरश्मिनिधस्तीर्थकरो राजा बभूव । तस्य हे प्रिये अग्रभूताम् । आद्या प्रीतिमती, द्वितीया मनोहरी चाज्रवत् । इतो वज्रा-
गुञ्जीवो नवमग्नौवैयक एकचिंगत्साराण्ययुः प्रतिपाद्य ततश्च्युत्वाद्यप्रियाप्रीतिमतीकुदौ मेघस्वप्नसूचितः सुतत्वेन समुत्पन्नः । तथा
मन्दिरं घनरश्मिनिधस्तीर्थकरो राजा बभूव । तस्य हे प्रिये अग्रभूताम् । आद्या प्रीतिमती, द्वितीया मनोहरी चाज्रवत् । इतो वज्रा-
गुञ्जीवो नवमग्नौवैयक एकचिंगत्साराण्ययुः प्रतिपाद्य ततश्च्युत्वाद्यप्रियाप्रीतिमतीकुदौ मेघस्वप्नसूचितः सुतत्वेनावतीर्णः । ततः परं परिपूर्णसमये ताभ्यां
सहस्रायुधजनीवस्ततो मृत्वा तस्यैव नृपस्य द्वितीयप्रियायाः कुदौ रथस्वप्नसूचितः पुतत्वेनावतीर्णः । ततः परं परिपूर्णसमये महा-
तौ छावपि शुचिबद्धाण्यसमन्वितौ मेघरथद्वरथनागानौ नन्दनौ जातौ । क्रमेण तौ शैशवमतिक्रम्य कदाचार्यस्य समीपे सविनयं महा-
प्राज्ञतया द्वाप्तमतिकदाभ्यारां चक्रतुः । ततः परं तौ छावपि कुमारौ कदाकदापसंपूर्णौ रूपविनिर्जितमदनौ यावता क्रमेण यौवनं प्राप्तौ,
तावता सुमन्दिरपुराधीशस्य निहृतासिचूषस्य प्रिया बभूव । ततः परं मेघरथपत्नीभ्यां प्रियमिनामनोरमाभ्यां नन्दिपेणमेघसेनाजिधानौ प्रवरन-
कनिष्ठा पुत्री सुमतिनाम्नी द्दरथस्य प्रिया बभूव । ततः परं मेघरथपत्नीभ्यां प्रियमिनामनोरमाभ्यां नन्दिपेणमेघसेनाजिधानौ प्रवरन-
न्दनौ गस्तौ । द्दरथस्यैक एव पुनो रथसेनाजिधः संजातः । क्रमेण ते त्रयोऽपि शैशवमतिक्रम्य समसं कदाभ्यासं चक्रुः । इतश्चैक-
दा राजा घनरथः पुत्रपौत्रसमन्वितः सिंहासनमलंकृत्य सन्नामण्ये स्थितोऽस्ति, तावता मेघरथेन समधीतकदानां स्वपुत्राणामिति प्रो-
क्तम्—‘हे वत्साः स्वस्वग्रहाप्रकारानार्थं ग्रथोत्तराणि वदन्तु’ । ततस्तत्प्रचनमाकार्ये कनिष्ठेन पठितम्—

“कथं सम्बोध्यते ब्रह्मा दानार्थे धातुरत्र कः । कः पर्यायश्च योग्यानां को वादंकरणं नृणाम् ॥१॥”

श्रूयते जीवहिंसावान्निषादो नरकं गतः । दयादियुणसंयुक्ता वानरी त्रिदिवं गता ॥ १ ॥ ”

इत्युक्ते श्येनपक्षिणा मेघरथनृपपार्श्वे पृष्ठम्—‘ ओ राजन्मयाग्रे वानरीनिषादवृत्तान्तं कथय ’ । ततः स प्रोचे—

इह जगति वानरशताकीर्णा हरिकान्ता नाम पुरी वर्तते । तत्र वानरप्रतिपाद्वनतत्परो हरिपाद्वनमा चूपाद्व आसीत् । तस्यामेव नगर्यां क्रूरो यमकिङ्करप्रायो निर्देयः कृतघ्नशिरामणिर्निषादश्चैकोऽभूत् । स पापात्मा वनान्तरे गत्वा नित्यं वराहशूकरहरिणादिकानेकज्ञो जीवाञ्जघान । तथा तत्पुरासन्ने वने चूपप्रसादबद्धेन वहवो वानरा वसन्ति । तन्मध्ये नित्यं मांसविरता दयादाक्षिण्यशालिनी हरिप्रियान्निधाना कापि वानरी समचूत । एकदा स निषादः शस्त्रपाणिर्मृगयातत्परः सन्नग्रे घोरं व्याघ्रमेकं ददर्श । ततो नयन्तीतः संस्तं दृष्ट्वा क्वापि समीपस्थे वृद्धे चक्षितः । तदा तत्र पादपोपरि प्रसारितमुखं क्रूररूपां वानरीमेकां दृष्ट्वा पुनर्नयन्प्रान्तो जातः । तदा वानर्या तं व्याघ्रव्रस्तं समागतं ज्ञात्वा स्वकीयं प्रसन्नरूपं कृत्योपविष्टा । तदा निषादोऽपि विश्वासं प्राप्य तदन्तिके निषण्णः । ततः सा वानरी तं ज्ञातुसमं गणयित्वा तस्य शिरसि केशान् विट्णोति स्म । तदुत्सङ्गे शिरः कृत्वा स निषादः प्रसृष्टः । तदा व्याघ्रव्रस्त-रुतद्धे समागत्य वानर्युत्सङ्ग्यो शिरः कृत्वा तं मानवं प्रसृष्टं विद्वोक्य वानरीं प्रोवाच—‘ भजे! विश्वमध्य उपकारं कृतं कोऽपि न जाना-ति । मनुष्यस्तु विद्वोपेण न जानाति । अस्मिन्नर्थे कथा श्रूयताम्—

एकस्मिन् ग्रामे शिवस्वामी छिज आसीत् । एकदा स छिजस्तीर्थयात्रार्थं स्वमन्दिरान्निर्गत्य देशान्तरे भ्रमन्नेकस्यां महादृव्यां निपतितः । तदा वृषार्तः सन् जलं विद्वोक्यन्नेकं जीर्णकूपं ददर्श । तदा तृणमयीं रञ्जुं विधाय तया करपत्रकं बद्ध्वा स

इतथ कुर्कुदौ समस्तामपि पूर्वस्थितिं श्रुत्वा महापपविधितारं चात्मानं मनसा हीक्षयित्वा घनरथनृपचरणौ नमस्कृत्य स्वप्नापथेत्युचतुः—‘हे प्रजो अथावां किं कुर्वहे ?’ । तदनन्तरं राजा तयोः श्रीसम्यक्त्वसमन्वितोऽहिंसादाक्षणो धर्मः समादिष्टः । ताभ्यां भावसारतया स धर्मः प्रतीच्छितः । तदनन्तरं धर्मं संचाव्य तौ कुर्कुदौ मृत्वा भूताटव्यां ताम्रचूडस्वर्णचूडनभानौ देवयोनिमध्ये भूतेदेवौ जातौ । तदनन्तरं तौ विमानमारुह्य तत्रागत्य कृतोपकारं तं घनरथनृपं प्रणम्याज्जाद्विं विधाय तदीयां प्रशंसां कृत्वा तमनुज्ञाप्य स्वमाश्रयं जग्मतुः । राजा सुखेन चिरं राज्यद्वद्धर्मीं पादयामास ॥

इतश्चैकदा लोकान्तिकदैवस्तत्र समेत्य घनरथनृपं प्रतीति प्रोक्तम्—‘जोः स्वामिन् धर्मतीर्थं प्रवर्तय ’ । इत्युक्ते स ज्ञानतः स्वं निष्क्रमणकालं ज्ञात्वा सांवत्सरिकदानं दत्त्वा मेघरथसुतं राज्ये संस्थाप्य दीक्षां गृहीत्वा कर्मदायं कृत्वा केवलज्ञानं संप्राप्य नविकान् प्रतिबोधयन् श्रीघनरथनामा जिनः क्षितिमण्डले विजहार ॥

अथैकदा मेघरथभूपतिद्विगुञ्जात्रा युवराजेन हृदयेन सह प्रियाभिः समन्वितो देवरमाणोद्याने ययौ । तत्र गत्वाऽशोक्तरो-
मूढेऽसौ नृपतिर्निविष्टः । तदा नृपाग्रे कैश्चिद्भूतैः प्रेक्षाणक्रिया समारब्धा । ते नानाशस्त्रधराः कृत्स्निस्तस्रो भूतिमण्डितशरीराः सन्तः क्ष-
णमात्रमतिविस्मयकरं नृत्यं विदधुः । तथा तेषु नृत्यं कुर्वन्तु किंकिणीध्वजाविराजमानं विमानं चैकं व्योममार्गोदुत्तीर्थं नृपसन्निधौ स-
मागतम् । तन्मध्ये सुन्दराकारं नारीपुरुषयुग्मं निरीक्ष्य देवी नृपपार्श्वे इति पप्रच्छ—‘एतौ कौ ?’ । तदा राजा प्राह—

“हे देवि वैताड्यगिरावुत्तरश्रेण्यामलका नाम पुरी विद्यते । तत्र विद्युज्जथखेचरेन्द्रपुत्रः सिंहस्थनामायं विद्याधरेश्व-
रः । इयं वेगवतीनामन्यस्य नार्या । अनया सहितोऽसौ धातकीखण्डरूपे जिनवन्दनाय गतोऽनूत् । ततो वदमानो हे प्रिये यावदिहा-

विधुरतयावदत्—“अहो मयैकस्य दुःखस्य पारोऽद्यापि न संप्राप्तोऽस्ति, तावन्मम द्वितीयमपि दुःखं प्राप्तम् । अथ किं करोमि ? ” । इति विचिन्त्य राज्ञा तत्क्षणमेव मंत्रनिपुणा अनेके समाहूताः । ते सर्वेऽपि तस्या राजसुताया उपचारं कर्तुं दाग्नाः, परंतु गुणो न भवति । तावतैको मंत्रवादी नृपाग्रे प्रोवाच—“हे राजन्मम निर्मलं ज्ञानमस्ति, तेनाहं जानामि । मम कथितं शृणु—यदसौ द्विजो हृन्मसानोऽस्ति, स निर्दोष एव विद्यते । परं तदीयः संबन्धः श्रूयताम्—पूर्वमेनेन दयावता विप्रेण कान्तारवनमध्ये कूपात्सर्पवानरव्याघ्राः समुद्धृताः । तथा चतुर्यः कदादोऽपि समुद्धृतः । तैस्तदास्य विप्रस्य निगदितम्—‘त्वया स्माकं महानुपकारः कृतोऽस्ति । अथ त्वमपि कदाचिन्मथुरायां समागच्छे’ । इति निगद्य ते स्वस्थानं गताः । ततोऽसौ परित्रमन्नत्रागमत् । तदा वानरेण सत्फद्वारसौ सत्कृतः । तथा व्याघ्रेणास्य सत्काराय त्वत्पुत्रं विनाश्य तदीयमाजरणमेतसौ प्रदत्तम् । इतश्चासौ मुग्धचित्तो विप्रः स्वर्णकारस्य मिदनाय समागतः । व्याघ्रदत्तमाजरणं कदादस्य दर्शितम् । तदा कदादेन तदाजरणं समुपवास्य कृतघ्नतया तव ज्ञापितम् । त्वयाऽन्यायकारकत्वाच्चयशादायामसौ नीतः । एतावता दैवयोगेन मार्गे तेनैव सर्पेणासौ दृष्टः । समुपलक्षितश्च । तदा तेन फणिनाप्यस्योपकारं स्मरतैतद् द्विजमोचनाय व्रतान्तरे समागत्य त्वत्पुत्री दृष्टा । हे नाथ यद्यसौ विप्रो मुच्यते, तर्हि निश्चयेनेयं त्वत्पुत्री जीवति ” । ‘इत्थर्थे कमपि प्रत्ययं दर्शय’ इति नृपेणादिष्टे मांत्रिकस्ते महोरगं पुलीशरीरेऽवतारयामास । तेनापि तत्सर्वमनुमतम्, यन्मत्तवादिना प्रोक्तम् । तदनन्तरं यावता राजा संजातप्रत्ययः सन् तं द्विजं विमोचयामास, तावता जोगिना तं मुक्तं दृष्ट्वा दंशधवनान्निजं विषं प्रतिदृढीतम् । ततश्च राजकन्या निराकुब्जा जाता । तदनन्तरं मंत्रवादिना द्विजं प्रतीत्युक्तम्—‘जो विम तवानेन फणिना जीवितं दत्तम्’ । इत्युक्ते विप्रः प्राह—“अहो देहिनां चेष्टितं

विप्रो जदार्थं केषामास । तदा तथा दवरिकया विद्वग्य कूपमध्यात्कपिरैको निर्गतः । तदा द्विजो दध्यौ—‘ममाक्षेपः सफल्यो जातः’ ।
 पुनर्द्वितीयेद्वयायां दवरकेन करपत्रकं निबध्य मुक्तम् । तदा व्याघ्रसर्पो समागतौ । तदा तौ प्राणदायकत्वाद्ब्राह्मणस्य पादौ प्रणेमतुः । त-
 तश्च तेषां मध्ये जातिस्मरणपरिणितो वानरो घृभावक्षराणि द्विखित्वा द्विजं प्रतीतिं क्वापमयामास—“जो द्विज ! वयं मथुरानगरीस-
 भीषे वसामः । त्वया कदापि तत्र समागन्तव्यम् । किंचिदातिथ्यं करिष्यामः । तथाऽस्मिन् कूपे मनुष्यैकः पतितोऽस्ति । परं तु स त्व-
 यौ न निष्कास्यः । यतः स तव कुतश्चत्वं करिष्यति ” । इति कथयित्वा ते त्रयोऽपि स्वस्थानं ययुः । ततो द्विजेन चिन्तितम्—“एष
 मनुष्योऽपि वराकः कूपात्कथं न कृष्यते ? स्वदाक्त्या सर्वस्याप्युपकारो विधेयः । मनुष्यजनमन्यते देव फलं क्षेयम् ” । इति विचिन्त्य
 विप्रेण पुनरपि कूपे रज्जुं निक्षिप्य स मनुजोऽपि निष्कासितः । तदा तत्पार्श्वे द्विजेन पृष्ठम्—‘त्वं जात्या कः ? कुत्र वास्तव्यः ?’
 इति पृष्ठे स प्राह—“अहं मथुरावासी स्वर्णकारः केन चित्कारणेनात्र समागतः । दृष्टादितः कूपे पतितः । कूपमध्यप्ररुद्धदशखात्मा-
 लम्ब्य यावदहं स्थितोऽञ्जवम्, तावता वानरादयोऽपि पतिताः । परं ते समानकृत्वात्परस्परं त्यक्तवैरा जाताः । जो उपकारिस्त्वया वयं
 जीवापिताः । एक्वारं जो द्विज त्वं मथुरायां समागच्छेः ” । इति निगद्य स्वस्थानं ययौ । द्विजोऽपि जमण्डले ग्रमं स्तीर्थानि
 कुर्वन् कदाचिन्मथुरायां गतः । तदा वनान्तरे स वानरस्तं दृष्ट्वा समुपद्वह्य प्रमुदितः सन् पेवद्वैः फलैः प्रतियत्तिं चकार । एतावता
 व्याघ्रेणापि तं विप्रं निरीक्ष्य समुपद्वह्येति चिन्तितम्—‘एष महान् पुमान्मम जीवितदायकः, तर्ह्यस्य कंचिदुपकारं करोमि’ । इ-
 ति विमृश्य वाटिकामध्ये गत्वाऽविवेकत्वेन राजसुतं हत्वा तस्य बहुमूढ्यमान्नराणं समादाय तस्मै जीवितदायिने विप्राय प्रददौ । ततश्च
 प्रणामः कृतः । तदा विप्रोऽपि ‘दीर्घायुर्भव’ इत्यादिशेषं दत्त्वा मथुरानगरीमध्ये गत्वा स्वर्णकारगृहं पृच्छन् ययौ । तावता स्वर्णकारो

इत्युक्ते राजपुरुषैः स निषादो गाढवन्धनैर्वध्वा यष्टिमुष्टिप्रहारैर्मर्यामाणो यावता वध्यस्थाने नीतस्तावता व्याघ्रस्तत्र समागत्येति वच्चापे—‘अहो अस्य मारणं न युक्तम्’ । इति श्रुत्वा ते नृपपुरुषाः सविस्मयाः सन्तस्तच्च व्याघ्रजापितं नृपाग्रे शशंसुः । तदा कौतुकाद्भूयोऽपि तत्रागतः । तदा पुनरपि तेन व्याघ्रेण गदितम्—“ओ राजन्वस्य पापात्मनो विनाशं कुर्वतस्तथापि पापविज्ञा-
गो न विष्यति । पापजन्तवः स्वयमेव निजकर्मदोषाद्विपदि निपतन्ति” । इत्युक्ते सविस्मयो राजा प्राह—‘ओ व्याघ्र तव भ्वापद-
रूपस्य मानवी वाणी कुतः ? तथेदृशं विवेकचातुर्यं कुतः ?’ । इति पृष्टे व्याघ्रो जगाद—“ओ अस्मिन्नुद्याने विशिष्टज्ञानसम-
न्विताः सूरयः सन्ति । ते सर्वं कथयिष्यन्ति । तत्पार्श्वे प्रश्नं विधेयम्” । इति निगद्य स व्याघ्रो गतः । तथा स निषादः स्वदेशान्म-
हीपतिना निष्क्रासितः ॥

तदनन्तरं स राजा गुरुसमागमनं श्रुत्वा वनमध्ये गत्वा पनतपोधनपरिष्ठितं श्रीसूरिं वीक्ष्य भक्त्या वन्दे । तदनुक्रमेण सर्वानपि मुनीन्निमस्कृत्य गुरोरन्तिके समुपविश्याञ्जलिं कृत्वेति पप्रच्छ—“प्रज्ञो ! निर्बद्धज्ञानचक्षुषा त्वं सर्वं जानासि तेन कारणे-
नाहं पृच्छामि, कथ्यताम्, सा वानरी मृत्वा कां गतिं ययौ” ? । इति पृष्टे गुरोराचख्यौ—“अहो नृप ! सा वानरी शुनन्ध्यानवशान्मु-
त्वा त्रिदिवं गता । यदुक्तमागमे—

तवसंजमदाणरञ्चो पयश्च न्हदो किञ्चालू अ । गुरुवयणरञ्चो निच्चं मरियं देवेषु जोयेइ ॥१॥”

इत्याकार्यं भूयः भूषोज्वादीत्—“ओ जगवन् यो जाता कर्मणा च नीचप्रवृत्तपापकर्मतत्परः स निषादो मृत्वा क्व

विद्वोक्थयताम् । इह ये क्रूराः प्राणिनस्तैः कृतज्ञत्वं समाश्रितम् । अन्यैः कृतघ्नत्वं कृतम् ” । इति स्वरूपं विद्वोक्थय विप्रः प्रो-
क्तवान्—यतः

ॐ दो पुरिसे धरुं धरा अहवा दोहिं पि धारिया धरणी । लवयारे जस्स मई लवयारं जो न विहमरइ ?
इत्युक्ते राज्ञा पृष्ठः सन् स विप्रः स्वकीयां कथां साद्यन्तां नृपाग्रे कथयामास । तदा नृपेण संतुष्टेन स शिवस्वामी विप्रः
सुतरां सत्कृत्य देशस्वामी कृतः । ततश्च स विप्रः स्वदेशे गत्वा नागपूजाकृते नागपञ्चमीं प्रवर्तयामास ॥

इति कथानकं व्याघ्रेण वानर्या अग्रे कथितम् । “ यथा तेन विप्रेण स्वर्णकारविश्वासाद्विपदः संप्राप्ताः, (तथा) हे
वानरि ! त्वमप्यस्य निषादस्य विश्वासं मा कुर्याः । असावपि तव तथैव महानर्थं करिष्यति । तत एतं मम भद्राहेतवे सुञ्च ” ।
इत्युक्ते सुन्दरस्वजावा वानरी तं न मुमोच । तदा व्याघ्रस्तस्यैव तरोरध लपविश्येति व्यचिन्तयत्—‘ अहो वानर्याः कीदृशं निश्चलत्व-
मस्ति ? ’ । ततः हृणेन स जागरूकः जातः । तदा वानरी तदुत्सर्गे मस्तकं दत्त्वा मुक्ता निष्काकुद्वा जाता । तदानीं व्याघ्रेण तां
प्रमुक्तां निरीक्ष्य समीपे समागत्य निषादं प्रतीत्युक्तम्—“ नोस्त्वमेतस्या वानर्या विश्वासं मा कुरु । यदि त्वं हितमिच्छसि तर्हि
सप्तदिनह्रुधितस्य मेममां समर्पय । त्वं सुखेन जीव । अन्यथा कुशलेन गृहं न यास्यसि । अपरं च त्वमेत्यपि कथं न श्रुतमस्ति यत्पुरा
वानरेण हतो नृपः ? ” । इत्युक्ते निषादेन कथितम्—‘ जो व्याघ्र तर्हि तां कथां कथय, यथाहं शृणोमि ’ । इत्युक्ते व्याघ्रोऽवबी-

ॐ द्वौ पुरयौ धरतो नरा, अथवा द्वान्यमपि धारिता धरणी । उपकारे यस्य मति उपकार यो न विस्मरति ॥१॥

ति” । इत्युक्ते स भुजङ्गः सुप्रसन्नः सन् स्वार्थकृते चित्रद्वेखां सारिकां समादिदेश । तदा चित्रद्वेखा गङ्गादत्तं चञ्चुपुटं समुत्पाद्य क्वापि महाह्रदे सुमोच । तदा स जेको नीरमध्ये प्रविश्य सुखेन स्थितः । क्वाणन्तरेण तदीयं चित्राञ्जिप्रायमजानती सारिका प्राह—
 “जो गङ्गादत्त शीघ्रं समागच्छ । स्वामी प्रियदर्शनः कष्टेन वर्तते । स्वसमीहितं कृत्यैहि” । इत्युक्ते गङ्गादत्तेन निगदितम्—‘हे सारिके शृणु—

बुभुक्षितः किं न करोति पापं, द्वीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ।

आख्याहि जज्ञे प्रियदर्शनस्य, न गङ्गादत्तः पुनरेति कूपम् ॥ १ ॥”

इत्यात्मचिन्तितं तस्याः समाख्याय स पुनरपि तां प्रतीति समाचख्यौ—‘हे जज्ञे ! त्वयापि तस्य विद्यातो न कदापि विधेयः’ । इत्युक्ते सा स्वस्थानं ययौ ॥ हे राजंस्तथान्यायेन ह्युधर्तस्य कृत्याकृत्यविदुरत्वं न भवति । तस्मात्त्वं मां प्रीणयाहारादिना, यद्या मम प्राणा न यान्ति” । एवं श्येनवाक्यं श्रुत्वा भूपः प्राह—‘जो भञ्ज ! यदि त्वं ह्युधितोऽसि, तर्हि तव प्रवराहारं यच्छामि’ । तदा श्येनपक्षिणा पुनरप्युक्तम्—‘जो नृपामिवं विनाऽन्य आहारोऽस्माकं न रोचते’ । तदा नृपेण जापितम्—‘सूनायाः समानीय तदपि दास्यामि’ । इत्युक्ते स पक्षी प्रोवाच—“यदि मम पश्यतोऽपि प्राणिनां शरीरं नित्या पल्लवं दीयेते, तदा मम तृप्तिर्भवति, नान्यथा” । तदा राज्ञोक्तम्—“जोः पक्षिण्यं पारापतः पक्षी तुल्यधृतो यावन्मात्रो भवति, तावन्मात्रं मम शरीरस्य पल्लवं नित्या तव दास्यामि” । इत्युक्ते तेन पक्षिणा तत्प्रतिपन्नम् । तदा नृपस्तुलां समानाय तदीय एकपात्रे पारापतद्विजं न्य-

यास्यति ? ” । इत्युक्ते सूत्रिञ्जितम्—

जीवहिंसामुषावादस्तैन्यान्यस्त्रोनिषेवनैः । परिग्रहकषायैश्च विषयैर्विवशीकृतः ॥ १ ॥

कृतघ्नो निर्दयः पापी परद्रोहविधायकः । रौद्रध्यानपरः क्रूरो नरो नरकजाग्रवेत् ॥ २ ॥ ”

पुनर्गुरुञ्जितम्—नो राजेन्द्र प्रस्तावादपरातिद्वयद्वक्षणमपि शृणु—

‘पिथुनागोमतिश्चैव मित्रे शाठ्यरतः सदा । आर्तिध्यानेन जीवोऽयं तिर्यग्गतिमवाप्नुयात् ॥ १ ॥

मार्दवार्जवसंपन्नो गतदोषकषायकः । न्यायवान् गुणगृह्यश्च मनुष्यगतिज्ञाग्रवेत् ॥ २ ॥ ”

इति निशम्य पुनर्नृप आह—“ प्रजो स व्याघ्रो मनुष्यवाणी जजड्य, तत्किम् ? । येनाहं निपादविनाशनं कु-

र्वन् वदामि त्वद्विदितः ” । इति प्रश्ने विहिते पुनः सूस्त्रिवाच—“ जूपते तत्कारणं शृणु—सौधर्मकद्वेप शक्रसामानिकः सुरोऽस्ति । त-
स्य प्राणप्रिया देवी च्युत्वा क्वापि मनुष्यजने बभूव । तस्या देवाङ्गनाया रक्षपादसुरास्तद्वहनसुरसमीप इति पृच्छन्ति स्म
—‘ हे स्वामिन् तस्मिन् विमाने कापि देवता न विष्यति न वा ? ’ । तदा तेनोक्तम्—‘ वनमध्य एका वानरी विद्यते, सा मृ-
त्वेह समेष्यति ’ । इत्युक्ते तन्मध्यादेको देवो व्याघ्ररूपं विधाय तस्याः परीक्षार्थमिहागतः । तेन स दिव्यशक्तिर्व्याघ्रो मनुष्यवा-

विज्ञातः—“स्वामिन् वर्धाप्यसे । यतोऽयं तव नगरोद्याने शुष्मत्पिता श्रीघनरथनामा जितः समवसृतोऽस्ति” । इति निगम्य स राजा नृपप्रकर्षपरितो रोमाञ्चितवारीरः संस्तस्मै पास्तोपिकं सुवर्णोदिकं महदानं दत्त्वा कुमारसंयुतो गजतुरङ्गमसामन्तमण्डलिकादिसमस्तपरिवारपरिहृतो महतोत्सवेन श्रीजिनेश्वरं नन्तुं समाययौ । तत्र समागत्य जगन्तं प्रणिपत्य समस्तानपि तपोधनान् वन्दित्वा जक्तिजावितचित्तो यथास्थानं निपसाद । अत्रान्तरे स श्रीजिनः सर्वसाधारणगिरया समस्तजन्तूनां प्रतिबोधयेदृशीं धर्मदेशनां विदधे—“जो जव्या शुष्मान्निः श्रीजिनपूजेन वन्दने च तथापूर्वज्ञानश्रवणे निरन्तरं प्रमादो न विधेयः । यः पुण्यवान् जीवो धर्मकर्मण्यप्रमत्तो भवेत् तस्य कष्टान्यपि सूरस्येव सुखानि रयुः” । इत्युक्ते गणधरश्चैको जिनं नत्वेति विद्वपयामास—‘स कः सूरनामा ? यो धर्मकर्मण्यप्रमत्तो बभूव ?’ । इति पृष्ठे जगवान् प्राह—“जो जह्नु यदि तव श्रवणेच्छास्ति, तर्हि सावधानतया तदाख्यानं श्रूयताम्—

अथ सूरराज (वरसराज) कथा

इहैव जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रे क्षितिप्रतिष्ठितं नाम पुरमस्ति । तत्र प्रजापादान्ततपरो गुणरत्नमन्दिनं वीरसिंहनामा नृपतिरासीत् । तस्य नृपस्य शीढाढाङ्कुरधारिणी वामाङ्गहारिणी धारिणी नाम प्रियाजवत् । एरुदा स राज्ञी स्वसमर्थेऽग्रे गच्छन्तं सुरेन्द्रं दृष्ट्वा जजागार । तदनन्तरं सा नृपप्रिया प्रातः समुत्थाय तं स्वप्नं स्वचर्तुः कथयामास । तदा राज्ञा स्वचित्ते विचार्य प्रोक्तम्—“प्रियेऽस्य स्वप्नस्य प्रज्ञावात्पुत्रो भविष्यति । परं तु चन्द्रमानदेवन्द्यदर्शनात् स पुत्रः किञ्चिच्चन्द्रो भविष्यति” । इत्युक्ते क्रमेण परिपूर्णसमये पुत्रो जातः । तस्यान्निधानं पितृभ्यां स्वप्नानुसारेण देवराज इति प्रतिष्ठितम् । तस्मिन् पुत्रे प्रवर्धमाने मति सा राज्ञी पुनरप्येकदा स्वसमर्थे शंखोज्ज्वलं पुष्टदंढं निजोत्सङ्गवर्तिनं वृषभमेकं निरीक्ष्य जागरूका सती प्रातर्चयं प्रतीति जगाद—“स्वामिन्प्रिया-

[illegible]

दृष्ट्वा कदाचार्य इति दध्यौ—‘अयं कोऽपि चाद्वारूपोऽपि शस्त्रकर्मणि विचक्षणोऽस्ति, य एवं वेत्ति’ । इति विमृश्य तेन कदापि किं तेन पृष्टम्—‘जो वत्स त्वं कुतः समागतः ?’ । तदा वत्सराजेनोक्तम्—‘तातहं वैदेशिकोऽस्मि’ । पुनः स ग्राह—‘हे भद्र स्वहस्ते शस्त्रं कृत्वा एकवारमात्मीयं शस्त्रकौशल्यासमदश्रे प्रकाशय’ । इत्युक्ते तेन वत्सराजेन प्रस्तावं विज्ञाय स्वकीयशस्त्राभ्यासस्तेषामग्रे प्रकाशितः । एतावता तेषां कुमारणां तत्रैव चोजनं समागतम् । तदा ते सर्वेऽपि भोजनं कर्तुमुपविष्टाः । तदा तैः कुमारैस्तत्कालाभ्याससंस्तुभैर्हताग्रहेण स वत्सराजोऽपि चोजितः । तदनन्तरं स संध्यां यावत्तत्रैव तस्थौ । एतावता—रक्षपालं विना वत्सरूपाणि सकाद्वेऽपि (शीघ्रतया) स्वयं गृहे गतानि । तदा श्रेष्ठिना विमलाधारिण्यौ प्रति निगदितम्—“अद्य वत्सरूपाणि भद्विसेऽप्यागतानि, तर्हि कारणम् ? अमीषां रक्षको ज्वत्पुत्रः समाययौ न वा ?” । तदा विमलया प्रोक्तम्—“श्रेष्ठिनिमानि वत्सकानि सकाद्वेऽपि समागतानि, तत्कारणं किमपि न जाने, परं वत्सराजो नाद्यापि समागतोऽस्ति” । इत्युक्ते सति सन्ध्यासमये स वत्सराजः समागतस्तदा मात्रा गतृष्यसा च तस्थेति निगदितम्—‘वत्सेयती वेदा तव क्व द्वाशा ?’ । तदा तेनोक्तम्—“मातरहं वत्सकानि चरणाय मुक्त्वा बहिः सुप्तोऽभूवम् । मम निद्रा समागता । केनाप्यहं न विबोधितः । स्वयमेव जागरितः” । इत्युक्ते ताभ्यां किमपि नोक्तम् । तदनन्तरं द्वितीयेऽपि दिने स्वयं कलाभ्याससंसे स्थितः, वत्सरूपाणि सकाद्वेऽप्यागतानि । तृतीयेऽपि दिने तथैव संजातम् । तदा श्रेष्ठिना तयोर्धरिणीविमल्योरग्र उपालंजनः प्रदत्तः “यदयं वत्सराजो वत्सकानि विमुच्य न ज्ञायते क्वापि याति । वत्सकानि सकाद्वेऽपि समागच्छन्ति” । इति निगदिते सति ताभ्यां सरोपतया तस्य वत्सराजस्य कथितम्—“अरे तव किमेतद्विस्मृतं ? यत्परदेशे समागत्य परगृहे कर्मकस्त्वं क्रियमाणमस्ति । नोजनमपि कष्टेन प्राप्यते । ईदृशे संयोगे उपालंजान् वत्स कथं दापयसि ?” ।

—

राखराखायां प्रसुप्तया कैलास इवोज्ज्वलः स्वप्ने वृषगो दृष्टः । तत्पञ्चावात् किं फलं जविता ? ” । इति कथिते राज्ञा मदितरा—
 “ हे देव्येतरवज्जन्मपञ्चावात्पुत्रो जायते । परं स सुतो राज्यभारधोरियो महावद्वान् जागयवान् संपत्स्यते ” । इति विचारं समान्कार्ये
 “ हे देव्येतरवज्जन्मपञ्चावात्पुत्रो जायते । परं स सुतो राज्यभारधोरियो महावद्वान् जागयवान् संपत्स्यते ” । इति विचारं समान्कार्ये
 “ हे देव्येतरवज्जन्मपञ्चावात्पुत्रो जायते । परं स सुतो राज्यभारधोरियो महावद्वान् जागयवान् संपत्स्यते ” । इति विचारं समान्कार्ये

धारिणीप्रियापि हर्षधारिणी वचूव । क्रमेण शुभवेद्यायां गुते जाते सति तेन राज्ञा दगाहिकानन्तरं सर्वस्वजनं स्वमन्दिरे समाकार्य
 “ हे देव्येतरवज्जन्मपञ्चावात्पुत्रो जायते । परं स सुतो राज्यभारधोरियो महावद्वान् जागयवान् संपत्स्यते ” । इति विचारं समान्कार्ये

मिनं विपमरोगादितं वीक्ष्य दुःखितोऽचूत् । इतः लोकाः सर्वेऽप्येकत्र संचयेत्यादोचयन्ति स्म—“ अयं देवराजनामा नृपाङ्गजो
 यमपि वयसा ज्येष्ठो विमते, पुनस्तथापि गुणज्येष्ठोऽयं वत्सराजो नृपो जवति, तर्हि नव्यम् ” । ईदृशीं दोकोक्तिं श्रुत्वेकन मंत्रिण ।
 सहादोच्य देवराजेन गजादिकं रौन्यं स्वायत्तं चक्रे । एतावता वीरसिंहनृपेण महाव्याधिनिपीडितनापि जनमुखात् संन्यं समाक-
 एथेति समाव्यातम्—“ अहो तेन मंत्रिणा कार्यमेतदुक्तं कृतम् । यदयं वत्सराजकुमार एव राज्ययोगो नापरः । परमीदृशस्वरूपोऽहं
 किं करोमि ? ” । इत्युक्त्वा स वृषतिरायुःक्षये विषनः । तदनन्तरं देवराजेन पैतृकं राज्यं जनापुरागं विनापि समाश्रितम् । ततः परं
 वत्सराजोऽपि विनयादिगुणान्वितः सन् पैतृकदेवराजस्य प्रणामादिरत्निकां चकार । तथापि देवराजपदकारो सचिवः रामस्तमपि
 जने तस्मिन् वत्सराजे सानुरागं ज्ञात्वेति दग्धौ—“ अयं वर्धमानो राज्यं हारिष्यति । यद्युक्तं नीतिगारो—

तदस्मिन्नहिते स्वस्य नोपेक्षा गुज्यते खलु । कोमदोऽपि रिपुभेद्यो व्याधिवद्बुद्धिरादिना ॥१॥ ”

राज्यापहारः प्रथमं देशान्तरगतिस्ततः । परवेदमनिवासश्च तथा कष्टेन भोजनम् ॥ १ ॥

हा पुत्र प्रेषितोऽस्यद्य त्वमिन्धनकृते कथम् । आवकाभ्यामधन्याभ्यां यदद्यापि समेषि न ॥ २ ॥ ”

ते द्वे अपि खेचर्याविति श्रुत्वा तदीयं वृत्तान्तं ज्ञात्वा तत्र देवकुले समागत्य वत्सराजस्य मातृमातृष्वस्तोः स्वरूपैव जज-
दपतुः—“ हे वत्सराजावां त्वष्ट्रियोगात्त्यां सकलेऽपि पुरे ज्ञान्त्वा ज्ञान्त्वेहायाते । त्वमात्मानं दर्शय ” । इत्युक्ते स प्रासादमध्य-
स्थित इति दध्यौ—“ मम मातृमातृस्वस्रोरागमनं सांप्रतं न घटते । नूनमेते ते एव खेचर्यौ मायया कञ्चुकार्धमनेकरूपां विरुम्बनां
कुरुतः” । इति ध्यात्वा स मतिमान् वाक्यमपि न ददौ । तदनन्तरं सूर्योदयसमये संजायमाने सति गढस्वरेण पूकृत्य पूकृत्य स्वस्थानं
गते । ततः परं कुञ्चिकाविवरेणोद्योतं समादोक्ष्य स वत्सराजः कपाटोदघाटनं विधाय वह्निर्नित्य श्रीखण्डतस्कोटरे तं कञ्चुकं
संगोप्य कावाकृतिं गृहीत्वैकं सामान्यकाष्ठं करे कृत्वा गेहाग्निमुखं समागच्छन् पुरद्वारे समागतः । तत्र दौवारिकस्य हस्तस्थितं काष्ठं
दत्त्वा तस्य गृहं गच्छतो यत्र चन्दनपरिमल उत्थितस्तत्र तत्र समग्राऽपि जनो विद्वोक्ष्यति, इति च विचिन्तयति—‘ चन्दनगन्धः
कुतः स्फुरति ? ’ । इति विस्मयं धृत्वा तं काष्ठञ्चास्वाहकं विद्वोक्ष्येति चिन्तितम्—“ वायुयोगात्कुतोऽपि गन्धः समागच्छन्नस्ति ’ ।
जनेष्विति विमृशनां कुर्वन्तु स स्वगेहे समागत्य मध्ये प्रविश्य तानि काष्ठखण्डान्येकत्र संगोप्य तन्मध्यादेकं खण्डं मातृष्वसुः करे समर्प्य
वत्सराजेनोक्तम्—“ हे मातृजगिनि त्वया सौगन्धिकहृद्दे गत्त्वैतद्विक्रीय यावन्मात्रं धनं समागच्छति, तावन्मात्रं समानय ” । इत्युक्ते
तथा विमदाया तच्चन्दनखण्डं विक्रीय प्रचुरं धनं समानीय वत्सराजस्य दर्शितम् । तदा वत्सराजेन तथोक्तिरिति निगदितम्—“ अथ युवा-

इति निगदिते तेन मातृज्वलस्यै प्रोक्तम्—‘अहं वत्सकानि न चारयिष्यामि । अस्य व्यवहारिणोऽग्र इति निगद्यम्’ । तदा श्रेष्ठ-
नोज्ञे जनन्या निवेदितम्—“अयं मत्पुत्रो बालरूपो मुग्धतया क्रीडां करोति । भवतां वत्सकानि न चारयति । अस्मान्निर्घनमपि
काश्चित्तम्, परं स बाढत्वान्न मन्यते” । ताभ्यामश्रुपातं विधायेति निगदिते श्रेष्ठना सदयत्वेन तयोस्त्युक्तम्—‘बाढा ईदृशा इच्छानु-
रूपा जवन्ति’, इत्युक्ते ते द्वे अपि मौनमाश्रित्य स्थिते । अथ वत्सरानो निरन्तरं प्रातरुत्थाय तेषां कुमारणां पार्श्वे गत्वा कला-
न्यासं करोति, तत्रैव जुंक्ते । एकदाऽभव्या पृष्टम्—‘रे वत्स सन्ध्यां यावत् क्व तिष्ठसि ? क्व गच्छसि ? भोजनं कथं करोषि ?’ ।
तदा तेनोक्तम्—“यत्र कुमाराः कलाभ्यासं कुर्वन्ति । तत्राहं गच्छामि । तैः सह कलाभ्यासं करोमि । तत्रैव भोजनमपि मया विधी-
यते” । इत्युक्ते धारिणी माता साश्रुलोचना सती तं पुत्रं प्रतीतिजगाद—“हे वत्स त्वमावयोश्चिन्तां कथं न करोषि ? हे नन्दनाल्मी-
यष्टह दन्धानि न सन्ति । कुतोऽपि समानयसि तद्धि नञ्यम्” । इति जननीवचः श्रुत्वा स प्राह—“मातः श्रेष्ठिपार्श्वकुठा-
रिका कावाकृतिश्च यावता मम प्रदीयताम् । यथाहं वहिवन्नन्तरे गत्वा सारमिन्यनं समानयामि” । इत्युक्ते ताभ्यां तत्कुठारिकादि-
कं याचित्वा तस्मै समर्पितम् । तदनन्तरं स वत्सरानः प्रजाते कुठारिकासमुदायं गृहीत्वादवीमेकां ययौ । तत्र नानाविधान् द्रुमान्
पश्यन्नििति दध्यौ—“यदि प्रवरः कोऽपि चन्दनद्रुमो कुर्वता तेन देवकुट्टिका दृष्टा । तन्मध्ये सप्रज्ञावां यक्षप्रतिमां बिब्लोक्य प्रणिपत्य
यामि” । इति विचिन्त्य तत्रैव वनमध्ये परिभ्रमणं कुर्वता तेन देवकुट्टिका दृष्टा । तन्मध्ये सप्रज्ञावां यक्षप्रतिमां बिब्लोक्य सादरं वि-
स यावद्बूर्खोऽस्ति, तावद्दूरतः शुभ्रगन्धं समाघ्रायेति व्यचिन्तयत्—‘नूनमत्र वने क्यापि चन्दनद्रुमोऽस्ति’ । इति बिब्लोक्य सर्वेऽपि निर्धारिताः ।
लोकयता तेनैकत्र सर्पवेष्टितश्चन्दनद्रुमो दृष्टः । तं बिब्लोक्य साहसेन तं घट्टं प्रकंप्य (धूनयित्वा) ते विपहराः सर्वेऽपि निर्धारिताः ।

किं च-ब्रह्मा येन कुलादावन्नियमितो ब्रह्माण्डजाएकोदरे विष्णुर्धेन द्वावावतारगह्वरे द्विषः सदा सङ्कटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके जिह्वाटनं कारितः सूर्यो आस्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ ३ ॥

इति विमृश्य मनसि चिन्ता न कर्तव्या ” । इति निगद्य तथा राजपत्न्या सहर्षितया तयोर्जगिन्योरिति निवेदितम्—
, इमां हस्तिनीं समाख्य पुत्रेण सह युवाभ्यां मम गृहे समागम्यताम् ’ । इत्युक्ते ते द्वे अपि श्रेष्ठिनं प्रतीतिं जगदतुः—‘ आवाभ्यां
त्वद्गृहे संस्थिताभ्यां यत्किञ्चित्तवाप्रियं कृतं, तत्त्वया दाम्यताम् ’ । श्रेष्ठिना तदा मोक्षम्—‘ मया वणिग्मन्त्रेण युवां यत्कर्म
कारिते, तद्युवाभ्यां दान्तव्यम् ’ । इति कथयित्वा श्रेष्ठी चरणयोर्निषतति । तदनन्तरं ते द्वे अपि वत्सराजेन समं जगिन्या उपरोधेन
नृपमन्दिरे जग्मतुः । तदानीं स राजा तयोर्निवासयोग्यं समग्रसागरीसमन्वितं प्रवरं मन्दिरं दत्त्वा वत्सराजं प्रत्युवाच—‘ वत्स तव किं
ददामि ’ । इति निगदिते तेन जगितम्—“ स्वामिन्नहं दिक्से तव सेवां कारिष्ये, तथा रात्रौ त्वयाहं गृहे प्रेष्यः । त्वत्समीप एत-
द्याचे । अपरं किमपि न प्रार्थयामि ” । तदा राज्ञा तत्प्रतिपन्नम् । ततः परं स नृपसेवां कर्तुं दाशः । नृपेण तदीये गृहे धान्यघृता-
दिकं यद्विद्वोक्तते, तत्सर्वं प्रचुरमपि प्रेषितम् । तेन ते सुखेन तिष्ठन्ति ।

अन्यदा भूपतिस्तं वत्सराजं विसृज्य रात्रौ सुप्तः । पश्चित्तद्गृहं याविकेवैष्टितम् । तदा वत्सराजः करेण खड्गं विधृत्य
वासगृहस्य वह्निर्विनीतत्वेन तस्थौ । एतावता मध्यरात्रिसमये राजा जागरितः रात्र् कारयाश्चिद्वदुःखिन्याः स्त्रियाः करुणस्वरेण रुदनं
शुश्राव । तदा राज्ञा सर्वे प्राहरिकानरा आह्वयिताः । पुनः प्रमादेन ते प्रसुप्ताः सन्तः प्रत्युत्तरं न ददुः । तदानीं वत्सराजो जजह्व—

द्यां परगृहे कर्म न कर्तव्यम् । यत्किञ्चिदनपानादिकं विदोष्यते तदनेन विरोधेन विधेयं । श्रेष्ठिनो नाट्यकमपि यथायोग्यं देयम् । अस्मिन्निष्ठिते पुनरपरं स्वाहं गृहीत्वा चतुष्पथे विक्रीय धनं कर्तव्यम् एतानि चन्दनकाष्ठानि सन्ति । एतत्प्रसादेन धनस्य न्यूनता न्नवदृष्टे न न विष्यति । अथ न्नवतीच्यां पराधीनत्वेन न स्थेयम् । अहं तु खेच्छया सप्तमपि दिनं कीदृशिव्यामि । रात्रौ शयनार्थं सत्तत् गृहे समेव्यामि । किमप्यसौख्यं युवाच्यां न धार्यम् ” । इति कथयित्वासौ वत्सराजः कुमारानां समीपे शयौ । तदा तैरुक्तम्—
 ‘ हे ज्ञातः कव्ये त्वं कथं नात समागतः ? ’ । तदा वत्सराजेन प्रोक्तम्—‘ शरीरे तादृशं निरामयत्नं नाचूत्, तेनाहं नागतः ’ । ततोऽनन्तरं राजकुमारैर्व्यापे—“ ज्ञो मित्र कथं न्नवदीयं सदनं न विगः । अन्यथा त्वन्मिदनाय समागता अन्नविष्याम ” । इत्युक्ते वत्सराजः प्रसुदितः । ततः परं कदाचार्येण वत्सराजसमीपे पृष्टम्—‘ ज्ञोः सत्पुरुष त्वं किं कुद्वाम् ? कस्तव पिता ? का जननी ? क्व त्वदीया जन्मभूमिः ? ’ । इत्युक्ते तं कदाचार्यं प्रति वत्सेन सगास्यातम्—‘ एतन्मादीयं स्वरूपं सांप्रतं न गच्छनीयम् । प्रस्तव्ये सर्वमपि कथयिष्यामि ’ । इति निगदिते तैः कुमारैस्तद्भावं विज्ञायाकारगोपनमेव निधाय तस्मै वत्सराजाय भोजनवरानादिकं सर्वमपि परमगीत्या प्रदत्तम् ॥

अथैकदा कदाचार्यस्तान् सर्वान् कुमारान् गृहीत्वा वत्सराजमपि सार्धं समाकार्य राजसमीपे शयौ । तदनन्तरं ते कुमारान् नृपं त्रिपुल्य यथास्थान उपविष्टाः । तदा नृपेण तं वत्सराजकुमारं नवीनं दृष्ट्वा तेषां समीपे पृष्टम्—‘ हे वत्सा युष्मदन्तिके कोऽयं कुमारो दृश्यते ? ’ इति पृष्टे तैरुक्तम्—‘ अस्मावस्माकं प्रतिपन्नान्धवो वर्तते ’ । तदनन्तरं राजा कदाचार्यसमीपे पृष्टम्—‘ अयं कस्य नन्दनः । अस्य विद्वानं कीदृशं विद्यते ? ’ । इति नृपेण प्रोक्ते रा कदापण्डितोऽप्यदीत—“ हे स्वाभिगहस्य कुमारस्य

तम्—‘सा पापात्मिका दुष्टदेवता पुरुषाणां भवनाथैर्विधं कर्म करोति’ । पुनः केनापि पृष्ठम्—‘स्वामिन् देवताः किं मांसं खादन्ति ?’ । तदा स्वामिना कथितम्—‘खादन्ति न, परं तासां भयं क्रीमा’ ।

तदनन्तरं वत्सराजस्तत्परिस्थानशाटकं गृहीत्वा स्वगृहं गत्वा यावत्सुप्तस्तावत्प्रजातं जातम् । ततः प्रजाते जाते तत्सुप्तमादाय स राज्ञः समीपे समागत्य प्रणामं विधाय यथास्थाने यदा निपत्यस्तदा राज्ञा प्रस्तावं वीक्ष्य रात्रिचान्तस्तत्पार्श्वे पृष्ठः । तदानीं वत्सराजेनापि समाचारः समग्रोऽपि नृपाग्रे निवेदितः । तदेवतानीति वस्त्रं नृपस्य समर्पितम् । ततः परं नृपोऽपि तद्विव्यवस्त्रं रत्नमणि-तमान्तं दृष्ट्वा विस्मितः । तदा वत्सराजन्नापितं सर्वं सत्यमेव मेने । ततश्च नृजुजा समीपनिविष्टाया राज्ञ्याः कमलश्रीनाम्न्यास्तद्विव्यवस्त्रं प्रदेदुः । तदा तथा राजप्रसादं प्राप्य तत्क्षणमेव तत्परिस्थानवस्त्रं प्रादृतम् । तदाग्रेतनः कञ्चुको न शोचते । शाटकसदृशो कञ्चुको विदोष्यते । ‘हे प्राणेश यदि शाटकसदृशः कञ्चुको भवति तदा सुन्दरम्’ । इत्युक्ते नृपेण वत्सराजस्य प्रोक्तम्—‘हे वत्सराज ! तव मातृप्लसुः शाटकसदृशः कञ्चुको विदोष्यते’ । तदा वत्सराजेन जापितम्—‘स्वामिन् सोऽपि न विष्यति’ । इति निगद्य वह्निर्वनमध्वे गत्वा चन्दनतरुकोटरस्थितं तं खेचरीकञ्चुकं प्रवरत्नजटितं समानीयासौ कुमारस्तदीयं संवन्धं नृपाग्रे निगद्य नृपतेरपर्यामास । ततः कोणीजुजा स कञ्चुकः प्रियायै प्रदत्तः । ततः परं देव्या स कञ्चुकस्तत्कादमेव हर्षितचेतसा परिदधे । तदनन्तरं तयोः शाटककञ्चु-कयोरसदृशं चोत्तरीयवस्त्रं निरीक्ष्य सा राज्ञी पुनरपि हृदयेऽर्पितं चकार । यथा यथा दान्नः स्यात्तथा तथा दोनो वर्धते । इति वि-मृश्य राज्ञा पृष्ठम्—‘प्रिये मनोऽग्नीष्टे कञ्चुकेऽपि समागते त्वं कथं श्यामवदना दृश्यसे ?’ । तदा तथा प्रोक्तम्—‘इदं मुनीनां चोत्तरीयवस्त्रं विदोष्यते’ । तच्छ्रुत्वा राजा दध्यौ—‘अहो अतृप्ताः स्त्रियो वस्त्रादङ्गुरादिभिः कदाप्येता न तृप्यन्ति । यदुक्तम्—

‘स्वामिन् यत्किमपि कार्यं भवति, तन्मम समादिश्यताम्’ । इत्युक्ते राज्ञा नृणाम्—‘वत्सोद्य किं त्वं मया न विस्मृतोऽसि ?’ । आमेति तेन नृणाम्—‘नो वत्सराजाधुना विस्मृतोऽसि, गृहं याहि, आदेशदानं तव नोचितम्’ । एवमुक्ते स ग्राह—“स्वामिन्स्त्ववादेशं कुर्वतो मम का दाजा ? यत्कार्यं भवति, तत्कथ्यताम् । अवश्यमेव करिष्यामि” । तदा नृपोऽवादीत्—“हे वत्सेयं का स्त्री रोदिति ? तत्र गत्वा दुःखकारणं पृष्ट्वां कामिनीं दीनस्वरेण रुदतीं प्रतिपेधय” । ततः स नृपवाक्यं तथेति कृत्वा शब्दानुसारेण प्राकारद्वन्द्वं विधाय स्मृष्टाननमिमध्ये गतौ । तत्र चैकस्मिन् प्रदेशे सप्तस्त्रादङ्कुरसमलङ्कृतां बाढामेकां रुदतीं विलोक्य तत्पार्श्वे इति पप्रच्छ—“हे मुग्धे त्वं का ? अत्र स्मृष्टानमध्ये कथं रोदिति ? यदि गोप्यं न भवति तर्हि स्वकीयं दुःखकारणं ममाग्रे कथय” । इत्युक्ते सा प्रोवाच—“नोस्त्वं यत्र चक्षितोऽसि तत्र गच्छ, तवासमर्थस्यानया मम चिन्तया किं कर्तव्यमस्ति ?” । ततः पुनर्वत्सराजोऽवादीत्—“त्वां दुःखिनीं दृष्ट्वाहं कथं गच्छामि ? भवन्ति साधवो यस्मात्परदुःखेन दुःखिताः” । इत्युदिते तथा प्रोक्तम्—“यस्य कस्याप्यग्रे दुःखं न कथ्यते । यदुक्तम्—

‘जो न वि डुरकं पत्तो, जो न वि डुरकस्स निगहसमत्थो ।

जो न वि डुहिण् डुहिओ, ता कीस कडिण्ण डुरकम् ॥ १ ॥”

तदा वदमानं वत्सराजेन प्रोक्तम्—“भजे शृणु—

१ यो नापि दुःखं प्राप्तो यो नापि दुःखस्य निग्रहसमर्थः । यो नापि दुःखिते दुःखितः तस्य कथं कथ्यते दुःखम् ॥

रम् ? । हा हा अहं दैवेन नारीरूपा मारी कथं विनिर्मिता ? । यत ईदृशमनुष्यरत्नानामहं विनाशकारिणी वर्ते ” । यावता सेति व्यचिन्तयत्तावता वत्सराजस्तदीयशय्यासमासन्न एवोपविश्य मधुराद्वौपस्तां कन्यां तथा रञ्जयामास, यथा सेति दध्यौ—‘ अहमात्मानमपि हत्वा कथमप्येतस्य जीवितं रक्षामि ’ । एवं चिन्तयन्ती सा कन्या निद्राकुट्वा वच्रूव । एतावता साहसिकाशिरोमणिः सञ्जुमारो गवाक्षमार्गोणाधः समुत्तीर्य चूमिगतं काष्ठमेकमादाय तैवैव मार्गेण पुनश्चटित्वा तत्रागत्य शय्यायां काष्ठं निवेश्य वक्षेणाच्छाद्य तरवारीभाकुल्य समस्ता दिशो विद्वोक्यन् यावता दीपच्छायायां तस्थौ तावता गवाक्षविवरेण प्रविश्यमानं मुखमेकं प्रेक्ष्य स कुमारो विशेषेण सावधानो वच्रूव । तदनन्तरं तस्मिन् वासमृद्वे मुखे विद्वोक्ते सति मनोद्वमुद्रिकादाङ्कुराङ्गुलिरेको हस्तस्तत्र प्रविष्टः । पुनः स ओषधीवक्ष्यद्वितयेन मणिकृतो वर्तते । तन्मध्य एकत्रौषधीवक्ष्यधूमो विनिर्गतः । तेन धूमेन समस्तमपि गृहं व्याप्तम् । ततः स करो यावता प्रविश्य यामिकस्य शय्यां स्पृष्टवान् तावता वत्सराजेन स हस्तस्तीक्ष्णखड्गेन हतः । परं तु दैवतशक्तिप्रभावात्स हस्तश्चिभ्रमोऽपि भ्रमो न पतितः, परमोपधिवक्ष्यध्वं तस्मात्काराद्देनर्तत्वेन पतितम् । एका धूमौषधी, द्वितीया संरोद्धिणी । ते द्वे अपि महौषध्या कुमारो जग्राह । ततः परं स देवताकरस्तस्माद्वासगृहान्निर्गतः । तदनन्तरं ‘ हा वक्षितस्मि ’ इति दैवतं शब्दं श्रुत्वा स वत्सराजो ‘ रे दासि क्व यासि ’ इति जडपन् किञ्चित्पृष्ठे गतस्तदा तथा तं समुत्पादितखड्गं पुण्येन बद्धिष्ठं वत्सराजं पृष्ठे समागच्छन्तं वीक्ष्यस्य पराचवं कर्तुमक्षमा सती तत्क्षणमेव नष्टा । ततोऽनन्तरं वत्सराजः पथाद्वदित्वा शय्यातः काष्ठमपनीय यावत्तत्रोपविष्टस्तावता रात्रिः क्षयं गता, उदयाचक्षूद्विकायां सूर्ये उदयं प्राप्तः । अत्रानन्तरं सा कुमारी प्रजाते तं कुमारमक्षतान्नं निरामयं विद्वोक्य सहापिता सतीति व्यचिन्तयत्—“ नूनमस्यैव पुरुषरत्नस्यायं कोऽपि प्रजावो न विषन्नः । अथवा मम जाग्यानि जाग्रति । यद्यसौ मम

दिने ॥ १ ॥

अग्निर्विप्रो यमो राजा समुद्र लुदरं स्त्रियः । अतस्ता नैव तृप्यन्ति याचन्ते च दिने दिने ॥ १ ॥
 एषामीदृशं स्वप्नावं विज्ञाय नृपेणोक्तम्—‘हे देवि निर्विवेकिनि अविद्यमानस्य वस्तुनोऽर्थे निरर्थकं द्वाजं मा
 कुरु’ । इत्युक्ते तस्या विशेषेण कदाग्रहो जातः । तदा तथा नृपसमक्षमित्युक्तम्—‘शाटककञ्जुकसमं यदा प्रावरणं द्रप्स्ये, तदा
 नोजनं करिष्ये’ । इत्युक्त्वा मन्दिरमध्ये सा राज्ञी प्रविष्टा । तदनन्तरं नृपेण वत्सराजं समाकार्य प्रोक्तम्—‘जोः साहसिक
 त्वया दिव्यवस्त्रे समानीय महानर्थो विहितः । अतः कारणात्त्वमेमां त्वदीयां मातृज्वसारं कमप्युपायं कृत्वा संतोषय । त्वां विनाऽपरः
 कोऽप्यस्य व्यर्थश्चिकित्सको नास्ति’ । इत्युक्ते तेन मातृज्वसारं प्रति गढमाग्रहं विधाय प्रोक्तम्—‘कदाग्रहं विमुच्य नोजनं क्रिय-
 ताम् । कुतोऽपि विद्वोक्त्योत्तरीयमपि समानेव्ये’ । एवं प्रोक्त्वापि सा राज्ञी स्त्रीस्वप्नावेन कदाग्रहं न मुमोच । तदनन्तरं वत्सराजेन
 नृपसमक्षमियं पुस्तरा प्रतिज्ञा चक्रे—‘यदि षण्मासाभ्यन्तरे देव्याः समीहितं वस्त्रं न समानयामि तर्हि निःसंदेहतया वक्षौ प्रविशा-
 मि’ । इति वत्सराजावस्थं समाकर्ण्य राज्ञा निगदितम्—‘जो नृजेदृशीं प्रतिज्ञां मा कुरु’ । इत्युक्ते सोऽवादीत्—‘हे प्रजो
 त्वत्प्रसादेन सर्वं नव्यं नृविष्यति । शीघ्रमेव मां देशान्तरे प्रेषय’ । इति समाख्याते तेन भूभुजा स्वहस्तगतं ताम्बूलं दत्त्वा स देशा-
 न्तरं प्रति विमृष्टः । तदनन्तरं स स्वगृहे गत्वा मातृमातृज्वस्रोत्थरणौ वन्दित्वा तं समाचारं समग्रमपि तयोः कथयित्वा तयोः समीप
 आदेशं प्रार्थयामास । तदा ताभ्यामनिच्छन्तीभ्यामपि पुत्रस्य कष्टं निरीक्ष्यापि दीर्घबुद्ध्या विमृश्येत्युक्तम्—‘हे वत्स तव विजयो
 चूयात्’ । इति जनन्योराशिषं शिरसि चढाप्य किञ्चिन्मातृदत्तं पाथेयं सार्धं समादायोपानहौ परिधाय खड्गखेटकसमन्वितौ वत्सराज-
 स्तस्या नगर्या विनिर्ययौ ॥

इत्युक्ते वत्सराजेन आमेति ज्ञेयम् । तदा सा संतुष्टा सतीति प्रोवाच—‘ओ नञ्चाहं त्वत्साहसेन तुष्टा । किमपि स्वेच्छया याचस्व’ । इति कथिते तेन याचितम्—“मन्दिरस्योपरिचूचिस्थं तत्कन्यायुगलं तुरङ्गमरूपो यक्षः सर्वकामदश्च पर्यङ्कः । एतावन्मात्रं देहि” । इत्युक्ते तथा चिन्तितम्—‘अनेन गृहजेदादेवैतद्याचितम् । अन्यथासौ कथं जानाति?’ । इति विचिन्त्य तथा प्रोक्तम्—“ओः सत्पुरुष मया तवैतत्प्रदत्तमेव । परं तु सावधानतयास्य कन्यायुगलस्योत्पत्तिं शृणु—वैताल्यपर्वते चमरचञ्चलपुर्यां गन्धवाहगतिनामा विद्याधरनरेश्वरोऽचूत । तस्य द्वे प्रिये अचूताम् । एका सुवेगा द्वितीया मदनवेगा । तयोः कुक्षिसंभूते द्वे सुते क्रमेण रत्नचूलास्वर्णचूदानाभ्याम्भौ संजाते । ते द्वे अपि यावता यौवनं प्राप्ते तावता नृपस्तयोः पुत्र्योर्विवाहचिन्तया व्याकुलौ वचूव । एतावता तत्र कश्चिज्ज्ञानी महाशुनिः समायातः । तदा राज्ञा तस्य मुनिपुङ्गवस्यासनप्रतिपत्तिं विधाय नृपिष्वेव नमस्कृत्य तस्यैव मुनेः पार्श्वे इति पृष्टम्—‘हे मुने एतयोः पुत्र्योः को जर्ता नृविष्यति?’ । तदा मुनिना ज्ञानेन विज्ञायेति निगदितम्—“नृचरनृपुत्रो गुणवान् वत्सराजनामानयोर्भर्ता नृविष्यति । परं ओ राजस्त्वत्सन्निधावेतयोः पाणिग्रहणं न नृविष्यति । यतस्तवायुर्मसमात्रमेव वर्तते” । इत्युक्ते राजा प्राह—‘तर्हि मया किं कार्यम्?’ । तदा मुनिरवादीत्—‘ओ नरेन्द्र श्रूयताम्—स वत्सराजकुमारो यथानयोजर्ता नृविष्यति तत्कथयामि । ओ राजन् पूर्वमेका तव जग्निनी वचूव । सा त्वत्पित्रा नृचारिणः स्वमित्रस्य शूरान्निधाननृपस्य दत्ता । तदनन्तरं तस्य नृपस्य द्वितीया काचिच्छुचाकारा नृपुत्री कान्ता वभूव । तस्यां प्रेमप्रकर्षोऽतीव संजातः । तव स्वसा तस्य नृपस्यानिष्टाचूत । ततः सा विद्वेषतोऽज्ञानकण्ठं कृत्वा मृत्वा व्यन्तरी देवता जातास्ति । तदीया या सपत्नी समभूत्, सापि कियता कालेन दानपुण्यं कृत्वा विपद्य दत्तश्रेष्ठिनः सुता श्रीदत्तानाम्नी जाता । इतश्च पूर्वजवत्सरात्सा देवी तस्या यासिकं नरं हन्ति । अद्यापि तत्र पुरुषद्वयो वर्तते । हे

मर्ता नवति, तर्हि विषयसुखं नृञ्जे । अन्यथेह जन्गनि मम विषयसुखानां निवृत्तिरेव ” । इति विचिन्त्य सा वत्सराजं प्रति मधुर-
स्वरेण वचोपे—‘ हे नाथ त्वं कथं कष्टान्मुक्तस्तन्निवेदय ’ । इति पृष्टे तेनापि समग्रमपि रात्रिद्वयं तस्या अग्रे यथातथं कथितम् । त-
दानीं सा कन्या तं संबन्धं श्रुत्वा संगतरोमाञ्चा सती गुदं दधौ । एतावता तयोर्वीर्ता कुर्वतोः कन्यापरिचारिका दासी मुखप्रक्षालनाय
जलमादाय तत्र समागता । तदा सापि चेटी कुमारगद्गताङ्गं विदोषय सहर्षा सती तदीयक्षेमवर्तिया श्रेष्ठिनं वर्धोपयामास । तदा श्रेष्ठी
ससंघमस्तयोः समीपे समागतः । तदनन्तरं श्रीदत्ता समुत्थाय श्रेष्ठिने आसनं सुमोच । श्रेष्ठी तत्रोपविश्य कुमारं प्रतीति वचोपे—‘ हे
वीर रागौ त्वया कथं व्यसनसागरस्तीर्णः ? ’ । ततः कुमारेण तस्याग्रे समग्रोऽपि वृत्तान्तो निवेदितः । ततश्च तेन श्रेष्ठिनेति प्रोक्तम्—
‘ हे कुमारेयं प्राणवद्धाजा कन्या मया तव दत्ता ’ । तदा कुमारेणोक्तम्—‘ अज्ञातकुलस्य मम कन्यां कथं ददासि ? ’ श्रेष्ठी प्राह—
“ तव गुणैः कुलमपि ज्ञातम् । यतः—

आकृतिगुणसमृद्धिरांसिनी, नम्रता कुलविशुद्धिसूचिका ।

वाक्क्रमः कथितशास्त्रसंक्रमः, संयमश्च नवतो वयोऽधिकः ॥ १ ॥ ”

इत्युक्ते कुमारेण गदितम्—“ श्रेष्ठिन् सांप्रतं गरिष्कार्यहेतवे मम दूरतरं गन्तव्यं विद्यते । अतः कारणाद्युष्मन्निगदितं
कार्यं वज्रमानः करिष्ये ” । इति प्रोक्ते श्रेष्ठिना जल्पितम्—‘ इदानीं चो इमां परिणय, पश्चाद्येच्छं गच्छेः ’ । तदा तेन कुशा-
रेणेति वचः प्रतिपन्नम् । तदनन्तरं तस्मिन्नेव दिने तां श्रेष्ठिसुतां परिणीयैकां निशां तथा सह तत्र स्थित्वा द्वितीये दिवसे प्रया-

समागत्य वद्वन्नाजिः सह गृहोपरितनञ्चरौ क्रीडां कर्तुं प्रवृत्तः । एतावता नृपेण स्वमनसि चिन्तितम्—‘अस्य सदने कियान् रसव-
तीपाकः संजायमानोऽस्ति ?’ इति विद्वातुं स्वप्रतीहारस्तस्य सखानि नृपतिना प्रेषितः । तदा नृपदेशात्प्रतीहारस्तद्गृहे गत्वा यदा
रसवतीपाकादिकं व्यद्वोक्तयत्, तदा किमपि न ददर्श । तदा तेन नृपणो समागत्य कथितम्—‘स्वामिन् वत्सराजगृहे किमपि भोजनं
क्रियमाणं नास्ति’ । तदा नृपचित्ते महान् विस्मयोऽभूत् । ततः पुनरप्यपरं कमपि नरं तद्विद्वोक्तनाय नृपः समादिदेश । तस्याग्र इति
कथितम्—“वत्सराजगृहेऽथवा कस्यापि प्रातिवेशिमकस्य सदने भोजनसज्जता संपद्यमानास्ति न वा ? अव्ययुक्त्या विद्वोक्त्य त्वं समा-
गच्छेः” । इत्युक्ते तेनापि तत्र गत्वा तं समाचारं विद्वोक्त्य नृपणो कथयाचक्रे—“स्वामिन् यः स्वगृहे पञ्च सप्त वा जनान् भोज-
यति तस्यापि सदने कियती सज्जता भवति ? परं त्वस्य वत्सराजस्य गृहे भया तावन्मात्रापि सज्जता न दृष्टा । कोऽपि प्रजद्वपत्र
विद्यते” । एवमुक्ते राज्ञा चिन्तितम्—“अनेन मम निमंत्रणं दत्तमस्ति, तत्किं घटते ?” । यावता नृप इति विमर्शनां कुर्वन्नस्ति,
तावता भोजनावसरे संजोते वत्सराजस्तत्रागत्य भोजनार्थं नृपमाकारयामास । तदा नृपोऽप्येवं वच्चापे—“भो वत्सराज किं त्वमस्मान्निः
सह हास्यं करोषि ? यत्साधार्मीं विनास्मान् गृह आकारयसि ?” । इत्युक्ते वत्सराजः प्राह—‘स्वामिंस्त्वं मम सर्वैरपि प्रकारैः
पूज्योऽसि । त्वया सह हास्यं कथं करोमि ?’ । तदा राज्ञा निगदितम्—‘भोस्त्वद्गृहेऽन्नपाकादिकं किमपि न विद्यते’ । इति
प्रोक्ते वत्सराजः प्रोचे—“हे देव मदगृहे रसवती विद्यते वा न विद्यते ? सा भवतां का चिन्ता ? सा चिन्ता भवति । भवद्भिः
प्रसादं कृत्वा पादा अवधारयन्ताम्” । इत्युक्तं तत्साहृत्यरो राजा समग्रस्वपरिवारसामन्विनस्तद्देशमनि यदा गततदा रस्यं मण्डपं नि-
रीक्ष्येति व्यचिन्तयत्—‘अस्य चेष्टितमसंज्ञाव्यं दृश्यते । अयं चारुमण्डपोऽधुनैव विनिर्भितः’ । तदनन्तरं यथायोग्यं कद्विपतेषु रम्यासनेषु

राजंस्तस्या देवताया इमे पुत्र्यौ समर्पय । अनयोस्तत्समीपे स्थितयोः सयमेन नर्ता समेष्यति । देवतया क्रियमाणं नरक्षयं विनियम्य
 तां श्रेष्ठिभुतामपि वत्सराजः परिणेष्यति ” । इत्यादिकं सर्वमपि समाचारं समाख्याय स मुनिरन्यत्र विजहार । अहो सत्पुरुष तेन
 कारणेन खेचरेन्द्रेणैव समस्य ते पुत्र्यौ मम समर्पिते । ततः परं सोऽपि खेचरः किञ्चित्पः कृत्वा मृत्वा व्यन्तराधिपो जातः । तेन ममा
 भ्रूणो यज्ञः किङ्करो दत्तः । सर्वकामिकः पर्यङ्कोऽपि प्रदत्तः । तथा महौषधीद्वितीयमपि दत्तम् । तत्सर्वमपि भो नर मया संतु-
 ष्ण्या तन प्रदत्तम् । तदनन्तरं वत्सराजस्ते द्वे अपि कन्ये परिणीय तैव स्थितस्ताभ्यां समं जोगान् बुभुजे । अन्यदा वत्सराजेन
 ते रत्नचूडास्वर्णचूडान्निधे द्वे अपि निजे प्रिये स्वकीयं प्रतिज्ञाकारणं ज्ञापिते । ततस्तान्भ्यां देवी ज्ञापिता । ततः परं सा व्यन्तरी
 देवी तत्कारणं विज्ञाय तद्वियोगकातरापि प्रियाद्यसंयुक्तं तं वत्सराजं विसर्जनं । तदनन्तरं स वत्सराजः प्रियाद्यसमन्वितस्तं पर्यङ्कं
 समारुह्य व्योममार्गेणैव श्रीदत्ताया निवासमन्दिरे शीघ्रमेव समाययौ । तदानीं सा श्रेष्ठिपुत्री सुप्तोत्थिता सती प्रजातसमये स्ववेश्मो-
 परितनचूमौ पर्यङ्कं तथा तं तुरङ्गमं विद्वोक्य सविस्मया सती किमेतदिति दध्यौ—“ अयं पर्यङ्कः कुतः समागतः ? अथवायं
 तुरङ्गमः सप्तचूमिकध्वजगृहे कथं चटितः ? ” । इति विस्मयं दधाना यावत्सा सम्यग्विद्वोक्यति तावत्कान्ताद्ययुतं शय्यासंस्थितं
 निजं कान्तं ददर्श । ततश्च सा हर्षप्रकर्षपरिस्फुरिता सती तातस्य समीपं गत्वा तं प्रतीति समाचारं समाचख्यौ—“ आवासस्योपरिति-
 नचूमिकायां मत्पतिः समागतोऽस्ति ’ । तदा संसंभ्रमेण श्रेष्ठिना प्रोचे—‘ हे वत्से तस्यागमनमित्यं कथं जातम् ? ’ । तदा तथा
 शय्यातुरगदर्शनादिकः समग्रोऽपि समाचारो निवेदितः । ततः श्रेष्ठि दत्तोऽपि तं समाचारं समाकर्ण्य सविस्मयः सन् शीघ्रमेव तत्र स-
 माययौ । ततश्च वत्सराजः सप्रियोऽपि तं श्रेष्ठिनं प्रणनाम । तदा श्रेष्ठिना समाचारे पृष्टे सति कुमारः श्रेष्ठिनोऽग्रे समस्तमपि वृत्तान्तं

वद्वीबि धैर्यं मध्ये तत्त्वचिन्ता राजा मित्रं केन दृष्टं श्रुतं वा ॥ १ ॥

पुनर्जन्मविन्ता न विधेया । अस्मत्कथितं श्रूयताम्—सदैवं तुरंगममाख्यं त्वं तां जीमादवीं याहि । अस्मान्मातु-
देवतायाः सखी देवतारूपा तत्रास्ति । सेमं तुरंगमं विदोक्थ्य त्वां ज्ञास्यति । ततस्त्वया तस्या अग्रे निगद्यम् । ततः सा देवतापि
व्याघ्रीरूपं विधाय त्वत्सार्धे समेव्यति । अतस्तां व्याघ्रीं समानीय नृपस्य समर्पयेः ” । इति पत्नीवचः श्रुत्वा क्रमेण तत्र गत्वा तां
व्याघ्ररूपिणीं देवतां कर्णे धृत्वा सजायां समानीय नृपं प्रतीत्यचे—“जो नृपेयं नवग्रसूता व्याघ्री समानीतास्ति । गृह्यताम्, दुह्यताम्,
स्वमनीषितं क्रियताम् ” । इति निगद्य वत्सराजस्तां कर्णान्मुमोच । तदा सा व्यन्तरी व्याघ्री नृपस्य कुबुद्धिदायकान्मंत्रिणो नक्षया-
मास । तदा नयन्तीतः सन्नपोऽवादीत्—“हं हो वत्सराजेह्यं हिंसाकर्म मा कुरु । इमां पश्चाद्गृहाण । दुग्धेन पर्याप्तम् । एषा मां
तथापरमपि जनं भक्षयिष्यति” । यदा राज्ञेति दीनवाक्यमुक्तं तदा वत्सराजेन कर्णे विधृत्य पश्चाद्गृहीत्वा स्वगृहे समानीता । तदा
तस्य पत्नीजिः सा देवता भृशं गौरविता । ततः परं क्षणान्तरेण हृष्टा सती सा स्वस्थानं संप्राप्ता ।

ततः परं पुनरपि तदीयकान्तासंगमिच्छता नृपेण मंत्रिजिः सममादोच्य वत्सराजं प्रतीति वभाये—‘जो नक्ष कुतोऽपि स्थानाज्ज-
ल्यन्वीरं समानय । येन मम शरीरं नीरोगं भवति’ । इति प्रोक्ते वत्सराजेन पृष्टम्—‘तत्पानीयं कुत्रास्ति?’ तदा मंत्रिजिः कथितम्—“वि-
न्ध्यादवीमध्ये द्रयोः पर्वतयोरन्तराद्वे कूपोऽस्ति । तदीयं जलं वदति । पुनस्तौ गिरी निरन्तरमेव नयनपुटवत्संगमापगतत्परो वर्तेते । तत्र
प्रस्तावं विदोक्थ्य द्वाब्धद्वदतया प्रविश्य जलं गृहीत्वा निर्गन्तव्यम् । यदा विलम्बो भवति, तदा गिरिमध्ये समागम्यते । अतः कारणात्त्व-
या दक्षतया तत्र प्रविश्य निस्सरणीयम् । त्वया विनापरेणेशं कार्यं न सेत्स्यति” । इत्युक्ते वत्सराजस्तमप्यादेशमङ्गीकृत्य स्वगृहे समागतः ।

वत्सराजवचनानुपादय उपविष्टाः । चरणहातानादिप्रतिपत्तिर्वशम् । ततः परं स्वर्णरूप्यरत्नमयानि विशालस्थावानि तेषां पुरतो य-
वत्सराजमात्रैस्तदापमेव दौकितानि । तदनन्तरं मोदकलज्जकगाढिदाबिघृतादिका मनोहा रसवती परिवेष्टिता । विचित्रा शार्ङ्ग-
चि-
तसरामानुषैस्तदापमेव दौकितानि । तदनन्तरं मोदकलज्जकगाढिदाबिघृतादिका मनोहा रसवती परिवेष्टिता । विचित्रा शार्ङ्ग-
चि-
तसरामानुषैस्तदापमेव दौकितानि । तदनन्तरं मोदकलज्जकगाढिदाबिघृतादिका मनोहा रसवती परिवेष्टिता । विचित्रा शार्ङ्ग-
चि-

[illegible]

तदा व्यन्तरेन्द्रोऽपि ग्राह—“हे राजन् कृतान्तराजेन समादिष्टमस्ति—मग गार्भं निरन्तरं त्वया स्वसेवकाः प्रेषणीयाः । अहं तव गित्त्वनाय समागन्तुमिच्छामि । परं त्विन्द्रादेशो न चरति । यतः क्षणगानमपि मां निनेन्द्रसदने न निर्वहति । अतस्त्वया मम गित्त्वनाय समागम्यम् । नूनं ग्रीर्तिगतातेनैव वर्धते ” । इत्युक्ते राजपुरुषास्तत्र गन्तुं समुत्सुका वभूवुः । तदा यमप्रतीहारेण ज्ञपितम्—‘मया सह समागच्छन्तु’ । तदनन्तरं नृपादयः कीनाशञ्जुषने गन्तुं सोद्यमाः सन्तो जाड्वद्वयगानयमशृद्दसमीपे गताः । तावता यो व्यन्तरेन्द्रो यमप्रतीहारास्मान्ना वर्तते, तेनोक्तम्—‘मत्पृष्ठे समागन्तव्यमिति’ निगम्य स ज्वद्वाद्रुतीमध्ये प्रविष्टः । तदनु नृपादेशेन चत्वारो मुख्यमंत्रिणः प्रविष्टाः । ततस्तत्क्षणमेव ते जस्मीञ्चावं प्राप्ताः । तदनन्तरं यावता नरेन्द्रोऽपि तत्र जंपां दातुं समुद्यतस्तावता वत्सराजेन बाह्या धृत्वा निवारितः । ततः परमिति प्रोक्तम्—“हे राजन् सर्वस्यैतद्विदितमेव यज्ज्वलने प्रविष्टो जनस्तत्क्षणमेव मरणमाप्नोति । अहं देवताप्रज्ञावेण जीवितः । तथैव देवतयेमे मग ग्रन्थो मोहयित्वा निहताः । यत एज्जिम्य मारणोपायस्तत्र निवेदितः । ततोऽमी मया निहताः । यतः

कृते प्रतिकृतं कुर्याद्वुञ्चिते प्रतिलुञ्चितम् । त्वया बुञ्चापिताः पक्का मया सुण्णापितं शिरः ॥ १ ॥
तथा चोक्तम्—धुत्तह किज्जइ धुत्तई आत्तह दिज्जइ आत्त । मित्तह किज्जइ मित्तई एम गमिज्जइ कात्त ॥४॥”

इति श्रुत्वा स नृपस्तदीयजक्त्या शक्त्या च सुप्रसन्नः सन् विफट्टारं चत्वेन किञ्चिद्वज्जगानः स्वसदनं गत्वेति चिन्तय-
ति स्म—‘अस्य पत्नीरिंसया मया बहु पापमुपाजितम् । तथा लोकमध्ये लघुत्वं च प्राप्तम्’ । इति विचिन्त्य श्रीसुन्दरी नाम क-

ततश्च तेन वत्सराजेन सोऽप्यादेशः पत्नीनां निगदितः । तदा पत्नीभ्यां प्रोक्तम्—“ हे स्वामिन्नभमारुह्य त्वं गच्छ । तत्रास्सीदी-
यसखी शकुनिकारूपधारिणी प्रवरा देवता वर्तते । इत्युक्ते स तदैव तं तुरंगममारुह्य तत्र गतस्तदा शकुनिका तं निरीक्ष्य समुपद्वन्द्व्य
तत्कार्यं विज्ञाप्य देवता तेन जल्लेन तुंवकानि पूरयित्वा तस्य हस्ते समर्पयामास । ततः स वत्सराजस्तज्जलं समादाय स्वपुरीं समागत्य
राजसन्नायां गत्वा तत्पानीयं नृपस्य यावता प्रदत्तं, तावता देवताप्रज्ञावेण तज्जलं ग्राहन्स्वरेणेति प्रोवाच—“ हे राजंस्त्वां नक्षत्र्यामि,
अथवा त्वदीयान्मंत्रिणो नक्षत्र्यामि, अथवा तव कुबुद्धिदातारं परं नरं नक्षत्र्यामि ? ” । इति नीरवचनं श्रुत्वा सर्वोऽपि सन्नासीनज-
नो विस्मितः । राजा स्वकार्ये सिद्धिमपश्यन्मद्भानवदनो जातः । तथापि स राजा वदनविकाशं कृत्वेत्युवाच—‘ अहो अस्य वत्सराज-
स्यासाध्यं किंपि नास्ति ’ । इति निगद्य राज्ञा स विस्मृतः स्वगृहमागतः ।

ततश्च राजा पुनरपि मंत्रिजिः समं तस्य विनाशनोपायमादौचयामास । तदा चतुर्भिर्मंत्रिजिस्तं द्रुपं प्रति प्रोक्तम्—
“ हे देव श्रीसुन्दरीकन्याविवाहमिषेण दक्षिणस्यां दिशि यमगृहं कारयित्वा यमनिर्मत्रणकृते वत्सराजस्तत्र प्रवेश्यते । एतावता सु-
खेन कार्यं सेत्स्यति ” । इत्युपाये निगदिते राजा सहर्षितः संस्तान् सचिवानिति प्रशशंस—‘ जो नक्षत्रिः साधु वचनं प्रोक्तम् ’ ।
इत्युक्ते तैः कुमंत्रिभिर्दक्षिणस्यां दिशि महतीं गतीमेकां कारयित्वा इन्धनसमूहैः पूरयित्वाग्निना प्रज्वाल्य राजा झापितः । तदा नृ-
पेणानेके सुन्नया आकाशिताः । तथा वत्सराजोऽपि तत्र समाकाशितः । पूर्वमपस्सुन्नयानां नामग्रहणपूर्वकं भूजुजेति समाख्यातम्—
“ जो नयाः श्रीदेवीपुत्रीविवाहोत्सवे यमनिर्मत्रणं कृतं विद्वोक्तते । अनेनाग्निपूरितगतर्तागर्गेण भूत्वा तत्र यमसदने गत्वा यमनिर्म-
त्रणं क्रियताम् ” । तदाऽपरैः सर्वैरपि जड्विपतम्—‘ स्वामित्रेत्तत्कार्यमस्मान्निर्न सेत्स्यति ’ । तैरिति ज्ञापिते राज्ञा वत्सराजस्य प्ररूपि-

क्षणावतपस्त्यागवैयाघृत्यसमाधिमान् । अपूर्वज्ञानग्रहणे प्रथतः श्रुतनक्तिशुक् ॥ ३ ॥

प्रभावना प्रवचने विदधाति स्म सर्वथा । सिद्धनिक्रोमिति नाम तपःकर्म चचार च ॥ ४ ॥

ततः परं मेघरथनामा महर्षिः परिपूर्णं वर्षद्वयं यावत् संयमं प्रतिपादयान्तेऽनशनं विधयानुजसहितस्तिष्ठकाचले गत्वा
इमं मल्लगयं देहं त्यक्त्वा समाधिना कालं कृत्वा सर्वार्थसिद्धिसंज्ञके पञ्चमेऽनुत्तरविमाने त्रयस्त्रिंशत्सगरायुः सुरः समनवत् ॥

॥ इति श्रीशान्तिनाथचरिते गद्यबन्धे वत्सराजनपृकथासमन्वितो दशमैकादशानववर्णनो

नाम पञ्चमः प्रस्तावः ॥

॥ अथ षष्ठः सर्गः ॥

इतश्चात्रैव भरतक्षेत्रे युगादिजिनपुत्रः कुरुनामा बभूव । तदाख्यया कुरुनामा देशोऽञ्जत् । तथा च तस्य कुरोस्तनयो
हस्ती नामाजवत् । तेनेदं हर्म्यहृद्विश्रेणिमनोहरं रम्यतुङ्गप्रासादसन्ततिसुन्दरं प्राकारगोपुरान्वितं हस्तिनागपुरं नाम पुरमपूर्वं निर्ममे ।
तत्र क्रमेण विश्वसेननामा नृपोऽञ्जत् । तत्प्रिया पुण्यहावण्यरुचिराऽचिरानाम्नी श्रुवि विख्याताऽञ्जत् । तथा समं राजा मनोऽजी-
ष्टं सुखं बुभुजे । इतश्चैकदा नाञ्जपदमासे कृष्णपक्षे सप्तम्यां तिथौ जरणीगते चन्द्रे सर्वग्रहेषु शुभस्थानस्थितेषु निशान्तेर मेघरथ-

न्या नृपेण तस्य वत्सराजस्य प्रदत्ता । तथा च लोकानुमत्या राज्यमपि स्वकीयं तस्य दत्त्वा स्वयं तापसो बभूव । तदनन्तरं स वत्सराजो राज्यं प्राप्य बहून् देशान् साधयित्वा पुण्यवान् इदं किमः सन्महाराजपदवीं प्राप्तः ॥

अथैकदा कश्चित्पुमान् वत्सराजचूर्पतिं प्रणम्य भेलं पुरो मुक्त्वेति विद्वापयामास—“ हे देवाहं क्वितिप्रतिष्ठितपुरा-
त्समागतः । अयं विद्वत्प्रिकाशेवः पुरवासिचिन्तार्किकवर्ता प्रेषितोऽस्ति ” । इत्युक्ते राज्ञा तं भेलं गृहीत्वा स्वयम्भूतस्य लेखवाच-
कस्य प्रदत्तः । तदा स तं लेखमुन्मुख्य नृपतेः पुरो वाचयामास । तद्यथा—

“ स्वस्ति पुर्यामुज्जयिन्यां वत्सराजं महीभुजम् । क्वितिप्रतिष्ठितात्पौरा नत्वा विद्वापयन्त्यदः ॥ १ ॥
यथा ग्रीष्मादितो मेघं शीतातोंऽग्निं जनः स्मरेत् । पीन्ता देवराजेन स्मरामस्त्वां तथा वयम् ॥ २ ॥
शीघ्रमेव समागत्य प्रभुत्वं त्वं कुरुष्व नः । अन्यथान्यं श्रयिष्यामः स्वामिनं न्यायनिष्ठुरम् ॥ ३ ॥ ”

इति लेखलिखितं समाचारं श्रुत्वा स वत्सराजनृपः सर्वसामग्र्या क्वितिप्रति तिष्ठं प्रति गत्वा देवराजनृपस्य दूतं प्रेष-
यामास । तदा सोऽपि तं वत्सराजं समागतं द्वात्वा संनद्य पुराद्वहिर्निगात् । परं तत्परीक्षारोऽपि विरक्तः संस्तं देवराजं नाहुगतः ।
तदा स देवराजोऽपि तं वत्सराजं वलीयांसं पत्वात्मसेवकांस्तथाविधान् विरक्ताङ्गत्वा स्वयं प्रणश्य क्वापि गतः । ततः परं सर्वो-

पुरन्दरेणेश्वरैरुदामवचनैस्तं तीर्थिपतिं स्तुत्वा पुनर्जन्मगृहे समानीय मातुः समीपे जिनं विमुच्य सर्वजनसमकामित्युक्तम्—
 “यो जिनस्य वा जिनमातुर्विरूपं चिन्तयिष्यति, तस्य मस्तकं तथा स्फुटिष्यति, यथा ग्रीष्म एरणुफलं स्फुटति” । इति निगद्य
 सर्वेऽपि ससुरेन्द्रास्तदनन्तरं नन्दीश्वरे द्यौपे यात्रां कृत्वाऽष्टाद्विकोत्सवं विधाय निजं निजं स्थानं जग्मुः । दिक्कुमार्योऽपि स्व-
 स्थानं प्रयाताः ।

इतश्चाचिरा देवी पाश्चात्यरजन्यां जजागार । तदा तदङ्गमतिचारिका निजस्वामिनीं सपुत्रां दृष्ट्वा सहर्षिताः सविस्मयाः
 सत्य उत्सुकत्वेनाहंपूर्विकया राक्षे पुत्रजन्म न्यवेदयन् । तथा चेदं कथयामासुः—“हे देवास्य पुत्रस्य सूतिकर्म दिक्कुमारिका-
 जिः समागत्य दासीजिस्वि विहितम् । तथा सुरेन्द्रैर्महमस्तके जन्मान्निषेकमहोत्सवोऽस्य स्वाभिनयश्चक्रे । अस्मान्निर्देवमुखादिति
 श्रुतम्” । इत्युक्ते स श्रीविश्वसेननृपो मेघधाराहतकदम्बदुच्छ्वसितरोमाश्चक्रञ्चुको वञ्चू । तदा मुकुटं विनापरं स्वाङ्ग-
 द्वाग्नं सर्वमपि विभूषणं तासां प्रददौ । तदा सप्तसन्ततिं यावद्भवति तावन्मात्रं कनकरूप्यादि प्रीतिदानं तासां नृपोऽदात् । तद-
 नन्तरं स राजा ग्रहणः सन् यो यादृशमर्थयति तस्य तादृशं दानमार्पयत् । द्वौकानां करं मुमोच । भालूपिकाञ्चव्यमपि मोचयामास ।
 गीतावधधवलमङ्गलवर्धपानादिमहिमानमखिलेऽपि पुरे स क्षितिपः प्रावर्तयत् । एवंप्रकारेण महोत्सवेषु संजायमानेषु द्वादशे
 दिने संप्राप्ते स क्षितिनायकः स्वकीयं सभग्रमपि बन्धुवर्गं गृहे समाकार्य भोजयित्वा तत्समङ्गमेवं प्रोवाच “भोः सज्जनाः पूर्व-
 मस्मिन् पुत्रे गर्जागते सति समग्रेऽपि पुरे मरकोपशान्तिर्जाता । ततोऽस्य पुत्रस्य शान्तिरिति नाम प्रदीयते” । इत्युक्ते सर्वे-
 स्यापि जनस्यैतन्नामातीवाजिमत्तं जातम् । तदनन्तरं धर्मेण जगवतः काराङ्गुष्ठे पीयूषं संक्रामितम् । अतः कारणादमृताहारेण स्वामी

जीव आद्युपः क्षये सर्वार्थसिद्धिरश्च्युत्वा तस्या अचिरादेव्याः कुक्षिसरसि राजहंस इव यदावतरं संप्राप्तस्तदा सा देवी सुखशय-
 नीयसुप्ता ईषज्जागरूका सतीमांश्चतुर्दश महास्वप्नाबिरीक्ष्य जजागर—पूर्वं गजस्ततः परं क्रमेण दृषन्नसिंहद्वामीस्नात्रपुष्पमालाच-
 न्द्रसूर्यध्वजपूर्णकुञ्जसरोवरसागरविमानस्तनश्चयनिर्भूमवह्नीनां दर्शनं जातम् । ततः सा राज्ञी प्रमोदन्नरनिर्जरा सती निर्द्रां
 परित्यज्य नृपसमीपे गत्वा जयविजयेन नृपतिं वर्धाप्य नतुरादेशेन सुखासनं प्राप्य तत्रोपविश्य यथाक्रमेण समग्रानपि स्वप्नान् प्रियत-
 माग्रे समाचख्यौ । अथ तत्समाकर्ण्य राजा विश्वसेनः प्रमोदन्नरचासुरः प्रोवाच—“हे प्रिये त्वय्येमे प्रधानाः स्वप्ना दृष्टाः । एतत्प्र-
 भावेण सर्वद्वक्काणसंपूर्णः सर्वोद्भूतुन्दरस्तव पुत्रो भविष्यति” । तदनन्तरं सा नृपप्रिया महर्षिता सती तं स्वप्नविचारं श्रुत्वा कुस्वप्न-
 न्नयेन देवगुरुधर्मचिन्तया जागरूका सती तां रात्रिं व्यतिचक्राम । ततश्च प्रजाते जाते जगतीपतिः स्वकीयान् भृत्यान् प्रेष्याष्टाङ्गनि-
 मित्तपङ्क्तान् स्वप्नविचारकान् प्रवरद्विजान् समाकारयति स्म । ततस्ते द्विजा राजपुरुषैः समाहूताः सन्तो मङ्गलोपचारान् कृत्वा
 नृपसजायां समागत्य क्रमन्यस्तेषु भञ्जासनेषुविष्टाः । तदा राज्ञा तान् पुष्पादिभिः समन्यच्य तेषां पार्श्वे स्वप्नविचारः पृष्ठः । तदा
 तैरित्युक्तम्—“ओ नृपतेऽस्मच्छास्ते द्विचत्वारिंशत्सामान्यस्वप्नाः प्रोक्ताः सन्ति । त्रिंशन्महास्वप्नाः समाख्याताः प्रवर्तन्ते । स-
 र्वोद्भूतुन्दरस्वप्ना विद्यन्ते । त्रिंशन्मध्य इमं चतुर्दश महास्वप्ना अचिरादेव्या दृष्टाः । यतः श्रीमदहंतां चक्रिणां च मातर ए-
 तांश्चतुर्दश महास्वप्नान् पश्यन्ति । वासुदेवमातरस्तन्मध्ये सप्त स्वप्नान् पश्यन्ति । वददेवमातरस्तन्मध्ये स्वप्नचतुष्टयं पश्यन्ति । प्र-
 तिवासुदेवमातरस्तेषां मध्ये स्वप्नत्रयं पश्यन्ति । मातृलिकमातरस्तेषां मध्यादेकं महास्वप्नं विद्वोक्तयन्ति । परं त्वचिरादेव्येमे चतुर्दश
 महास्वप्नाः समाढोक्ताः । ततः पद्मवक्त्रभरतस्वामी तव पुत्रो जायते । अथवा त्रैलोक्यवन्दितः श्रीजिनो भविष्यति” । इति

समुदायः । द्वितीये निधौ सर्वेषां धान्यबीजानामुत्पत्तिः । तृतीये निधौ नराणां स्त्रीणां हस्तिनां तुरङ्गमाणामाजराणामुत्पत्तिः । चतुर्थे निधौ चतुर्दशानि रत्नानि समुत्पद्यन्ते । पञ्चमे निधौ वस्त्राणां तथा रङ्गादीनां संजवः । षष्ठे कालनिधौ कालत्रयवर्तमानं ज्ञानं प्रवर्तते । सप्तमे महाकालनिधौ स्वर्णरूपयलोहमणिप्रवादानां संजवः । अष्टमे माणवकाजिधे निधौ समग्रापि शुद्धनीतिः समग्राणि महरणानि सुचतुष्टयकवचदिसमुदायसंजवः । नवमे शंखनिधौ समस्तानि तुर्याङ्गानि तथा चतुर्विधकाव्यनाट्यनाटकयोर्विधिवर्धते । तेषां निधानानामधिष्ठायका निगद्यन्ते—तेषु निधिषु पट्योपमायुष्का निधानसंहरणानामनः कुलदेवताः सिद्धान्तोक्ता विद्वांसः । ततः परं गंगायाः पूर्वनिष्कुटं तथैव स्ववशे चक्रे । एवं जगतीपतिः पटस्वर्णरत्नरतं साधयित्वा सर्वं दिग्विजयं कृत्वा पुनः स्वकीयं हस्तिनापुरं प्रविश्य महामहोत्सवपूर्वकं स्वगेहे स प्रच्युर्यावता समाजगाम, तावता द्वात्रिंशत्सहस्रमुकुटवप्सुमहीपादौद्वादशवार्षिकश्चक्रवर्तित्वपट्टाजिपेकमहोत्सवः प्रारब्धः । ततः परं द्वादशनिर्वर्षेस्तं महोत्सवं परिपूर्णं विधायैकैको राजा दिने दिने तस्मै स्वामिनेप्रचुरं हव्यं तथा हे हे कन्ये ददौ । ततस्तस्य विजोश्चतुःषष्टिसहस्राणि रूपद्रावण्यशालिन्यः सुरांगनासमानाः प्रिया वज्रवूः । तथा सेनानीप्रभृतीनि चतुर्दश रत्नान्यैकैक्यहसहस्रेण प्रत्येकमधिष्ठितानि तस्य संजङ्गिरे । तथा चतुरङ्गीतिवहाणि करिणो वाजिनस्तथा ध्वजाङ्किताः शस्त्रसंपूर्णा रथा अस्य चक्रिणोऽजवन् । तथा द्विसप्ततिसहस्राणि महार्चिकपुराणि तथा ग्रामपदात्यो घणवन्तिकोढ्योऽजवन् । द्वात्रिंशत्सहस्रप्रमिता देशा भूपाश्च तद्वशे संजाताः । तथा च द्वात्रिंशद्भूतकण्ठरुणीनाटकानां तथा रत्नखानिप्रभृत्याकराणां चतुर्विंशतिसहस्राणि तस्य संपद्यन्ते स्म । अष्टचत्वारिंशत्सहस्रप्रमितानि पत्तनानि तस्य वज्रवूः । एवंविधां महद्भ्यो सह तस्य स्वामिनश्चक्रिपदवीं पादायतः पञ्चविंशतिवर्षसहस्राणि ययुः ॥

रूपज्ञावायसंपन्नः क्रमादृष्टिं प्राप्सः ।

इत्थं तस्य स्वामिनः शरीरे ब्रह्मणानि प्रोच्यन्ते—

पाणिपादतले यस्य रक्ते ब्रह्माणवद्विक्ते । स्निग्धताम्रपृथुत्वा नखांश्च मुकुरोपमाः ॥ १ ॥

पादौ कूर्मोन्नतावेणीजंघाकारे च जंघिके । ऊरू करिकरप्रख्ये विस्तीर्णे च कटीतटम् ॥ २ ॥

गञ्जीरदक्षिणावर्ता नाभिर्मध्यं च वज्रवत् । पुरघ्नारकपाटाग्रं दृढं वक्त्रं स्थलं तथा ॥ ३ ॥

बाहू पुरार्गलातुल्यौ ग्रीवा कम्बुसमा वरा । बिम्बोपमौ चाधरोष्ठौ कुन्दकुङ्कुमलवद्रुद्रिजाः ॥ ४ ॥

उत्तुङ्गः सरलो नासावंशः सज्जनवृत्तवत् । पद्मपत्रोपमे नेत्रे अष्टमीन्दुसमालिकम् ॥ ५ ॥

दोढाकारं श्रुतियुगं त्रयाकारं च मस्तकम् । स्निग्धा अद्विकुक्ष्यामाः कुन्तलाश्चातिकोमलाः ॥ ६ ॥

पद्मगन्धसमश्वासो वरहेमरुचिस्तनुः । इत्यङ्गलक्षणं तस्य वराङ्गस्य तथा परम् ॥ ७ ॥

इत्यादिब्रह्मणैर्युक्तः स जगवान् ज्ञानत्रयसमाश्रितोऽशेषज्ञानविक्रानपरिगतः सर्वोत्कृष्टः सन् क्रमेण यैव नं प्राप । तदा जनकेनानेकाः सुरूपाः कुक्षबाह्विकाः स श्री शान्तिकुमारः परिणायितः । परं तु तस्य सर्वान्तःपुरप्रवरा स्नेहसारा एका यशोमती नाम राज्ञी वचूव । ततः पञ्चविंशतिवर्षसहस्रेष्वतिक्रान्तेषु पित्रा स स्वामी राज्ये निवेशितः ॥

मांसपेशीरसास्वादबुब्धः कैवर्तवश्यताम् । यात्यगाधजलस्थोऽपि मीनो रसनया जितः ॥ ३ ॥
भृङ्गः करिमदाघ्राणबुब्धः प्राप्नोति पञ्चताम् । दुःखं वा सहते नागो घ्राणेन्द्रियवशः खलु ॥ ४ ॥
हस्तिनीवपुषः स्पर्शबुब्धोऽथ करिपुङ्गवः । आलानबन्धनं तीक्ष्णांकुशघातं सहेत ज्ञोः ॥ ५ ॥
त्यजन्ति विषयानेवंविधान् सत्पुरुषाः क्षणात् । त्यक्ताः प्रियास्वरूपेण गुणधर्मेण ते यथा ॥ ६ ॥”

इत्युक्ते स चक्रायुधो नक्तिनम्रः सन् स्वामिनं प्रतीति वभाषे “ जगवन् कोऽसौ गुणधर्मः ? कथं तेन विषयाः परित्यक्ताः ? तत्कथां समादिशतु ” । इति पृष्टे श्रीजिनाधीशः प्राह—

॥ अथ गुणधर्मकथा ॥

इहैव जरतक्षेत्रे शौर्यपुराचिधं पुरं वर्तते । तत्र नृप्रसिद्धो दृढधर्मनामा नृप आसीत् । तस्य प्रिया यथार्थनामा शीद्वि-
शादिनी वचूव । तत्कुक्षिसंजवो गुणधर्मनामा पुत्रोऽजवत् । स क्रमेण शैशवमतिक्रान्तः सन् कदाञ्च्यासततपरो वचूव । कियता कालेन
महान् चासप्ततिकलाकलापविवक्षणोऽनूत् । रूपलावायगुणेन जगदानन्ददायको जातः । स एवंविधो विद्यते—

सुभगः सरलः शूरोऽपूर्वभाषी प्रियंवदः । दृढसौहृदः सुरूपः स सर्वगुणसंयुतः ॥ १ ॥

अत्रान्तरे पञ्चमे ब्रह्मदेवद्वौकेऽरिप्रतरवासिनां सारस्वतादीनां लौकान्तिकदेवानामासनप्रकंपो जातः । तदा तैङ्गीनेन प्रचोदीक्षासमयं विज्ञाय मनुष्यद्वौके समागत्य बन्दिजनवज्जयजशब्दं प्रयुज्येति समाख्यातम्—‘हे प्रजो बुध्यस्व, धर्मतीर्थं प्रवर्तय’ । इत्युक्ते मनुष्यापि ज्ञानेन दीक्षासमयं विज्ञाय तद्वाक्यश्रवणेन च स्वेच्छया याचकानां सांवत्सरं दानं दत्त्वा तथा चक्रायुधनामानं स्वकीयं पुत्रं राज्ये निवेक्ष्य स जगवान् यदा दीक्षाग्रहणाय समुत्सुको बभूव तदा सर्वेऽपि सुराधीशा आसनप्रकंपे संजाते सति श्रीगान्तिजिनस्य दीक्षाकट्याणके समाजसुः । एतावता स स्वामी चामरैर्वीज्यमानः शिरसि धृतातपत्रो यदा सर्वार्थे शिक्षिविकामास्त्रोहः तदा सा शिक्षिका पूर्वं मानुषैरुत्पादिता । तदनन्तरं सुरासुरैर्नृजगरुनगनेन्द्रैः सा जगद्गुरुशिक्षिविकोढा । तदानीमेषा शिक्षिका पुरोऽग्रे देवैरूढा, दक्षिणाग्रेऽसुरैरूढा, पश्चाद्भागे गरुडैरुत्तरतो नागैरूढा । तथा जगत्तः पुरो विभागे नद्या नाड्यं प्रकटयन्ति स्म । मागथा जयजयारवं चक्रुः । केचिन्नरा ऐश्वर्यादिकान् सद्गुणानेकच्छन्दैः रासकवन्धैर्वर्णयन्ति स्म । ततः केचिन्मृदङ्गनंजादीनि वाद्यान्येकस्वरेण वादयन्ति स्म । तथा हाहाहूहूह्यां देवगन्धर्वाभ्यां सप्तस्वरग्रामसंमूर्तेनाढायमात्रासमन्वितं प्रवरं गीतगानं चक्रे । रंजातिलोत्तमोर्वीमिनकासुकेशकाः प्रजोः पुरतो हावजावविदासमनोहरं नृत्यं विदधुः । यत्तुक्तम्—

हावो अङ्गविकारः स्याद्भावश्चित्तसमुद्भवः । विदासो नेत्रजो ज्ञेयो विभ्रमो द्रूसमुद्भवः ॥ १ ॥

तदानीं स स्वामी एवंविधसामग्र्या मन्दं मन्दं नगरान्निगत्य सहस्राभ्रवणान्निधे महोद्याने गत्वा शिक्षिकायाः समुत्तीर्थं विचूषणानि विमुच्य पञ्चनिर्मुष्टिनिः कूर्चेन सह शिरसि यदा द्वौके विदधे, तदा देवेन्द्रस्तांश्चिकुरान् वस्त्राञ्चद्वे समादाय महा-

अथ गुणधर्मकुमारस्तद्वाक्यं निशम्य प्रातःकृत्यं विधाय सपरिच्छिदोऽपि नैरवाचार्यसमीपे ययौ । तावता कुमारेण तं योगिनं व्याघ्रचर्मनिपण्णं विद्वोक्य स्वकीयं मस्तकं द्रुमौ द्वागयित्वा यावता चक्तिपूर्वकं वन्दितस्तवता स योगीन्द्रः ससंघ्रमः सन् स्वकीयमासनं दर्शयित्वा कुमारं प्रतीति वज्राधे—‘ त्वमप्यहैवोपविश ’ । इति प्रोक्तेऽपि कुमारो विनीतः संस्तं प्राह—‘ हे जगवन् मम गुरोः सममासने कदाप्युपेवष्टुं न युक्तम् ’ । इति निगद्य स्वसेवकोत्तरीयवस्त्र उपविश्य स कुमारः प्रोवाच—‘ हे प्रजो त्वयास्मिन् न पुरे स्वयं समज्येत्याहं कृतार्थो विहितः ’ । इत्युक्ते योगीन्द्रः स्नाह—“ ज्ञोः कुमार त्वं सर्वथा मम मान्योऽसि, परं शृणु—अहं निष्किंचनोऽस्मि, तेन तव स्वागतं किं करोमि ? ” । योगिनेति प्रोक्ते पुनः कुमारो जगद—“ हे पूज्य जगद्दशामाशीर्वाद एवास्माकं स्वागतक्रिया तथा शुष्मदर्शनैव सर्वान्नोष्ठार्थसिद्धिर्जाता ” । इति समाख्यते पुनरपि योगीन्द्र आचख्यौ—“ ज्ञोः कुमार त्वया प्रोक्तं तद्युक्तमेव परं लोकोक्तिरीदृशी विद्यते । यतः—

जक्तिः प्रेमप्रियालापः सन्मानं विनयस्तथा । प्रदानेन विना लोके सर्वमेतन्न शोभते ॥ १ ॥”

एवमुक्ते भूयः कुमारो वज्राधे—“ जगदीयमसादृशमेतद्दानं, यत्सम्यग्दृष्ट्या विद्वोकनम् । तथा यत्सम्यग्दानप्रदानम् ” । इत्युक्ते पुनर्योगी गदति स्म—“ ज्ञोः कुमार मत्समीपे मंत्र एकः प्रवरोस्ति । अष्ट वर्षाणि मया तस्य जापपरिश्रमो विहितः । अथ यदि त्वमेकां रजनीं विघ्नप्रतिघातं करोषि, तर्ह्ययं तस्य सर्वोऽपि प्रयासः सफलो भवेत् ” । इति निगदिते कुमारोऽवादीत्—‘ हे प्रजो कथ्यतां, तन्मया कस्मिन् दिने कार्यम् ? ’ । इति पृष्टे स योग्याख्यत्—“ ज्ञोः कुमार कृष्णचतुर्दश्यां रात्रौ स्मज्ञानचूम्बिकायां

इतश्च वसन्तपुरपचन ईशानचन्द्रभूषस्य रूपसंयुता कनकवती नाम सुता बभूव । तत्कृते तेन नृपेण स्वयंवरमण्डप-
 श्रक्रे । तदा तत्र स्वयंवरमण्डपे स गुणधर्मकुमार आययौ । तथाऽन्येऽपि राजानः समागताः । तदा नृपदचगृहेषु स्थिताः । एकदा स
 गुणधर्मकुमारः स्वयंवरमण्डपं विदोक्तयितुं ययौ । तदा सापि नृपात्मजा कनकवती तत्रागात् । तया स कुमारो निरीक्षितः । तत-
 स्तेन गुणधर्मकुमारेण सा राजपुत्री विदोकिता । तदा दृष्टिविद्वेषेण सात्मन्यनुरागवती विज्ञाता । ततः परं सा सानन्ददृष्ट्या विद्वो-
 कयन्ती स्वसदनं ययौ । कुमारोऽपि सपरिच्छदः स्वकीयावासे समागतः । ततश्च तया स्वगृहे गत्वा कुमारसमीप एका चेटी प्रेषिता
 । तया तस्मै कुमाराय चित्रपट्टिका समर्पिता । तदा कुमारस्तस्यां पट्टिकायामेकां राजहंसीं लिखितां ददर्श । तदथ एवंविधं श्लोक-
 मेकं लिखितं विदोक्त्य वाचयामास—

“आदौ दृष्टे प्रिये सानुरागासौ कलहंसिका । पुनस्तद्दर्शनं शीघ्रं वाञ्छत्येव वरावयदो ॥ १ ॥”

ततः कुमारोऽपि तस्यां पट्टिकायां राजहंसरूपं लिखित्वा तदथ इति श्लोकं लिखति स्म—

“कलहंसोऽप्यसौ सुभ्रु क्णं दृष्ट्वानुरागवान् । पुनरेव प्रियां ऋण्डुमदो वाञ्छत्यनारतम् ॥ २ ॥”

इति लिखित्वा सा चित्रपट्टिका चेटीहस्ते पश्चात्प्रेषिता । ततः कुमार्यो तस्या हस्ते ताम्बूलविलेपनसुगन्धकुसुमानि
 तस्मै कुमाराय दौक्तानि । तदा कुमारेण तानि पुष्पाणि शिरसि निक्षिप्तानि । ताम्बूलाभास्यादितम् । विद्वेषनं शरीरे न्यस्तम् ।
 ततः कुमारेण तस्यै चेष्टिकायै परितुष्टेन निर्मलो हारः प्रदत्तः । तदा तया प्रोक्तम्— ‘हे कुमार कन्यायाः सन्देहावाक्यं शृणु’ ।

इत्युक्ते कुमारोऽवादीत्—‘हे प्रिये तव किङ्किणीमात्रा क्व पतिता?’ । इति पृष्टा सा प्राह—‘हे स्वामिन् स्थानं सम्यङ् न जानामि’ । तथेति ज्ञापिते नृपात्मज उवाच—“प्रियेऽयं मम सुहृन्महानैमिचित्का वर्तते । निमिचक्रानेन सर्वमपि जानाति । तवापि किङ्किणीमात्रापातस्थानं कथयिष्यति” । इत्युक्ते सा तत्पार्श्वे प्रश्रमकरोत् । तदा तेनोक्तम्—‘विज्ञोक्य कथयिष्यामि’ । इति निगदिते गुणधर्मकुमारः कृपणं तत्र स्थित्वा विनोदवान्क्रीडां विधाय मित्रेण सह समुत्थाय स्वस्थानं ययौ । तदनन्तरं द्वितीये दिने निशासमये यदा कनकवती विमानमारुह्य तत्र स्थाने गन्तुं दाग्ना तदा कौतुकात् कुमारोऽप्यदृश्यरूपः सार्धे स्थितस्तत्र गतः । तदनन्तरं पुनरपि विद्याधरेन्द्रादेशेन कनकवत्या नृत्यमारब्धं तदा समीपस्थेनादृश्यरूपेण कुमारेण कमधुपायं कृत्वा तस्याश्चरणान् नूपुरं गृहीतम् । परं तु तथा तदा न ज्ञातम् । पश्चाद्बहुधा विद्वोक्तिं पुनर्न दबधम् । ततः परं सा स्वगेहं समागता । कुमारोऽपि समागतः । ततः प्रजातसमये जाते गुणधर्मकुमारस्तन्नूपुरं मित्रहस्ते समर्प्य स्वयं मित्रेण समन्विनोऽपि तस्याः सदने समागात् । तदा तयाऽभ्युत्थानादिकं विधायासनं मणिरुतम् । तत्र स नृपात्मजः समासीनः । क्षणमात्रं नृपपुत्रेण सह तया शास्त्रगोष्ठीं विधाय ततः स मतिसागरः पृष्टः—‘जो जज्ञ तन्निमित्तं वद, यन्मया कड्ये पृष्टमञ्जतू’ । इत्युक्ते स प्रोवाच—“जो जज्ञेऽहं निमित्तबद्धनेत्यं जानामि, तवान्यदपि किञ्चिद्विभूषणं गतमस्ति” । ततः सा शंक्तिचित्ता सती एवं जगाद—“जो निमित्तज्ञ तत्किं विभूषणं गतमस्ति? यदि जानासि तर्हि कथय” । इति निगदिते चर्त्रा प्रोक्तम्—‘हे प्रिये किं त्वं न जानासि?’ । तदा तथा कथितम्—‘अहं जानामि, परं तत्पातस्थानं न स्मरामि’ । तदा कुमारः प्राह—“अन्येन केन चिन्ममाग्र इति निवेदितम्—यददूरंगतायास्तव पत्न्या अहो नूपुरं पतितम् । इत्युक्ते येन नूपुरं गृहीतमञ्जतूपाश्वीन्मया वद्धात्कारेण तदगृहीतम्” । इति प्रजडिपते कनकवती स्वचित्तं एवं दध्यौ—“केनापि प्रयोगेण नूनं मञ्जत्रा मम वृत्तान्तो विज्ञातः यतः—

खड्गमादायकाकिनैव त्वया समागन्तव्यम् । अहं तत्रात्प्रचतुर्थः स्थास्यामि ” । इत्युक्ते कुमार एवमस्त्विति निगद्य स्वगृहं ययौ । तद-
 नन्तरं चतुर्दश्यां यामिन्यामेकाको कृपाणपाणिस्तत्र समाययौ । तदा योगिना ज्ञापितम्—“ ज्ञोः कुमारत्र रात्रौ बिज्जीषिका जविष्य-
 न्ति । ततस्त्वयाहं रक्षणीयः । तथा चैत उत्तरसाधका रक्षणीयाः ” । इति निगदिते कुमारोक्तम्—“ ज्ञो योगीन्द्र त्वं स्वस्थः
 सन्मन्त्रसाधनं कुरु । मयि रक्षके सति तव विघ्नं कर्तुं कः समर्थो भवति ? ” । इत्युदिते योगिना तत्र मण्डपं कृत्वैकं शवं सं
 स्थापितम् । तन्मुखे वैश्वानरं प्रज्वाल्य तत्र होमविधिश्चक्रे । एतावता तस्मिन् योगीन्द्रे होमं प्रकुर्वति सर्वदिग्मण्डलव्यापी गगनभेदको
 विश्वं बाधिरिकुर्वन्महानिर्घातो बभूव । तदा तत्र पृथ्वी द्विधा जाता । तेन रन्ध्रेणैको भीषणः कालक्रालरूपो नरः पातालात्प्रकटीजू-
 र्यैवं बजापे—“ रे पापिष्ठ दिव्यकान्ताग्निद्वाराषुक त्वया किमत्र मेघनादनामाहं क्षेत्रपालो न विज्ञातः ? यत्त्वं मम पूजामकृत्वा मंत्रसिद्धिं
 समीहसे ? तथैव राजकुमारः सरद्धाशयस्त्वया विप्रतारितोऽस्ति ” । इत्युक्त्वा स क्षेत्राधिपस्तडिजघांसया सिंहनादं विदधे । तदा
 ते त्रयोऽपि योगीन्द्राणि चामौ निपतिताः । तदा कुमारेण तं क्षेत्राधिपं प्रतीत्युक्तम्—‘ ज्ञोस्त्वं किं वृथा गर्जेसि, चेत्तव शक्तिर-
 स्ति, तन्मया सह युद्धं कुरु ’ । इति प्रणिगद्य तं निरायुधं दृष्ट्वा कुमारेण स्वकरात्त्वद्गं मुमुचे । तदनन्तरं प्रचक्रुज्जुगदामान्यां तौ
 युष्मं कर्तुं दाग्नौ । अथ युध्यमानः स क्षेत्रपालस्तेन बलवता कुमारेण कृणात् बाहुबलेन यदा समाक्रान्तस्तदासौ क्षेत्राधिपस्तुष्टो
 बजापे—“ हे महाबलवान् त्वयाहं जितः । इतस्त्वत्साहसेन तुष्टोऽस्मि । किञ्चिच्छाञ्जितं याचस्व, यत्तव संपादयामि ” । तदा कुमा-
 रस्तं स्वभुजग्रहादिमुच्यैवं जगाद—‘ यदि त्वं तुष्टोऽसि, तर्ह्यस्य योगिनः समीहितं विधेहि ’ । इत्युक्ते क्षेत्राधिपेनोक्तम्—“ अस्य
 यथेप्सितफलदायको महान्मन्त्रस्त्वत्प्रजावेण सिद्ध एव । परं किमपि स्वाञ्जितं प्रार्थय, यथा तत्पूरयामि । यतो देवदर्शनं निष्फलं न

म्नाहं पुत्री वर्ते। अस्य ज्ञेयेन मया विवाहोऽपि न विहितोऽस्ति ” तदा पुनः कुमारः प्राह—‘ जयं कीदृशमभूत् ? स्नेहजं वा कोपजं वा ? ’ इति पृष्टे तथा जगदे—“ कोपजमेव स्नेहजं कुतो ज्ञवति ? । यतः पुराणेन द्रुष्टात्मनाहं मन्दिरस्य कुट्टिमतलादप-
 हृता । ततश्च रसनाच्छेदं कुर्वतानेन मां प्रतीति गदितम्—‘ मध्वचनं विना त्वया ज्ञतो नाङ्गीकर्तव्यः । तथात्र मम समीपे यामि-
 न्यां त्वया निरन्तरेमेव समागतव्यम् । तव सुशीलायाः सदैव विमानं ममाङ्गया ज्ञविष्यति । यद्येवं करोषि, तर्हि त्वां मुञ्चामि, न
 हन्मि’ इत्युक्ते जीवितलोभेन मया शपथपूर्वं तत्प्रतिपन्नम् । अनेन नृत्यकदा मम शिक्षिता । एवंशकारेणानेन विद्याधरेणान्यास्ति-
 श्लोऽपि नृपात्मजा वशे कृताः सन्ति । परं त्वयैनं खेचरं निधनता सर्वासां सुखं विहितम् ” । इति श्रुत्वा कुमारेण ताः सर्वो अपि
 स्वस्थानं प्रेषिताः । ततः स कुमारोऽपि चेष्ट्या सह विमानमारुह्य स्वप्रियासदनं समियाय । तदा कनकवत्या तं कुमारं दृष्ट्वा स्वदासी
 पृष्टा—‘ हृद्वेड्य किं मम कान्तेन स द्रुष्टवेचरो हतः ? ’ । ततः सा तं वृत्तान्तं समग्रमपि स्वामिन्या अग्रे समाचख्यौ । तदानीं
 सा कनकवती स्वजन्तृपारुषोत्कर्षमाकर्ण्य भृशं प्रमुदिता । अथ गुणधर्मकुमारस्तथा सह वार्तां कृत्वा तत्रैव स्नेहनिर्भरः शर्वरीप्रान्तं
 यावत्सुप्तः । एतावता तस्य विद्याधरस्य दाघुभ्रात्रा कोपाकान्तचित्तेन निद्रामध्ये समुत्पाद्य स गुणधर्मकुमारो महार्णवे निक्षिप्तः ।
 तत्प्रिया चान्यत्र मुक्ता । तदा स कुमारो देवयोगेन समुज्जमध्ये फलाहकं प्राप्य सप्तरात्रेण पर्योधेस्तटे प्राप्तः । तत्र चैकं तापसं ददर्श
 । तदनन्तरं स तेन तापसेन सह तापसाश्रमं ययौ । तदा कनकतीं स्वां प्रियां पश्यति स्म । एतावता स कुमारः कुक्षपतिं प्रणम्य
 तत्समीपे यदा समुपविष्टस्तदा तेन पृष्टम् ‘हे जज्ञ किमेषा तव कार्यो ? ’ । इत्युक्ते स एवमेवेत्युवाच । ततश्च पुनरपि कुक्षपतिना
 गदितम्—“ ज्ञोः शृणु, इतो दिनाद्व्यतीति तृतीये दिनेऽहं वनान्तरे गतस्तावता मयेवं बाला त्वद्वियोगेन तरुशाखायामात्मान-

झौरनञं कदा चान्दी चौरिका क्रीडितानि च । प्रकटानि तृतीयेऽहनि स्युश्छन्नं सुकृतानि च॥१॥”

इति विचिन्त्य पुनस्तथा प्रोक्तम्—स्वामिस्तन्नूपुरं मामकीनं क्व विद्यते ? । तदा कुमारमित्रेण कुमारोदशाचन्नूपुरं तस्याः प्रदत्तम् । ततश्च पुनरपि सा जगाद—‘हे प्रिय सत्यं कथय । इदं यज्जीरं त्वया क्व प्राप्तम् ? ’ । तदा तेनोक्तम्—‘ त्वया क्व पातितम् ? ’ । इत्युक्ते तथा पृष्ठम्—‘ यत् स्थान इदं पतितमञ्चूत्स्थानं जवता दृष्टं न वा ? ’ । तदा तेन चर्त्ता पुनरपि कोऽपि प्रत्युत्तरः कृतः । तदा तथा समाख्यातम्—“ हे कान्त यदि त्वया तत्स्थानं दृष्टं जवति, तद्वरम् । अन्यथा मम वक्षिप्रवशेऽपि न शुद्धिर्न विष्यति ” । सा कनकवत्येवमुक्त्वा वामकरे ग्रीवां विन्यस्य चिन्तां प्रपन्ना सती क्षाणादधोमुखी वन्नूव । ततः पुनः कुमारोऽपि हास्यवार्तया तां हासयित्वा निजगृहे गतः । ततश्च पुनरपि स कुमारो रात्रौ तथैव यागचक्र समागतः, अत्रान्तरे तत्सख्या तां प्रतीति ज्ञापितम्—‘ हे स्वामिनि तत्र गमने वेद्धाऽतिक्रामति । पश्चाच्छिद्याधरो रोषं विधास्यति । इत्युक्ते तथा दीर्घं निःश्वस्येति प्रोक्तम्—“ हे सख्येतद्विषमं कार्यमहं मन्दभाग्या किं करोमि ? । यतः कुमारीत्वे पितृगृहे स्थिताहं तेन विद्याधरेणाशुं शपथं कारितास्मि—ममानुद्धां विना त्वया कान्तो न सेवनीयः । निशायां विमानमारुह्य मम समीपे निरन्तरमेव त्वया समागन्तव्यमिति ज्ञाप्तिरेऽपि मया पित्रोराग्रहेण तथा चास्यानुरागेणायं राजपुत्रः परिणीतः । स ममाज्जीष्टः, तस्याहं वद्वभास्मि । परमद्य केनापि प्रकारेण तत्र गच्छन्ती तेनाहं ज्ञाता । सोऽपि विद्याधरोऽनेन साक्षादृष्टः । ततः कारणात्स खंचरो मम प्राणवद्वज्रं हनिष्यति । अथवा खंचरो मां हनिष्यति । इत्याशङ्का मम चित्ते विद्यते । तेनाहं सखि चिन्तां प्रपन्नास्मि । तथा च—

शान्तौ सुग्रीवौ स्वल्पकपार्थौ सरद्धाशयौ मैत्रीजावयुतौ सन्तौ सार्धे व्यवसायं चक्रतुः यत्किञ्चिदेकः कार्यं करोति, तद्वितीयोऽपि करोति । तयोर्द्वयोरिति निश्चयो वर्तते । एकदा तावुच्चावयुधाने गतौ । तत्र ताभ्यां सन्नामध्ये धर्मं जायमाणं वज्रगुप्ताग्निधं मुनिं दृष्ट्वा तं च शुभ्रजावने नमस्कृत्य तत्समीपे धर्मं श्रुत्वा संजातवैराग्यत्वेन तत्पार्श्वे साधुधर्मं प्रतिपद्य प्रान्ते संलेखनां कृत्वा विपद्य त्रिदिवं प्राप्तौ । तत्रापि तौ परस्परं प्रीतिशालिनौ वभ्रुवतुः । एकदा ताभ्यां स्वर्गसंस्थिताभ्यामिति संकेतः कृतः—“ आवायोर्मध्याद्यः स्वर्गतः पूर्वं च्यवेते, स परेण त्रिदिवस्थितेन सर्वदा धर्मं संस्थाप्यः ॥

इतश्च कियता कालेन समृद्धदत्तजीवः स्वर्गञ्छुत्वा भरतक्षेत्रे धरानिवासे पुरे सागरदत्तस्य व्यवहारिणो गृहे भार्या-धनदत्तायाः कुक्षौ नागदेवतादत्तवरेण पुत्रत्वेनावतीर्णः । परिपूर्णसमये जातः । तस्य नागदत्त इति नाम पितृभ्यां प्रदत्तम् । क्रमेण छासप्तिकद्व्यासु स विशारदोऽभूत् । गान्धर्वकन्यायां विशेषेण निरतः । तेन जनमध्ये तस्य नागदत्तस्य गान्धर्व इत्याख्या प्रवर्तिता । वीणावादनेऽतिदक्षस्तथा गारुडविद्यया संयुक्तः स एकदा पुरोधाने भिन्नपरिहितः क्रीडां करोति स्म । एतावता वसुदत्तजीविन त्रिदिवस्थितेन तं धर्मप्रमादिनं ज्ञात्वा पूर्वजवक्तुसंकेतशब्दद्वया प्रतिबोधितः । परं स प्रतिबोधं न प्राप्नोति । तदा सुरेण चिन्तितम्—“ अयमत्यन्तसुखितः सन् धर्मं न करिष्यति यावता प्राणसंशयकारिणि कष्टे न पतिय्यति ” । इति विचिन्त्य तेन गीर्वाणेन मुख-वस्त्रिकार्धमञ्चजसहितं कारुधृतसर्पकरणकमीदृशं मुनिरूपं कृत्वा यत्र नागदत्तः क्रीडन्नस्ति तत्राययौ । तदा नागदत्तेन तं निकटमार्गे गच्छन्तं दृष्ट्वा तत्समीपे इति पृष्ठम्—“ जो गारुडिकैतेषु त्वत्कारणेषु किं विद्यते ? ” । तदा तेनोक्तम्—‘ विषधराः सन्ति ’ । इत्युक्ते तेन गदितम्—“ तर्हि तान् सर्पान् सर्पान् प्रकटीकुरु । अहं तव सर्पान् क्रीडयिष्यामि । त्वं मदीयान् क्रीडय ” । इत्युक्ते व्रतधारी न-

मुख्य मरणाय समुद्यता दृष्टा । तदा पाशं छित्त्वा मरणादहं मदृता कष्टेनैवामरहम् । ततश्च ज्ञानबलेन त्वदागतिं विज्ञाय कथयित्वेयं तोषिता ” । तेन तापसेनेत्युक्ते तौ दम्यते । एकत्र संश्रूय कदव्यादितरुफलैः प्राणवृत्तिं विधाय रात्रौ कापि निरंजने क्षताशुहे यावता सुषुप्तुस्तावता पुनरपि तेन खेचरेण तावुत्पाठ्य महोदधौ निक्षिप्तौ । तत्रापि पूर्वकृतकर्मयोगात् फलाहकं प्राप्य तौ घ्रावपि तीरमासाद्य तत्रैव मिलितौ । तदा कुमारः प्राह—“ अहो एतानि को विजानाति ?—

स्त्रीचरित्रं प्रेमगतिं मेघोत्थानं नरेन्द्रचित्तं च । विषमविधिविद्वसितानि च को वा शक्नोति विज्ञातुम् ॥ १ ॥

नूनं विधिविद्वसितान्येवंविधानि भवन्ति । अथवा विषयासक्तचित्तानां विषयो दुर्लभा न ” । पुनश्चिन्तयामास—
“ अहो महानुजावजीवा अनेनैव विरागेण समग्रमपि परिग्रहं परित्यज्य निर्ममतया निर्भदं तपः कुर्वन्ति ” । यावत्स गुणधर्मकुमारः स्वचित्त एवं चिन्तयामास, तावता कनकवती प्रोवाच—“ हे स्वामिन् सति पौरुषे त्वं कथं विषादं करोषि ? अद्यापि त्वं निरामयोऽद्विताज्ञो वर्तसे । यतः—

“दीनोद्धारो न विदधे नैकच्छत्रा कृता मही । विषया नोपश्रुक्ताश्च प्रकामं खिद्यतेऽथ किम् ॥ १ ॥”

इति वार्ता कुर्वतोस्तयोर्यद्यपि रात्रिर्जातास्ति तथापि स कुमारो नारीवचनानि श्रुत्वा स्वचित्ते वैराग्यं ध्यायन् जाग्रद्विद्यते । एतावता पुनरपि स खेचरो यावदागात्तावता कुमारेण निर्जितः । परं जीवन्मुक्तः । ततश्च प्रजातसमये स कुमारः कुलपतिमनुज्ञाय क्वापि पश्यने जगाम । तत्र बाह्योद्याने गुणरत्नमहोदधिं सूरिं विद्वोक्थ नत्वा स सकलत्रोऽपि मोहनिद्रानिवारिणीं धर्मदेवनां

॥ अथ यमपाशमातङ्गकथा ॥

एकस्मिन् पुरे यमपाशनामा तदारो वञ्चुव । स जात्या चाण्माद्वोऽस्ति परं तु कर्मणा न । तथा तत्रैव नगरे दयादि-
गुणसंयुतो नन्ददामनामा वणिग्वरोऽञ्जतू । सुमित्रा नाम तदीया गेहिनी समञ्जतू । तत्कुक्षिसंभवो मम्मणनामा सुतोऽभूत् । एकदा
तत्पुरस्वामी नृपतिर्वणिजानीततुरङ्गमपरीक्षार्थं तत्पृष्ठे यावता समारूढस्तावता केनापि नृपैरिणा सुरेण स तुरङ्गमोऽधिष्ठितः ।
तदा स तुरङ्गो व्योम्न्युत्पत्य वेगेन दूरस्थवनमध्ये गतः । तदा राक्षसाकिना निरञ्जनं वनं विद्वोक्य संभ्रान्तचित्तेन यदा साऽश्वः
करान्मुक्तस्तदा स जूमौ पतितः पञ्चत्वं प्राप्तः । तस्मिन् समये तत्र वृषसमीप एको मृगः समागतः । स च नृपं दृष्ट्वा जातिस्मरणेन
पूर्वञ्च वं विज्ञाय जूमौ वद्वाराणि द्विस्त्रित्वा जूपस्येति ज्ञापयामास—“हे राजन् पूर्वञ्चवेऽहं देवद्वो नाम तव श्रीकरीधरोऽभवूम् ।
। अवसानकाल आर्तध्यानेन मृत्वा तिर्यग्योनिमध्ये मृगो जातः ” । स एवंप्रकारेण निजस्वरूपं विज्ञाय तृषाक्रान्तस्य नृपतेरग्रे
ज्जत्वा जलाशयं दर्शयामास । तदा राजा तत्र गत्वा जलं पीत्वा मुखं प्रक्षाल्य यावता स्वस्यो जातस्तावता नृपसैन्यं पृष्ठे समागतम्
। तदनन्तरं स भूमिपतिस्तेन सैन्येन सह तं जीवितदायकं मृगं सार्धं नीत्वा स्वपुरं समाययौ । तदनन्तरं नृपप्रसादेन स मृगः पुर-
मध्ये चतुष्पथादिप्रदेशे स्वेच्छया परिभ्रमति । परं तु वचनेनापि कोऽपि न पीडयति । यदि कदाचित् किमपि स विनाशं करोति,
तथापि तस्य मृगस्य नृपज्ञेयेन कोऽपि किमपि न कथयति । एकदा स मम्मणस्य हृष्टे समागत्य यावता परिभ्रमणं कर्तुं लग्नस्ता-
वत्पूर्वजनवत्सरतः स मम्मणस्तस्मिन्मृगे भृशं कुपितः सन् पितरं प्रतीति प्रोचे—“हे तातायं विनाशकारको मृगो मया हन्तव्यः ।
इत्युक्ते जनकोऽवादीत्—“हे पुत्र वणिक्कुलेऽप्यरोऽपि जीवो न हन्यते, अयं तु मृगो नृपतेर्मन्योऽस्ति, त्वया विशेषतो न हन्त-

नोपे—“ नोस्त्वयेदृशी वार्तोपि न कार्यी । इमे मदीया महोरगा देवानामपि दुर्गोहाः । रे मूर्ख त्वं वादरूपो भवौषधिबलं विने-
 मान् कथं क्रीडयसि ? ” । इति निगदिते नागदचोऽवादीत्—“ इमान् सर्पान्गया गृहमाणस्त्वं विद्वोक्तयेः । परं त्वा-
 दौ मदीयाजगंस्त्वं गृहाण ” । इति जद्विपते तेनोक्तम्—‘ मुञ्च ’ । तदा नागदत्तेन स्वकीयाः सर्पा मुक्ताः परं तस्य शरीरे ते न
 दृग्माः । कदाचिद्वागन्ति तथापि दैवतशक्तित्वाद्यथां न कुर्वन्ति । तदनन्तरं नागदत्तः समत्सरो जज्जप—“ रे गारुत्मिक त्वमपि
 सर्वान् सर्पान् त्वत्समीपस्थान्मुञ्च । कथं विद्वाम्यं करोषि ? ” । तदा दैवतरूपेण प्रोक्तम्—“ सर्वान् त्वत्स्वजनान्मेदाय, नृपं साक्षिकं
 कुरु, यथाहं सर्पान्मुञ्चामि । अन्यथा न ” । इति प्रजद्विपते तेन तथा कृतम् । तदा व्रती गारुत्मिको गाढसरोणेति जज्जप—“ जो
 जनाः सावधानचित्ता मद्बचनं शृणुत—अयं नागदत्तगन्धर्वो मदीयैः सर्पैः सह क्रोन्तुमिच्छति । परं यद्यसौ तैर्विषधरैर्देयते, तर्हि
 सर्वथा मम दीपो न देयः ” । इत्युक्ते स नागदत्तः स्वजनैर्वीरितोऽपि यदा न विराम, तदा स गारुत्मिकः स्वकराएक-
 स्थितान् सर्पान् परितो मुक्त्वैति जज्जप—“ एते मम पत्न्या महाक्रूराः सन्ति । अमीषां नागानां स्वरूपं युष्माकमग्रे कथ-
 यामि । श्रूयताम्

आरक्तनयनः क्रूरो द्विजिह्वो विषपूरितः । क्रोधाग्निधानः पूर्वस्यामादिमोऽयं सरीसृपः ॥ १ ॥

अथमष्टफणाटोपजीषणः स्तब्धवर्त्मकः । याम्यायां यमसंकाशो मानो नाम महोरगः ॥ २ ॥

वञ्चनाकुशला वक्रगमना पश्चिमाश्रिता । इयं मायाह्वया नागी धर्तुं केनेह शक्यते ॥ ३ ॥

इति चिन्तयन् स्वगृहं गतः । इतश्च दुष्टबुद्धिनामा वणिग्निजगृहं गत्वा कूटरचनातत्परः सञ्चकान्ते ऋक्षनाथानं स्वकीयजनकं प्रतीति प्रोवाच—“हे तात मष्टाक्यं श्रूयताम्—यतो दीनाराः समस्ता अपि मम हस्ते चदिताः सन्ति । परं रात्रौ यथा कोऽपि न ज्ञास्यति, तथाहं त्वं तत्र नीत्वा तस्मिन्नेव वटकोटरे क्लेश्यामि । प्रजाते त्वया तत्र संस्थितेन समग्रजनसमृद्धमिति वाच्यं—सुबुद्धिना दुष्टबुद्धिं वञ्चयित्वा विचं गृहीतमस्ति ” । इत्युक्ते पित्रा निगदितम्—‘रे पुत्र नैतत्सुन्दरम् । परं त्वदग्रहेण मया विधातव्यम् ’ । इति प्रोक्ते तेन दुष्टबुद्धिना प्रच्छन्नतया रात्रिमध्य एव पितरं वटकोटरे निक्षिप्य प्रातः दृष्यैरसमृद्धं तं वटतरुं कुसुमचन्दनादिना समञ्ज-
स्येति निगदितम्—“जो वटवृक्ष ! सत्यं वद, तद्विचं केन गृहीतम् ? अयं विवादस्त्वयि तिष्ठते । यतः—

सत्येन धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रविः । सत्येन वायवो वान्ति सर्वे सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥ ”

इत्युदिते वटकोटरमध्यस्थः स जज्ञश्चेष्टी प्राह—‘जो जनाः श्रूयन्तु—सुबुद्धिना लोचक्रान्ततया तद्विचं गृही-
तमस्ति ’ । इति निशम्य सर्वोऽपि जनो विस्मयं प्राप्तः । तदा नृपेण सुबुद्धिं प्रति निगदितम्—‘जोरत्वमपराधी धनापहारकर्तारः
कारणान्निधानं मम समर्पय ’ । इति नृपवाक्यं श्रुत्वा तेन सुबुद्धिना स्वमनसि चिन्तितम्—“अचेतनास्तरयो न क्वापि जह्यन्ति
परं त्वेषा दुष्टबुद्धेः काचित्कूटरचना घटते । संकेतं कृत्वा कोऽपि वटमध्ये निक्षिप्तो न विष्यति । अन्यथा न्यग्रोधतो वाक्यं कथं निःस-
रति ? ” । इति विचिन्त्य तेन नृपते प्रति वज्राणे—“जो राजन्मया निशयेन तव धनं समर्पणीयम् । परं किमपि विज्ञाप्यमस्ति ” ।
इत्युदिते नृपतिना गदितम्—‘जोः कथं न विज्ञाप्यसि ? ’ । इति नृपतिवचनं समाकर्ण्य स्वबुद्ध्या सुबुद्धिरवाच—“स्वामिन्या
लोभायेन मित्रं वञ्चयित्वा धनं गृहीतम् । परं त्वत्रैव वटे निक्षिप्तमजतु । एकदाहं तच्छनं गृहीतुं यावदुपागतस्तावत्तत्रैकं फटाटोपज-

व्याः ” । एवंप्रकारेण पित्रा निवास्तिः । परं तेन प्रस्तावं प्राप्य रोपवशात्स मृगो निहत एव । तदा स मम्मण ईदृशं पापकर्म कुर्वन्
 जनकेन दृष्टः, तथा दूरस्थितेन यमदण्डेनापि दृष्टः । तदनन्तरं तेन तत्स्वरूपं नृपाग्रे कथितम् । इत्युक्ते राजा पृष्टम्—‘ ओ यम-
 दण्डनात्रार्थे कोऽपि साक्षी वर्तते ? ’ । तदा तेनोक्तम्—‘ अस्य पिता साक्षी ’ । तदा स श्रेष्ठी नृपेणाहूय पृष्टः । तदा तेन सत्य-
 मेव निगदितम् । ततः स श्रेष्ठी सत्यवादित्वान्नुपेणापि सत्कृतः । अथ महीश्रुजा मम्मणस्य वधाय यमपाशः समादिष्टः । तदा
 यमपाशेन नृपं प्रति प्रोक्तम्—‘ हे देवाहं जीवहिंसां न करोमि ’ । इत्युक्ते राजा पृष्टम्—‘ नोस्त्वं जात्या मातङ्गो वर्तसे ।
 जीवहिंसां कथं न करोषि ? ’ । इति पृष्टे स कारणं समाचख्यौ—“ राजन् श्रूयताम्—हस्तिशीर्षपुरे दवदन्तो नाम वणिकपुत्र
 आसीत् । एकदा स श्रीअनन्ततीर्थकृत्यार्थं धर्मं श्रुत्वा वैराग्यं प्राप्य व्रतं जग्राह । तदनन्तरं तस्य गुनेस्तीव्रं तपस्तपतोऽनेकशो ल-
 ब्यः समुत्पन्नाः । ततश्च स महर्षिर्गीतार्थः सब्रह्मक्री विहारं कुर्वन्नेतस्यां नगर्यां समागत्य स्मशानश्रूमिसमीपे कायेत्सर्गं विधाय
 निश्चिन्तचित्तस्तस्थौ । इतश्च मम पुत्रोऽतिमुक्तकनामा विद्यते । स उपसर्गरेगेण पीडितः पितृयनोपान्ते गत्वा सद्भक्त्या मुनिं ननाम ।
 तदा तत्तमजावेण मम सुतो निराभयो जातः । तदनन्तरं तेन पुत्रेण गृहमागत्य स वृत्तान्तो ममाग्रे निवेदितः । ततः परं सकुटुम्बोऽप्यहं
 रोगाक्रान्तस्तत्तागत्य मुनिं ननाम । तावता सकुटुम्बोऽप्यहं नीरुग्बभूव । तदनन्तरं मया श्रावकधर्मः प्रतिपन्नः । यावज्जीवं हिंसाया
 विरतोऽस्मि । हे राजंस्तैव साधुना स्वकीया प्रतिबोधक्या ममाग्रे निवेदिता । तेन कारणेनाहं तत्स्वरूपं जानामि ” । ततः संतु-
 धेन राजा यमपाशं संपूर्य सत्कृत्य समस्तमातङ्गानां स्वामी कृतः । अपरेणान्यजेन नृपादेशं प्राप्य स मम्मणो व्यापादितः । ततः
 परं यमपाशो निजायुः कृपे मृत्वा त्रिदशो जातः ॥

गच्छन्ती वसुदत्तनाम्ना पुरारक्षकोण दृष्टा । तदा स रागपरवशः सन् तस्याः दितृसमीपे समेत्य पाणिग्रहणार्थं तां कन्यां याचितवान् । तदा तेन कन्यापित्रा प्रजद्विपत्तम्—“ ओ एषा मया जिनदत्तस्य श्रेष्ठियुतस्य जिनदत्तस्य प्रदत्तास्ति, तदन्यथा कर्तुं न शक्यते ।

यतः—

सकृज्जल्पन्ति राजानः सकृज्जल्पन्ति पण्डिताः । सकृत्कन्याः प्रदीयन्ते त्रीण्येतानि सकृत् सकृत् ॥१॥”

इत्युक्ते स दुष्टात्मा स्वचित्ते स्वेष्टे जिनदत्तोपरि विनाशबुद्धिं चिन्तयन् दिवानिशं ब्रह्मान्वेषणं करोति । एवं जाते एकदा नृपतिस्तुरङ्गभयाहिकां कर्तुं पुरोद्याने गतोऽचूत् । तत्र वेगेन तुरङ्गमक्रीमां कुर्वतस्तस्य नृपस्य कर्णार्ज्जुनसदृस्या प्रवक्ताकुलं पपात । परं तु राज्ञा गृहभागतेन तत्पतितं ज्ञातम् । ततः परं तद्विद्वोक्तनाय राज्ञा वसुदत्तनामा आरक्षकः समादिष्टः । इतश्च स नृपादेशं प्राप्य कुण्डलविद्वोक्तनाय यावत्प्रचलितस्तावता तेनारक्षकेणात्मनोऽग्रे तस्मिन्नेव मार्गे केनापि कोर्येण जिनदत्तनामा व्यवहारी गच्छन् दृष्टः । तदा तेन व्यवहारिणा मार्गे गच्छता तत्र कुण्डलं पतितं विद्वोक्त्य तन्मार्गं परित्यज्येति कारणानुरे भूत्वा गतः । इतीति किम् ? यदुक्तं शास्त्रे—

आत्मवत्सर्वभूतानि परद्रव्याणि लोष्ठवत् । मातृवत्परदारंश्च यः पश्यति स पश्यति ॥ १ ॥

एतावता वसुदत्तोऽपि पुष्टस्थस्तत्र गत्वा कर्णार्ज्जुनं पतितं विद्वोक्त्य शोघमेव तद्गृहीत्वा नृपसमीपे समागत्य तदभूपाय समर्पितम् । तदा प्रहर्षितयदनो राजा प्रोवाच—‘ ओ भद्र त्वयेदं कर्णार्ज्जुनं क्व लब्धम् ? ’ । तदा तेन दुष्टधिया द्वेषज्ञा-

यङ्कुरं महोरगं दृष्ट्वेति चिन्तयितुं व्रतः—‘अहो एतद्भविणं देवताधिष्ठितं वभूव’ । इति विचिन्त्याहं पश्चाद्वित्या गृहं गतः । अथ यदि नृपादेशो भवति, तर्हि केनाप्युपायेन विचाधिष्ठायकं सदर्पं सर्पं हन्मि ” । एवं सत्यसदृशो वाक्ये निगदिते सति राज्ञा प्रोक्तम्—‘ओः स्वसमीहितं कुरु’ । इत्याकार्यं सुबुद्धिश्रेष्ठिना तत्क्षणमेव सर्वजनसमक्षं उगणकान्यादाय तस्कोट्यं तैः परिपूर्णं तथा बाह्येऽपि तं वटं परितः उगणकानि विरचय्य यावदर्धे ज्वादायितुमारब्धस्तावता उगणोद्भवेन प्रचुरधूमेन व्याकुलीभूतो दुष्टबुद्धिजनको ज्ञानामा तत्क्षणमेव भूमौ पपात । तावता नृपेण लोकैरपि दृष्ट उपलक्षितश्च । तदा सकौतुकैः सर्वैरपि जनैः पृष्टम्—‘ओः किमेतत् ? ! तावता तेन दुष्टबुद्धिपित्रा कथितम्—“ओ नरेभ्यर्त्तनेन दुरात्मना कुपुत्रेण दुष्टबुद्धिनाहं कूटसाक्षी कारितः । अक्षीकवाक्यजं पापं ममैव फलितम् । इति ज्ञात्वा केनाप्यलीकं न वक्तव्यम् ” । इत्युक्त्वा यावत्स्थितस्तावता राज्ञा सर्वस्वमादाय दुष्टबुद्धिनामा तत्क्षुतः स्वदेशान्निर्वासितः । तथा च सुबुद्धिर्वह्नादङ्गणादिभिस्तेन नृभुजा सत्कृत्य सत्यवादितात्सर्वलोकैऽपि प्रशस्यतां प्रापितः । इति ज्ञात्वेह लोकैः परलोकैऽपि हितकारकं सत्यमेव वाच्यम् । असत्यं परिहर्तव्यमेव ॥

॥ इत्यसत्यविषये नञ्श्रेष्ठिकथानकम् ॥ २ ॥

अथ सूत्रादत्तपरित्यागसंज्ञकं तृतीयमाणव्रतं जिनदत्तव्रतप्रतिपालनीयम् ” । श्रीशान्तिजिनेनत्यादिष्टे चक्रायुधनुषेण विज्ञप्तम्—‘स्मामिन् कोऽसौ जिनदत्तः ? कथं तेन तृतीयं व्रतं प्रतिपादितम् ? ’ । इति पृष्टे मनुः प्राह—“ओ नञ् शृणु—

दिकर्मनिपुणो रूपयौवनविभवान् कराढ्यपिङ्गलनामा पुरोहितोऽभूत् । तथा तस्मिन्नेव पुरे पुष्पदेवान्निधानो महान् व्यवहारी वर्तते । तस्य पुरोहितस्य तेन व्यवहारिणा समं मैत्री विद्यते । तस्य महेश्वरस्य प्रिया पद्मश्रीनाम्नी प्रकृष्टरूपवती पतिव्रतादिप्रवरगुणोपेतास्ति । यदुक्तम्—

पतिव्रतानां नारीणां नर्तुस्तुष्यन्ति देवताः । गङ्गा यथान्त्यजस्यापि स्वयं हि श्रीफलं लब्धौ ॥ १ ॥

एकदा पुरोहितेन केनापि हितकर्मणा नृपस्तोषितः । तदा तेन राज्ञा तस्मै पुरोधसे वरप्रदानं दत्तम्—‘जोः पुरो-
हित समीहितं याचस्व ’ । नृच्युजेत्युक्ते विपयासक्तचित्तेन पुरोहितेन प्रोक्तम्—‘हे स्वामिन यदि याचितं ददासि, तर्ह्यस्मिन्न-
गरे मया परस्त्रियः स्वेच्छया प्रोक्तव्याः । कोऽप्यपराधो न विधेयः ’ । इति प्रोक्ते नृपो वन्नापे—“ जोः पुरोहित या नारो त्वां
वाञ्छति सा सेवनीया । पुनरपरा न सेवनीया । यदि बलात्कारेणानिच्छन्तीमपि रामां रंस्यसि वा प्रार्थयिष्यसि, तर्हि तव पर-
दारिकवद्गणं करिष्यामि ” ? इत्युक्ते तेन पुरोधसा तत्प्रतिपन्नम् । ततः परं निर्गदः सन् स्वेच्छया पुरमध्ये स्त्रीलोलुपतया परि-
प्रमाणं करोति । एवं कुर्वता तेन कामान्धेन द्विजमनैकदा पुष्पदेवपत्नी पद्मश्रीर्दृष्टा । तदा रागान्धतयोपायांश्चिन्तयितुं दानः—
‘केन प्रकारेणैषा पुष्पदेवपत्नी मम वरया भवति ? ’ । इति विचिन्तयन् स पुरोधास्तस्या एव पुष्पदेवपत्न्या दार्सीं विद्युद्वल-
ताञ्चिधानां प्रतीति वन्नापे—‘ नञ्च तथा कुरु, यथा तव स्वामिनी मां समीहते ’ । इत्युक्ते तथा कदाचिन्निजस्वामिन्या अग्रे
पुरोहितवाक्यं निगदितम् । तथा शुष्कशीदिवत्या तच्चाक्यं न प्रतिपन्नम् । तदा तथा दास्या पुरोहिताग्रे प्रोक्तम्—‘ मम स्वामिनी
त्वदीयं वचनं नाङ्गीकरोति ’ । इति श्रुत्वा तेन दुरात्मनैकवेदं क्वाप्यवसरं प्राप्य स्वयमेव सा पद्मश्रीः स्वेच्छया क्रीडितुं प्रार्थिता ।

वतो नृपाग्र इत्युक्तम्—‘हे स्वामिन्मया जिनदत्तात्माप्तम्’ । इत्युक्ते नृपः प्राह—“ओ जिनदत्तः किं परब्रह्मं गृह्णाति ? स धर्मवान् विचारवान् श्रूयते । यो धर्मवान् भवति, तस्य पूर्वाचार्यैरित्युक्तमस्ति । यतः—

पतितं विस्मृतं नष्टं स्थितं स्थापितमाहितम् । अदत्तं नाददीत स्वं परकीयं क्वचित्सुधीः” ॥ १ ॥

इति निगदिते पुनर्वसुदत्तो वदति स्म—“राजन् जिनदत्तसदृशः कोऽप्यपरस्तस्को नास्ति । अपरे चौरा अदृष्टतया परार्थं हरन्ति, अयं तु पश्यतामेव विज्ञापहारी वर्तते” । इत्युक्ते कुब्धेन राज्ञा चिन्तितम्—“असौ साधुः श्रूयते, परं तु साधु सदृशो न । यो दुष्टकर्मकारी स नृपाणां वध्य एव” । इति विचिन्त्य चूषेन वसुदत्तारक्षकस्य समादिष्टम्—‘ओः स जिनदत्तो विम्वनां विधाय वध्यः’ । इत्यादिष्टे स प्रमुदितः संस्तुक्क्षणेभ्यः तं जिनदत्तं गृहीत्वा रासजे चद्याप्य रक्तचन्दनेन वपुर्विलिप्य काहलाद्यनिष्ठवर्षाद्यर्मानैः पुरीमध्ये त्रिकचतुष्कचक्षरेषु भ्राम्यमाणः स्थाने स्थाने जनसमूहेर्होहारवं कुर्वणैर्यवता राजमार्गे नीतस्तावता कोलाहलं श्रुत्वा समीपस्थगृहाभिर्गत्य तथा जिनमत्या स व्यवहारी विरम्यमानो दृष्टः । तदा तथा रुदनं कुर्वन्त्या स्वचित इति चिन्तितम्—“अयं जिनदत्तो धर्मार्थी दयावान् श्रीमद्देवगुरुव्रतितत्परो निरपराधः कीदृशीं कष्टदशां प्राप्नोऽस्ति ?” । एतावता जिनदत्तोऽपि तां विलोकयन्तीं दृष्ट्वा स्नेहपरः सन् स्वचेतसीति चिन्तयति स्म—“अहो एतस्याः कीदृश्यकृत्रिमा प्रीतिर्मयि वर्तते ? । मश्र्यसनं समालोक्य क्षणादेव या दुःखनागिनी बभूव । अतः कारणद्वयमाह्लासनान्मोहो मम भविष्यति, तर्हि कियन्तं कादम्बनया सह भोगान् भोक्ष्ये । अन्यथा सागारसनशनं मम भवतु” । इति विचिन्तयन् स दुष्टाशयैस्तद्वारक्षपुरुषैर्वध्यस्थानं समानीतः । एतावता प्रियमित्रस्य पुत्री जिनमती दुस्तचरणं प्रक्षाल्य गृहचैत्यानामग्रे निश्चयं विधाय शासनदेवतां हृदये विचिन्त्य

द्वारेषु च्छिद्रस्य विद्वोकनानि, कन्याविवाहे करपीम्नानि ॥ १ ॥

तत्र च श्रीमान्पायार्थमत्परोऽमरसेनाजिघानो नृप आसीत् । तस्मिन्नागरे वृषजदन्ताल्ल्यो विवेकवान् श्रेष्ठी बभूव । स च विशेषतः सम्यक्त्वधारकः श्रीजैनधर्मप्रतिपादकः । तदीया चार्या जिनदेवी सापि सुश्राविका । तत्कुक्षिसंज्ञवः सुद्वसनामा पुत्रोऽञ्जत् । स संप्राप्तयौवनः सन् पितृभ्यां जिनदासश्रेष्ठपुत्रीं सुभद्रां परिणयितः । एकदा स सुद्वसः पितुरादेशादगुरोः समीपं गत्वैकादश श्राद्धव्रतानि जग्राह । एकं परिग्रहप्रमाणं न गृहीतवान् । ततः परं स सुलसः कदाकदापरसिक्तया विषयविनोदेषु स्वकीयं चिन्तं न करोति । तदा श्रेष्ठिन्या पुत्रं धर्मतत्परं शास्त्रार्थसादरं दृष्ट्वा श्रेष्ठिनं प्रतीति वच्चापे—“हे स्वामिन्नात्मीयस्तनयो निःस्पृहसदृशो दृश्यते । नाथ तं तथा कुरु, यथा स विषयवाञ्छां करोति ” । इत्युक्ते श्रेष्ठी प्राह—“ प्रिये एवं मा वद । अनादिका-
लाभ्यसेन प्राणी कामव्यापारेषु स्वयमेव प्रवर्तते । परं धर्मकर्मव्यापारो दुष्करः ” । इति प्रोक्तेऽपि तस्या महाग्रहेण श्रेष्ठिना निज-
नन्दनो नष्टविद्यवृत्तकाराणां समीपे चातुर्यहेतवे मुक्तः । ततस्तेन क्रमेण समग्रोऽपि कदाभ्यासो विस्मरितः । यदुक्तम्—

व्यसनिन इव विद्या क्षीयते पङ्कजश्रो—गुणिन इव कुदेशे दैन्यमायान्ति भृङ्गाः ।

कुनृपतिरिव लोकं पीनयत्यन्धकारं, धनमिव कृपणस्य व्यर्थतमेति चक्षुः ॥ १ ॥

तेषां सङ्गत्या हास्यकौतुकभृङ्गारकथाश्रवणनाव्यभेदेण धूतक्रीडादितत्परः सन् क्रमागतसङ्गतिवशादेकदा कामपताका-

तदा तथा पुरोहितं प्रत्युक्तम्—‘ एवं मा वादीः । कदाचिच्च सखा ज्ञास्यति ’ । तदा तेन पुरोधसा ज्ञातम्—‘ एषा मयि स्नेहवती विद्यते ’ । तदा पुनरपि परिहासेनोक्तम्—‘ तथा कुरु जज्ञे, यथा तव ज्ञतां क्वाप्यन्यत्र देशान्तरे याति ’ । इति पुरोहितवाक्यं समाकार्य तथा सर्वमपि स्वकान्तस्य कथितम् । तदा तेन पुष्पदेवेन तद्वचनं श्रुत्वा स्वचित्तं रक्षितम् । न क्वापि प्रकटीकृतम् । परंतु स वणिक् स्वमनसि चिन्तयति—‘ विद्वोक्तयते, पुरोहितः किं करोति ? ’ एतावतैकस्मिन्वयसरे तेन पुरोधसा विद्याबलेन नृप-
 शीर्षे दुःसहा शिरोर्तिपीडा कृता । तदानीं शिरोर्तिपीडितेन राज्ञा पुरोहितं समाहूय तं प्रत्युक्तम्—‘ ज्ञोः शिरोर्तिवेदनया मम प्राणा अपि गमिष्यन्ति । कमपि मंत्रतंत्रादिकमुपायं विधाय शिरःपीडां निवारय ” । इत्युक्ते पुरोधसा तत्क्षणमेव स्वयं विरचिता शिरोर्तिर्मन्त्रोपायेनापनिन्ये । तदा समाधितत्परः सन् पुनरपि राजा पुरोधसं प्रति तुष्टो वभाषे—‘ ज्ञोः पूज्यप्रवर किञ्चित्समीहितं प्रार्थय ’ । इत्युक्ते पुरोधाः प्राह—‘ राजन् जवत्प्रसादेन सर्वमपि परिपूर्णमस्ति । परं नरेश्वर ! मदीयं मनोरथमेकं पूरय । यत् किञ्चिद्व्यसंज्ञकं ह्रीपे किञ्चिद्व्यपक्राः पक्षिणः सन्ति । ते सुस्वराः सुन्दराकाराः सुखदा जवन्ति । तेषामानयनार्थं पुष्पदेवनामानं वणिग्वरं प्रेषय ” । इत्युक्ते श्रूयेन पुष्पदेवं समाकार्य वभाषे—‘ अहो किञ्चिद्व्यपक्षीपतः किञ्चिद्व्यपक्षिणः समानय ’ । इति राज्ञा निगदिते एतावता तेन ध्यातम्—‘ एतत्सर्वं पुरोहितविचेष्टितम् ’ । इति विज्ञाय तेन पुष्पदेवेन नृपं प्रतीत्यं वभाषे—‘ नृपादेशः प्रमाण-
 मेव ’ । इत्युक्त्वा स व्यवहारी स्वसदनं गत्वा निजगृहेऽपूर्वचूर्मिगृहमेकं कारयित्वा तदुपरि यंत्रपर्यङ्कं कार्याचक्रं । ततश्च स्वकी-
 यप्रत्ययितनराणामिति शिक्षा दत्ता—‘ यद्यत्र काराद्वपिङ्गलनामा पुरोहितः समेति, तर्हि यंत्रशय्यायामुपवेश्य चूर्मिगृहे पातयित्वा प्रच्छन्नमेव भवज्जिर्मत्समीपे समानेतव्यः ” । ईदृशमादेशं स्वसेनकानां दत्त्वा स पुष्पदेवः स्वगृहाभिः स्रुत्य देशान्तरगमनाय पुराद्गृहिः

एषास्त्वा चरितस्तावताऽन्नाग्नययोगेन जडधिमध्ये यान्नद्धगो वज्रूव । सर्वमपि धनं गतम् । सुद्वसो, दैववशात् फलहकं प्राप्य तद्वद्गसा
परिरन्त्य पञ्चानिर्दिवसैः क्वापि समुद्रतीरे गतः । तत्र धनानि कदलीवनानि दृष्ट्वा पेशलैः कदलीफलैः प्राणवृत्तिं विधाय क्वचिच्छटे
नीरमालोक्य तृपानिवारणाय तत्पीत्वा स्वस्थीज्य स्वचिच इति व्यचिन्तयत्—“ मया कियती ऋद्धिः समुपाजिताभूत् । परं त्वद्य
ब्रिहस्तद्विचरणमात्रो जातः । परिधानमपि न स्थितम् । अहो एतत्पापफलं क्षेयम् । अथवा दैवचेष्टदृशी वज्रूव । यदुत्तमम्—
दैवमुद्ध्वंध्य यत्कार्यं क्रियते फलवान्न तत् । सरोऽम्भश्चातकेनान्तं गद्वारन्ध्रेण निःसृतम् ॥ १ ॥

एवं सत्यपि मया साहसं न परित्याज्यम् । पुरुरूपकारो मया विपत्स्वपि न त्याज्यः । शास्त्रज्ञा ईदृशं वचनं
वदन्ति—

नौचैर्नारिभ्यते कार्यं कर्तुं विघ्नजयात् खलु । प्रारभ्य त्यज्यते मध्यैः किञ्चिच्छिन्न उपस्थिते ॥ १ ॥

उत्तमास्त्वन्तरायेषु भवत्स्वपि सहस्रशः । प्रशस्यं कार्यमारब्धं न त्यजन्ति कथंचन ॥ २ ॥

एवं विचिन्त्य सुद्वसो यावदग्रतो गन्तुं प्रवृत्तस्तावदेकत्र गृध्रपक्षिणां समूहं दृष्ट्वा तदनुसारेण तत्र गत्वा यदा विलोक्य-
ति स्म, तदा तत्र शवपेकं पलितं ददर्श । तदीयवह्नमाश्रद्धे कोटिमूढ्यानि पञ्च रत्नानि निरीक्ष्येति दध्यौ—“ मयादत्तादानविरतिः
कृतास्ति । परमिदं निःस्वामिकं धनं गृहीतं जल्यम् । एतन्मूढ्येन चैत्यानि कारधिष्ये रत्नस्वामिनः पुण्यार्थमिति” विचिन्त्य तानि र-

वेद्यागृहे स ययौ । तदा तथा गणिकया सविस्मयचित्तयाऽन्युत्थानासनादिप्रतिपत्तिस्तं धनाढ्यं मत्वा विदधे । स सुदसो मित्रा-
णामुपदेशेनोपविष्टः । गणिकया गोष्ठी समारब्धा । तावता तदीयवचनैस्तमुरक्तं विज्ञाय सर्वाण्यपि मित्राणि स्वं स्वं स्थानं जग्मुः ।
क्रमेण तथा पण्यज्ञानया स तथा रज्जितः, यया तद्गृहान्न निर्गतः । पैवके धने तत्रस्थो विद्वसति । एवं षोडश वर्षाणि तत्र स्थितः ।
तदा तथा स्वकी-
यमद्वङ्कुराणादिकं दासीहस्ते प्रेषितम् । एतावताऽक्या विज्ञातम्—‘एतद्गृहे धनं परिक्षीणम् । अथ शरीराद्वङ्कुराणादिकं किं गृ-
ह्यते?’ । इति विमृश्य सहस्ररूपकं कास्तथाऽद्वङ्कुराणादिकं पश्चात्प्रेषितम् । तदनन्तरमभ्यया स्वसुतां कामपताकां प्रतीति विज्ञापितम्
—‘अयं पुमान् परिक्षीणधनः संजातोऽस्ति । अतस्त्याज्य एव’ । इत्युक्ते गणिकया ज्ञापितम्—“येन धनं वित्तं दत्तं, येन सह
आवारोऽ-

प्रेम वेद्यानाममृतं विषम् ॥१॥
प्रेम श वर्षाणि विज्ञासः कृतः, स कथं त्यज्यते? ” । इत्याकर्ण्य कुट्टिनी प्राह—“पुत्रि स्वकुल

विज्ञवा वीतसङ्गानां वैदग्ध्यं कुद्वयोषिताम् । दाद्विष्यं वणिजां प्रेम वेद्यानाममृतं विषम् ॥१॥

यो वित्तवान् जवति, स सेव्यते । निर्धनस्तु निष्पीनितेकुलवत् त्यज्यते ” । एवं प्रोक्तापि यावत्सा सुदसं न त्य-
जति, तावत्तयाऽक्यैकवारं सुदसं प्रतीति ज्ञापितम्—“नो नञ् क्षणमात्रमधोभूमावतर, यथोपस्तिनभूमौ प्रमाजनें विधीयते ” ।
इत्युक्ते तेन चिन्तितम्—‘षोडशवर्षमध्ये कदापि नेदशं वाक्यं श्रुतम् । अथैवं श्रूयते तत्किम्?’ । इति विमृशन् धवलगृहादय उ-
त्तीर्य संस्थितः । तावता चेटीनिरुक्तम्—‘कथं त्वं निर्द्वजत्रत्तिष्ठसि?’ । इति गदिते तद्गृहान्निःसृत्य स्वगृहं प्रति चलितः ।

शनैर्योगिना तावद्धरश्चा मुक्ता, यावता स कूपतद्वे रससमीपे गतः । तावता स नमस्कारमंत्रं पठन् रसं गृहीतुं प्रवृथः । एतावता तस्य कूपस्य मध्यादिति स्वरो निर्गतः—“अयं रसः कुष्ठिसिद्धो वर्तते । अतः कारणाज्ज्ञोः सार्धमिक करेण रसस्पर्शं मा कुर्याः । अस्मिन्ने शरीरद्वये प्राणत्याग एव नवति । त्वं जैनधर्मागधको वर्तसे, अतस्तव साहाय्यं करोमि । तुम्बिके समानय, यथा रसेन संपूर्णं ददामि ” । एवंविधं तद्वचनं समाकार्यं सुद्वसः शोचि—“त्वां धर्मबान्धवं वन्दे । यदुक्तम्—

अन्ने^१ देसे जाया अन्ने देसे वह्दिया देहा । जे जिणसासणरत्ता ते य मे बंधवा जणिया ॥ १ ॥

अथ त्वदीयं स्वरूपं कथय । मम कौतुकं वर्तते । अस्मिन् कूपे त्वं कः कुतः समागतस्तन्निवेदय ” । इत्युक्ते स प्राह—“अहो मदीयं स्वरूपं शृणु, अहं विशाखानगरीवास्तव्यो जिनशेखराजिधानो वणिक् वाणिज्यार्थं प्रवहणमारुह्य समुद्रे च-
रितः । प्रवहणं नश्यम् । महता कष्टेन फट्टहकं प्राप्य जीवन् समुद्रमुत्तीर्णः । ततश्चाटव्यां भ्रमन् परिव्राजकेन विप्रतार्य रसद्वोजेन कूपे
क्षिप्तः । यावता तुग्गकं भूत्वा कूपकण्ठे गतस्तावता तेन योगिना रसतुम्बकं गृहीत्वाहं रसमध्ये निक्षिप्तः । एवं मन्ये, त्वमपि तेन यो-
गिना प्रक्षिप्तो न विष्यसि । स महान् दुरात्मा वर्तते । त्वं तस्य विश्वासं मा कुर्याः । ज्ञोः सुश्रावकाय त्वमपि ममाग्रे स्वर्गोन्नादि-
समाचारं निवेदय ” । इत्युक्ते तेन सुद्वसेन तस्याग्रे स्वदृष्टान्तः समग्राऽपि निगदितः । एतावता तेन सार्धमिकेण तुम्बकद्वयं रसेन
भूत्वा तस्मै सुद्वसाय प्रदत्तम् । ततश्च तेन सुद्वसेन रसभृतं तुम्बकशुभ्रं मश्चिकातद्वे बद्ध्वा रज्जुश्चाद्विता । एतावता परिव्राजकेन

१ अन्यस्मिन् देशे जाता अन्यस्मिन् देशे वर्द्धिता देहा । ये जिशाशामनश्चतास्ते च मे बान्धवा भणिताः ॥

त्तानि गृहीत्वा ततः प्रचक्षितः । क्रमेण समुद्रतटे वेङ्गाकूलं नाम पुरं प्रातः । सश्रीकं नगरं विद्वोक्य तन्मध्ये प्रविश्य श्रीसारस्य श्रे-
 णिनो गृहे समेतः । तेनापि श्रेष्ठिना तस्य भोजनादिसामग्री विहिता । ततः परं तत्र कोटिघ्रयेन रत्नघयं विक्रीय ततो जाणान्यादाय । स-
 शकवानि भूत्वा गुरुसार्थेन सह स्वदेशं प्रति चक्षितः । तावता महादर्वी प्रातः । तत्र मध्याह्नावसर एकत्र प्रदेशे सप्तार्थः स्थितः । स-
 मग्रोऽपि सार्धजनो धान्यपचनादिकार्येषु व्यग्रो जातः । एतावता चिह्नितस्करैः कुतोऽप्यतर्कितैरेत्य स सार्थो ह्युण्णितः । तदा सुद्वसः
 संनह्य सपरिवारोऽपि तस्करसेनया सह योद्धुं प्रयुक्तः । तावता सुद्वससेवका चिह्नैः पराग्रताः सन्तः पलायनं चक्रुः । सुद्वसो जीवन्
 निह्नैर्विच्छः झव्यद्वोभेन क्वापि वणिक्पार्श्वे विक्रीतः । वणिजा निह्नपार्श्वीचं गृहीत्वा पारसकूलागतस्य मनुष्यरक्ताधिर्नो द्वोकस्य
 समीपे वाञ्छितविचार्ये स विक्रीतः । तैर्मनुष्यान् गृहीत्वा स्वदेशं गत्वा तेषां शरीरतो हथिरं निष्कास्य कुण्ठेषु क्षिप्यते । तन्मध्ये
 जनतत्र उत्पद्यन्ते । तैर्जन्तुभिः कृमिरागो भवति । तेन कृमिरागेण चीवरं रज्यते । तस्मिन् दग्धे तदीया रक्षापि रक्तवर्णा भवति
 । स सुद्वसस्तत्र तादृशं दुःखं सहनेकदा हथिरविद्विप्तदेहः सन् व्योममार्गेण नारण्यपक्षिणापहत्य रोहणगिरौ शिखातले मुक्त्वा यावत्
 नक्षयितुं पही समुद्यतो बभूव तावताऽपरेण नारण्यपक्षिणा दृष्टः । तदा द्वावपि पक्षिणौ परस्परं कलहं कर्तुं बभूवौ । तावता स
 सुद्वसः मुखात्पतितः सन् समुत्थाय समीपस्थगुहायां प्रविष्टः । तयोरेव्यत्र गतयोः स गुहामध्याभिर्गतः । ततश्चैकस्मिन्नगिरौ मात्रं प्र-
 दाल्य व्रणसंरोहिण्या औपथ्या रसेन व्रणानि संरोह्य तस्मात्पर्वतादुचीर्य गतस्तदा रेणुसमूहान् खनित्रकरावरांस्तथा पञ्चकुलं दृष्ट्वा
 सुद्वसः कस्यापि नरस्य पार्श्वे इति पप्रच्छ—“ नो नञ्च कोऽयं गिरिः ? को देशः ? अत्र च को घूपतिः ? एते नराः खनित्रैः किं यो
 खनन्ति ? एतत्पञ्चकुलं कीदृक् ? इत्यादिकं समग्रमपि समाचारं ममाग्रे निवेदय ” । इत्युक्ते तेन नरेण ज्ञापितम्—“ नो देशान्तरे

किङ्गा कुर्वन्तः सहसा बुभुक्षिता इव कर्तरिणां करे दधाना हर्षेण नृत्यन्तः प्रकटीभूयैवं जल्पन्ति स्म—“हं ह्यो यदि वैराग्यतो
 महाभासं विक्रीणसि, तर्ह्यत्र स्थाने निपत । यथा वयं त्वन्मांसं गृह्णीमः” । इत्युक्ते सुलसो निर्जयः संस्तत्र पतितः । ते सर्वे-
 ऽपि तन्मांसग्रहणाय यावत्पश्चितो भ्रास्यन्ति स्म, तावता जिनशेखरदेवस्तं सुलसं तादृशीमवस्थां प्राप्तं विज्ञाय शीघ्रं समाययौ ।
 तावता ते सर्वेऽपि भूतादयो नष्टाः । तदा देवः प्रोक्तवान्—“जोः सुलसश्राव्हाहं त्वां वन्दे । त्वया जैनशासनदर्शने किमिदं
 विरुद्धं कर्म समारब्धम् ? त्वं मासुषद्वयसि ? एषोऽहं जवतां मित्रं जिनशेखरनामा । यस्य त्वया कूपमभ्ये निर्यमणा कारिता ।
 सोऽहं युष्मदाराधनाप्रसादेन मृत्वा सहस्ररेऽष्टमरुदप इन्द्रसामानिकः सुरो जातः । तस्मात्कारणात्त्वं मम गुरोरेव” । इत्युक्ते सुल-
 सोऽपि तं जिनशेखरश्राव्धं सुरत्नं प्राप्तं विज्ञाय तं दृष्ट्वा शीघ्रमेव समुत्थायेति जजद्वप—“जो धर्मवान्यवाहमपि त्वां वन्दे” । इत्यु-
 दित्वा स्वागतादिकं पमच्छ । ततः परं देवोऽवादीत्—“जो नृच तव किमनीष्टं करोमि, तत्कथय” । इति गदिते सुलसेनोक्तम्—
 “इदमेव प्रियं जातं, यत्तावक्कीनं दर्शनं मम वचूय । तथाप्येवं ब्रूहि, अद्यापि मम निविद्धमन्तरायं कर्म किं परिह्नीणं विद्यते ?
 येन कारणेनाहं ग्रतं गृह्णामि” । इत्युक्ते देवः प्राह—“वत्स त्वयाद्वपदेवद्वयविनाशः पूर्वजवे कृतस्तत्कर्मोदयमागतं, तत्कर्म ह्नी-
 णमायं वर्तते । परं निःशेषं न परिह्नीणमस्ति । किञ्चिद्भागफलमप्यस्ति । तेनाद्यापि त्वं व्रतयोग्यो न वर्तसे” । इति निगद्य देवेन
 बहुमूढ्यमुवर्णराशयस्तथा चाखल्लादिकं सर्वमपि मीत्या सुलसाय हौकितम् । तदा सुलसेन प्रोक्तम्—“जो देव त्वं मामर्थसमन्वितं
 स्वं स्थानं प्रापय । यथा मम प्रसिद्धिर्भवति” । इति व्रजद्विपते देवोऽपि तथैव कृत्वा स्वस्थानं जगाम । एतावता सुलसागमनं ज्ञा-
 त्वा पुरस्वामी नञ्च्युवत्या पुरभवेशमहोत्सवमकारयत् । ततः सुलसोऽपि नृपाग्र उपायनं दौक्यित्वा प्रतिपत्तिं चकार । सुलसपत्न्या

कूपतट यावत्तमूर्ध्वं समागृह्येति गोचे—‘जो चञ्च प्रथमं तुम्बिके समर्पय । पञ्चाच्यां निष्कासयापि’ । इत्युक्ते सुदासः प्राह—‘तु-
 भ्यक्तद्वयं जल्ययुपत्या मज्जिकाया ज्ञानस्तद्वै निवृत्तास्ति’ । पुनरपि योगिना रसतुम्बिके याचिते । रा यावन्न ददाति तदा तेन
 तुम्बिकसहितोऽपि सुदासः कूपे निक्षिप्तः । पश्चाजकस्तु कूपं परित्यज्य ययौ । एतावता सुदासः शुभ्रकर्मयोगात् कूपमेखलायां पतितः,
 रसमध्ये न पतितः । तदनन्तरमसौ युवसो गाढश्वरेण श्रीनमस्तारसंघपठत् । यदुक्ते—

यसौ मंगलनिदाञ्चो जयविलञ्चो सयलसंघसुहृज्जाञ्चो । नवकारपरममंतो चित्तियमितं सुहं देई ॥१॥

ततो दुःखितः सज्जात्मनैवात्मानं बोधयामास—“रे जीव यदि त्वं पश्चिहनिवृत्तिमकरिष्यस्तर्हीदृशं कष्टं तव नाञ्ज-
 विष्यत् । अरे पाणिनयुनापि त्वं रसार्त्तिकं संयमं गृहीत्वाऽनशनं गृहाण, यथा शीघ्रमेव संसारनिस्तारो जायेत ” । इत्युक्त्वा
 यावता रा तच्चारित्रं कर्तुमुद्यतस्तावता कूपमध्यस्थेन जिनशेखरश्राव्णेन तं प्रतीतिं ज्ञापितम्—“जोथाश्चिह्नहण उत्सुको मा भव ।
 तद्वासात् कूपाग्निःसरणोपायं शृणु, कापि महादृता गोमा केनापि वर्त्तना संगूयान कूपे रसपानाय कदा कदा समायति । यदा सा
 रसं पीत्वा पश्चाच्छब्दति, तदा तत्पुच्छे गाढं विद्वग्म त्वमपि कूपमभ्याग्निःसरः । सामन्तेमेव मम प्राणान्तो जविष्यति । अतः का-
 रणादाराधनां कारय ” । इत्युक्ते सुदासोऽपि श्रीजिनशासनतत्त्वज्ञस्तदीयं प्रान्तकालं विज्ञाय प्रवसामाराधनां व्यथापयत् । निर्यामणा
 कारिता । चतुःशरणं समाख्यातम् । पञ्चपरमोष्ठिपदान्यर्हत्सिद्धाचार्योपाध्यायमसर्वसाधुमथानानि विषयं विधाय तस्य संज्ञास्तिनि ।
 सुकृतानामनुमोदना दुष्कृतानां च गर्हा कारिता । चतुरशीतिद्वन्द्वजीवयोनीनां मिथ्यादुष्टानां कारितः । एवंविधा सिद्धान्तोक्ताराध-
 ना राक्षितरतया सुदारागोक्ता जिनशेखरोपासकेन स्वचिरेऽङ्गीकृता । ततः परमव्रतानं विधाय नमस्कारं चित्ते चिन्तयन् शुभ्रध्यानेन

व्यावः' । इत्युक्त्वा स्वगृहे नृपेण गत्वा स्युत्रो राज्ये निवेशितः । ततस्तौ नृपसुखसौ सद्वासनयात्मानं धन्यं मन्यमानौ गुरोः समीपे व्रतं जगृहतुः । ततः संयमं प्रतिपद्यात्युग्रं तपो विदधतुः । ततश्च सुव्रतस्तु सकद्वकर्मक्षयं कृत्वा केवलज्ञानं संप्राप्य शिवं ययौ । राजापि निरतिचारं संयमं प्रतिपादय दिवं ययौ । इति पञ्चमाण्डवतवियये जगत्रान् श्रीशान्तिजिनश्चक्रायुधनृपं प्रति सुव्रतसकथां कथयामास ॥

॥ इति परिश्रुते सुव्रतसकथा. ॥ ५ ॥

अथ नूयः स्वामी प्राह—“जो नृप मया त्वदग्रे पञ्चाप्यणुव्रतानि प्रोक्तानि । अथ दिग्ब्रतजोगोपजोगोपनार्थदण्डाख्य गुणव्रतत्रिकं श्रूयताम्—यत्पूर्वाद्विषु दिक्षु तिर्यक् तयोर्धर्मधश्च गमने परिमाणं क्रियते, तत्प्रथमं दिग्ब्रतनामकं गुणव्रतं कथ्यते । एतस्य प्रमाणेऽकृते सति जीवस्तु बहुविधानि दुःखानि प्राप्नोति । यथा स्वयंचूदेवाख्यो वणिक् तस्मिन्नकृते मन्त्रेच्छदेशं प्राप्तो बहुधा दुःखं ज्ञेजे ” । इत्युक्ते चक्रायुधनृपेणोक्तम्—‘ तत्स्वरूपं स्वामिन् कथयतु ’ । अथ प्रष्टुः प्राह—

॥ अथ स्वयंचूदेवकथा ॥

इहैव जरेते गङ्गातटं नाम पुरमस्ति । तत्र सुदन्तो नाम वृपतिर्वर्तते । सर्वत्र दूतान् प्रस्थाप्य समग्रदेशसमाचारं यो राजा स्थानस्थ एव जानाति । तत्र स्वयंचूदेवनामा कृपिक्रियादितत्परः कौटुम्बिको विद्यते । परंतु स संतोषवर्जितोऽस्ति । स चैकदा रात्रौ निद्राच्छेदे संजाते सत्येवं चिन्तयामास—“अत्र स्थितस्य मम वाञ्छितो लाभो न भवति । ततः कारणात् कथापि देशान्तरे गत्वा वृद्धभी समुपाख्यं स्वकीयान्मनोरथान् पूरयिष्यामि” । इति विचिन्त्य सामग्रीं विधाय स उत्तरापथं प्रति चलितः । क्रमेण वृद्धमीशी-

सुकुलीनया जर्तुः समागमे महीयान् वर्धापनोत्सवश्चक्रे । स्वज्जर्तो सत्कृतः । प्रमोदज्वरनिर्जरा जाता । तथा या कामपताकाजिधा वेश्या तस्मिन्नगरेऽस्ति । सा सुखसगमनादनन्तरं वेणीवन्धं कृत्वा श्वेतवस्त्राणि परिधायान्यपुरुषान् परित्यज्य शुद्धशीला सती सुखसमुद्दिश्य स्थितास्ति । सापि द्वितीया प्रिया स्नेहतत्परा बच्चूव । ततश्च स द्वाच्यां प्रियाच्यां सह जोगान् द्रुंक्ते स्म । अन्यदा स सुखसः स्वचित्त्वं चिन्तयामास—“ रे आत्मन् लोचद्वामपटतया परिग्रहप्रमाणं विना तव किं किं दुःखं नाजवत् ? । अथ परिग्रहप्रमाणं कुरु ” । इति विचिन्त्य स्वमनसैव परिग्रहप्रमाणं विधाय शेषज्विणं देवगृहादिषु सप्तक्षेत्रेषु धर्मव्यये व्यधात् । यदुक्तं—

जिनजवनविंबपुत्थयसंधसरूवाइं सत्त खित्ताइं । जिणोप्पारो पोसहसाढी साहारणं चेव ॥ १ ॥

तददन्तरं कियत्वापि काद्वे गते कर्मशेषेण तस्य धनं परिहीणम्, यथा ग्रीष्मकाद्वे सरोजद्वं शुष्यति । ततश्च स सुलसो यावद्विच्छायवदनो नूत्वोपविष्टः । यदुक्तम्—

वरं वाट्ये मृत्युर्न तु विजवद्दीनं निवसनं, वरं प्राणत्यागो न पुनरधमागारगमनम् ।

वरं वेश्या भार्या न पुनरविनीता कुलवधू—वरं वासोऽरण्ये न पुनरविवेकाधिपपुरे ॥ २ ॥

तिष्यति, तदाऽस्मादब्रह्मरान्तवैव शरीरेऽप्यनर्थो न विष्यति ” । इत्युक्ते सा प्राह—“ यद्यतदेहे न परिधीयते, तर्हिनेन किं कार्थम् ? तदेव नव्यं यदनुज्यते । यदा धाटी समेष्यति तदा शरीरादहं स्वयमेवोचारयिष्यामि ” । इत्युक्ते स द्विजो मौनं कृत्वा स्थितः । एकदा प्रचलन्निहधाटी तत्र ग्रामे समागता । दैवयोगेन तस्यैव विप्रस्य गृहे प्रविष्टा । तदा विप्रपत्नी तैर्जिह्वैः सालङ्कारा दृष्टा । तैः सा गृहीता । तस्याः पीवरशरीराद्विभूषणानि यदा नोत्तरन्ति, तदा ते जिह्वास्तदीयहस्तपादादिकं शरीरं निरुष्टतया सर्वमपि च्छित्त्वा विभूषणानि गृहीत्वा स्वस्थानं जग्मुः । सा त्वर्तिध्यानेन मृत्ना नरकं ययौ ॥

॥ इति जोगोपजोगयोः कथा ॥ ७ ॥

पुनरपि श्रीशान्तिजिनेन जगवता चक्रायुधनृपतिं प्रतीत्युक्तम्—“ जो अथ तृतीयमनर्थदण्डाख्यं गुणव्रतं कथ्यते । तच्चतुर्जेदम् । यच्च मुहूर्ततत्परतोऽपध्यानं क्रियते, स प्रथमो जेदः । यत्प्रमादाचरणं स द्वितीयो जेदः । हिंसोपकरणदानं स तृतीयो जेदः । पापोपदेशाख्यथतुर्थो जेदः । अत्र व्रते समृद्धदत्तस्य दृष्टान्तं शृणु—

॥ अथ समृद्धदत्तस्य कथा ॥

धातकीखंरुद्वीपे ज्वरतद्वेजे रैपुरं नगरं वर्तते । तत्र रिपुमर्दनो नाम राजाभूत् । तस्मिन् पुरे समृद्धदत्तनामा कौटुम्बिक आसीत् । स चैकदा मध्यरात्रिसमये दुष्टोत्थितः सन् स्वचित्त इति चिन्तयामास—“ यदि मम लक्ष्मीर्भविष्यति तर्ज्जहं राजा न विष्यामि । षड्वर्णप्रमाणं ज्वरतद्वेजं साधयिष्यामि । तदनन्तरं वैताल्यपर्वतवासिनो विद्याधरा मम व्योमगामिनीं विद्यां दास्यन्ति ।

र्षके नगरे ययौ । तत्र प्रवेशं विधाय तस्य वाणिज्यव्यवहारं कुर्वतोऽपि तादृश एव लाभोऽञ्जत यादृग् निजकर्मणा सुष्ठोऽस्ति । अन्य-
दाऽन्यत्र नगरे धनाशया स बन्नाम, परं तु जाण्याधिकं क्वापि न दान्यवान् । स स्वचिच इति वाक्यं न चिन्तयति स्म । यतः—

“ जाण्याधिकं नैव नराधिपोपि, ददाति वित्तं चिरसेवकेभ्यः ।

निरन्तरं वर्षति वारिधारस्तथापि पत्रत्रितयं पद्माशे ॥ १ ॥ ”

ईदृशं विचारं विमुच्य जाण्याधिकं फलं वाञ्छन् पुनरप्यन्यत्र कापि पुरे ययौ । तत्र केचिद्वणिजो दृष्टाः । तदा तेन कौटुम्बिकेन
त इत्थं पृष्टाः—‘जो ययं कुतो देशात्समागताः?’ । तदानीं तैः प्रोक्तम्—‘वयं वाणिज्यार्थं चित्वातदेशं गत्वा बहु धनं समुपाज्यात्र समागताः’ ।
इत्याकार्यं स स्वयंभूदेवोऽपि क्रयाणकं गृहीत्वा शम्बद्वादिभ्यः विधाय बहुसार्थेन सह तं देशं प्रति चचाल । क्रमेण महात्मवाहुकाजिधं मार्गं
समुद्वह्य ततः परमतिश्रीतलं हिममार्गमप्यतिक्रम्य ततश्चातिविषमे गिरिमार्गे ययौ । ‘द्वोज्ञाजिभूतः पुमान् किं किं न करोति?’ । तदनन्तरं स
यावच्चित्वातदेशस्य समीपे गतस्तावत्, तत्र भ्लेच्छभ्रूयस्यान्यन्नूपैः समं विरोधोऽञ्जत । शत्रुराजजिहिरिति कारणात् स सार्धः सर्वसारमुपादाय
स्वगृहान् प्रति चादितः इतीति किं? ‘यदसौ चित्वातदेशं याति’ । स्वयंभूदेवस्तु तदीयां दृष्टिं कथमपि वञ्चयित्वा गतः । तत्र जिह्वा-
र्षिकैस्तं गृहीत्वा हस्तयोः पादयोश्च बध्वा स रुधिराणि विद्विष्य तैर्दुरात्मजिस्ततो नीत्वा स चाटवीमध्ये मुक्तः । तावता मृतकभ्रा-
न्या तस्योपर्यनेके पक्षिणः पतन्ति । चञ्चुप्रहारैस्तं पीरयन्ति । तावत्ते पुद्विन्दवाहका बाणघातैर्गन्धान् विनाश्य विनाश्य सन्ध्या-
समये तं स्वयंभूदेवं स्वगृहे समानीय विगतबन्धनं कृत्वा नोजयित्वा यत्नेन निजमन्दिरे रक्षन्ति । पुनर्द्वितीयेऽपि दिन एव कुर्व-

दष्टं तदीयं शरीरं शोफेन पीडितम् । क्रियद्भिर्वीर्यैस्तच्च शरीरं पुनरारोग्यं जातम् । तदनन्तरं क्रमेण वसन्तपुरपत्तने गत्वा क्रिया-
णकार्त्तानि विक्रीय विशिष्टं द्वाजं संप्राप्य ततो वह्नित्वा निजं स्थानं समागत्य समाधितत्परः सप्तसु धर्मक्षेत्रेषु वित्तव्ययं कुर्वन् गृहवासं-
पादयामास । इतश्च प्रान्तसमये आराधनां विधायानशनेन मृत्वा त्रिदिवं प्राप्तः । ततश्च गृत्वा क्रमेण भोजनं गमिष्यति ॥

॥ इति समायिके सिंहश्रावककथा ॥ ९ ॥

अथ द्वितीयं शिक्षाव्रतं देशावकाशकं नाम कथ्यते । यत्र दिग्ब्रतपरिमाणस्य तथापेरपामपि व्रतानां दिनं प्रति संक्षेपो
विधीयते । तथा च यत्रानयनप्रयोगादिकाश्चत्वारोऽतिचाराः प्रोक्ताः सन्ति । एतदपि व्रतं शुद्धं पादितं सद्विहलोकं परलोकैऽपि ग-
ङ्गदत्तश्रावकत्सफलं जायते ।

॥ अथ गङ्गदत्तश्रावककथा ॥

अतैव नरतर्कत्रे शंखपुरनाम्नि पुरे गङ्गदत्ताजिधो चूप्रसिद्धो बणिग्वरो वसति स्म । एकदा तेन गुरुसमीपे श्राव-
धर्मो गृहीतः । निरन्तरमेव स द्वादशजेदं तं श्रावधर्मं प्रतिपादयामास । इतश्चैकदा तेन देशावकाशं गृहीतम्—‘अद्य मया वि-
त्यगमनं विनान्यथा गृहाद्बहिर्न गन्तव्यम्’ । इत्यन्निग्रहे कृते केनापि मित्रेण वणिजा समागत्य तं गङ्गदत्तं प्रतीति ज्ञातम्—
“यत्पुराद्बहिः सार्थश्चैकोऽथ समागतोऽस्ति । यदि त्वं समागच्छसि तर्हि शीघ्रमेवात्रां तत्र गत्वा महाद्वाजविधायकं पश्यं गृहीतवः” ।
इति ज्ञापिते गङ्गदत्तः प्राह—“ओ मित्राद्याहं तत्र न समेष्यामि, यतो मया देशावकाशकं व्रतं गृहीतमस्ति । अद्य चैतयं विनान्यत्र

ततो विद्यावेदोनाहं नभोपार्गे उत्पत्तिष्यामि ” इति विचिन्तयन् समृद्धदत्तः शय्यात आकाशं प्रति यात्रादुत्पत्तितस्तावत्पृथिव्यां पतितः शरीरे गढं पोभितः । तदनन्तरं गृहमानुषैः स आक्रन्दं कुर्वन् पुनः शय्यायां निहितः । कियता कालेन महता कष्टेन तस्य शरीरे वेदना प्रधाना । स्वस्थशरीरो जातः । एतावतैकदा तेन विशिष्टलोहमयः खरुगः प्रभूतछव्येण सर्वजनसमूहं क्रीतोऽभूत् । राकदाचित्प्रमादाद्रात्रौ गृहमाङ्गण एव विस्मृतः । स कौटुम्बिको गृहमध्यं गत्वा सुप्तः । ततश्च प्रहरद्वये स्मृतः । परं प्रमाददोषेण स खरुगस्तेन गृहान्तरे न नीतः । को ग्रहीष्यति मदीयं खरुगमिति चिन्तयन्निद्रां प्राप्ताः । अत्रान्तरे रजन्याश्चरे योम तस्य मन्दिरे चौराः प्रविष्टाः । ते खड्गं गृहीत्वा स्वस्थानं ययुः । अथ ते कुरात्मानश्चौराः तस्य खड्गस्य वज्रेण कञ्चिन्महता कष्टेन नगरश्रेष्ठिसुतं बन्ध्यां जगृहुः । तदानुपपुरुषेस्ते चौरा हताः । चौरैः श्रेष्ठिपुत्रो व्यापादितः । ततः समृद्धदत्तस्य खड्गः पुरारक्षकैर्नृपाग्रे दौकितः । तदानीं क्रुद्धेन राज्ञा तं समाकर्ष्येति प्रोक्तम्—‘ अरे दुष्ट त्वयेदं किं पापकर्म विहितम् ? ’ । तदा तेनोक्तम्—‘ स्वामिन्या पापं न कृतम् ’ । इत्युक्ते नृपः प्राह—“अयं खरुगस्त्वदीयो जयति न वा ? यदि त्वदीयं खरुगाहरणं तर्हि त्वमेव पापकर्मकारी” । इति निगदिते तेन खरुगविस्मृतिस्वरूपं सर्वमेव नृपाग्रे कथितम् । तथाप्यनर्थदण्डकृते दण्डितो धृतः परं मुक्तः । अन्यदा पुनः स एव कस्यापि नृपवैरिणः स्वभावमपरिज्ञाय सहसा विषं ददौ । तदा तेन तद्विषं गृहीत्वा तस्मै चूपस्य विनाशाय ग्रामस्य तदाकं क्षिप्तम् । तदा तज्जले पीते सति केचिज्जना मरणं प्राप्ताः । तावता नृपेण ज्ञातम् । राज्ञा मूढशुष्किर्गृहीता । तदेति विज्ञातम्—“ यत्समृद्धदत्तेनामुकस्य मद्रैरिणो विषं दत्तं, तेन वैरिणा मर्दितयाय सरोजद्वे विषं क्षिप्तम् ” । इति विज्ञाय तं कौटुम्बिकमाकार्यान्वायकारित्वात् स चूचुजा दण्डितः । ततश्चैकं वेदं स ग्रामपथेषुपविष्टोऽभूत् । तावता कथित्कौटुम्बिको वृषभयुग्मं गृहीत्वा तत्रगतः । एतावता समृद्धदत्तस्तत्समीप इति पृष्ठवान्—

तिथिपर्वदशोकास्त्यक्ता यन महात्मना । स त्वतिथिर्विज्ञानेयः परः प्राघूर्णिको मतः ॥ १ ॥

एवंविधस्यातिथेर्न्यायोपाजितैः कल्पनीयैः प्रासुरोदनादिसुषुब्धैर्दशकालोचितैः श्रद्धया यः सत्कारो विधीयते, स चातिथिसंविभागः प्रकीर्तितः । स न त्किञ्चावेन सुसाधूनां विहितो महापुण्यनिबन्धनं स्यात् । यथा शूरपालनरेन्द्रस्य पुर्वजन्मदानमज्ञावात्सुखसम्पदो बच्युः ” । इत्युक्ते चक्रायुधनृपो जज्जल्प—‘जगवंस्तस्य शूरपालनृपस्य दृष्टान्तः प्रोच्यताम्’ । इत्युक्ते श्रीशान्तिजिनः सुधामधुरया गिरा तत्कथां प्राह—

॥ अथ शूरपालनृपकथा ॥

इहैव नरतक्षेत्रे मनोज्ञाश्रियाजिरामं काञ्चनपुरं नाम सत्पुरं विद्यते । यदुक्तम्—

वापीवप्रविहारवर्णवनिता वाग्मी वनं वाटिका, वैद्यब्राह्मणवादिवेशमविबुधा वाचंयमा वद्वकी ।
विद्यावीरविवेकवित्तविनया वेश्या वणिक् वाहिनी, वल्लं वारणवाजिवेसरवरं राज्यं च वै शोभते ॥ १ ॥

तत्र जिताग्निनामा नृपतिः साम्राज्यं प्रत्यपालयत् । तस्य राज्ञी सुलोचनाख्या बभूव । तस्मिन्नगर एको महीपालनामा कृत्रियोऽचूत् । परं स कृपीबलः सदैव कर्षणमेव करोति । तदीया नार्या धारिणी संजज्ञे । तत्कुक्षिसंजवाः क्रमेण धरणीधरकीर्तिधरपृथ्वीपालशूरपालाख्याश्चत्वारः सुता बभूवुः । ते चत्वारोऽपि शैशवमतिक्रम्य यौवनं प्राप्ताः । तदा चन्द्रमती कीर्तिमती शान्तिमती

गृहाद्गहिर्न गन्तव्यम् ” । तदा पुनस्तेनोक्तम्—“ जो अद्य महोत्सुष्टं धनलाभं कथं न गृह्णासि ? अन्यस्मिन्नपि दिने पुनर्ब्रतं विधास्यसि ” । ततः पुनर्गङ्गादत्तः प्राह—‘ हे सखे येन धर्महानिर्जवेत्तेन महारम्भविधायिना लाजेनापि पूर्यताम् ’ । इत्युक्ते तस्य निश्चयं ज्ञात्वा तन्निग्रं स्वस्थानं गतम् । ततो ब्रते परिपूर्णं सति परस्मिन् दिने स गङ्गादत्तः सार्धमध्ये प्रययौ । क्रयाणकं सर्वमपि तथैव स्थितं दृष्टम् । केनापि न गृहीतमस्ति । तदा तेन तत्क्रयाणकं गृहीत्वा चतुष्पथे विक्रीय महान् लाजः समुपाजितः । अथ तेन गङ्गादत्तेन चिन्तितम्—“ नूनमेव प्रजावो धर्मस्थैव । ज्ञातः कारणान्मयेदं वित्तं देवगृहादिधर्मस्थानेषु नियोज्यम् ” । इति विचिन्त्य तेन श्रेष्ठिना जिनानां पूजा विविधैरुपायैः कृता । नक्त्या श्रीसंघस्य वस्त्रभोजनताम्बूलादिसत्कारो महीयान् विदधे । एवं धर्मोद्यमं कृत्वा प्रान्तेऽनशनादिना मृत्वा स गङ्गादत्तस्त्रिदिवत्वं प्राप्तः । ततः क्रमेण भोक्षमपि प्राप्स्यति ॥

॥ इति देशावकाशके गङ्गादत्तकथा ॥ १० ॥

जोः चक्राशुधनुष देशावकाशिकं व्रतं दृष्टान्तसहितं तवाग्रे निगदितम् । इदानीं निदर्शनसहितं पौषधव्रतं कथयामि । यः पौषधः सुश्रावकेण चतुःपर्व्यां निश्चयेन पुण्यपरिपुष्टये क्रियत एव । पुनः स चतुर्धा विज्ञेयः । प्रथम आहारपौषधः स द्विविधः सर्वतो देशतश्च । यः सर्वतः स चतुर्विधाहारप्रत्याख्यान एव जवति । यो देशतः स त्रिविधाहारोपवासं तथा चाचाम्बादिषु समस्तप्रत्याख्यानेष्वपि जायते । तथा द्वितीयो देहसत्कारपौषधः । सोऽपि सर्वदेशजेदाद्विधा । सर्वशरीरसत्कारवर्जनमेको जेदः । स्नान-कारणादिको द्वितीयो जेदः । तथा यस्तृतीयो ब्रह्मचर्यपौषधः सोऽपि द्विविधः । स्त्रीणां कारस्पर्शादेरपि वर्जनं प्रथमो भेदः । देशतश्च

अहं देशान्तरे गत्वा धनमुपाज्य शीघ्रमेव समेख्यामि” । इति निगद्य तदीयशिरसि स्वकराज्यां वेणीबन्धं विधाय तथा कञ्चुकं हृदये परिधाप्येत्युक्तम्—“अयं वेणीबन्धमोक्षो मयि समागते कार्यः । तथा मां विना कञ्चुकोऽपि वक्षसो नोत्तारणीयः” । स्वप्रियाया एवं कथयित्वा गूरुपादः स्वमन्दिरात्स्वरूपमादाय देशान्तरं प्रति चक्षितः । तत्प्रियापि क्षणमात्रं हर्षविषादं स्वचित्ते धृत्वा ततः स्वकी-यकर्मणि कर्तुं प्रवृत्ता । एतावता प्रज्ञाते जाते महीपाद्मादयः सर्वेऽपि गूरुपादमपश्यन्त इतस्ततो विद्वोक्य विद्वोक्य समाकुलाः सन्त-स्तत्प्रियासमीप इति प्रश्नं विदधुः—‘हे जेजे किमपि जानासि, गूरुपादः क्व गतः ?’ । इत्युक्ते तथा निगदितम्—‘नाहं जाना-मि’ । ततश्च तदीयं समाचारमजानन्तस्ते सर्वेपि मातापिताभ्रात्रादय इति परस्परं मंत्रयितुं लग्नाः—‘स गूरुपादः केनापि कथं पराचूतः ? येन गृहान्निःसृत्य ययौ’ । तदा ते तनया इति प्रोचुः—“हे तातास्माकं मध्ये केनापि स पराचूतो नास्ति । मायः क-निष्ठो ज्ञाता सर्वेषामपि वद्धव एव स्यात्” । पुनस्तैः पित्रादिर्निर्वधूटी पृष्टा—‘हे जेजे त्वया सह किञ्चित् रोषकारणं तस्य न जातम् ?’ तदा तथा प्रोचे—“मदीयजर्तुर्मया सह रोषकारणं कदापि न जातमस्ति । स्वयमेव भर्त्रा मदीयो वेणीदंभो ग्रथितोऽस्ति । तं वेणी-बन्धं विधायेति प्रोक्तम्—‘हे प्रियेऽयं वेणीमोक्षो मया स्वहस्तेन विधातव्यः’ । इति कथयित्वा स क्वापि गतस्तत्र जानामि” । तदा त्रयोऽपि बान्धवाः स्वचित्त इति व्यचिन्तयन्—“मात्रा किञ्चिज्ज्ञानादिना बध्नी पराभूता न विष्यति । तेन हेतुना स परा-भूतो देशान्तरं गतः । यतः—

जननीं जनकं बन्धुं धनं धान्यं गृहं गृहान् । अपमानहता दूरे त्यजन्ति तानि मानिनः ॥१॥

शीद्विमती इति नाम्ना तेषां चतुर्णामपि क्रमेण चतस्रो चार्या जाताः । एकदा वर्षाकाले ते चत्वारोऽपि महीपादासुताः पाश्चात्यरजन्यां
 स्पष्टहात्सगुत्तयाय क्षेत्रे कर्मकरेणाय ययुः । पञ्चोत्थां प्रिया अपि क्षेत्रं प्रति निर्गताः । एतावता मार्गे तासां गच्छन्तीनां गर्जितं विधाय
 जज्ञः समाययौ । तदा ताः स्त्रियः समीपस्थगृहे गत्वा तदीय आधारे स्थिताः । तत्पृष्ठे तदीयश्चतुरोऽपि क्षेत्रं प्रति निययौ
 सोऽपि वर्षाजज्ञनिवारणाय वजरोरवृत्ते गत्वा प्रज्ज्वतया स्थितः । एतावता ताश्चतस्रोऽपि वज्रः श्वशुरमजानन्त्यो निर्जनं प्र-
 दशं विज्ञाय स्वेच्छया परस्परं वार्तां कर्तुं दात्राः । श्वशुरः सावधानत्वेन श्रोतुं लग्नः । तदा ज्येष्ठवज्रा चन्द्रमत्या ज्ञापितम्—‘ ज्ञोः
 सख्यः सांप्रतं स्वकीयं स्वकीयं गमिषुं कथयन्तु ’ । इत्युक्ते शीद्विमती ग्राह—“ कदाचिदन्ये कर्णं जविष्यन्ति । अतः कारणात् स्व-
 कीया वार्ता कर्तुं न युक्ता ” । इत्युक्त इतरा स्नाह—‘ हे शीद्विमती त्वं मा शैषीः । यतोऽत्र न कोऽप्यस्ति ’ । इति निगदिते
 तथा कनिष्ठया ज्ञापितम्—“ तर्ह्यनुक्रमेण सर्वा अपि यूयं स्वस्वकामनाः कथयत । पश्चात्प्रान्ते गद्यारको जविष्यति ” इति श्रुत्वा
 पूर्वं चन्द्रमती ग्राह—“ पूर्वं सपक्ववह्निप्रचट उष्णश्च सुरजिघृतेन सह यदि स्यात्तर्हि मम रोचते । तद्योपरि रज्ज्वा दध्ना वा घृतेन
 सह रोचते, आभ्रफणकपूर्वककर्चुरिकया वा समन्विता ” । ततो द्वितीया कीर्तिमती ग्राह—“ मम खरुघृतयुक्ता द्वैरेयी रोचते ।
 अथवा गालिदात्री च घृतान्विते तीक्ष्णाम्बुव्यञ्जनैः समं मम रोचते ” । ततस्तृतीया शान्तिमती जजल्प—“ मद्याज्जा श्रूयताम्,
 सुस्वाहूनि सोदकादीनि पक्वानानि मम प्रियाणि वर्तन्ते । तथा मंरुकपुरिकादिभक्ष्यं विशेषतः स्वादेते ” । तदनन्तरं चतुर्थी शी
 द्विमती प्रोवाच—“ अहमन्नविषये तादृशी स्पृहावृर्त्तते । यत् ‘ उदरं पूरं याचते न कूरं ’ लोकोक्तिरीदृशी विद्यते । परमह मित्यं
 जानामि—भव्यजज्ञैः स्नानं विधाय चन्दनादिना विद्विष्य सुवस्त्राणि परिधाय विशिष्टशृणान्यन्नकृत्य श्वशुरज्येष्ठजर्षणां भव्यं

स्थया दुर्वद्वान्नी परपुरुषालोकेने पराङ्मुखी सा शीलमत्यपि राज्ञा दृष्टा । तदा श्रुपः स्वचित्ते दध्यौ—“ अहो मम कुटुम्बस्य देव-
योगेन कीदृशी कर्मकरावस्था संजातास्ति ? । नूनमेव कर्मणां विपाकः । यदुक्तम्—

हरि हरि सुशिरांसि यानि रेजुर्हरि हरि तानि लुठन्ति गृध्रपादैः ।

इह खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥ १ ॥

इति कर्मविपाकस्वरूपं विचिन्त्य स राजा प्रत्येकं सर्वान् कर्मकरान् वीक्ष्य तथा स्वदुकुलं समुद्दिश्य पञ्चकुलं प्रतीति
प्रोवाच—“ ओ इमानि नव मानुषाणि रुचिरं कर्म कुर्वन्ति । नवद्भिरेतेषां किं किं दीयते ? ” । इत्युक्ते तत्पञ्चकुलं प्राह—
“ हे स्वामिन् सर्वेषां कर्मकराणां दिनं प्रत्येकैको रूपकः प्रदीयते । तथा च मध्यमं कणश्रुक्तं युष्मदाज्ञया दीयमानमस्ति ” । इति
श्रुत्वा पुनर्नृपो वचापे—“ एषां साधुकर्मविधायिनां कश्चिद्विशेषः क्रियते । यत उक्तं च—

साध्वसाधुजने स्वामी निर्विशेषो यदा भवेत् । तदा साधुशृणोत्साहः साधोरपि न वर्धते ॥१॥

अतः कारणदमीषां वृत्तिर्द्विशृणु विधेया । कणश्रुक्तं चोत्तमं देयम् ” । राज्ञेत्युदिते तेन पञ्चकुलेन तानि मानुष्या-
णि समाहूयेति जगदे—“ हं हो अस्मत्स्वामिना भवतां प्रसादः कृतोऽस्ति । द्विशृणा वृत्तिस्तथा कणश्रुक्तमुत्तमम् ” । इति नि-
श्चय्य तैर्महीपालादिर्निर्महाप्रसाद इत्युक्तम् । एतावता राज्ञा महीपात्रपार्श्वे पृष्टम्—“ जोः किं तैवैकः पुनो चिकलत्रोऽस्ति ? यतः

अपि मातापितृकृतावपमानाच्छिजोरपि । इह मानधनैर्जिविदशत्यागो विधीयते ॥ २ ॥

अपमानं गुरोरेव शिष्यस्यैव हितावहम् । यतस्ते तर्जयन्त्येनं वारणास्मारणादिभिः ॥ ३ ॥

स तस्यैव पराजयो द्वेयस्तत्पत्न्यां यो विहितः । यथा शरीरे पीजिते शरीरी किं न दूयेते ? ” । इति विचिन्त्य ते जनकभ्रात्रादयः सर्वत्र तं विभोक्तुं तत्समाचारमपि क्वाप्यप्राप्य विरहादिताः सन्तः स्वानि कार्याणि कर्तुं क्षमाः । इतश्च स शूरापा-
दस्ततो निःशृत्य क्रमेण महाशालादिभिः पुरं गत्वा श्रान्तत्वात् बाष्पोपवने जम्बूद्वन्द्यायां सुष्वाप । निर्जरा निद्रा तस्य समागता ।
तत्प्रज्ञाविण तस्य तरोऽब्जाया मध्याह्नेऽपि न न्यवर्तत । अत्रान्तरे तस्मिन् पुरेऽपुत्रो राजा विपन्नोऽस्ति । तदा सचिवादिकैः पञ्चदि-
व्याधिवासना चक्रे । तानि पञ्चापि प्रहरद्वयं परिभ्रम्य परिभ्रम्य तत्र सतागतानि यत्र शूरपादः सुप्तोऽस्ति । तं निरीक्ष्य करीन्द्रेण
सारसी शङ्कः कृतः । तुरगेण हेयारवश्चक्रे । तस्योपरि च्छत्रं स्वयमेव विकस्वरं जातम् । शृङ्गारैः स्वयमञ्जिपेकः कृतः । चामराभ्यां
स स्वयं बीजितः । जयजयारवो जातः । माङ्गलिकगीतादिशङ्कः समुत्थितः । ततश्च मंत्रिसामन्तैः स सर्वाङ्गेषु विलोकितः । हस्त-
पादादिषु चक्रस्वस्तिकप्रत्यार्थैः शुचलक्षणैर्लङ्कितो यदा दृष्टस्तदेति चिन्तितम्—“ कोऽपि महान् पुमान् । एतत्प्रज्ञावादस्य त-
रोऽब्जायापि नम्रत्वं न प्राप्तास्ति । एष स्वामी स्वकीयपुण्यैर्जातः ” । ते सामन्ताद्याः परस्परं तद्वचमूचुः । इतश्च स शूरपादो वि-
निद्रः सन् किमेतदिति विचिन्त्यस्तत्रैव सचिवाद्यैर्महताग्रहेण विष्टर उपवेश्य स्नपनं विधाप्य विलेपनादि काराण्य वस्त्रविभूषणै-
र्विचूष्य प्रवरहस्तिनं समारोप्य धृततपत्राभराभ्यां बीज्यमानो महाविचूल्या स पार्थिवो नगरे प्रवेशितः । ततः पुरपुरन्धीभिः स्व-

अत्रान्तरे राज्ञा समादिष्टा सती स्वयमेव तेषां शाब्दिदालिप्रभृतिकं प्रवरमशनं पश्चिपयितुं दद्यात् । तदा राज्ञा प्रोक्तम्—‘हे प्रिये चिरकालचिन्तितान् सर्वान्निजमनोरथान् साम्प्रतं सफलीकुरु’ । इत्युक्त्वा चोजनं कृत्वा स भूपतिः स्वपितरं प्रवरसिंहासने निवेश्य भ्रातृनपि यथोचितस्थान उपवेश्य तथा जननीं भ्रातृजायाश्च योग्यासेनेषु संस्थाप्य जनकं च प्रणिप्रत्येति जजह्व—“हे तात सोऽहं त्वत्सुतो यो गृहान्निःसृत्य तदा गतोऽश्रूत् । इदं राज्यं तावकीनं वर्तते । अहं तव सेवकोऽस्मि । मया ज्ञात्वापि यत्त्वं गोर्हितं कर्म कारितस्तत्पूज्यपादैः सर्वमपि मदीयमविनयादिकं क्लान्तव्यम्” । शीदामत्यपि सर्वेषां पादाभ्रत्वेदं प्रोवाच—“मया यद्भवतां वचनमकृत्वा युष्माकं सन्तापः कृतस्तत्क्षम्यताम् । हे भृशुर यद्भवदीयवाक्येनापि मया कञ्चुको न मुक्तः, अत्राप्यं तद्भर्तृवाक्यं प्रतिपादितम्” । इति वाक्यानि निशम्य महीपालोऽपि प्रमुदितः संस्तं शूरपालं स्वपुत्रं समुपलब्धयेत्यजापिष्ट—“अहो पुत्र त्वं निजपुण्या-
जितां राजलक्ष्मीं चिरं छुन्देव । त्वद्दर्शनेन मम मानसं सहर्षमचूत्” । इत्युक्त्वा स राजनीतिनिपुणो जनकः स्वयं समुत्थाय तं शूर-
रपालं बाहुभ्यां समादाय सिंहासने समुपवेशयामास ।

राज्ये प्रतिष्ठितः पुत्रो वन्द्यः पित्रापि साञ्जसम् । राजनीतिरियं येन महीपालोऽपि तद्वधात् ॥ १ ॥

इति कृत्वा महीपालः प्रियवाक्यैः शीलमतीं प्रतीति प्राह—हे पुत्रि जीवलोके त्वमेवैका धन्या वर्तसे, यस्या मनोरथा असंभाव्या अपि समस्ताः सिद्धिं प्राप्ताः । अतः कारणात्त्वमेव स्त्रीरत्नं वर्तसे, यत्त्वया स्वकीयं शीदं रक्षितम् । पत्युराज्ञापि वि-
हिता । ततस्त्वत्पुत्रापरा का नारी कथ्यते” । इत्यादिकां व्यावर्णनां विधाय यावता स महीपालः स्थितस्तावता तया वध्वा गदि-

पुत्रास्त्रयो दृश्यन्ते, वधूचतुष्टयं च दृश्यते, तत्किं कारणम् ? ” । ततस्तेन महीपत्निन नृपाग्रे दधुपुत्रस्य प्रवासवार्ता कथिता । तदा पुनरपि नृपेण पृष्ठम्—‘ओ शुष्मदागमनं कुतो वधूव ?’ । इत्युक्ते तेन गदितम्—‘स्वामिन् काञ्चनपुरात् समेतोऽस्मि’ । इत्युक्ते पुनरपि राजा प्राह—‘अहो कौटुम्बिकेण कनिष्ठिका वधूर्मदगृहे तत्कार्थं प्रेषणीया’ । इति निगद्य राजा स्वमन्दिरं जगाम । तदा सर्वोऽपि जनः सविस्मयो जातः । “अयं स्वाम्येतावन्मात्रं केनापि सह न जट्टपति, यावन्मात्रमेभिः सह जजट्टप । एषां महज्जाग्यम्” । इतश्च भृशुरादेशेन सा शीदामती गोरसार्थं दृपगृहे गता । तदा प्रतिहार्यो नृपाग्रे विद्महम्—‘स्वामिनेका कर्मकरस्त्री तत्कार्थं समेतास्ति । मध्ये मुञ्चामि ?’ । तदा राजोक्तम्—‘मुञ्च’ एतावता सा मध्ये मुक्ता । तदा राज्ञा श्रीमुखेन तां प्रतीतिं ज्ञाणितम्—‘हे जडे ज्ञेयं तव कञ्चुक ईदृशो विद्यते ?’ । तदानीं तया शीदामत्या बज्जावनम्रया किञ्चिन्न जट्टितम् । ततश्च राज्ञा तस्याः प्रचुरं गोरसं दापितम् । सा पुनः स्वस्थाने समागता । तदा भृशुरेण तां प्रतीत्युक्तम्—“हे वत्से त्वं नवीनं कञ्चुकं परिधेहि । अन्यथा त्वं नृपावासे गता विगुप्यसे” । इति कथितेऽपि सा तद्वाक्यं न चक्रे । द्वितीयेऽपि दिने सा राजमन्दिरे तत्कार्थं गता । तदा नृपेणोक्तम्—‘जडे अमुं नवीनं कञ्चुकं मम दत्तं गृहाण’ । ततश्च सा तं वारं वारमगृह्णन्ती क्रुद्धेन महीशुभेन वभाषे—‘ममादेशमकुर्वन्त्यास्तव सुन्दरं न जावि’ । इति गदिते साऽब्रवीत् “हे देव सुन्दरं भवतु वाऽसुन्दरं भवतु, पुनरहं निजनिश्चयलंफनं न करिष्यामि । यतः—

आयातु यातु लक्ष्मीर्वा यत्तद्वा वदताज्जनः । जीवितं मरणं वास्तु सतां न्याय्यक्रियावताम् ॥१॥”

इत्युक्ते राज्ञा भोक्तम्—‘रे जना इयं नारी गुप्तगृहे क्षिप्यताम् । असौ ममाज्ञाजङ्गं करोति’ । इत्यादिष्टे नृपैरुपैः

इति विचिन्त्यैकदा तत्पत्न्या तं प्रत्युक्तम्—‘हे कान्त त्वं निश्चिन्त इव कथं निर्व्यापारस्तिष्ठसि ?’ । इत्युक्ते स वच्चापे—“प्रिये किं करोमि ? मन्दभाग्यतया मम नृपसेवाकृषिक्रियादिव्यापाराः फलादा न भवन्ति” । पुनः पत्न्या ज्ञणितम्—
—“हे कान्त यद्यपि त्वं भाग्यहीनोऽसि, तथापि स्वोचितं कथमप्युपायं कुरुष्व । यदुक्तम्—

उद्यमे नास्ति दारिद्र्यं जपते नास्ति पातकम् । मौनेन कलहो नास्ति नास्ति जागरतो जयम् ॥१॥

अतः कारणादुद्यमो विधेयः । यतः—

उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मर्द्धेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।

दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या, यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ॥१॥

तथा पुनः श्रूयताम्—हे प्राणेश वस्त्राभरणदिका शोभा दूरे तिष्ठतु, भोजनस्यापि वाज्ज्वा मम त्वत्प्रसादेन कदापि न पूर्णा । इमानि निम्नरूपाणि भोजनार्थमनेकशो रुदन्ति, किं तानि वीक्ष्य तव चेतोऽपि न दूयेते ? त्वयास्य नृपस्य सेवा पुरापि विहिता, परं तु ततस्तादृशं फलं न जातम् । अधुना कस्याप्यन्यस्य नृपस्य सेवा विधीयताम् । यत उक्तमस्ति—

गन्तव्यं नगरशतं विज्ञानशतानि शिक्षाणीयानि । नरपतिशतं च सेव्यं स्थानान्तरितानि जाग्यानि ॥१॥”

तथा नार्यैवं ज्ञणितः सन् स व्याघ्रहन्त्रियः सेवावृत्तिसमुद्यतोऽभूत् । प्रायो गृहस्थानां गृहिणीवाक्यमनुद्ध्वनीयं

तम्—“हे श्वशुर भवदीयाऽवगणना मम गुणास्पदं जाता । तथा यदि त्वं तदा ममापमानं नाकरिष्यः, हे तात तर्हि तवात्मजो देशान्तरे कथमगमिष्यत् ? तथा राज्यं कथमद्वापस्यत ? भवतां गौरवं कथं व्यधास्यत् ? मम वाञ्छितं कथमपूरयिष्यत् ?” इत्युदीर्य सा स्थिता । तदा शूरपालनृपः सर्वोन्मत्तिसामन्तादीलुङ्घ्य प्रगल्भवचसेत्युवाच—“ओ नो ओ अयं मे जनकः । एते मदीया आतरः । इयं मामकी माता । इमास्तिशोऽपि मदञ्जातृजायाः । नो नोः सामन्तगंत्रिमुख्या एषां पूज्यानां प्रणामं कुरुत” । इत्युक्ते तैः सामन्ताद्यैस्तेषां प्रणामः कृतः । अथ राज्ञा सर्वेऽपि ज्येष्ठआतरो नृरिदेशप्रदानेन मण्डलेभराश्चक्रिरे । यदुक्तम्—

नापकृतं नोपकृतं न सत्कृतं किं कृतं तेन । प्राप्य चक्षानधिकारान् शत्रुषु मित्रेषु बन्धुवर्गेषु ॥१॥

तथा मातापितरौ सगौरवं स्वसमीपे स्थापितौ । एवं कृतकृत्यतया स राजा निजराज्यं प्रतिपालयामास । एकदा तत्र पुरे श्रीश्रुतसागरसूरयः समागत्य नगराद्धहिर्द्वाने तस्थुः । तदा तदीयचरणान्नमस्कृतुं स्वपुरात् पुण्यवन्तं लोकं निर्योन्तं वीक्ष्य स राजा शूरपालः सचिवपार्श्वे इति पप्रच्छ—“हे मंत्रिन्निमे जनाः क्व यान्ति ?” इत्युदिते सचिवः सूस्सिमागमनं विजोद्गीपयामास । तदानीं नृपः प्राह—“यदीमे नगरवासिनो लोका ज्ञानभास्करं गुरुं वन्दितुं यान्ति, तर्ह्यस्मान्निरपि गम्यते” । इति नृपवचः समाकर्ण्य तेन सचिवेनोक्तम्—“स्वामिन् युवतमेतत्” । इत्युक्ते स राजा पितृप्रियासमन्वितस्तत्र गत्वा तं सूरिवरं नत्वा तत्समीपे यथोचितस्थान उपविष्टः । एतावता सूरिभिः श्रीसर्वज्ञापातः संसारसमुद्रोत्तारणप्रवहणसमः श्रीमान् धर्मस्तस्य नृपस्याग्रे समाख्यातः । ततः प्रबुधः सन् राजा गुरुसंनिधौ आर्च्यममङ्गीकृत्य पुनरपि तं नमस्कृत्य स्वसदनं जगाम । ततश्च प्रतिदिनं स शूरपालनृपः श्री-

निक्षिप्तपुंसा रसेनार्प्यं तुम्बकं समर्पितम् । तच्चेष्टितं च कथितम् । कूपकंउगतः स व्याघ्रोऽपि तेन योगिना तुम्बकं याचितः । परंतु व्याघ्रो योगिनस्तन्नाप्यत् । तावता योगिना चिन्तितम्—‘ अस्मौ साम्प्रतं बहिर्निष्कास्यते, पश्चादुपायेन मयायं वञ्चनीयः ’ । इति ध्यात्वा तेन योगिना स कूपात्रिष्कासितः । ततोऽनन्तरं तौ द्वावपि विवराद्बहिर्निर्गत्य ग्रामोपायान्तमुपगतौ । तदानीं त्रिदक्षिणा प्रोवक्तम्—“ जो जद्रायावयोर्भेनोरथाः सिद्धाः । अनेन रसेन संसिक्तं दोहं वह्निना प्रकाश्य सुवर्णं करिष्यते । त्वं निश्चिन्तो नव ” । इत्युक्त्वा किञ्चिदग्रेतनं कनकं तत्करे समर्प्य स योगी प्राह—“ वत्सनेन सुवर्णेन वल्लयुगं तथा प्रवराहारं ग्रामान्तर्गत्वा समानय, यथा चोजनमावाच्यां क्रियते । वल्लमयेकं तव द्वितीयं मम त्रिविष्यति । यतो धनस्येदमेव प्रथमं फलं, यदीयते तथा नृज्यते ” । इत्युक्ते व्याघ्रोणापि चिन्तितम्—“ निश्चयैव योगी मम हितकारकोऽस्ति । अन्यथा स्वकीयं कनकं मम कथं समर्पयति ? ” । इति ध्यात्वा रसतुम्बकं योगीन्द्रसमीप एव विमुच्य निष्कपटः सन् ग्राममध्ये गत्वा मंरुकादि प्रवरं चोड्य कारयित्वा घटकर्परयोस्तन्निक्षिप्य वस्त्राण्यपि समादाय यावत्स ग्रामाद्बहिर्गत्वा यत्र योगी मुक्तोऽभूत्तत्र प्रदेशे समागतः, तावता स योगी रसतुम्बकं गृहीत्वा तं व्याघ्रं वञ्चयित्वा क्वापि नष्टः । तदा व्याघ्रेण तं तदाऽष्टेति चिन्तितम्—“ अहो तेन दुष्टयोगिना मुष्टोऽस्मि । यदुक्तम्—

मित्रज्जोही कृतघ्नश्च स्नेही विश्वासघातकः । ते नरा नरकं यान्ति यावच्चन्द्रादिवाकरौ ॥ १ ॥

इति निगद्य चोजनपात्रे तथा वस्त्राणि भूमौ विमुच्य मूर्धन्या पपात । ततः परं लब्धसंज्ञ एवं जगाद—“ हे देवास्मिञ्ज-
गति मत्सद्वशोऽन्यः कोऽपि कथं नास्ति ? यतस्त्वयाहमेव सर्वदुःखानां जामारिकः कृतः ? । आदौ मम निर्धनतादुःखं जातम् ।

भवति । ततश्च स व्याघ्रो ग्रामान्तरे गन्तुकामः सन् कस्यापि वणिजोऽग्र इति समाचख्यौ—“ ज्ञो मम गृहिणी यथाचते, तस्यया मदीय उध्धारके देयम् । अहं राजसेवया धनं समुपाज्येद्वागत्य त्वदीयं सर्वमपि दास्यामि । स्वन्नार्याया वाङ्म्यां पूयिष्यामि ” । इति निगदिते तेन वणिजा आमेति ज्ञप्तिम् । ततः किञ्चित्प्राथम्यादाय शुचमुहूर्ते वस्त्रशस्त्रादिसामग्रीं विधाय स गृहान्निर्ययौ । क्रमेण शंखपुराजिधं पुरं गत्वा सेवकवत्सदास्य सूरसेनचूपस्य सेवां कर्तुं प्रारेजे । तेन नृपेण स वचसा भृशमाह्लादितः । अतः कारणात्सादरं व्याघ्रो धनाश्रया तत्सेवां चकार । कियञ्चिर्वसैः सर्वमपि शस्त्रवस्त्रादिकं विक्रीय ज्ञप्तिम् । कियद्भनं गृहीतमञ्चू-
चदपि तेन भक्षितम् । वर्षे यावदशसं विनापि सेवा कृता । परं तस्मान्मृतेः किमपि फलं न जातम् । तदा स विषादपर एवं विचिन्तयामास—“ असौ राजा पूर्वमुदारवचनो भूत्वा पथादसारवचनो जातः । यत उक्तम्—

असारस्य पदार्थस्य प्रायेणारुम्बरो महान् । न हि तादृग्ध्वनिः स्वर्णे यादृशः कांस्यजाजने ॥१॥

अतः कारणत्वेचिच्चनशूरा एव जवन्ति, परं तु कर्तव्यशूरा न जवन्ति । यतः शास उक्तम्—

अदातरि समृद्धेऽपि किं कुर्वन्त्युपजीविनः । किंशुके किं शुक्रः कुर्यात्फलितेऽपि बुभुक्षितः ॥१॥”

इति ध्यात्वा पुनरपि स चिन्तयति स्म—“ अस्मात्कृष्णनृपसेवनान्मम कर्षणं वरम् । यदुक्तम्—

दत्तमीर्वसति वाणिज्ये किञ्चित्किञ्चिच्च कर्षणे । अस्ति नास्ति च सेवायां निक्षयां न च नैव च ॥१॥

च यस्वथा पुरा नरे परवित्तापहारो विहितः, ततः कारणात्तव धनप्राप्तिर्न बभूव । यदुक्तम्—

अदत्तनावाप्तिं नरेद्वरिद्धी, दरिद्रनावाच्च करोति पापम् ।

पापं हि कृत्वा नरकं प्रयाति, पुनर्दरिद्रि पुनरेव पापी ॥ १ ॥

कदापि यदि धनसम्पत्तिर्जाता, तर्हि गता । परं तव गृहे न स्थिता । अधुना तु सुपात्रदानप्रज्ञावेण हे राजंस्तव पुनर्ददमीरप्यागता । राज्यमपि संजातम् । यदुक्तम्—

सुपात्रदानेन नरेद्वचनाढ्यो, धनप्रयोगेण करोति पुण्यम् ।

पुण्यप्रज्ञावेण जयेच्च स्वर्गं, स्वर्गे सुखानि प्रगुणीभवन्ति ॥ १ ॥ ”

इति श्रुत्वा स प्रतिबोधं प्राप्य सूरिं नत्वा गृहे गत्वा स्वसुतं राज्ये संस्थाप्य तस्यैव गुरोः समीपे दीक्षां गृहीत्वाऽन्ते समाधिना मृत्वा देवलोकां प्राप्य ततश्च्युत्वा मनुजत्वं संप्राप्य मोक्षं प्राप्स्यति ॥

॥ इति सत्पात्रदानविषये व्याघ्रकथा ॥ १३ ॥

अथेमां व्याघ्रकथां कथयित्वा स्वामी श्रीशान्तिजिनश्चक्रायुधनृपं प्रति प्राह—“ हे राजन्निमानि द्वादशानि व्रतानि गृहस्थानां प्रोक्तानि सन्ति । विवेकी गृहस्थस्तानि प्रतिपाद्य प्रान्ते संदोषानां कुर्वीत । एवं गृहस्थधर्मं समाराध्य यः सुधीः प्रव्रज्यां

ततः सेवापि निष्फलाभूत् तदनन्तरं रत्ननाशो बभूव । ततश्च कनककद्रुसोऽपि गतः । मयि केवलं दुःखपरम्परैव स्थिता । अतः कारणात्म्यं मरणमेव वरम् ” । इति विचिन्त्य यावता स वटवृक्षोपरि चटित्वा तच्छाखायां दवरिकां बद्ध्वा काण्डपाशं कर्तुं समुद्यतस्तावता मासोपवासिनमीर्यासमितित्परं पारणार्थं ग्रामसमीपे समागच्छन्तं मुनिमेकं समादोष्य स इति व्यचिन्तयत्—“ वटसमुत्तीर्य प्राप्तुकं चेदं नोज्यवस्त्रदानमस्मै मुनीश्वराय यदि प्रयच्छामि, तर्हि मम जन्मान्तरे तत्पसादेन सुखं स्यात् ” । इति विमृश्य तस्माच्छटतरोः समुत्तीर्य तं मुनिप्रवरं प्रणिपत्य स तं प्रति तद्भोज्यं तथा वस्त्राणि दौकयित्वेत्युवाच—“ प्रजो प्रसादं कृत्वैतदशनवसननादिकं गृह्णताम् ’ । इत्युक्ते स मुनिर्द्विचत्वारिंशदोषविवर्जितं तन्निरीक्ष्यैकतः कर्परादशनं जग्राह । कण्डपनीयं वस्त्रप्रयमपि गृहीतवान् । ततस्तेन तं पुनः प्रणम्य स विष्टुष्टः स्वस्थानं गतः । व्याघ्रः स्वचित्त इति दध्यौ—“ अहं धन्यः, यस्मान्ममेदृशः संयोगो जातः । नाग्यं विनेदृशशनवसनप्राप्तिः कुतः ? । तथा सामान्यग्राम ईदृशी साधुसंपत्तिः क्व ? । तथा मम विवेकविकटस्य दानवासना कुतः स्यात् ? । अतः कारणान्मम जन्मन एतदेव सारम् ” । स शुभ्रधिया यावदित्थं चिन्तयति स्म, तावच्छट्वासिनी काचिदेवता तं प्रतीतिं प्रोचे—“ नो वत्स मुनिदानप्रज्ञावेणाहं तव तुष्टास्मि । कथय, किमजीष्टं करोमि ? ” । इत्युक्ते स व्याघ्रोऽवादीत्—“ यदि कापि देवी त्वं मम तुष्टासि, तर्हि पारिजद्रूपस्य राज्यं देहि । तथा ह्रव्यं देहि ” । इत्युक्ते पुनर्देवी प्राह—“ नो महापुरुष तव सर्वमेतद्भविष्यति । परं तु साम्प्रतमिदं नन्द्यं भुङ्क्ष्व, प्राणाधारं कुरु ” । तदा स देवतादेशं प्राप्य प्रमुदितचेतसा भोजनं विधाय चीवरे परिधाय यावत्तत्र स्थितोऽस्ति, तावदेवताप्रज्ञावेण स एव कर्पिवृक्षान्तरादेत्य तस्याग्रे रत्नकन्यां विमुच्य पुनः काननान्तर्गतः । तथा च पुण्ययोगेन रसतुम्बकभादाय स योग्यपि तत्रायौ । ततश्च तेन योगिना रससिद्धितः सुवर्णं निष्पाद्य व्याघ्र-

वान् रत्नाकरनामा श्रेष्ठी वचनू । अगण्यपुण्यदावयनैपुण्यदाक्षिण्यविज्ञापिता तत्पत्नी सरस्वतीनाम्नी संजङ्गे । एकदा सा सरस्वती पाश्चात्यरजन्यां स्वसमन्धे गहोतेजसाढ्यं तमिस्रोद्योतविधायकं रत्नमेकं करस्थितं दृष्ट्वा जागरूका सती चतुरश्रे कण्ठयामास । तदा स प्रियतमः प्रियावाक्यं श्रुत्वेति श्रागंस—‘हे प्रिय एतत्स्वप्नप्रज्ञावेण तव पुलो भविष्यति’ । इत्युक्ते सा प्रहर्षिता । क्रमेण परिपूर्णसमये शुभलक्षणसंयुक्तं पुतं सा सुधुपे । ततश्च स्वप्नानुसारेण तस्य रत्नचूर्ण इति नाम संस्थापितम् । ततः पञ्चवर्षानन्तरं जनकेन दोषगालायां विमुच्य स कदाभ्यासं कारितः । क्रमेण यौवनं प्राप्तः । एकदा स विचित्रशृङ्गारमलङ्कृत्य मयूरं वेपं दधानः समाभेक्षितैः सह नगरोपवनादिषु रवेच्छया रमते, विद्यासं करोति । तत्र स रत्नचूर्ण एकस्मिन् समये चतुष्पथे दीक्षया गच्छन्नस्ति, तदा तेन संमुखमागच्छन्ती नृपगसादपात्रं सौजाग्यमञ्जरी वेदया रत्नसतया कथञ्चनोसं पीमिता । तदा तथा केश्यया तं वस्त्राञ्चद्वे धृत्वा सकोपं सोपहासं चोक्तम्—

“ हंहो वाक्यमिदं सत्यं वदन्त्यत्र विपश्चितः । धनेनानेनमूकत्वं यद्भवेत् पश्यतोऽपि हि ॥१॥

अस्त्वं दिवापि बाढोऽपि विपुत्रेऽपि चतुष्पथे । न मामग्निमुखं स्वस्यागच्छन्तीमपि पश्यसि ॥२॥

अयं धनमदः किं तु तत्र कर्तुं न युज्यते । येनेदमपि नीतिज्ञाः प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ३ ॥

पित्रोर्पार्जितवित्तेन विद्यासं कुरुते न कः । स श्लाघ्यो यः स्वयं लक्ष्मीमुपाज्यं विद्वत्सत्यहो ॥४॥

तथा नीतिशास्त्र इत्युक्तम्—

गृह्णाति । एषा शुद्धा संद्वेखना सिद्धान्ते प्रोक्ता । अथैवकादश श्राच्छप्रतिभा दर्शनादिकाः कुर्यात् । तासां प्रतिमानामभावे संस्तरकस्थितौ दीक्षां कुर्यात् । तदनन्तरं प्रवर्तमानशुचपरिणामेन गुरुचरणान्तिके निविधं वा चतुर्विधं प्रान्तेजनशनं गृहीत्वा गुरो-मुखादारधनाग्रन्यान् शृणोति । तथा निजमानसे निर्मद्वं संवेगरद्गमानीय शुद्धमनसा नव्यजीवेनामी पञ्चातिचारा अत्र संद्वे-खनायां वर्जनीयाः । अर्थतो नामतश्च तांस्तवाग्रे कथयामि—आद्यस्तावदिहलोकांशसंप्रयोगनामा ‘अहं मनुष्यज्रवं प्राप्नोमि, तर्हि नञ्च्यं’ इति चित्ते चिन्तयति, स प्रथमोऽतिचारः । द्वितीयः परलोकांशसारूपः ‘मम प्रकृष्टो देवलोको ज्ञयादिति’ चिन्तनं, स द्वितीयोऽतिचारः । तृतीयो जीवितांशसंप्रयोगः पुण्यार्थिजिः स्वस्य महिमानं क्रियमाणं दृष्ट्वा यज्जीविताशा जायते, स तृतीयोऽतिचारः । चतुर्थो मरणशंसाप्रयोगनामा, अनगने गृहीते सति ह्युपापीकृतस्य मरणाजिह्वापो जायते, स चतुर्थोऽतिचारः । पञ्चमश्च कामभोगांशसंप्रयोगनामा, शब्दरूपरसस्पर्शगन्धानां कामनारूपः पञ्चमोऽतिचारः । संलेखनाविषये पुरापि दृष्टान्तः कथितः । सुद्वसस्य कथायां यो जिनशेखरश्राद्धः प्रोक्तः स संलेखनादृष्टान्तो ज्ञेयः । एवं संद्वेखनायुक्तं श्रीशान्तिजिनचापितं धर्मं सभाकार्यं सम-श्रापि सा सजा पीयूषसिक्तेव वचूव । अत्रान्तरे समुत्थाय चक्रायुधनृपः प्रभुं प्रणिपत्याज्जालिं कृत्वेति विज्ञापयामास—

समस्तसंशयध्वान्तनिर्नाशनदिवाकर । त्रैलोक्यवन्दित श्रीमन् शान्तिनाथ नमोऽस्तु ते ॥ १ ॥

दुष्कर्मनिगरान् ग्रंथत्वा रागेष्ट्रिषौ तथा अरी । नवगुप्तगृहात्त्वं मामरं निष्कासय प्रभो ॥ २ ॥

शश्वज्जन्मजरामृत्युवह्निदीप्ताद्भवौकसः । दीक्षाहस्तावलम्ब्येन निस्तारय जिनेश माम् ॥ ३ ॥

भिर्विजय्य स्वगृहेषु निन्ये । ततश्च स श्रेष्ठिपुत्रः सखत्वाणि परिधाय शुजाढाङ्गरसमन्वितः पदातिपरिष्ठितः पुरस्यान्तराऽन्यायचूर्पाते
 झण्डे प्रचक्षितः । अत्रान्तर एकः कारुकः प्रवसुपानद्युगलं स्वर्णरूप्यरचनया भण्डितं समानीय तस्योपदौकयामास । तदा तेन व्य-
 वहारिणा तदुपानद्युगलं गृहीत्वा तस्य प्रोक्तम्—‘जोः किं प्रार्थयसि?’ । तदा तेन प्रवहणं याचितम् । तदा रत्नचूडेन चि-
 न्तितम्—‘असावधटमानं प्रजडपति’ । तथा च तस्मै ताम्बूलं दापयित्वेत्युक्तम्—‘जोः कारुकाहं त्वां हृष्टं करिष्ये’ । इति-
 निगद्य तं विमृज्य स व्यवहारी यावदग्रतो गतस्तावत् कश्चिदेकादो धूतकारस्तं श्रेष्ठिसुतं प्रतीति प्राह—“जो मया द्रव्यसहस्रेण
 स्वनेत्रं त्वत्पितुः पार्श्वे ग्रहणकं मुक्तमस्ति । सांप्रतं त्वं तद्वनं गृहीत्वा मदीयं ‘लोचनं समर्पय’ । इत्युक्त्वा तेन तस्य ह्रविणं
 प्रदत्तम् । तदा तेन रत्नचूडेन चिन्तितम्—“असावधटमानं प्रजडपति । तथापि वणिजा चिन्तितं वित्तं स्वाययं करोमि । पश्चा-
 द्युक्तं करिष्ये” । एवं विचिन्त्य तद्वविणं समादाय श्रेष्ठिपुत्रेणैवं प्रत्युत्तरः कृतः—‘जोः कृणान्तरेणाहं समेष्यामि, तदा त्वया मदी-
 यावासे समागन्तव्यम्’ । ततश्च पुरस्तं श्रेष्ठिसुतं गह्वन्तं दृष्ट्वा चत्वारो धूर्तनराः परस्परमेवं जजड्युः । तन्मध्य एकः प्राह—“स-
 मुजस्य नीरमानं तथा गङ्गायाः सिकताप्रमाणं ये बुद्धिमन्तो जवन्ति ते जानन्ति । पुनः स्त्रिया हृदयं न जानन्ति” । इत्युक्ते द्वि-
 तीयः प्राह—“जोः केनापीत्युक्तिः प्रजड्विपता । यथा स्त्रीहृदयं कोऽपि न वेत्ति, तथैतदपि द्वयं न कोऽपि वेत्ति” । अथ तृतीयः
 स्माह—“इदं पर्वशूरिसुभाषितं नन्वसत्यम् । परं शुक्रगुरुभमुखैः कैश्चिद्विज्ञायतेऽप्यदः” । अथ चतुर्थः प्राह—‘ताम्रद्वि-
 स्थाः समागतो वादरूपोऽप्येव सर्वमेतद्विजानाति’ । तदान्योऽवदत् “जो गङ्गानदी दूरे वर्तते, परं तु त्वं सांप्रतं नीरस्यैव मानम-
 नेन कारय” । एवं तैरन्योऽन्यं हठाद्विवादं कृत्वा धूर्तविद्यया तस्मिन्नर्थे स श्रेष्ठिपुत्रस्तथा प्रोत्साहितः, यथा स तत्कार्ये प्रति-

मातुः स्तन्यं पितुर्वित्तं परेभ्यः क्रीमनार्थनम् । पातुं नोषतुं च लातुं च बाल्य एवोचितं यतः ॥१॥

तथा चोक्तम्—

सोऽसवरिसो पुत्तो ढाच्छिं जुंजेइ जो पियजणस्स । सो रणरूवे पत्तो पुत्तो सो वयरूवेण ॥१॥

ततः श्रेष्ठिमुतं प्रत्येवमुक्त्वा सा गणिका स्वस्थानं ययौ । ततश्च श्रेष्ठिपुत्रस्तदीयं वाक्यं श्रुत्वेति व्यचिन्तयत्—“अहो अस्या वचनं सत्यं, नूनं मया करणीयम् । यतः—

बालादपि हितं ग्राह्यममेध्यादपि काञ्चनम् । नीचादप्युत्तमां विद्यां स्त्रीरत्नं दुष्कुट्टादपि ॥१॥

इति नीतिनिपुणं वाक्यं स्वहृदये चिन्तयन् स सविषादः सन् यदा स्वसदनं समाययौ, तदा तत्पिता निजाङ्गजं सविषादं दृष्ट्वा प्राह—“हे वत्साद्य वक्त्रविच्छायाता तव सचिन्तत्वं कथयति । अतः कारणादद, जवतः किं विद्वोक्यमानमस्ति ? किञ्चिन्मूढमस्ति, यत्तव प्राणवद्वभस्य सुतस्य पूर्यामि ” इत्युक्ते किञ्चिद्विहस्य स रत्नचूरुपुत्रः पितरं प्रतीति प्रोक्तवान्—“हे ताताहं ज्ञव्योपाजनेहेतवे त्वदादेशेन देशान्तरं गन्तुमिच्छामि, ममादेशः प्रदीयताम् ” । ततः पुनः पित्रा रत्नाकरेण जणितम्—“हे पुत्र स्वगृहेऽपि धनं बहुतरं विद्यते । तेन धनेन स्वसमीहितं पूरय । तथा शृणु—

देशान्तरोऽतिविषमो गन्तुं शक्योऽतिकर्कशः । सुकुमारतनुस्त्वं तु कथं तत्र गमिष्यसि ॥ १ ॥

दित्वा सोऽपि जगाम । एतावता ते चत्वारोऽपि धूर्तेनरास्तत्रागत्य स्वां वार्तां यमयादयाः पुरतः कथयामासुः । तदा तयाऽक्षया ग-
दितम्—“नववामपि पप्रञ्चेन किञ्चित्फलं न पश्यामि । अयमपि कूटप्रवन्धः स कथयिष्यति—मया समुद्रनीरस्य मानं करिष्यते,
परं तु नववर्जिनैर्नगानीरं पृथक्क्रियताम् । इति समाख्याते नवतां नदीजलपृथक्करणे किं समर्थताऽस्ति ? ” । तैस्त्वम्—‘न हि’ ।
तदा तथा जगदे—‘तर्हि शुष्मानिर्नैर्बुद्धितया सर्वस्वमपि हारितम्’ । इति श्रुत्वा तेऽपि स्वस्थानमगमन् । तदानीं श्रेष्ठिनन्दन एवं-
विधानि तद्वाक्यानि श्रुत्वा गुरुवाक्यवत्स्वचित्तेऽवधार्य प्रमुदितः । तदनन्तरं स ततः स्थानाद्गतथाय रणयादया सह तद्वैश्रमनि ग-
त्वा तां चानुज्ञाप्य स्वस्थानं समिपयाय । ततश्च कुट्टिनीभोक्तृश्रुत्वा स रत्नचूर्णः सर्वाण्यपि कार्याणि साधयामास । भाण्डादिब-
ण्डिक्समीपतो द्वादशचतुष्टयमात्रं धनं जग्राह । तथा समुद्रजलमानकारिभ्यो लङ्गचतुष्टयं जग्राह । तेन व्यतिकरेण स समग्रेऽपि पुरे
विख्यातोऽञ्जित । एकदा स उपायनं गृहीत्वा नृपसमीपे ययौ । प्रणामं कृत्वोपविष्टः । तदा भूभुजा समस्तोऽपि समाचारस्तस्य पार्श्वे
पृष्ठः । तदा तेन स्ववृत्तान्तः समग्रेऽपि नृपगणे निगदितः । तदानीं भूपतिः सविस्मयः सञ्चिति वज्रापे—“अहो अस्य पुरुषस्याद्भु-
तं भाष्टात्म्यं, येनास्मान्नागरवासिनो द्योकाध्नमुपाददे” । इति विचिन्त्य नृपतिः प्राह—‘नो बणिक्पुत्राहं तव तुष्टोऽस्मि, कथय,
किं तव समीहितं करोमि ?’ । इत्युदिते स रत्नचूर्णः प्राह—‘राजन् यदि तुष्टोऽसि, तर्हि रणयादयान्निधानां गणिकां मम देहि’ ।
इत्युक्ते नृपादेशेन सा गणिका तदीया गेहिनी जाता । ततश्च स रत्नचूर्णस्तत्कृते मञ्जुलान्तराणानि कारयित्वा रत्नेदतस्तस्या ददौ ।
ततश्च स श्रेष्ठिपुत्रः मञ्जुतं दातुमुपाड्य क्रयाणकमुपादाय स्वकीयं यानं संपूर्य स्वस्थाने गन्तुकामः सन् प्रवहणमारुह्य द्वैमेण महो-
दधिं समुत्तीर्य तथा रणयादया स्त्रिया सह स्तोकेवैव दिनैः पुनः स्वां नगरीं यदा समाययौ, तदा केनापि पुंसा पुरो गत्वा श्रेष्ठिति

श्रिद्धाद्वोऽपि बुद्धिमान् नवति । कश्चित्पथा वृद्धोऽपि बुद्धिविक्रद्वो नवेत । अन्यच्च सर्वैः कोऽपीत्थं जानाति यदिदं पत्तनं धूर्तजन-
 पुरितमस्ति । अतः स एवात्र समायाति, यस्य संपूर्णं बुद्धिद्वंद्वं नवति । तथा च नवतां दाने संजाते सति ममापि दानाः स्यात् ।
 परं व्यर्थमनोरथैरयमात्मा न प्रीणनीयः ” । इति वाक्यविचारं श्रुत्वा ते स्वस्थानं ययुः । अथ स कारुकः शिष्यो समाययौ । इ-
 त्थं विप्रश्नं हर्षितः सन् स इत्युवाच—“ हे अकाथास्मिन्नगरे वैदेशिक एको वणिक् समागतोऽस्ति । मया तस्य मनोहरमुपानयुगलं
 प्रदत्तमस्ति । तेन ममाग्न इत्थं प्रोक्तमस्ति जोस्त्वं प्रहर्षितं करिष्यामि । इति वचनात्तदीये सर्वस्वे गृहीते मम महृष्टता न विष्यति,
 नान्यथा । अहमिति वार्ता त्वदग्रे कथयितुं समेतोऽस्मि । यत्तस्मिन् दाने तवापि जागो जावी ” । इत्युक्तेऽङ्कया गदितम्—“ हे
 कारुक स्वानुरूपे मनोरथः कार्यः । परं तु विसदृशो न विधेयः । स नरेन्द्रपुत्रोत्पत्तिं निवेद्य यदा तव कथयिष्यति ‘जोस्त्वं हृष्टो
 वा न हृष्टः ?’ तदा त्वं किं कथयिष्यसि ? ” । इत्युक्ते सोऽपि मुखं दात्वा स्वस्थानं गतः । तावत्कालो द्यूतकारः समाययौ ।
 सोऽप्यात्मधूर्ततावार्तां कुट्टिन्या अग्रे समाख्यातवान् । तदा यमयाष्टा विहरय प्रोचे—“ अहो तवापि कार्यरचना कूटैव दृश्यते ।
 तथा त्वया प्रथममेव इविणं दत्तं, तद्वत्त्वं न कृतम् ” । इत्युक्ते स माह—‘ मया तदीयप्रव्यग्रहणाय मध्वनं सत्यङ्काररूपं प्रद-
 त्तमस्ति ’ । अथ कुट्टिनी माह—‘ जोस्त्वं मध्वनं केनापि दत्तुं न शक्यम् ’ । एवं गदिते द्यूतकृत्माह—‘ स मद्ग्रहात्कथं बुद्धि-
 व्यति ? ’ । इति वाक्ये प्रोक्ते पुनर्यमयाष्टया प्रोचे—“ स इत्थं कथयिष्यति मम समीपे बहूनि द्रोचनानि ग्रहणके सन्ति । अ-
 तस्त्वदीयं द्वितीयं द्रोचनं समानय, यथा तोद्वनयथे द्वित्रया यत्तत्तुद्वयं द्रोचनं नवति, तद्वत्ततो ददामि, अन्यथा न ज्ञायते इत्युक्ते
 त्वं किं करिष्यसि ? ” । तदा द्यूतकाराऽवादीत—‘ हे अक्वोद्वेगं बुद्धिकौशलात् तव समीपेऽस्ति, परं तत्समीपे कुतः ? ’ । इति ग-

उत्तरप्रत्युत्तरमदाने पवीणास्ति । तेषां सर्वमपि कपटशिक्रादिकं सैव प्रयच्छति । अतः कारणादहं तस्या यमपाटयाः समीप आत्म-
ना सह त्वां नेष्यामि । तत्रोपविष्टः संस्त्वमपि तदीयां वार्तां श्रोष्यसि ” । इति निगद्य स्त्रीवेषं विधाय तया राणपाटया तदौदा-
र्यमुदितया सत्या रजन्यां स व्यवहार्यकासमीपे नीतः । तदर्नां सा प्रणामं कृत्वा मातुः समीप उपविष्टा । तदा मात्रा नृणितम्—
, वत्से त्वत्सार्ध एषा का बाढा समागतास्ति ? ’ । तदा तया प्रोक्तम्—“ हे अर्केयं श्रीदत्तश्रेष्ठिनः पुत्री रूपवती नाम्नी मम
माणवद्वज्जा सखी वर्तते । एकवारमेषा मम नगरमध्ये मित्रिता, तदा मया स्वमन्दिर आकारिताभूत् । अतः कारणादियं किञ्चि-
न्मिथान्तरं कृत्वा स्वगृहान्निःसृत्य मम मित्रनाय समागता । ततो मयाऽत्र समनीता ” । इति निगद्य यावता सा स्थिता, अत्रान्तरे
चत्वारोऽपि ते वणिजस्तस्याः कुडिन्याः समीपे समाजभ्युः, यैः समस्तमपि क्रयाणकं रत्नचूर्णव्यवहारिणो गृहीतमस्ति । ते तत्रागत्य
यथोचितस्थान उपविष्टाः तदा तथाऽकथा कथितम्—‘ नो वणिजोद्य किमपि प्रवहणं मया समायातं श्रुतम् ’ । इत्युक्ते तैर्नृणितम्
—‘ हे अक सतंजतीर्यवासी वणिक्पुत्र एकः समागतोऽस्ति ’ । पुनः सा माह—‘ तस्मिन् समगते नवतां कोऽपि दात्रो जातो
वा न जातः ? ’ । इति प्रोक्ते तैः क्रयाणकग्रहवार्ताऽकथ्ये निगदिता । तदा पुनः कुडिन्या नृणितम्—‘ अहो अनेन प्रकारेण न-
वतां हानिः, नो दात्रः ’ । तदा तैः पृष्टम्—‘ हानिरस्माकं कथं स्यात् ? ’ । इति पृष्ठे पुनरपि सावादीत—“ नवज्जिरित्वां प्रो-
क्तमस्ति—‘ त्वदिष्टवस्तुनास्मान्निः प्रवहणं पूरणीयं ’ नूनमिच्छाऽनेकरूपं स्यात् । यदि स कथयिष्यति, ममेदशीच्छास्ति म-
शकास्थिन्निरेव प्रवहणं परिपूर्णं दीयताम्, तदा युष्मान्निः किं करिष्यते ” । इत्युक्ते ते प्रोक्तुः—“ तस्येदम्स्वरूपो बुद्धिप्रपञ्चो
न न विषयति । यतोऽसौ बाढको मुग्ध एवास्ति ” । तदाकर्ण्य कुडिनी, “ ह—“ बाढोऽस्तीति कथयित्वा नावगणनीयः । क-

पन्नवान् । तदा पुनरपि तैरुक्तम्—“ ज्ञोः श्रेष्ठिपुत्र यदि त्वमेवं करिष्यसि, तर्हि सप्तश्राप्यस्मदीया ददामीस्तवैव । चेन्न विधा-
 स्यसि, तर्हि वयं चत्वारोऽपि त्वदीयं धनं ग्रहीष्यावः ” । इत्युक्त्वा तैस्तेन श्रेष्ठिपुत्रेण सह निश्चयार्थं कराहतिर्विदधे । रत्न-
 चूर्मोऽपि तच्छ्रुत्वा पुरो गच्छन्निति चिन्तयामास—“ मम पित्रा यादृज्जनो निगदितोऽञ्जल, आस्मिन् पुरे सर्वः कोऽपि तादृश
 एवास्ति । एतेषां कार्याणां निर्वाहः कथं न विष्यति ? । अथवाहं तावज्जणघण्टागणिकागृहे यामि । यतः साऽनेकमनुष्याणां
 चित्तरञ्जनं करोति । विविधोपायान् जानाति । कामपि बुद्धिं सा ममापि दास्यति ” । एवं विचिन्त्य स श्रेष्ठिपुत्रस्तत्र गणिका-
 गृहे गतः । तावता तयाऽन्युत्थानक्रियाप्रचूर्तिकं स्थागतं कृत्वा बहुमानपूर्वकमासनप्रतिपत्तिरपि कृता । तदा तेन व्यवहारिणा त-
 स्मिन्निर्वाहितं धनं तस्याः प्रदत्तम् । तदा सा विशेषेण प्रहृष्टा सती अभ्यङ्गोद्वर्तनरत्नान्नोजनादि सर्गारवं तस्य कारयति स्म । ए-
 तावता सन्ध्याकालो जातः । तदा स श्रेष्ठिपुत्रस्तस्या गणिकाया गृहे मनोहरे शयनीय उपविष्टः । तस्याग्रे सारशृङ्गारमनोहरा सा
 गणिका यावत्तेन सह विचक्षणोचितं गोष्ठीं कर्तुमारेजे, तावच्छ्रेष्ठिसुनुना तस्या अग्रे स्वां वार्तां समाख्यायेत्युचे—“ हे सुलोहिते
 त्वं तावदत्रवारस्तथा स्वपुरचेष्टितं जानासि । कथय । एतेषां विवादानां मया कथञ्चित्प्रत्युत्तरः कार्यः । आस्मिन् कार्ये निर्वाहिते
 सत्यदं त्वया सह रत्नवार्तां करिष्यामि । अहुता पुनः सचिन्तोऽस्मि ” । इति गदिते सा धीमती तं प्रत्यूचे—“ ज्ञोः सुन्दर का-
 रणं शृणु—दैवयोगाद्यः कश्चिद्व्यवहार्यत्र नगरे समायाति, स एतैः सर्वैश्चानातत्परैः संमीढ्य सर्वस्वं गृह्यते । ततः परमुपात्तचित्तरस्यै-
 कोऽशो महीपतेर्दीयते, द्वितीयो विनागः सचिवस्य, तृतीयो विनागः श्रेष्ठिनः, चतुर्थोऽश आरक्षकस्य, पञ्चमांशः पुरोहितस्य,
 षष्ठोऽशो मम मातुर्यमण्टाया दीयते । तया सर्वोऽपि कारणाचारः सर्वैरपि तस्या अग्रे विधीयते । सा मम जनन्यतिमाज्ञा वर्तते ।

वह्निनापि न सिध्यन्ति यथा कंकशुकाः कणाः । तथा सिद्धिरनव्यानां जिनेनापि न जायते ॥३॥
यथोखरङ्गितौ धान्यं न स्यादुष्टेऽपि नीरदे । बोधो न स्यादनव्यानां जिनेऽज्ञनया तथा ॥ ३ ॥

यत्र यत्र जनपदे श्रीशान्तिजिनपतिर्विहारं चकार, तत्र सर्वदुरितोपशान्तिर्जनानां संजाता । तथा प्रभुविहारयोजनश-
तमध्ये दुर्भिक्षप्रकादिकं जनोद्देगकारकं न बभूव । तथा पञ्चविंशतियोजनमध्ये वृक्षाः पुष्पफलाकुला अनूवन् । तथा वसुधा सुख-
संचरा जाता । एवंविधं श्रीजिनमाहात्म्यं विश्वविस्मयविधायकं वर्तते । तस्य व्यावर्णनमस्मादर्थस्तु च्छब्दुक्तिः कियद्विधीयते
? । यः पद्योपमायुष्यज्ञो जवति, यस्तु सहस्रजिह्वो जवेत्, स कदाचिज्जिनगुणान् वर्णयति, नापरः । --

विजानाति जिनेन्द्राणां को निःशेषगुणोत्करम् । त एव हि विजानन्ति दिव्यज्ञानेन तं पुनः ॥१॥

असितगिरिसमं स्यात्कज्जलं सिन्धुपात्रे, सुरतश्वरशाखा देखिनी पत्रमुर्वी ।

द्विष्यति यदि गृहीत्वा शारदा सर्वकादं, तदपि तव गुणानाम्नीश पारं न याति ॥ २ ॥

एवंविधो जगत्तन् श्रीशान्तिजिनेश्वरः समस्तजन्मजन्तूनां दिताय धरणीठे विहारं चकार । तथा च तेन चक्रायुधग-
णधृता जानतापि नव्यजीवानां मतिबोधाय जगत्पार्श्वेऽनेकदाः पृच्छाः कृताः । सर्वा अपि स्वामिना निगदिताः । अमुना प्रकारे-

अन्यायद्रूपतिमोहो नाएरुग्राहिवणिक्रसमाः । कथायास्तत्र चत्वारो विवेकधनहारिणः ॥ ६ ॥
विषयाद्या च वेद्येव साक्षा कर्मपरीणतिः । सा च पूर्वजवकृता जन्तोः सुमतिदायिनी ॥ ७ ॥
जह्वंश्च सर्वमद्भुतं तत्प्रज्ञावेण देहभृत् । पुनरानीयते धर्ममार्गो जन्मङ्किताविव ॥ ८ ॥
इत्याद्यापनयः सर्वो यथायोगं मनीषिभिः । करणीयो विशेषेण धर्मपुष्टिविधत्सया ॥ ९ ॥

॥ इत्यन्तरङ्गविषये रत्नचूडकथा ॥

प्रथमणधरेण श्रीसंघस्य पुरत एवंविधां धर्मदेशनां कृत्वा या स्वयं विरचितास्ति, सा द्वादशाङ्ग्यपि निगदिता ।
तथा तेन श्रुतज्ञानधरेण गणनृता साधूनां दशविधा सामाचारी प्रकाशिता । समग्रमपि साधुकृत्यं प्रकटीकृतम् ॥

ततश्च श्रीशान्तिजिनस्ततः स्थानानमहीतद्वे विजहार । जल्यान्नोजवनं सूर्यवन्नित्यं स्वामी प्रबोधयामास । केचिज्जना
जगत्समीपे दीक्षां जगद्भुः । केचिच्छुन्नवासनया आद्धर्मं प्रपदिरे । केचन जीवा अविरतसम्यग्दृष्ट्यो वचूदुः । केचिज्जीवा जगत्प्र-
तिबोधेन जडकत्वं प्राप्ताः । तथा चोक्तम्—

सर्वस्यापि तमो नष्टमुदिते जिनज्ञास्करे । कौशिकानामिवानधत्त्वमज्यनानामनूच्च तत् ॥ १ ॥

विदधे । यतः पूर्वार्चार्थैरित्युक्तम्—

जीवितं तदपि जीवितमध्ये गण्यते सुकृतिभिः किमु पुंसाम् ।

ज्ञानविक्रमकदाकुददज्जात्यागन्नोगविद्युताविकदं यत् ॥ १ ॥

ततश्च स श्रेष्ठिभोजन्यान्पि कदात्राणि विधिना परिणीतवान् । तथा तस्मिन्नागरे निजभुजोपासकितकृतार्थनाय स महोत्सङ्गं जिनजवनं कारयायास । ततः परं स चिरं नोगान् जुंक्त्वा पुत्रे जाते सति सद्गुरुसमीपे धर्मपाकार्यं प्रतिबोधं प्राप्य जातवैराग्यः सन् संयमं प्रतिपद्य त्रिकरणशुद्ध्यै प्रतिपादय प्रान्ते समाधिना मृत्वा स्वर्गं ययौ । तत्र विविधानि सुखानि भुंक्त्वा क्रमेण मोक्षपदमपि प्राप ॥ अत्रोपनयः कार्यः—

सुकुक्षं मर्त्यजन्मेदं नव्यप्राणी वणिक्सुतः । जनको धर्मबोधश्च गुरुर्वा हितकारकः ॥ १ ॥
श्रद्धादिजनितप्रोत्साहना वेद्यावचःसमा । पुण्यद्वयभ्या उपचयं कर्तुं सापि नवेद्यतः ॥ २ ॥
मूढ्यद्भवं च चारित्रमर्पितं गुरुणा स्वयम् । अनिष्टपूर्तिषेधश्च स्मरणा वारणा गुरोः ॥ ३ ॥
संयमोऽयं महापोतस्तरणीयो नवान्बुधिः । कर्णधारकतुल्याश्च साधर्मिकतपोधनाः ॥ ४ ॥
नवितव्यनियोगाजः प्रमादः परिकीर्तितः । अनीतिपुरसंकाशं डःप्रवृत्तिप्रवर्तनम् ॥ ५ ॥

विज्ञातः—‘तव पुत्रो रत्नचूडनामा धनं धनमुपाहर्षं क्षेपेण समेतोऽस्ति’ । इत्युक्ते श्रेष्ठिनोचितदानेन तं संतोष्य बहुभोक्षापकेन सं-
मुखागमनं विधाय महोत्सवेन समं स्वयुतः संप्रियोऽपि निजवेदमनि समानित्ये । तदनन्तरं स पुत्रः संप्रियोऽपि पितुस्तथा मातुश्चरण-
द्वयं ननाम । ततश्च मातापितृभ्यां शुभान्निधिं दत्त्वा स श्लाघितः । ततः परं पित्रा पृष्टः सन् स समग्रपि स्वकीयं वृत्तान्तं पितुस्त्रे स-
माख्यातवान् । तदा जनकोऽपि तं समाचारमाकर्ण्य हृदये प्रफुल्लमोदवान् जातः । परं तु वचसा पुत्रगुणानां धनं वर्णनं

न व्यधात् यदुक्तम्—
माख्यातवान् । तदा जनकोऽपि तं समाचारमाकर्ण्य हृदये प्रफुल्लमोदवान् जातः । परं तु वचसा पुत्रगुणानां धनं वर्णनं

प्रत्यङ्गे गुरवः स्तुत्याः परोक्षे सिन्नवान्यथाः । कर्मान्ते दासभृत्याश्च पुत्रो नैव मुक्ताः स्त्रियः ॥ १ ॥

तथा स्वजनलोकाः समग्रोऽप्यक्षतपात्राणि गृहीत्वा तस्य श्रेष्ठिनो गृहे समागतः । तदा श्रेष्ठिनापि यथायोग्यं तं जनं संसा-
न्य वितर्जनं कृतम् । एतावता सौजायमञ्जरी नाम गणिकाप्येतन्मिद्वानाय तस्य मन्दिरे समागतः । तदा तेन रत्नचूडेन तां प्रवरासन्

उपवेदयैवं प्रजडिपतम्—
“नरे त्वदुपदेशेन गत्वा देशान्तरे मया । उपाजितेयं कमला कमलाङ्गी च वदन्ता ॥ १ ॥”

इति निगद्य क्लान्तमसमूहप्रदानेन यदा सा विस्मृता, तदा तपेत्युक्तम्—‘अहमपि दृषादृष्टया तव प्रिया ऋषि-
व्यामि’ । इत्युक्त्वा सा स्वस्थानं गता । ततश्च स श्रेष्ठिपुत्रः प्रवरं दौकनमुपादाय तं पुराधीश्वरं नृपं प्रणनाम । तदा च नृपादेशेन सा
सौजायमञ्जरी गणिकापि तत्प्रिया वन्नृप । तदनन्तरं तेन रत्नचूडेन पितुर्द्वयं पितुः परिग्रहे कृत्वा शेषभूषणं त्यागजोगादिकं

नृपायै चारुमोदकादिभक्ष्यं तथा शीतलं सद्विलं मुक्तम् । तदा राज्ञा सहर्षितेन तस्य चिह्नस्यापि तन्मोदकादिभक्ष्यं दापितम् । ततः सुखासन उपवेश्य स्वोपकारिणं तं चिह्नं सार्धं नीत्वा स राजा स्वपुरे गतः । तदनन्तरं तस्य पुद्गिन्दस्य स्नानं कारयित्वा चारुवज्राणि परिधाय भूषणैर्विभूष्य श्रीखन्दादिचिर्विलेपनं विधाय शाब्दिदाद्विग्रभृतिकं सज्जोज्यं नोजयित्वा त्रयोदशगुणान्वितं ताम्बूलं द्रुपदिर्दापयामास । तथा भूषादेशात् स रम्पवेश्मनि प्रवेशय्यायां शयनं चकार । तृष्टेन द्रुपेण तस्य पुद्गिन्दस्य निःशेषमपि दाद्विग्रमपहतम् । स इत्थं संप्राप्तसौख्योऽपि स्वचित्ते तद्वनं न विसस्मार । यत्कृतम्—

जगण्णी य जन्ममनुमी, पच्छिमनिहाय अग्निनवं पिम्भं ।

सज्जणजगण्ण गुठ्ठी, पंच वि डुस्केहिं मुंचंति ॥ १ ॥

तत्र यः स्वेच्छाविहारस्तथा या निजा प्रिया स्वकीयः परिवार इत्येवमादिकं तस्य कदापि न विस्मृतम् यथा च—

कंकेल्लिपद्ववाहारं सुन्दरे नन्दने वने । चरन्नपि स्मरत्येव करजः स्वां मरुस्यद्वीम् ॥ १ ॥

तथा सोऽपि पुद्गिन्दः स्वचित्ते नित्यमेव स्वस्थानादिकं स्मरन्नपि पचिचिर्दिवा निशं वेष्टितोऽस्ति । अतः कारणात्स स्वस्थाने गन्तुमशक्नुवन् कियन्तं कालं तत्रैव तस्थौ । एकदा वर्षाकाले संजाते तोयदे गर्जितं कुर्वति, निरन्तरं विधुष्णत्कारे जायमाने स विरहपीनितो वनूव । यत्कृतम्—

ए श्रीशान्तिजिनन्मगता धरित्रीपीठे विहारं कुर्वता द्विषद्विसहस्रा मुनयो दीक्षिताः । तथैकषष्टिसहस्राणि पद्मशतैरधिकाणि प्र-
 नुणा शीद्विशोभिताः श्रमण्यो विहृिताः । श्रीसम्पत्कत्वमूढसुश्राव्यधमधारकाणां जीवाजीवादितत्त्ववेदिनां रक्षोयक्षदेवाद्यैर्धर्मोदक्षो-
 न्याणामस्थिमज्जारुणारिणां श्रीशान्तिजिनपरितुष्टानां सदा विबुधदानामगारिणां नवतिसहस्राधिका दक्षप्रयी संजड्हे । तथा जगन्ना-
 दनेन मुनिसत्कारकारिणः श्राविकास्त्रीणि दक्ष्णाणि त्रिनवतिसहस्रयुतानि जाताः । तथा चाजिनानां जिनेन्द्रवदतीतानागतवर्तमान-
 थस्य विशिष्टगुणधारिण्यः श्राविकास्त्रीणि वभूव । तथा संख्यातान्मुष्यभवान् यावद्दुषिद्रव्याणि पश्यतामवधिज्ञानिनां सहस्रचतुष्कमनूत् । तथा
 स्वरूपवेदिनां चतुर्दशपूर्वभूतां सहस्राष्टकं वभूव । तथा संख्यातान्मुष्यभवान् यावद्दुषिद्रव्याणि पश्यतामवधिज्ञानिनां सहस्रचतुष्कमनूत् । तथा
 नवत् । तथा सार्धद्वितीयद्वीपमभ्यस्थितानां संदिनां जीवानां मनःपर्यायं विजानतां मनःपर्यवज्ञानिनां सहस्रचतुष्कमनूत् । तथा
 केवद्वज्ञानिनां चतुःसहस्राणि त्रिशत्याधिका नि वचूदुः । तथा पद्मसहस्रसंख्या वैक्रियद्विधिमन्तो मुनयः श्रीभगवत्परिवारोऽनूवन् ॥

॥ इति श्रीशान्तिजिनस्य परिवारसंख्या प्रोक्ता ॥
 द्विसहस्रसंख्याश्वतुःशताधिका वादिनोऽनूवन् ॥

तथा तस्य जगवतः शासने वैषाढस्यकरः समस्तविघ्नौषनिवारको गहननामा यक्षो वचूव । तथा श्रीशान्तिशासने
 कृत्वाक्रियकारिणी निर्वाणी नाम शासनदेवता संजड्हे । तथा श्रीशान्तिजिनस्य चक्राशुघनपालजः कोणाचलान्निधो नृपतिः पटु-
 पास्तिक्तरोऽनूव । तथा श्रीशान्तिजिनगरीरं चत्वारिंशच्छतुःशतं मृगलाञ्छनं सुवर्णवर्णं त्रिजगत्प्रतिमरूपं वभूव । तस्य जगवतश्चत्वा-

मेघगर्जारवो विषु छिन्नासः केकिनां स्वरः । दुःसहो विरहार्तानामेकैको यमदण्डवत् ॥ १ ॥

तदानीं विरहव्याकुलेन तेन पुल्लिन्देन स्वमनसि चिन्तितम्—“यदहं वस्त्राबङ्गरं गृहीत्वा यास्यामि, तदा मम पृष्ठे व्याहृतिर्भविष्यति । अतः कारणान्मम नमस्यैव गतिः श्रेष्ठा ” । एवं विचिन्त्य यामिकान् वञ्चयित्वा स महता कष्टेन रात्रौ नृ-
पमन्दिराग्निःसृत्य शनैः शनैः स्वस्थानं समिधाय । तदा तं विपरीतरूपं दृष्ट्वा तत्कुटुम्बं सविस्मितं सत्पमच्छ—‘ओस्त्वं कः’ । इत्युक्ते
स ग्राह—‘अहं अवतामेव कुटुम्बी’ । इत्युक्ते परिजनेन स जपबद्धयेति पृष्टः—“ओ एतावन्तं कालं त्वं क्व स्थितः । अथ वा
त्वदीया शरीरकान्तिरीदृशी वर्तते तत् किम् ?” । ततश्च तेन पुल्लिन्देन समग्नोऽपि स्ववृत्तान्तस्तेषामग्रे निवेदितः । तथा तद्ग्रा-
सवासादिकं सुखं यादृशं तत्रातुञ्जतं तादृशं कथितम् । पुनस्तैः पृष्टम्—‘कथय, कीदृशं सुखं त्वयानुभूतम् ?’ । इत्युक्ते स तत्प्रती-
तोपमानेन तेषां पुरतः सर्वं कथयामास—“सुखादुपलब्धकन्दसदृशा मया मोदकास्तत्र अक्षिताः । यथात्र नीवारादि भुज्यते, तथा तत्र
शास्त्रिदाढ्यादिकं भोजनं विहितम् । गुंदिकापत्रतुल्यानि मया तत्र नागवल्लीपत्राणि बुभुजे । तथा शाबलग्नीकटक्समानानि मया
घनतराणि पूर्णफलानि स्वादितानि । वटकलसदृशानि चारुवत्त्राणि मया परिहितानि । तथा प्रसूनमालासदृशा मयाऽनेकशोऽबङ्गरा
धृताः । निष्ठुञ्चकन्दरासमाने वेदमनि निवासः कृतः । शिलातलसमाने विपुले शय्यातले मया शयनं कृतम् ” । तदा स पुल्लिन्दः
प्रधानस्यापि वस्तुनोऽसारवस्तुनिरूपमानं व्यधात् । तथास्मादग्रेरपि संसारवासिजीवानां पुरतः सिद्धिसौख्यमिहलोकांनुमानेनोपमी
यते ” । जगवता सन्ध्यात्र प्रतीत्युक्तम्—

अरस्य स्वामिनस्तीर्थे साधुछादशकोटयः । अष्टप्रकारकर्माणि कृपयित्वा शिवं गताः ॥ ३ ॥
 तीर्थे महिजिनेन्द्रस्य केवलज्ञानधारिणाम् । परन्त्र कोटयः प्राप्ता निर्वाणं व्रतशालिनाम् ॥ ४ ॥
 मुनिसुव्रतनाथस्य तीर्थे तीर्थेऽत्र विश्रुते । साधूनां कोटयस्तिष्ठः संप्राप्ताः पदमव्ययम् ॥ ५ ॥
 तीर्थे नमिजिनस्यापि कोटिरेका महात्मनाम् । सिद्धा तत्रानगाराणां सुविशुद्धक्रियावताम् ॥ ६ ॥
 एवमन्येऽपि बहवः सिद्धा ये तत्र साधवः । कालेन गच्छता तेऽत्र ग्रन्थे न कथिता मया ॥ ७ ॥
 येषां तीर्थकृतां तीर्थे सिद्धा कोटिरनूतनका । तान्येव कथितान्यत्र सेयं कोटिशिद्धा ततः ॥ ८ ॥
 चारणश्रमणैः सिद्धयर्हैर्देवासुरैस्तथा । तद्भवस्या वन्द्यते नित्यं तीर्थं कोटिशिद्धान्निधम् ॥ ९ ॥
 इत्थं शान्तिजिनेश्वरस्य मयका प्रोक्ता भवा छादश, आच्छादशसंख्यसद्व्रतकथासंलेखनावन्धुराः ।
 सच्चक्रायुधनामधेयगणभृद्भ्याख्यानसंवर्धिता, व्याख्यातं सकलं चरित्रमपितत्तस्यैव तीर्थेशितुः ॥ १० ॥
 यस्योपसर्गाः स्मरणेन यान्ति, विश्वे यदीयाश्च गुणा न मान्ति ।

मृगाङ्कलदमा कनकस्य कान्तिः, संघस्य शान्तिं स करोतु शान्तिः ॥ ११ ॥

॥ इति श्रीभावचन्द्रसूरिविरचिते गद्यग्रन्थे श्रीशान्तिनाथचरिते छादशभवर्णनो नाम षष्ठः प्रस्तावः ॥

॥ इति श्रीशान्तिनाथचरितम् ॥

श्रीकैलाससगरसूरि ज्ञानमन्दिर
 द्वारा संप्रेम योगेन तया

